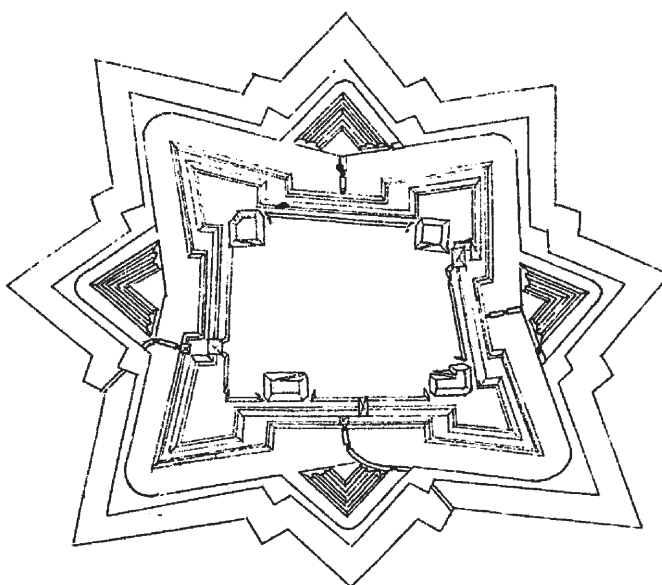

PODRAVINA

Časopis za multidisciplinarna istraživanja
Scientific Multidisciplinary Research Journal

Izlazi dva puta godišnje
A Semi-annual Issue

Broj 17	Volumen IX.	lipanj 2010.	Cijena 150 kuna	ISSN 1333-5286	UDK 908 (497.5-3 Podravina)
No. 17	Vol. IX	June 2010.	Price 150.-	ISSN 1333-5286	UDK 908 (497.5-3 Podravina)

Uredničko vijeće**Editorial board**

Dr. sc. Neven BUDAK (Zagreb), Tomislav ĐURIĆ (Varaždin), dr. sc. Dragutin FELETAR (Koprivnica/Zagreb), Ernest FIŠER (Varaždin), dr. sc. Boris GOLEC (Ljubljana), dr. Ivan GOLUB (Zagreb), dr. sc. Andrej HOZJAN (Maribor), dr. sc. Karl KASER (Graz), dr. sc. Mira KOLAR-DIMITRIJEVIĆ (Zagreb), Mario KOLAR (Koprivnica), dr. sc. Juraj KOLARIĆ (Zagreb), dr. sc. Milan KRUHEK (Zagreb), Željko KRUŠELJ (Koprivnica), dr. sc. Mijo LONČARIĆ (Zagreb), dr. sc. Lučka LORBER (Maribor), mr. sc. Mladen MATICA (Koprivnica), dr. sc. Géza PÁLFFY (Budimpešta), dr. sc. Hrvoje PETRIĆ (Koprivnica/Zagreb), dr. sc. Tajana SEKELJ IVANČAN (Zagreb), dr. sc. Mirela SLUKAN ALTIĆ (Zagreb), mr. sc. Vladimir ŠADEK (Koprivnica), Marijan ŠPOLJAR (Koprivnica), dr. sc. Jaroslav VENCELEK (Ostrava), dr. sc. Šabolcs VARGA (Pečuh), mr. sc. Dinko VRGOČ (Koprivnica), dr. sc. Dejan ZADRAVEC (Maribor), dr. sc. Zlata ŽIVAKOVIĆ-KERŽE (Osijek)

Uredništvo**Editorial Staff**

Dr. sc. Dragutin FELETAR, dr. sc. Mira KOLAR-DIMITRIJEVIĆ,
dr. sc. Andrej HOZJAN, dr. sc. Lučka LORBER, dr. sc. Hrvoje PETRIĆ

Odgovorni urednik**Editor-in-chief**

Dr. sc. Dragutin FELETAR, e-mail: meridijani@meridijani.com

Urednik**Editor**

Dr. sc. Hrvoje PETRIĆ, e-mail: h.petric@inet.hr

Prijelom**Layout**

Alan ČAPLAR i Hrvoje HERCEG

Tajnik uredništva**Staff secretary**

Petar FELETAR

Nakladnik**Publisher**

MERIDIJANI, 10430 Samobor, Obrtnička 17, p.p. 132
tel. 01/33-62-367, faks 01/36-30-321
e-mail: meridijani@meridijani.com
www.meridijani.com

Za nakladnika**Journal director**

Petra SOMEK

Dodatna adresa uredništva**Additional mailing address**

Dr. sc. Dragutin FELETAR, 48000 Koprivnica, Trg mladosti 8
tel. 048/626-780, 098/249-804

Zahvaljujemo na pomoći**Co-publishers**

GRAD KOPRIVNICA
KOPRIVNIČKO-KRIŽEVAČKA ŽUPANIJA
Časopis izlazi uz potporu Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa

Priprema**Prepress**

MERIDIJANI, Samobor

Na naslovnici**Front cover**

Zadnje stranice Pravila Velikog ceha u Donjoj Dubravi iz 1772. godine

Tisak**Print by**

BOGADI GRAFIKA, Koprivnica, 500 primjeraka

KAZALO / CONTENTS

Dragutin FELETAR

PRAVILA TRIJU OBRTNIČKIH CEHOVA IZ DONJE DUBRAVE IZ 1772. GODINE
(PREGLED RAZVOJA OBRTA U DONJOJ DUBRAVI U 18., 19. I 20. STOLJEĆU)

*THE RULES OF THREE DONJA DUBRAVACRAFT GUILDS FROM 1772
(AN OVERVIEW OF THE DEVELOPMENT OF CRAFTS IN DONJA DUBRAVA
IN THE 18TH, 19TH AND 20TH CENTURIES)STR. 5*

Ranko PAVLEŠ

POKUŠAJI PRIKAZA KOPRIVNIČKIH SREDNJOVJEKOVNIH
I RANONOVOVJEKOVNIH UTVRDA

MEDIEVAL AND EARLY MODERN FORTIFICATIONS OF KOPRIVNICA.STR. 53

Robert ČIMIN

ZAŠTITNA ARHEOLOŠKA ISTRAŽIVANJA FRANJEVAČKOG SAMOSTANA
U KOPRIVNICI

*KOPRIVNICA FRANCISCAN MONASTERY
PROTECTIVE ARCHEOLOGICAL EXCAVATIONSSTR. 86*

Ana NOVAK

VLADARSKA POLITIKA BELE IV. (1235.-1270.) I NJEZIN UTJECAJ
NA RAZVOJ CRKVENOG ZEMLJIŠNOG POSJEDA
S OBZIROM NA PODRUČJE KOMARNIČKOG ARHIĐAKONATA

*THE REIGN AND ROYAL POLICY OF BELA IV, KING OF HUNGARY AND CROATIA
(IN THE PERIOD 1235 -1270) AND ITS IMPACT ON CHURCH LAND PROPERTIES,
ON THE TERRITORY OF KOMARNICA ARCHDEACONRY.STR. 116*

Éva OROSZ, Klára STEFÁN, Tamás VATI

FROM THE RUHR TO THE BOSPORUS EUROPEAN CAPITALS OF CULTURE 2010
- ESSEN, PÉCS, ISTANBUL

*OD RUHRA DO BOSPORA EUROPSKI GRADOVI KULTURE 2010.GODINE
- ESSEN, PEČUH, CARIGRAD (ISTANBUL).STR. 124*

Igor FRANOLIĆ, Marin DUGINA, Petar FELETAR

STRATEGIJSKI RAZVOJ I UTJECAJ PROMETA NA PRIJEVOZNU POTRAŽNJU
U VARAŽDINSKOJ ŽUPANIJI

*THE STRATEGIC DEVELOPMENT AND IMPACT OF TRAFFIC
ON TRANSPORTATION DEMAND IN VARAŽDIN COUNTYSTR. 138*

Maja ZEBEC

TIPOLOGIJA I KRONOLOGIJA TRADICIJSKE ARHITEKTURE KLIJETI
NA PODRAVSKOM DIJELU SJEVEROZAPADNE BILOGORE

*THE TYPOLOGY AND CHRONOLOGY OF TRADITIONAL VINEYARD HUT
ARCHITECTURE ON THE PODRAVINA FACE OF NORTH-WEST BILOGORA . . .STR. 153*

Hrvoje PETRIĆ

POPIS KUĆEDOMAČINA (OBVEZNIKA PODAVANJA ŽUPNICIMA)
U KOMARNIČKOM ARHIĐAKONATU 1659. GODINE

LIST OF PARISH PRIESTS IN TAXPAYER DONATION IN KOMARNICA ARCHIDIACONRY
1659.STR. 166

PRIKAZI NOVIH KNJIGA I ČASOPISA / *REVIEWS OF NEW BOOKS, MAGAZINES*.STR. 186

UPUTE SURADNICIMA / *A WORD TO ARTICLES' CONTRIBUTORS*.STR. 205

U SEDAMNAESTOM BROJU ČASOPISA PODRAVINA SURADJUJU:

Prof. dr. sc. Dragutin Feletar, *član suradnik HAZU, Trg mladosti 8, Koprivnica*

Ranko Pavleš, *Podravka, Starčevićeva 32, Koprivnica*

Robert Čimin, *Muzej grada Koprivnice, Trg, L. Brozovića 1, Koprivnica*

Ana Novak, *Hrvatski institut za povijest, Opatička 10, Zagreb*

Eva Orosz, *UP FNS Earth Sciences Doctoral School, Pecs*

Klara Stefan, *UP FNS Earth Sciences Doctoral School, Pecs*

Tamas Vati, *UP FNS Earth Sciences Doctoral School, Pecs*

Mr. sc. Igor Franić, *Komunalno poduzeće Lukom, Ludbreg*

Mr. sc. Marin Dugina, *Srednja škola Ivan Seljanec, Križevci*

Petar Feletar, *doktorand, Fakultet prometnih znanosti, Zagreb*

Doc. dr. sc. Hrvoje Petrić, *Odsjek za povijest Filozofskog fakulteta, Zagreb*

Maja Zebec, *Marina Tartaglie 14, Zagreb*

Tomislav Bali, *student, Odsjek za povijest Filozofskog fakulteta, Zagreb*

Marko Ožura, *asistent, Odjel lovstva i zaštite prirode, Veleučilište u Karlovcu*

Božica Anić, *Muzej grada Koprivnice, Trg L. Brozovića 1, Koprivnica*

Mr. sc. Mladen Matica, *Zavod za prostorno planiranje, Koprivnica*

PODRAVINA se referira u sekundarnim časopisima

1. ABSTRACTS JOURNAL, All-russian institute of scientific and technical information, Moscow

2. HISTORICAL ABSTRACTS AND AMERICA: History & Life, EBSCO, Santa Barbara, California, USA

3. ELSEVIR, Bibliographic databases, Amsterdam-Norwich

4. THE HISTORY JOURNALS GUIDE, Deutschland

U Popisu znanstvenih časopisa Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa »Podravina« je klasificirana oznakom a2 te se uzima u obzir pri izboru u znanstvena zvanja autora (Narodne novine 84 od 11. srpnja 2005.).

PRAVILA TRIJU OBRTNIČKIH CEHOVA IZ DONJE DUBRAVE IZ 1772. GODINE (PREGLED RAZVOJA OBRTA U DONJOJ DUBRAVI U 18., 19. I 20. STOLJEĆU)

THE RULES OF THREE DONJA DUBRAVA CRAFT GUILDS FROM 1772 (AN OVERVIEW OF THE DEVELOPMENT OF CRAFTS IN DONJA DUBRAVA IN THE 18TH, 19TH AND 20TH CENTURIES)

Dragutin Feletar

Član suradnik HAZU

Koprivnica, Trg mladosti 8

48000 Koprivnica, Hrvatska

meridijani@meridijani.com

Primljeno / Received: 11. 5. 2010.

Prihvaćeno / Accepted: 29. 5. 2010.

Rad ima dvije pozitivne recenzije

Izvorni znanstveni rad

Original scientific paper

UDC/UDC: 911.372.2 (497.5-3 Međimurje)

SAŽETAK

Iako nije proglašeno trgovištem, selo Donja Dubrava u Međimurju tijekom barokne obnove razvilo se u 18. stoljeću u jako obrtničko središte ovog dijela Hrvatske. U Donjoj Dubravi bilo je sjedište većine cehova koji su osnovani u tada jedinstvenoj župi Donji Vidovec. Nedavno je autor ovoga članka pronašao originalna pravila, koje je 1772. potpisala Marija Terezija za Ceh krojača i čohaša, te za Ceh kovača, bravara, tesara, bačvara, kolara, stolara, remenara i krznara. Uz ova dva temeljna dubravska cehovska dokumenta, u članku se analiziraju i Pravila djetića Velikoga ceha u Donjoj Dubravi iz 1772. godine, te zapisnici Pogrebnog ili češkog društva.

Ključne riječi: Obrtnički ceh, cehmešter, djetić, obrtnici, pogrebno društvo, Donja Dubrava

Key words: craft guild, guild master, journeyman, craftsmen, funeral society, Donja Dubrava

DONJA DUBRAVA IZRASTA U JAKO OBRTNIČKO SREDIŠTE

Mjesto Donja Dubrava nalazi se u istočnom kutu Međimurja, u hidrografskom čvoru Mure i Drave. Povoljan položaj na sutoku velikih rijeka osobito je došao do izražaja u tijeku kasnobarokne obnove nakon protjerivanja Osmanlija. Tijekom 18. stoljeća Donja Dubrava postaje glavno obrtničko središte istočnog Međimurja, a Legrad pripadajućeg kraja Podravine. Centralnim funkcijama ovih dvaju naselja podmirivale su se obrtničke i trgovačke potrebe istočnog Međimurja na zapadu, koprivničke Podravine na jugu i Legradске gore na sjeveru.¹

Do druge polovice 18. stoljeća formirala se osnovna mreža gradova, trgovišta i važnijih seoskih naselja u sjeverozapadnoj Hrvatskoj i jugozapadnoj Mađarskoj. Naselja oko hidrografskog čvora Mure i Drave nalazila su se pod utjecajem starih gradskih središta Kaniže, Čakovca, Varaždina i Koprivnice. Najrazvijenija trgovišta bila su Prelog i Legrad, a slobodnim trgovištima proglašeni su i Kotoriba, Ludbreg, Mali Bukovec, Đelekovec i Drnje, te u Ugarskoj Bekšin, Se-

¹ Općina i župa Donja Dubrava, 15-18

Sl. 1. Središte (pijac)
Donje Dubrave
početkom 20. stoljeća

petnek, Gornji Zakanj, Donji Zakanj, Čurgov i Brežnica. Osobito od druge polovice 18. stoljeća snažno su se obrtnički razvila i neka seoska naselja, koja nikad nisu bila proglašena trgovištima - primjerice Letenje, Goričan, Donji Vidovec i Donja Dubrava. Među njima najveće je značenje imala Donja Dubrava, koja je prema obujmu i dosegu središnjih funkcija obrta znatno premašivala i većinu nabrojenih trgovišta.²

U najvećem dijelu 18. stoljeća Donja Dubrava pripadala je u rimokatoličku župu u Donjem Vidovcu. To je stara srednjovjekovna župa, koja se spominje već u prvom popisu župa Zagrebačke biskupije 1334. godine i to pod imenom Bistrica (Bysztrycz, Zentwyd). Pripadalo joj je područje istočnog Međimurja - naselja Donji Vidovec, Donja Dubrava, Kotoriba, Sveta Marija (Altarec), Donji Mihaljevec i Čukovec.³ S obzirom da su okolna naselja već polovicom 18. stoljeća brojem vjernika i značenjem znatno prerasla sjedište župe, 1789. osnivaju se samostalne župe i u Kotoribi i Svetoj Mariji. Župa Sv. Margarete u Donjoj Dubravi osnovana je 7. veljače 1790. godine («in filiali Inferior Domboru neo erecta Parochia»);⁴ Tako su i u crkvenom pogledu stvoreni svi uvjeti za još brži razvoj naselja. Barokna kapela prerasla je u župnu crkvu, a već je ranije bio izgrađen prostrani jednokatni barokni župni dvor koji je još i danas u uporabi.

U Donjoj Dubravi živi sve više slobodnjaka, a naselje pripada u sastav čakovečkog vlastelinstva, uz nekoliko manjih posjednika. Između podložnika sela Donja Dubrava i vlastelinstva sklopljen je 7. prosinca 1771. godine posebni ugovor (contract), kojim su točno definirane obveze i prava dubravskih podložnika. Za uživanje posjeda cijelo selo je vlastelinskoj blagajni plaćalo 893 rajnske forinte i 30 krajcara. Dobravski selski suci (birovi) i prisežnici određivali su poslove koje su zavisni seljaci morali obavljati za vlastelinstvo. Ugovor su potpisali opunomoćenik vlastelinstva Ladislav Balog, te Dubravčani Mihael Rusak, Jakob Glavak, Blaž Feletar, Tomo Globek, Blaž Herlić, Ivan Mikor, Martin Vugrač i Jakob Smolek.⁵

S obzirom na sve veći broj slobodnjaka, te posebnih odnosa s vlastelinstvom, Donja Dubrava kao veliko i razvijeno selo razmjerno rano dobiva vlastitu lokalnu samoupravu. Općina je osnovana polovicom 18. stoljeća. Dobravska Zebrana Općina imala je sve atribute i ovlasti kao i trgovišna poglavarstva (magistrati). Tu je bio mjesni sudac ili birov (iudice loci), zatim najčešće u

² Feletar, Cehovi i bratovštine..., 174-176

³ Zvonar, Feletar, Donji Vidovec, 15

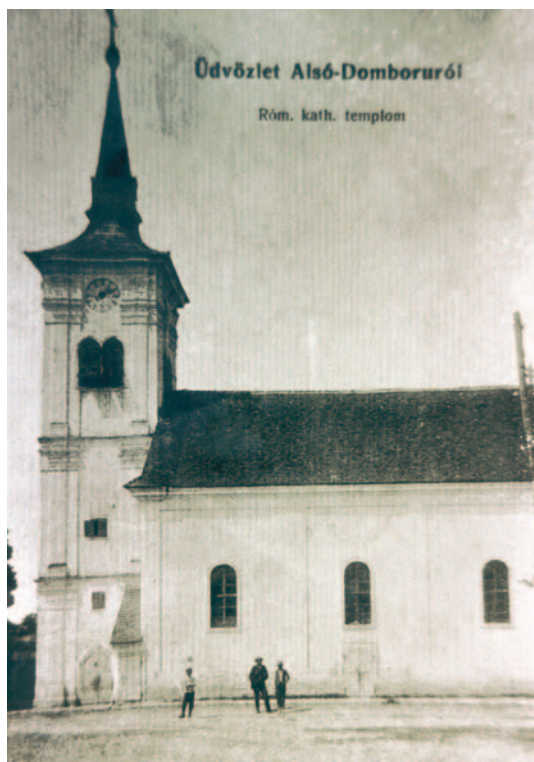
⁴ Općina i župa Donja Dubrava, 19-20; Liber memorabilium parochiae Dubraviensis, Župni dvor Donja Dubrava

⁵ Dokument se čuva u pismohrani Općine Donja Dubrava; Općina i župa Donja Dubrava, 87

istoj osobi i mjesni bilježnik (notarius), te desetak prisežnika ili poglavara. Već potkraj 18. stoljeća dubavska općina djelovala je vrlo uigrano i uspješno. O tome temeljito govori i sačuvani Općinski protokol (zapisnik) od 1784. do 1817. i Općinska knjiga računa od 1769. do 1848. godine.⁶ Primjerice, Zebranu Opchinu 1784. činili su sudac Martin Feletar, te prisežnici Mihael Jakopak, Martin Vugrač, Martin Feletar (sin), Tomo Globek, Juraj Ribič, Ivan Mikor, Ivan Šoštar i Jakob Smolek. U protokolu za 1785. čitamo da je Poglavarstvo «za brodara Obchinszkoga na Dravi posztavila Zajecz Josepha, Letta 1786. pervoga Dneva Meszecza Januariussa». Tada je započela i katastarska izmjera na području općine, a 1786. bilježnik je bio i učitelj trivijalne škole Antun Lustig.⁷ Bez solidnog funkcioniranja općine ne može se zamisliti niti kvalitetno djelovanje dubavskih obrtničkih cehova. Najstariji poznati dubavski sudac i notariuš bio je 1764. godine Andrija Rusak, a u vrijeme kada je kraljica Marija Terezija potpisala pravila dubavskih cehova, sudci su bili Josip Mikor (1772.) i Martin Feletar (1773.).⁸

Zahvaljujući razvoju poljoprivrede (sve obuhvatnije usvajanje proizvodnje kukuruza i krumpira, uz tradicionalne žitarice), posebice obrta, te darovima Drave (šajkaštvo, zlatarstvo, brodarstvo - prijelaz preko rijeke, te kasnije i fljojsarstvo),⁹ Donja Dubrava demografski raste i na prijelazu 18. u 19. stoljeće formira današnji raster ulica i trgova. Gradnja je bila neplanska, uz prilagođavanje mikroreljefu niskog i dijelom zamočvarenog dravskog poloja. Nastao je raster brojnih krivudavih ulica i uličica, ali se glavne ulice sve ipak sastaju u središtu (na pijacu) kod crkve Sv. Margarete. Gradnja kuća i gospodarskih zgrada bila je tipična za ono vrijeme: bile su to male kuće građene od pletera omazanog glinom i okvira od drvenih greda. Krov je bio pokriven slamom (najčešće raženom, ritek, hiža s krohom). Osim barokne crkve i župnoga dvora, u prvoj polovici 19. stoljeća grade se i prve profane zidane zgrade pokrivene crijepom (biberom). To su bile kasnobarokno-klasicističke kuće dubavske općine, seoske gostionice (oštarije, zvali su je «menza» i druge.¹⁰ U njima su se uglavnom odvijali važniji sastanci (spravišća, skupčine) i dubavskih obrtničkih cehova.

Doseljavanjem uglavnom iz zapadnih dijelova Hrvatske, ali i iz udaljenijih krajeva (ponešto i iz Bosne), stanovništvo je u Donjoj Dubravi razmjerno brzo raslo i u 18. i u 19. stoljeću. Godine

Sl. 2. Barokna crkva Sv. Margarete u Donjoj Dubravi (građena 1850., srušena 1914.) - u crkvi su bile izvještene sve cehovske zastave

⁶ Dubavski Općinski protokol jedinstven je dokument, jer iz seoskih općina u ovom dijelu Hrvatske ne znamo da je očuvan za ikoju drugu seosku općinu. Čuva se u pismohrani Općine Donja Dubrava

⁷ Općina i župa Donja Dubrava, 105-106

⁸ Općinski protokol 1784-1817., dio za 1772.; Općina i župa Donja Dubrava, 106-107

⁹ Šajkaštvo (šajka je mala splav, često natkrivena kožama) je držalo trgovinu i naturalnu razmjenu na Dravi, Muri i pritocima. Fljojsarstvo (fljojs je veća splav sačinjena od balvana) ili splavarstvo razvilo se osobito od početka 19. stoljeća, a središte je bilo upravo u Donjoj Dubravi. Trgovalo se drvom od Pohorja i Kobanskog pa sve do Smedereva. Feletar, Petrić, Donja Dubrava - središte splavarstva..., 156-166

¹⁰ Općina i župa Donja Dubrava, 29-30

1660. u selu je prebrojeno 88 kućegospodara, 1716. godine 112, 1771. godine 225 (i 1287 stanovnika), a 1786. godine 275 kuća i 297 obitelji, odnosno 2051 stanovnik. Taj popis bilježi i 41 obrtnika i trgovca. Do 1828. mjesto je demografski stagniralo (manje doseljavanja, epidemije, krizne godine u poljoprivredi) - tada su prebrojene 272 kuće i 2026 stanovnika.¹¹ Prema prvom sveobuhvatnom popisu iz 1857. godine, u Donjoj Dubravi živjelo je 2602 stanovnika (radi usporedbe: u Legradu 2753, Prelogu 3049, Kotoribi 2633, Donjem Vidovcu 1686 i u Svetoj Mariji 1836 duša). Sve do polovice 19. stoljeća, Donja Dubrava je bila i po broju stanovnika dominantna u istočnom Međimurju (više stanovnika živjelo je jedino u Prelogu ili Legradu). Do godine 1900. broj duša u Donjoj Dubravi povećao se na 3508 (u Legradu je tada živjelo 2896 žitelja, u Prelogu 3956, Kotoribi 2779, Donjem Vidovcu 2166 i u Svetoj Mariji 1976 stanovnika).¹²

Rastu broja stanovnika uvelike je pridonio visoki prirodni prirast. Broj rođenih je u Donjoj Dubravi već krajem 18. stoljeća iznosio više od sto novorođenih godišnje, a broj rođenja se povećavao sve do kraja 19. stoljeća. Prema matičnim knjigama, u župi Donja Dubrava je 1792. kršteno 104 novorođene djece, mortalitet je bio samo 30 pogreba, a vjenčao se 31 par. Godine 1900. natalitet je bio 136 novorođenih, mortalitet 105 umrlih, a vjenčalo se 19 parova. Maksimalan natalitet u povijesti sela zabilježen je 1888. - tada je rođeno 172 djece, a umrlo je 125 ljudi i vjenčao se 41 par.¹³ Prema tomu, bilo je mnogo djece za dubravsku pučku školu, a potom i za šegrte kod dubravskih majstora (a dolazili su i iz okolnih naselja).

DONJODUBRAVSKI CEHOVI U 18. I 19. STOLJEĆU

Usporedo s demografskim i gospodarskim jačanjem mjesta, broj obrtnika se od kraja 18. do početka 20. stoljeća u Donjoj Dubravi povećao s oko 50 u 1786. na oko 140 prema popisu 1910. godine.¹⁴ Tom rastu je uvelike pridonio brzi razvoj trgovine drvom na Dravi, odnosno jačanjem tvrtke Ujlaki-Hirschler i sin, koja je početkom 20. stoljeća zapošljavala više od 400 zaposlenika.¹⁵ Uvidom u ukupnu dosad poznatu dokumentaciju o donjodubravskim cehovima i gospodarskom razvoju, tijekom 19. stoljeća u mjestu je djelovalo 36 različitih obrta. Osim nekih iznimaka, popis obrtničkih struka u Donjoj Dubravi istovjetan je stanju u tadašnjim gradskim središtima i razvijenim trgovištima, poput Preloga, Legrada ili Koprivnice i Velike Kaniže.

U Donjoj Dubravi su u postojećoj dokumentaciji zabilježene slijedeće obrtničke struke: 1. Bačvari (pintari), 2. Bravari (špoljari, šlosari, limari), 3. Briači (barberi), 4. Brodari (skelari), 5. Čizmari (postolari, obučari, šoštari, opančari, šujstri), 6. Čohaši (čuhaši), 7. Dimnjačari, 8. Farbari (bojadisari), 9. Fljojsari (splavari), 10. Gumbari, 11. Kapari, 12. Kefari (četkari), 13. Klobučari (škerljačari), 14. Kolari, 15. Kotlari, 16. Kovači (potkivači), 17. Krčmari (kerčmari, gostioničari), 18. Krojači (saboli), 19. Krznari, 20. Lađari, 21. Licitari (medičari, svjećari), 22. Lončari, 23. Malari (soboslikari), 24. Mesari, 25. Mlinari, 26. Nožari (mačari), 27. Remenari, 28. Sedlari, 29. Stolari (tišljari), 30. Šajkaši, 31. Štavljajući (varge, kušnjari, timari), 32. Tesari (cimermani), 33. Tkalci, 34. Urari (vurmuhari), 34. Užari (vužari), 35. Zidari i 36. Zlatari (ispirači zlata). Vjerojat-

¹¹ Općina i župa Donja Dubrava, 95-107

¹² Općina i župa Donja Dubrava, 37; radi usporedbe, danas (popis 2001.) u Donjoj Dubravi živi 2274 stanovnika ili 12,6 posto manje nego 1857. godine. U Legradu živi tek 1276 stanovnika ili 53,7 posto manje nego 1857., u Prelogu 4332 ili 42,2 posto više, u Kotoribi 3333 ili 26,6 posto više, u Donjem Vidovcu 1595 ili 5,4 posto manje i u Svetoj Mariji 1700 duša ili 7,4 posto manje nego 1857. godine

¹³ Općina i župa Donja Dubrava, 97-106; koliko je i Donju Dubravu pogodila «bijela kuga» i to osobito u zadnjih četrdesetak godina, pokazuje podatak iz 2006. - tada je u selu rođeno samo 16 djece, umrlo je 25 ljudi, a vjenčalo se 7 parova

¹⁴ Cimerman, Obrt u Međimurju, 81-86; Općina i župa Donja Dubrava, 95-107

¹⁵ Feletar, Petrić, Donja Dubrava - središte splavarstva..., 157-164

no je djelovala i još koja vrsta obrtnika, ali o tome nemamo podataka. Baš kao što nema točnih podataka i o tome koliko je radilo radnji u pojedinim vrstama obrta. S obzirom na čestinu pojavljivanja u dokumentaciji i popisima, može se zaključiti da je bilo najviše čizmara (postolara), potom krojača, te tkalaca, stolara i kovača. Oni su činili i 70 posto svih dubravskih majstora.¹⁶

Kao i u drugim središtima obrta, i u Donjoj Dubravi je varirao broj registriranih obrtnika, zavisno od općih gospodarskih i političkih prilika (zakonodavstva). Uvijek je dosta obrtnika radilo na «crno», odnosno bilo ih je službeno neregistriranih. Nakon ukidanja cehova (Obrtni zakon iz 1872.) je pogotovo porastao broj neregistriranih obrtničkih radnji. Godine 1892. osnovan je Obrtni zbor za Donju Dubravu i Kotoribu. Prema podacima toga Zbora, doduše iz 1927. godine, u Donjoj Dubravi je nakon Prvoga svjetskog rata bio registriran 91 obrtnik. Od toga broja bilo je čak 35 postolara i čizmara, ili 38,5 posto.¹⁷ Već od druge polovice 19. stoljeća, dubravski meštiri, a posebice čizmari, iznosili su svoju robu na sajmove u kaniškom dijelu Ugarske, te osobito u Podravini i na Bilogori i kalničkom Prigorju.

Prema podacima iz knjige zapisnika Velikoga ceha iz Donje Dubrave, od 1813. do 1873. godine kod meštiri toga ceha izučilo je zanat ukupno 146 šegrta. Donja Dubrava je u 19. stoljeću postala stjecište mladića iz šire okolice koji su kod ovdašnjih majstora izučavali zanat. Od spomenutih 146 završenih šegrta (koji su se «oslobodili i prijeti su v kalfe»), njih najviše bilo je iz Donje Dubrave (94 ili 64,4 posto), ali i iz Donjeg Vidovca (8), Kotoribe (6), Svete Marije (4), Legrada (5), Gyelekovca (3), Serdehelja (3), Kerestura (2), Bregi (2), Peteranca (3) i po jedan iz Podbresta, Rasinje, Kostanjevca, Martijanica, Ivanovca, Toplica, Lunjkovca, Mihaljevca, Fičehaza, Čakovca, Velike Kaniže, Žakanja, Bukovca, Gotalova, Belezne i Otoka.¹⁸ Na temelju tih i sličnih podataka, može se izračunati da je svake godine u nauk kod dubravskih meštiri stupalo između 18 i 22 šegrta, a završilo je nauk između 14 i 16 naučnika. Bila je to važna produkcija obrtničkog kadra kako za Donju Dubravu tako i za okolna naselja. Valja još dodati da je manji broj mladića iz Donje Dubrave odlazio na šegrtovanje u Legrad, Koprivnicu, Prelog, Kanižu ili Čakovec, što je davalo novu snagu dubravskom obrtu. Uz to, u Donjoj Dubravi bilo je na «vandranju» (boravku i usavršavanju kod majstora) desetak kalfi (djetića, mladencov), a dubravski kalfe su pak odlazili na vandranje u okolna obrtnička središta.¹⁹

S obzirom na manjkavu dokumentaciju, još uvijek je teško sa sigurnošću utvrditi koji su cehovi i kada djelovali u Donjoj Dubravi. Uz to, u 18. stoljeću su se obrtnici udruživali u cehove jedinstveno za cijelu župu Donji Vidovec, pa su članovi bili i majstori iz Donjeg Vidovca, Kotoribe i Svete Marije. Budući da je broj majstora bio najveći u Donjoj Dubravi, tu su se izdavala i čuvala cehovska pravila, cehovske oznake i obdržavala propisana sijela. Iznimka je Zlatarski ceh, koji je imao sjedište u Donjem Vidovcu, gdje je i živjelo najviše ispirača zlata. I dubravski šajkaši i lađari, s obzirom da ih je bilo malo, najvjerojatnije su bili učlanjeni u Ceh šajkaša i lađara u tada razvijenijem Legradu.²⁰

Pretpostavlja se da je najstarije udruženje obrtnika u Donjoj Dubravi bio **Čizmarski ili šoštar-ski ceh**. Zbog nešto kasnijeg razvoja naselja, Donja Dubrava je pravila toga ceha dobila najvjerojatnije polovicom 18. stoljeća. Pravila su prepisana od sličnoga ceha iz jednog od susjednih

¹⁶ Dokumentacija o cehovima, pismohrana Općine Donja Dubrava; arhiva D. Feletara Koprivnica; Cimerman, Obrt u Međimurju, 81; Brozović, Građa za povijest Koprivnice, 124-126

¹⁷ Cimerman, Obrt u Međimurju, 101-105

¹⁸ Knjiga pravila i zapisnika djetića Velikog ceha u Donjoj Dubravi iz 1772., te od 1813. do 1873., pismohrana Općine Donja Dubrava

¹⁹ Feletar, Obućarstvo i kožarstvo..., 111-152

²⁰ Iz cehovske dokumentacije jasno se vidi da je sjedište većine cehova župe Donji Vidovec bilo u Donjoj Dubravi, gdje je bilo i najviše obrtnika. Pismohrana Općine Donja Dubrava

Sl. 2. Uljana slika Sv. Margarete s oznakama postolara - sa zastave Čizmarskog ceha u Donjoj Dubravi

obrtničkih središta. U Čakovcu je Čizmarski ceh svoja pravila dobio već 1677.,²¹ u Koprivnici 1681.,²² a u Legradu 1697. godine. Pravila legradskog ceha izvorno su pisana na latinskom (diačkom) jeziku, ali su 1711. prevedena na hrvatski: «Ove privilegije iz diachkoga na horvaczky iezik preinachili od rechi do rechi ieszu uchinili prepiszali mesztri ssosztarszki po mene Koncos Istvanom, die 24 februariusza Letta 1711».²³ Ta Pravila legradskog Šošarskog i kušnjarskog ceha zacijelo su prepisali dubravski čizmari polovicom 18. stoljeća, ali se dokument izgubio. Dubravski Čizmarski ceh spominje se posredno u nekim dokumentima, a postoji i duga tradicija i predaja. Jedino je očuvana umjetnička slika (ulje na platnu nepoznatog majstora), koja je resila barjak Čizmarskog ceha. Od stare zastave, koja se nekad čuvala u župnoj crkvi i potpuno se raspala, ostala je sačuvana samo ova slika. Prikazuje Sv. Margaretu (po ko-

joj i župa nosi ime), kako čuva simbole čizmara (vidi fotografiju).²⁴

I **Mlinarski ceh** u župi Donji Vidovec nastao je krajem prve polovice 18. stoljeća. Kroničar Legrada Jenö Haller piše da su legradski mlinari za svoj ceh prepisali 1750. godine pravila Mlinarskog ceha župe Donji Vidovec.²⁵ Ta je pravila kasnije, 1768. godine, potpisala carica Marija Terezija. Mlinarstvo na Dravi (vodenice) ima izuzetno dugu tradiciju,²⁶ pa je već u 18. stoljeću kod Donjeg Vidovca, a posebno kod Donje Dubrave radio veći broj mlinova. S obzirom da je sjedište većine cehova vidovečke župe bilo u Donjoj Dubravi, analogijom se može pretpostaviti da je to bio slučaj i s Mlinarskim cehom. Dosad ni u Donjem Vidovcu niti u Donjoj Dubravi nije pronađena dokumentacija toga ceha.

O **Krojačkom i čohaškom cehu** se zna mnogo više, jer je sačuvana dosta obilna dokumentacija. U dijelu dokumenata taj se ceh zove i **Sabolski** (Cseh Szabolszky), pod utjecajem mađarskog jezika. Nije posve jasno da li su tom cehu pripadali i brojni tkalci, a vjerojatno jesu. U Muzeju Međimurja čuva se vrč **Tkalačkog ceha** iz Donje Dubrave iz 1768. godine, ali po simbolima na tom svečanom cehovskom vrču, on može simbolizirati jednako i krojački ceh.²⁷ Čini se ipak da se sva dokumentacija odnosi na Ceh krojača i čohaša, koji je imao za cijelu župu Donji Vidovec sjedište u Donjoj Dubravi.

²¹ Toma, Cehovi u Međimurju, 150-155; Feletar, Iz povijesti Međimurja, 158-162; i u Štrigovi su 1718. donijeta Pravila Čizmarskog ceha, koja su prepisana od istoimenog ceha u Vraždinu

²² Horvatić, Iz povijesti koprivničkih cehova, 135-141

²³ Feletar, Pravila legradskog Šošarskog..., 134-138

²⁴ Čizmarski ceh se u Donjoj Dubravi neizravno spominje u općinskom protokolu 1784.-1817. i u spomenici župe Sv. Margarete u Donjoj Dubravi. Uljana slika na platnu sa barjaka Čizmarskog ceha čuva se u arhivu Općine Donja Dubrava

²⁵ Haller, Legrad törtenete, 133-137

²⁶ Kolar-Dimitrijević, Wagner, Vodenice u Hrvatskoj..., 83-120

²⁷ Feletar, Iz povijesti Međimurja, 160; Općina i župa Donja Dubrava, 90

Sl. 4. Mlin vodenica kod drvenoga mosta preko Drave u Donjoj Dubravi

Krojački ceh je zacijalo postojao već ranije (o čemu govori i godina zapečena na spomenutom cehovskom vrču), ali njegova pravila potpisala je osobno carica Marija Terezija 23. ožujka 1772. godine. Ta su pravila pisana latinskim jezikom, a prijevod po prvi put donosimo u prilogu ovoga članka. Ceh **sartorium et gausapeariorum in parochia Vidoviczensi** posebno je značajan za razvoj obrta u cijeloj vidovečkoj župi, a posebice u Donjoj Dubravi gdje je bilo njegovo sjedište.²⁸ Sve članove ili articulusse Pravila Krojačkog i čohaškog ceha komentirat ćemo u posebnom poglavlju ovoga članka.

Pravila iz 1772. zasigurno su, prema tadašnjem običaju, prepisana od krojačkog ceha u nekom drugom obrtničkom središtu, ali o tome nema točnog podatka. Po tadašnjoj navadi carskih dokumenata, na prvoj nacifranjoj i urešenoj stranici tekst počinje: Nos Maria Theresia dei gratia Romanorum Imperatrix Vidua, Hungariae, Bohemiae, Dalmatiae, Croatiae et Sclavoniae Regina Apostolica...²⁹ Nakon osamnaestoga članka i kićenog završetka piše da su Pravila data «u našem nadvojvodskom gradu Beču u Austriji, dana 23. mjeseca ožujka, godine Gospodnje 1772., a 32. godine našega vladanja kraljevinama Ugarskom, Češkom i ostalima». Na kraju su vlastoručni potpisi Marije Terezije, grofa Franje Eszterhazyja, te Ferdinanda Scultetyja. Pravila su potvrđena i u nastavku skupštine slavne Županije Zala godine gospodnje 1772., dana pak 14. mjeseca svibnja u gradu Zala Egerszegu. U potpisu je Ladislav Skublics, bilježnik Zaladske županije.³⁰

Sačuvala se i knjiga zapisnika i blagajne od 1837. pa sve do 1975. godine, koja je na mjestima vrlo manjkava. Na koricama je netko mnogo kasnije napisao «Društvena knjiga od leta 1837. a ponovljena 1942.», dok na drugoj unutrašnjoj stranici piše: «Društvo Velikog ceha - počelo 1770. leta. Članov je bilo 22». Knjiga se odnosi na više cehovskih udruženja u Donjoj Dubravi. Na

²⁸ Originalna Pravila Krojačkog i čohaškog ceha, pisana na latinskom jeziku na pergameni i s velikim pečatom u drvenoj kutiji, te potpisom carice Marije Terezije, našli smo na tavanu čuvarice zapisnika Češkoga društva u Donjoj Dubravi. Sada se čuva u pismohrani Općine Donja Dubrava

²⁹ Prva i druga stranica Pravila Krojačkog i čohaškog ceha, pismohrana Općine Donja Dubrava

³⁰ Zadnje dvije stranice Pravila Krojačkog i čohaškog ceha

Sl. 5. Svečani vrč Tkalačkog ili krojačkog ceha u Donjoj Dubravi iz 1768. godine (Muzej Međimurje Čakovec)

početku je zapisnik ili zapravo knjiga blagajne Plemenitoga Cseha Szabolszkoga, dakle Krojačkog ceha i to od 1837. do 1855. godine. Potom slijedi miješana knjiga zapisnika i blagajne Velikoga ceha i Češkog ili pogrebnog društva u Donjoj Dubravi.³¹ Iz te knjige dosta toga možemo saznati o djelovanju Krojačkog ceha, koji je imao majstore-članove i iz Donjeg Vidovca, Kotoribe i Svete Marije.

Iz 1837. sačuvao se vrlo vrijedan popis članova Krojačkog ceha s izvještajem o redovitosti plaćanja obveza «vu Czehszku Ladiczu». Na početku piše: «Imena y prineszki Czlenova Czeha Szabolszkoga pobiranye Letta 1837. Czehmesster Felletar Peter Letta 1837.» Potom slijedi popis majstora, koji su članarinu u cehu plaćali po četvrtinama (frtalima) godine i to po 7 f: 1. Felletar Peter, 2. Kapusztá Stefan, 3. Chismesia

Mihaly, 4. Sigulics Miklos, 5. Chismesia Miklos, 6. Bermanecz Ivan, 7. Czesztar Martin, 8. Megyimorecz Ivan, 9. Kengyell Josef, 10. Svagely Peter, 11. Kuzmics Josef, 12. Felletar Isidor, 13. Megyimorecz Mihaly, 14. Habianecz Marko, 15. Topleyak Stefan, 16. Horvat Martin, 17. Ivanek Martin, 18. Kuzmicz Anton, 19. Mekovecz Stefan, 20. Haramia Stef, 21. Czismesia Jakob, 22. Jadan Matia, 23. Felletar Josef, 24. Felletar Martin, 25. Chutros Michael, 26. Petrak Mirko, 27. Simunich Gyuro, 28. Salamon Rok, 29. Vugrinecz Anton, 30. Mlinarics Stef.³²

Godine 1838. czech messter Plemenitoga Cseha Szabolszkoga v Dolnyi Dobravi bio je Kapusztá Istvan, a skupchina ceha obdržavala se tradicionalno dva puta godišnje - na Novu godinu i na Tijelovo (30. Juniussa). I tada je popisano 30 majstora: 1. Kapusztá Istvan, 2. Chismessia Mihaly, 3. Chismessia Miklos, 4. Bermanecz Ivan, 5. Czesztar Mathias, 6. Megyimorecz Ivan, 7. Krussely Josef, 8. Svagely Peter, 9. Kunits Josef, 10. Felletar Imbro, 11. Megyimorecz Mihaly, 12. Habianecz Marko, 13. Topleyak Stefan, 14. Horvat Martin, 15. Jambrek Martin, 16. Kuzmics Anton, 17. Mekovecs Stefan, 18. Haramia Stefan, 19. Chismessia Jakob, 20. Szalamon Feri, 21. Vugrinecz Anton, 22. Mlinarics Stefan, 23. Felletar Peter, 24. Jadan Ivan, 25. Felletar Josef, 26. Felletar Mato, 27. Chutra Mihaly, 28. Ruszak Mihaly, 29. Simonics Stefan i 30. Klarics Josef.³³

Cehmeštri i drugi dužnosnici ceha birali su se na mandat (uglavnom) od dvije ili jedno vrijeme samo na jednu godinu. Očito se pazilo da se koji majstor iz vodstva ceha previše ne osili. Godine 1840. czech messter je bio Megyimorecz Mihaly, zatim 1842. Felletar Fridrik, 1844. Fuchek Matjas, 1846. Habianetz Marko i 1849. godine Horvat Martin. On se zadržao na toj funkciji gotovo pet godina. Godine 1850. na popisu Sabolskoga ceha bilo je 27 registriranih majstora krojača i čohaša (možda i koji tkalac): 1. Horvat Martin, 2. Kapusztá Stefan, 3. Magyimorecz Ivan, 4. Kunits Josef, 5. Felletar Fridrik, 6. Magyimorecz Mihaly, 7. Habianecz Marko, 8. Toplek Stefan, 9. Fuchek Matias, 10. Kutzich Anton, 11. Haramia Stefan, 12. Chismesia Jakob, 13. Vugrinecz An-

³¹ Knjiga zapisnika i blagajne nekih dubravskih cehova čuva se u pismohrani Općine Donja Dubrava

³² Popis vjerojatno nije kompletan. Možda su to majstori samo iz Donje Dubrave

³³ Knjiga zapisnika i blagajne Sabolskog ceha, pismohrana Općine Donja Dubrava

Sl. 6. Knjiga Pravila Krojačkog i čohaškog ceha pisana na pergameni

Sl. 7. Prva stranica Pravila Krojačkog i čohaškog ceha u Donjoj Dubravi iz 1772. godine

ton, 14. Mlinarits Stefan, 15. Klarics Joszef, 16. Feletar Mihaly, 17. Kendyel Stefan (chuhacs), 18. Kranyecz Stefan, 19. Novakovitc Adam, 20. Plehek Rudolf, 21. Ztermecski Josef, 22. Kendyel Stefan (szabol), 23. Horvat Blas, 24. Feletar Petra, udova, 25. Ruszak Mihalya, udova, 26. Horvat Stefan i 27. Hitach Stef.³⁴

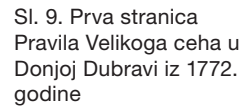
Međimurje, pa tako i Donju Dubravu, ban Josip Jelačić vratio je 1848. u upravni sastav Hrvatske, ali nažalost samo privremeno - do 1862. godine. U to doba zapisnici su opet pisani na sočnoj hrvatskoj kajkavštini, a zadnji cehmešter Sabolskog ceha koji se spominje u knjizi blagajne je 1855. bio Feletar Mihaly. Krojački ili Sabolski ceh nastavio je i dalje djelovati, njegovi su meštiri i kalfe bili i u članstvu Češkog ili pogrebnog društva u Donjoj Dubravi, ali su se zapisnici izgubili. U međuvremenu su se na državnom planu zbivale snažne promjene u organizaciji obrtne proizvodnje, a pod utjecajem stvaranja građanskog, manufakturno-ranoindustrijskog društva.

Već je Marija Terezija htjela svojim patentima dovesti cehove u red i pod kontrolu, a to je uspjelo Općim cehovskim redom tek 1813., dok se tri godine kasnije za sve majstore i kalfe uvode

Sl. 8. Početak popisa majstora Krojačkog ili sabolskog ceha u Donjoj Dubravi iz 1837. godine u zapisniku Velikoga ceha

1. Jellek Stefan	4 4 4
2. Karyecz Stefan	4 4 4
3. Chymecski Josef	4 4 4
4. Kendyel Stefan	4 4 4
5. Horvat Blas	4 4 4
6. Ruszak Mihalya	4 4 4
7. Horvat Stefan	4 4 4
8. Hitach Stef	4 4 4

³⁴ Završetak zapisnika i blagajne Sabolskog (krojačkog) ceha

Najviše majstora i kalfi okupljao je dubravski **Veliki ceh**. To je izvorno **Ceh kovača, bravara, tesara, bačvara, kolara, stolara, remenara i krznara** (fabrorum, ferrariorum, serariorum, lignariorum, rotariorum, arculariorum, lorariorum et pelliorum). I pravila ovog ceha, koji je posve sigurno počeo djelovati i ranije, potpisala je kraljica Marija Terezija 23. ožujka 1772. godine. Pisana su na pergameni, latinskim jezikom, a providena su velikim carskim pečatom u drvenoj kutiji. Na kraju su vlastoručno potpisani: Maria Terezia, Franjo Eszterhazy i Andrija Raiter.³⁶ U knjizi zapisnika (i blagajne) Velikog ceha piše (1837.) da su ga zvali još i Miješani ceh (Zmessani Cseh), jer je u njemu bilo učlanjeno mnogo majstora različitih struka. Radi usporedbe, Veliki ceh sa Statutom Ceha djetića, osnovan je u Legradu (koji je bio znatno razvijeniji i imao je status poveljnog trgovišta) sto godina ranije - 1677. godine (Pravila Ceha djetića Velikog ceha potpisao je 1684. godine grof Adam Zrinski).³⁷ Zanimljivo je još spomenuti da se u Donjoj Dubravi saču-

³⁷ Feletar, Cehovi i bratovštine u Podravini..., Podravina 3, Koprivnica 2003., 173-181

Sl. 10. Svečani vrč Velikoga ceha u Donjoj Dubravi iz 1795. godine (Vrtaričeva krčma)

Sl. 11. Vrtaričeva krčma u Donjoj Dubravi, gdje su se na sijela skupljali majstori dubravskih cehova

vao svečani vrč s oznakama Velikoga ceha na kojemu je ugravirana 1795. godina. Taj se vrč koristio na cehovskim sijelima još i početkom 20. stoljeća.³⁸

Veliki ceh regulirao je prava i obveze djetića (kalfi) i to najvjerojatnije za sve obrtničke struke. U Donjoj Dubravi su sačuvana tri (usporedna) pravila djetića Velikoga ceha pisana na hrvatskom kajkavskom jeziku, iz kojih se vidi i djelatnost i način života toga ceha. **Regule Mladenczov** iz 1768. napisane su prije nego što je Veliki ceh dobio svoja osnovna pravila (1772.), što potkrepljuje zaključak da je taj ceh osnovan znatno ranije, vjerojatno sredinom 18. stoljeća kada su nastali i drugi dubravski cehovi (za župu Donji Vidovec). U Regulama Mladenczov iz 1768. nabrajaju se struke: «kakoti Szrebenaiszkem, Slosarszkem, Drakszarskem, Tislyarszkem, Spolyarszkem, Kovachkem, Kollarszkem, Szedlarszkem, Remenarszkem y Kerznarszkem». Iz toga dokumenta jasno je da je Veliki ceh imao sjedište u Donjoj Dubravi, jer se na kraju izrijekom navodi: «vu Dubravi dneva 23 Aprilusza Letta 1768».³⁹

U istoj knjizi cehalija nalaze se i (skraćena) **Pravila djetića Velikoga ceha**, koja su izdana Letta 1772. na nassu faru Vidovechku. Napisano je samo 10 članaka pravila, tako da manjka završetak i time mjesto izdavanja.⁴⁰ Zato su iste 1772. godine izdana (kompletna) **Pravila djetića Velikoga ceha**, koja su nastala na temelju pravila Velikog ceha koja je potpisala te godine Marija Terezija. Iz uvoda se vidi da su u Velikom cehu bili i djetići (kalfe) iz Kotoribe, Donjeg Vidovca i Svete Marije, a dakako najviše iz Donje Dubrave. U dokumentu piše i točno mjesto izdavanja: «Dano vu Dubravi po Velikom Czehu die 25 martiussa Leta 1772». Također je naznačeno da su pravila namijenjena «postenem Mladenczom meszta Dolnye Dubrave od rechih do rechih raztol-nachili ieszmo koteri Articulussi ovako sze imaju...»⁴¹

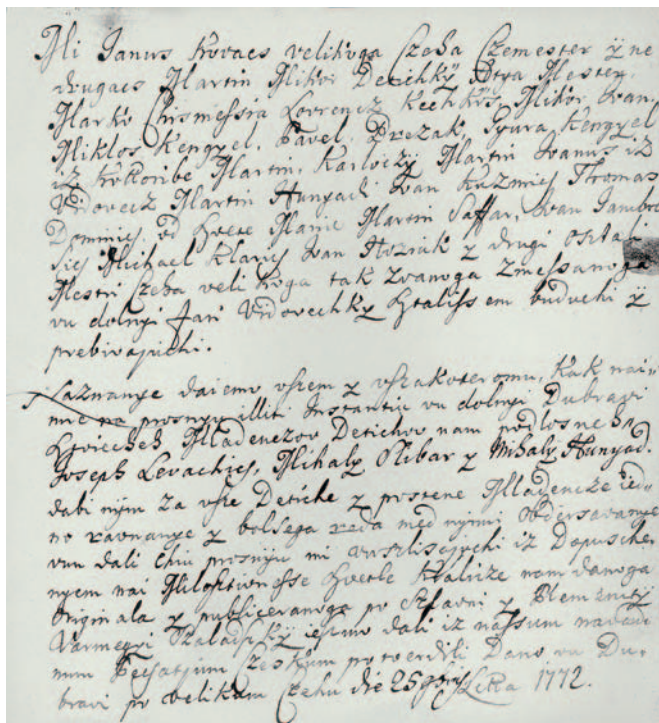
Nakon djetićkih pravila, u sačuvanoj knjizi Velikoga ceha u Donjoj Dubravi, slijede i kratki zapisci imena svršenih šegrti koji su postali mladenci ili djetići ili kalfe, i to u razdoblju od 1813. do zaključno 1873. godine. Tada je očito prestalo djelovanje Velikoga ceha u ranijem obliku, pa

³⁸ Dva su svečana cehovska vrča nađena na tavanu nekadašnje Vrtaričeve krčme u Donjoj Dubravi (ranije krčma obitelji Seifried), a danas se čuvaju kod obitelji Čizmešija na istom gruntu. I Pravila Velikoga ceha sadržajno ćemo detaljnije analizirati u ovom članku

³⁹ Regule Mladenczov - knjiga pravila djetića Velikoga ceha, pismohrana Općine Donja Dubrava

⁴⁰ Skraćena Pravila djetića Velikoga ceha u Donjoj Dubravi

⁴¹ Pravila djetića Velikog ceha, pismohrana Općine Donja Dubrava

Sl. 12. Početak Pravila djetića Velikoga ceha u Donjoj Dubravi iz 1772. godine

se nastavlja rad Češkog ili pogrebnog društva, a ukidanjem cehova 1872. majstori se upućuju na zadružno organiziranje. Kao primjer popisa novih djetića Velikoga ceha u Donjoj Dubravi navodimo «oslobođene šegrote» od 1813. do 1821. godine: Letta 1813-ga za Atyamesstra Hraschanecz Mihalya y Bejaromesztra buducsi Deticsi Velikoga Czeha kak najmre: Margyetko Steffan, Lisziak Ivan, Mikor Steffan, Ribics Gyuro, Najszeter Joseff, Kraly Gyiro, Dalekovicz Gregor, Ruszak Andro, Golubich Mihaly, Jakupak Martin Anno 1814, Vialleries Steffan, Jagodics Thomas, Horvath Ivan, Hraschanecz Stephan 1815, Domladinecz Mathias, Josephus Perszeich 1816, Perszeics Mathias iz Bregov 1818, Berlyak Joseff, Georgius Kengyel, Stephanus Sopper iz Podbresta 1818., Stephanus Haramia iz Dubrave, Mikor Martin iz Dubrave,

Pongracz Martin iz Vidovecz, Joseff Tokar iz S. Marie, Martin Csismesia iz Dubrave 1820, Ivan Mikulan iz Dubrave, Casimir Zrinski Detich Tisslarszki iz Martianecz, Andrass Varga Tislar iz Dubrave oslobogyen 1821 itd.⁴²

Velika knjiga zapisnika i blagajne, koja se od 1837. do 1855. odnosi na Sabolski (krojački) ceh, zabilježila je i neke podatke o Velikom cehu za razdoblje od 1867. do 1873., a od tada se zapisci poglavito odnose na Češko ili pogrebno društvo u Donjoj Dubravi. Kao majstori Velikoga ceha 1867., kada je Czeh Messter bio Bekis Janos, navode se: 1. Kiščinal Blaž, 2. Golob Andras, 3. Čizmesia Gyuro, 4. Stefič Andro, 5. Horvat Josef, 6. Horvat Martin, 7. Kelemen Francz, 8. Vučenik Vinczi, 9. Bajkovecz Gyuro (zidar), 10. Kunič Karoly, 11. Hrašćanecz Martin, 12. Mernyavecz Ivan (szabol), 12. Margyetko Stefan, 13. Ujlaki Gyuro (spolar), 15. Klarić Josef, 16. Kovač Josef, 17. Jadan Mihaly, 18. Horvat Stefan Vugračov, 19. Virovecz Mihaly, 20. Ujlaki Gyuro (kolar), 21. Kelemen Josef, 22. Buković Gyuro (špoljar), 23. Feletar Stefan, 24. Novakovich Anton, 25. Mikor Imbro, 26. Režek Francz, 27. Lisziak Anton, 28. Čismesia Mihaly, 29. Varga Ivan, 30. Mikulan Josef (skerlyaćar), 31. Haramia Jakob (tislar), 32. Trstenyak Josef (pintar), 33. Varga Gyuro i 34. Horvat Blas (szabol).⁴³

U spomenutoj knjizi zapisnika doznajemo i kada se tko «oslobodil», odnosno postao kalfa, te koliko je kada prikupljeno novaca ili «penez vu Csehku Ladiczu». Kao primjer može poslužiti navod iz 1869. godine: «Dne 26. Julia 1869. Jakobčín Francz se oslobodil i učinil kakti kalfarski detič i platil vu cesku ladicu 2 for». Iz 1871. zabilježeno je vodstvo Velikoga ceha: cehmešter je Horvat Josef od 1. decembra 1871., otsamester Kranyecz Gabor, bijaro mester Ujlaky Gjuro, zastavnik Varga Ivan i szogal Kelemen Ivan. Veliki ceh tada očito već obavlja i funkciju češkog

⁴² Knjiga djetićkih pravila Velikoga ceha, pismohrana Općine Donja Dubrava

⁴³ Knjiga zapisnika i blagajne Velikoga ceha, pismohrana Općine Donja Dubrava

Sl. 13. Brod ili skela na Dravi kod Donje Dubrave - skelu su vozili izučeni kormanoši

pogrebnog društva, jer se spominje i sogal, odnosno pomoćnik ili kočijaš na pogrebnim kolima (mrtvečka kola).⁴⁴

Iz zapisnika za 1873. zanimljivo se može saznati i slijedeće: «1. januara 1873. za sprevod platilji Chismesia Mare Ivanekovičeve 3 f. Cesko zpravišće bilo je i postavilji jesmo szogala Varga Ivana i zastavnika Margyetko Stefana. Mladi Majztri koji Duguju jošće vu Češku taksu: 1. Horvat Pavel, 2. Halabarecz Jakop, 3. Horvat Ivan Spolar, 4. Jakopak Vinczi, 5. Repics Silvester, 6. Kissinal Vinczi, 7. Zinics Gyuro, 8. Horvat Jakop, 9. Varga Gyuro, 10. Miszer Gyuro, 11. Bukovlyanecz Josip, 12. Kranjecz Imbro i 13. Frančič Janus». Iz 1872. sačuvao se i popis majstora Velikoga ceha u Donjoj Dubravi «koji jeszu bilji pri Svetoj Meshi na Szvetu Margaretu: Jakopak Josef, Miszer Gyuro, Kanoti Imbro, Horvat Blas Szabol, Liszjak Anton, Vučenik Vinci, Mikolan Josef, Varga Ivan, Varga Gyura, Ujlaki Jakop, Repič Silvester, Petrič Josef, Kelemen Francz, Kranjecz Imbro, Horvat Blas Shalamon, Ujlaki Gjuro Spolar, Ujlaki Gyuro Kolar, Megyimorecz Stef, Jakopak Vinczi...»⁴⁵

U Donjoj Dubravi još i danas, a pogotovo do 60-tih godina 20. stoljeća, postoji živo sjećanje na život cehova i navade majstora, kalfi i šegrta. D. Šafar piše da su tijekom 18. stoljeća «samo kovačke radionice imale to pravo da budu locirane ravnomjerno po dijelovima sela na javnim površinama. To je sigurno bilo predviđeno iz razloga što su u prošlosti sve nastambe i gospodarske zgrade u selu bile drvene i sa slamnatim krovovima, a mješina u kovačkoj radionici je morala raspirivati vatru».⁴⁶ Jedna takva originalna kovačnica, s kompletnim alatom, ostala je sačuvana do danas u dijelu sela prema Dravi.⁴⁷

⁴⁴ Članovi Velikoga ceha obavljali su i poslove u organizaciji sprovođa ne samo za svoje umrle članove i nego i za mještane Donje Dubrave

⁴⁵ Nakon 1873. u knjizi zapisnika i blagajne još se samo ponekad spomene djelatnost Velikog ceha kao obrtničke organizacije, a prvenstveno se govori o djelovanju Češkoga ili pogrebnoga društva

⁴⁶ Šafar, Donja Dubrava između dva svjetska rata, 42-43

⁴⁷ Do danas je u Donjoj Dubravi sačuvano mnogo obrtničkog alata, pa i onog ručne izrade, osobito metalnih struka, postolara i nekoliko tkalačkih stanova. Općina Donja Dubrava otkupila je zadnju starinsku kovačnicu, koja je obnovljena

Sl. 14. Svečani vrč Brodarskog i splavarskog ceha u Donjoj Dubravi iz 1834. godine (Vrtarićeva krčma)

U Donjoj Dubravi je najvjerojatnije u 19. stoljeću osnovan i **Ceh splavara i brodara**. Njegovo postojanje potvrđuje i sačuvan svečani cehovski vrč, na kojem je ugravirana 1834. godina, te simboli riječnog broda (za prijevoz, kompa) i splavi (fljojsa).⁴⁸ To je različiti ceh od Šajkaškog i lađarskog ceha koji Haller spominje u Legradu, s pravilima iz 1717. godine.⁴⁹ Šajke su bile manje splavi s nadstrešnicama, koje su služile za prijevoz roba Dravom i za trgovanje, a sličnu funkciju imali su i veći čamci ili lađe (koji su služili i za prijevoz ljudi, pa i stoke). Nešto šajkaša (praktički trgovaca) bilo je i u Donjoj Dubravi i u župi Donji Vidovec, pa su se oni, prema svemu sudeći, uključivali u legradski ceh.

Međutim, Donja Dubrava početkom 19. stoljeća postaje središte sve razvijenije trgovine drvom (balvanima) na Dravi. To je bilo tradicionalno splavarstvo (fljojsarstvo, rancarija), jer je u Donjoj Dubravi 1822. osnovana velika tvrtka za trgovinu drvom Ujlaki-Hirschler i sin. Ona je trebala sve veći broj splavara (dravskih kormanoša), koji su gradili svoje

Sl. 15. Splav ili fljojs na Dravi kod Donje Dubrave - zanat splavara kormanoša valjalo je dobro naučiti

⁴⁸ Vrč se čuva kod obitelji Čižmešija u Donjoj Dubravi

⁴⁹ Haller, Legrad törtenete, 158-159

Sl. 16. Upravna zgrada tvrtke za trgovinu drvom Ujlaki - Hirschler i sin u Donjoj Dubravi, izgrađena 1869.

kućerke odmah kraj Drave, u predjelu Donje Dubrave koji se zove Prekop.⁵⁰ Uz to Donja Dubrava je obdržavala dva važna riječna prijelaza - na Dravi prema Podravini i na Muri kod Velikog Pažuta prema mađarskoj Legradskoj gori. I zanat brodara učio se tri godine (brod ili kompa). Bilo je opravdano da dubravski fljojsari i brodari osnuju svoj posebni ceh, pa i zbog specifičnosti svojega posla. Konačno, vrč toga ceha iz 1834. pronađen je upravo na tavanu Vrtarićeve krčme, koja je gotovo do Drugoga svjetskoga rata bila omiljeno sastajalište fljojsara.⁵¹

Donjodubravski zlatari (odnosno ispiraći zlata), kojih je bilo već u vrijeme Zrinskih, bili su uključeni u **Zlatarski ceh (Czeh Zslatarov) u Donjem Vidovcu**. Vidovečka župa bila je tradici-

Sl. 17. Zlatari iz Donjeg Vidovca ispiru zlato na prodjini rijeke Drave

Sl. 18. Zlatarska obitelj iz Donjeg Vidovca s alatom za ispiranje zlata

⁵⁰ Feletar, Petrić, Donja Dubrava - središte splavarstva..., 155-164

⁵¹ Feletar, Zlatari i splavari..., 128-130; Općina i župa Donja Dubrava, 87-92

onalno središte toga specifičnog zanata, jer dravski šljunci kriju brojne sitne čestice zlata. Nažalost originalna cehovska pravila ili druga dokumentacija toga ceha nije sačuvana, ali tradicija ispiranja zlata obdržala se sve do danas. U vrijeme cehmeštra Bolte Embreuša, carica Marija Terezija izdala je zlatarima župe Donji Vidovec povelju 21. srpnja 1776., kojim im dopušta nesmetano ispiranje zlata na Dravi i Muri. Kotzig navodi da je 1936. u Donjem Vidovcu živjelo 75 zlatarskih obitelji, a da je 1939. na Dravi kod Donjeg Vidovca bilo (čak) oko 120 zlatarskih čamaca, kod Donje Dubrave 20, Legrada 10 i Svete Marije 5 čamaca.⁵²

Nema u izravnim ili posrednim izvorima i literaturi podataka o djelovanju i nekih drugih cehovskih udruga u Donjoj Dubravi i staroj župi Donji Vidovec.

RED I STEGA U SVAKODNEVICI MAJSTORA

Obrtnici, a tijekom 19. stoljeća i trgovci, davali su osnovni ton i dinamiku svakodnevnom životu Donje Dubrave (pa i stare župe Donji Vidovec), bez obzira što se većina stanovništva bavila poljoprivredom. Cehovska udruženja, majstori, kalfe i šegrti živjeli su prema strogim pravilima privređivanja i ponašanja. Te cehovske navade u Donjoj Dubravi, bez obzira što nije bila poveljno trgovište ili slobodni grad, nisu se nimalo razlikovale od onih u Legradu, Kaniži, Prelogu ili Koprivnici.

Ceh (družina obrtnika, njemački *Zunft*, staronjemački *Zehe*, turski *esnaf*) je interesna zajednica obrtnika istih ili sličnih struka. Belosztencz, suvremenik cehova, piše da je *czech tribus, congregatio, societas* ili jednostavno *collegium* - što znači *szpravissche* skupno lyudih, *szkupi-sche*, tovarusstvo, *drusstvo*, *drusba*, *bratinszko szpravissche*, *szkupchina*, *zbor*, *vechje*, *tovarusstvo* jedne *cheszti posztavlyeneh*, *szkup z drugemi pobiranye*.⁵³ U ceh se teško ulazilo, ali je u njemu majstor bio siguran za svoju egzistenciju. Zato je morao bezpogovorno poštivati sva pravila i navade ceha, a one su bile stroge i krute i poznavale su prvenstveno red, rad i stegu.

I cehovi u Donjoj Dubravi osiguravali su majstorima (mešter, *messter*, po Belosztenczu *magister* ili *maysztor*) tri glavne privilegije - sigurnost poslovanja, solidarnost i dostojan pogreb. Ustroj donjodubravskih cehova bio je isti kao i u drugim obrtničkim središtima sjeverne Hrvatske i Ugarske. Na čelu ceha bio je glavni cehovski starješina ili cehmešter, koji se obično birao na godinu dana da se ne osili, ili ponekad i na dulji mandat. Tu su bili i drugi cehovski starješine: mladi cehmešter koji je nadzirao pravilnost rada majstora, *bijarmešter* koji je pozivao na sastanke, *očamešter* (*atyamesster*) koji je nadzirao kalfe (djetić, *mladenec*, po Belosztenczu *sodalis* - *tovarus*, *drug*, *brat*), *dekan* koji je bio posrednik između majstora i kalfe i drugi. I u Donjoj Dubravi je rad cehova nadzirala općinska, ali i županijska vlast, a neke udruge i crkva (osobito bratovštine o kojima u Donjoj Dubravi nemamo podataka). Ceh je vodio svoje knjige zapisnika i blagajne, imao je svoju zastavu i pečatnjak, cehovsku tablicu, svečani vrč - što se uglavnom čuvalo u cehovskoj škrinji. Škrinju i cehovske oznake u pravilu je čuvao cehmešter, a tablice djetića čuvao je očamešter.⁵⁴

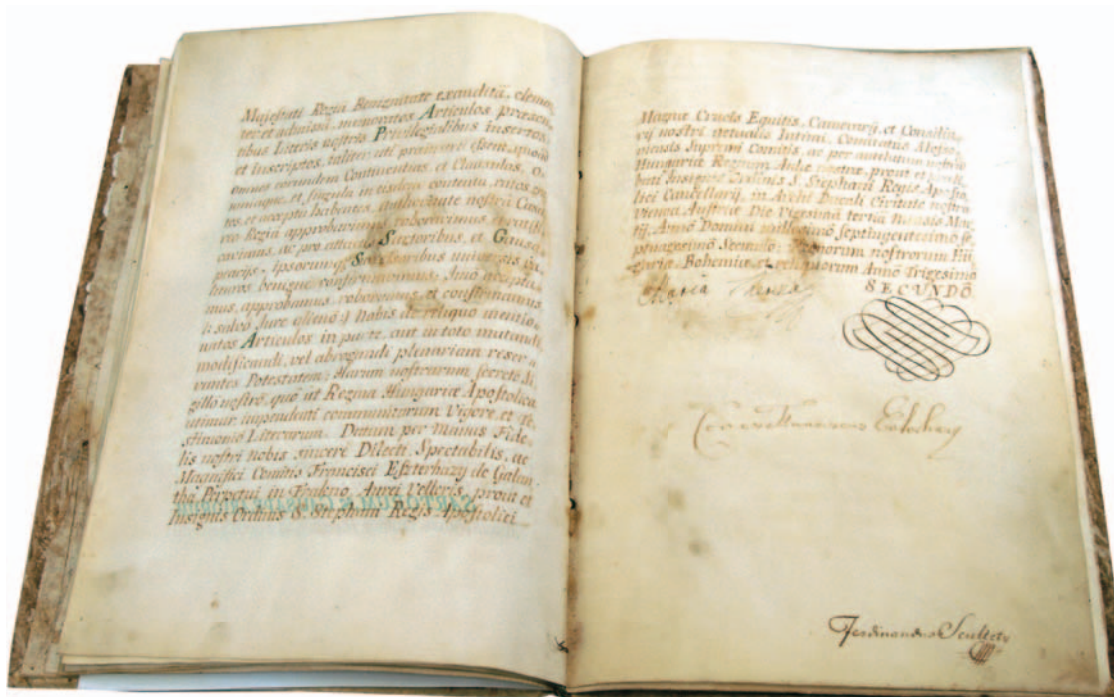
Odnose u cehu, odnosno obveze i prava majstora, približit ćemo iz (prevedenih na hrvatski) Pravila Ceha krojača i čohaša i Pravila Ceha kovača, bravara, tesara, bačvara, kolara, stolara, remenara i krznara (Veliki ceh) iz Donje Dubrave odobrenih 1772. godine.⁵⁵ Oba je Pravila potpisala Marija Terezija, izdana su istovremeno, pa su po sadržaju gotovo posve istovjetna.

⁵² Feletar, Zlatonosni šljunci Drave i Mure, 138-140; Kotzig, Kako se vadi zlato..., 43-46; Zlatoispiračka zadruga u Donjem Vidovcu djelovala je i 50-tih godina 20. stoljeća, u zadrugi je 1948. bilo oko 100 članova, a predsjednik je bio Franjo Žemljčić

⁵³ Belosztencz, II., 56, I., 309

⁵⁴ Hrvatska enciklopedija, II., 478-479; Belosztencz, 309; Feletar, Podravina 286

⁵⁵ Originali na pergameni i na latinskom čuvaju se u pismohrani Općine Donja Dubrava

Sl. 19. Zadnja stranica Pravila Kroatškog i čohaškog ceha u Donjoj Dubravi iz 1772. godine, s potpisom kraljice Marije Terezije

Obnašanje vjere. Najvažnije u životu majstora je poštivanje i strah od Boga. U crkvi se pohranjuje cehovska zastava, a svi članovi ceha su dužni prisustvovati procesijama i misama. Bez opravdanih razloga, ako izostane, majstor će se kazniti sa 2 libre i kalfa s 1 librom bijelog ili žutog voska. Na dan sveca koji je zaštitnik ceha, svi će se moliti za sretnu i dugotrajnu vladavinu Njezinog Veličanstva. **Članarina i javnost rada.** Svaki majstor mora uplatiti u cehovsku blagajnu uobičajeni iznos i to jednom u kvartalu (tada je to u Donjoj Dubravi bilo 7 f), a ako zatraži cehmešter i više puta. Najmanje dva puta se održavaju cehovska sijela (godišnje), a neprisutnost se kažnjava sa 50 ugarskih denara za majstora i 25 za kalfu.

Izbor vodstva. Cehmeštar se bira na godišnjoj skupštini, kojoj kao kontrola treba biti nazočan i povjerenik poslan od općine. Kod toga se moraju strogo poštivati javnost rada i uobičajeni izborni postupci. **Šegrti.** Kad uzima učenika ili šegrtu majstor mora u češku blagajnu platiti 2 for, a kod završetka nauka opet 2 for. Majstor mora paziti da ne tjera šegrtu više na obavljanje kućnih poslova nego na učenje zanata. Kada završi zanat i dobije svjedodžbu od ceha, kalfa mora najmanje 3 godine odseliti u drugo mjesto radi usavršavanja zanata. **Skupo do majstora.** Kalfa koji je ispunio sve obveze, ako želi postati majstor mora za prijavu uplatiti u cehovsku blagajnu 1 for. Potom se mora prijaviti zemaljskom gospodinu ili općinskom sucu da ga primi među građane (mjesno stanovništvo) i za to mora platiti uobičajenu sumu. Mora izraditi ogledni uzorak proizvoda iz svoje struke (majsterštik). Greške na uzorku kalfa može otkupiti novcem (najviše do 4 for). Nakon položenog ispita pred povjerenstvom ceha, mora cehu platiti još 15 for, te prirediti majstorsku gozbu. Sin majstora ili ako se kalfa oženi udovom majstora - mora platiti polovicu pristojbi.

Strani majstori. U ceh se mogu primiti i majstori iz bližih mjesta. Oni moraju izvršavati sve obveze prema crkvi i cehovskoj blagajni. **Protiv konkurencije.** Majstor može na sajmu prodavati samo svoju robu i ne smije uvesti jeftiniju. Ako majstora zbog kršenja te odredbe prijavi cehmešter, mjesne vlasti moraju ga kazniti ili ukloniti. **Čudoređe i čestitost.** U cehu se mora živjeti u

Sl. 20. Zadnja stranica Pravila Velikog ceha iz Donje Dubrave iz 1772. godine, s potpisom kraljice Marije Terezije

strahu od Boga i u ljubavi prema bližnjem. Majstor mora živjeti čestito i pošteno. Kalfe moraju iskazivati poštovanje prema majstorima i cehu. Svade i skandale treba svakako izbjegavati. Tko se toga ne pridržava, unutar ceha može biti kažnjen do 4 for, a za teže optužbe sude ga mjesne vlasti ili vlastelin.

Bez sukoba cehova. Ceh se ne smije miješati u poslove drugog ceha. Eventualni spor rješava nadležna sudska vlast. **Daj posao i drugima.** Ako majstor dobi veliki posao, treba dio prepustiti kolegama. **Red u primanju kalfi.** Kalfu, nakon što se vratio s vandrana (specijalizacije), majstor ne može primiti bez odluke i kontrole cehmeštra. Jedan majstor ne smije vabiti k sebi kalfe drugog majstora ili pak omalovažavati proizvode. Ako to učini, kažnjava se s 2 for štrofa.

Solidarnost, životna zaštita. Ako je majstor bolestan ili osiromaši, ceh mu treba plaćati i davati potporu. Ako se stanje majstora popravi, dužan je primljenu pomoć vratiti. Teško blesnom majstoru, župnik će se pozvati na trošak ceha. Ako koji majstor umre, cijeli ceh će ga ispratiti na groblje. Za izostanak se plaća kazna od 25 denara (kalfa 12 denara). Udovica nakon smrti majstora uživa sva prava muževa. Ceh se tada brine i o kalfi. Ako se udovica uda za muža izvan ceha, gubi sva prava (zato se najčešće udavala za mladoga kalfu). **Povjerenik.** Sve odredbe ovih Pravila imaju se strogo poštivati, ceh će od zemaljskog gospodina tražiti da za kontrolu djelovanja ceha odredi posebnog povjerenika.

STROGA PRAVILA ŽIVOTA DJETIĆA I ŠEGRTA

Položaj i svakodnevni život djetića (kalfa, mladenec) i šegrt bio je i u Donjoj Dubravi, odnosno župi Donji Vidovec, vrlo težak i podređen obvezama prema majstoru (gazdi) i cehu. Majstori, odnosno ceh, sve je dosta precizno normirao posebnim pravilima, koje su se temeljile na općim cehovskim pravilima i navadama. Primjena cehovskih pravila bila je u praksi najčešće još i znatno stroža, odnosno majstori (i gazdarice) često su prava kalfi i (osobito) šegrt uvelike kršili. To se osobito odnosilo na duže radno vrijeme nego je bilo propisano, smanjivanje ili kašnjenje plaće, često novčano kažnjavanje, te bezpogovorno zapošljavanje u kućanskim i sličnim izvanznanatskim poslovima. Dio tih navada se kod majstora u Donjoj Dubravi zadržao gotovo sve do propasti obrtnog zadrugarstva sredinom 50-tih godina 20. stoljeća.

Ovdje ćemo neke od tih navada u odnosima majstora i kalfi barem djelomice pokušati prikazati na temelju Pravila djetića Velikoga ceha u Donjoj Dubravi iz 1772. godine.⁵⁶ Dubravski majstori požurili su se da na temelju Pravila Velikoga ceha koje je 1772. potpisala carica Marija Terezija, sastave i posebna pravila za djetiće (kalfe). Očito su se ta pravila odnosila ne samo za kalfe zaposlene kod majstora Velikoga ceha, nego i za sve druge tadašnje dubravske majstore. Određena djetićka pravila postojala su u vrlo skraćenom obliku već i ranije i to pod naslovom Regule Mladenczov iz 1768. godine, koja također donosimo na kraju ovoga rada. Pronašli smo u dokumentaciji Velikoga ceha i tzv. skraćena Pravila djetića, ali ona sadrže samo 10 članaka (articulussa).⁵⁷ Komentirat ćemo sadržaj svih triju pravila.

Čuvanje zarade. Kalfa je svaki mjesec morao na čuvanje u češku blagajnu (ladiczu) polagati polovicu svoje zarade. Ključ su čuvali Cehmešter i Očamešter. **Kažnjavanje neposluha.** Kalfa koji bi pokazao neposluh ili nepoštovanje prema majstoru odmah se kažnjavao s plaćanjem kaštice do 45 kr, a ako bi to ponovio, očamešter ga je trebao prijaviti mjesnim vlastima. **Radno vrijeme.** Kalfa se mora rano ustati, vužgati sveću, a radno vrijeme mu je od 5 u jutro do 8 na večer. Ako to ne bi poštovao, odnosno ako bi si od radnog dana svetka složio, morao je platiti kaznu sve do 2 rajnska forinta. Strogo je bilo zabranjeno bilo koga posjećivati za radnoga dana, ne daj Bože v krčmu ići, također uz prijetnju visoke novčane kazne. Ako je na večer izašao iz kuće, morao se vratiti zimi do 9 i ljeti do 10 sati, ili slijedi kazna.

Zapošljavanje. Kalfa kada je došao u mjesto tražiti posao, najprije se morao javiti cehmeštru, a ako nije dobio posao mogao se zadržati najviše tri dana. Ako je dobio posao najprije je morao ići mjesnom sucu (birovu, bilježniku) da ga primi među mještane i za to platiti 11 Kr. Uz plaćanje u češku ladicu, mogao se potom zaposliti. **Čudorednost.** Ako nije išao nedjeljom na Svetu misu ili na tijelovsku procesiju, kalfa je trebao platiti kaznu od funtu voska. Morao je čudoredno živjeti - držati se reda i zakona, družiti se samo sa sebi ravnima. Ako to nije činio kažnjavao se oduzimanjem i do dvotjedne plaće. **Traženje posla.** Kod traženja posla djetiću pomaže očamešter, koji mu je tri dana dužan osigurati i hranu. Kasnije do prve plaće to čini novi gazda. U češku ladicu ostavljaju pola zarade radi pokrića kakvih hudih dneva (bolesti i sl.), a polovicu može potrošiti na svoje troškove. **Otpust.** Ako kalfa ode samovoljno od meštra, on mu nije dužan platiti zadnja dva tjedna rada, a ako ga otpusti bez opravdanog razloga mora mu dati još dvotjednu zaradu. Kad kalfa odlazi od majstora mora se zahvaliti majstoru i uzeti kod očameštra ili dekana svoju torbicu (dokumente i ostalo).

Radna disciplina. Ako majstora nema kod kuće, kalfa mora čuvati radionicu, ne smije se šetati amo-tamo, nego marljivo raditi. Uredno mora zaključati radionicu, jer inače ide kazna do

⁵⁶ Pravila se čuvaju u pismohrani Općine Donja Dubrava i integralno ih donosimo na kraju ovoga rada

⁵⁷ Pravila se čuvaju u istoj rukopisnoj knjizi uz ostala djetićka pravila i zapisnika Velikoga ceha. Pismohrana Općine Donja Dubrava

Sl. 21. Pogrebna nacihrana kola Češkog ili pogrebnog društva u Donjoj Dubravi

dva tjedna plaće. Ako kalfa želi steći posebna nova znanja, mora raditi za manju plaću. Ako pri-govara gazdarici zbog hrane, slijedi kazna. Kada nema majstora a netko donese na prodaju robu koja je potrebna radionici, kalfa je može kupiti i ako mu je majstor neće naknadno platiti, robu može prodati. Kalfa mora prema udovici pokazati istu vjernost i poštovanje kao i prema majstoru. **Socijalna sigurnost.** Ako djetić postane bolestan, ostali su ga dužni izdržavati (dvoriti). Ako nema novaca kada ide dalje vandrati, daju mu dvotjednu plaću kao potporu. Ostali su dužni skr-biti da se djetić uzorno sahrani ukoliko je umro. Ako se smrt dogodi majstoru, svi kalfe ceha dužni su ići na sprovod. Šegrti su imali mnogo manja prava od djetića.

POGREBNO ILI ČEŠKO DRUŠTVO U DOLNJOJ DUBRAVI

S obzirom da su cehovi brinuli o svojim članovima (majstorima, djetićima, šegrtima) u slučaju bolesti, oni su organizirali i dostojan posljednji ispraćaj umrlima. Ta tradicija u Donjoj Dubravi potječe još iz 18. stoljeća, a cehovi su se brinuli i o pokopu drugih stanovnika sela. Dakako, u pogrebnom ceremonijalu obvezatno je sudjelovao i mjesni župnik, te eventualno vatrogasci ili seoska limena glazba (bandisti). Tradicija vođenja pokopa od strane cehova zadržala se i nakon ukidanja tih udruženja obrtnika. Pogrebna društva, koja su izrasla iz cehova, opstala su i nakon njihova ukidanja. To se vidi i iz (velike) knjige zapisnika i blagajne dubravskog Velikog ceha: na početku (do oko 1873.) podaci se odnose na Krojački (sabolski) ceh i Veliki ceh, a zatim se na-stavljaju samo o djelovanju Pogrebnog ili češkog društva.⁵⁸

Kao nastavak cehovske djelatnosti nastavlja se rad Češkog društva, pa je dobro na ovom mje-stu dati i barem nekoliko podataka o tom Društvu nakon 1873. godine. Tim više što je Češko društvo u nekoliko navrata još uvijek obavljalo i neke poslove s područja obrta. Dakle, «Dneva 7-ga Juniusa 1874. Češko (Rukotvorno) Društvo imalji jezmo zpravišće poztavleno Poglavarztvo je: Ujlaki Jakop, klobučar (predsjednik), Varga Rok, spolar, Kanoti Imbro, tischlar, szogal Mar-gyetko Stefan, kovacs i zastavnik Frančič Janus, čohas». Godine 1875. je predsjednik ili cehme-šter Češkoga društva Jakop Ujlaki, klobučar, a iz 1876. sačuvan je popis članova. «Popisani Majstri koji vu Bratinstvu oztaju: Ruszak Stefan - kerznar, Horvat Martin - kolar, Horvat Josef -

⁵⁸ Knjiga zapisnika i blagajne Velikog ceha, pismohrana Općine Donja Dubrava

Sl. 22. Pogrebna povorka (sprevod) - sviraju dobravski bandisti, mrtvečka kola sa sogalom, nosi se češka zastava, a u prvom redu (desno) ide i Antun Međimurec, cemešter Češkog društva

kovacs, Novakovics Adam - csohas, Gabaj Josef - kovacs, Kranyecz Imbro - tislár, Mikor Imbro - kovacs, Horvat Blas - szabol, Horvat Blas (sin) - szabol, Bukovljanecz Josef - kolar, Varga Rokus - spolar, Ujlaki Jakop - klobučar, Mernyavecz Ivan - szabol, Horvat Blas - kolar, Mikor Stefan - kovacs, Kelemen Ferencz - cimerman, Varga Ivan - spolar, Frančics Janus - čuhas, Čismesia Mihály - tislár, Varga Gyuro - klobučar, Megyimorecz Stef - tislár, Horvat Pavel - szabol, Kiščinal Vinci - kolar, Smičibrada Valent - kerznar, Horvat Josef - kolar i Jakopčin Silvester - kovacs».

Iz mnoštva podataka o radu Češkoga društva, iz spomenute knjige zapisnika i blagajne navodimo još neke zanimljive podatke. Tako piše i ovo: «Dneva 2. Januarius Leto 1878. oztalo je gotovi penéz vu Ladici niti jedan krajcar». Tada je za «Cemestra zebran Horvat Blas, plače 3 for, Zastavnik Horvat Pavel, plače 1 for, szogal bude Megyimorecz Stefan, plače 2 for i ceski pisar Varga Rokus, plače 1 for». Ili, iz 1885. čitamo: «Zpravische Dersalji 1. januarius 1885. poztavilji jeszmo plemenito Drustvo zkupa - Ceh Mester Smičibrada Valent, szogal Horvat Gyuro, zastavnik Kanoti Mihaly, Ceski pisar Varga Rok».

Godine 1891. cemešter je Horvat Blaž Šalamonov, a «Leta 1896.-ta Mertvečka Kola zavsem kaj knjim potrebuje koštala szu 335 for 34 s». Tada je cemešter bio Mikor Štef, sogal Mernjavec Ferenc, zastavnik Goljec Mikloš, a pisatel Magymorecz Istvan. Ostali članovi su: Horvat Blaž, Horvath Blaž, kolar, Varga Martin, Kiščinal Vinci, Horvat Gyuro, Kanotti Mihalj, Varga Marko, Sokačić Imbro, Kovač Antal, Mernjavec Ferdinand, Zsinjics Rudolf, Peranecs Florian, Bajok Vida, Megymorec Lovrenz, Markošić Ferenc, Varga Ivan, Horvat Štef i Sobocanec Pavel. Iz 1896. još jedan zanimljiv zaključak: «Da ako bi koj brat zmet ovoga Društva vumrl Predi kak njegova žena, unda ona žena ima Pravo kak i predi dok je njeni mož žif čistum fraj ima sprevoda nego ako bi ime premenila unda nema nikaj».

Navodimo još neka vodstva Češkoga društva: 1. januara 1897. ceh mešter je zebran Megjimorec Štef, sogal Goljec Mikloš i zastavnik Bajok Vida; 1902. je cemešter Martin Varga, sogal Sabočanec Pavel i zastavnik Majcen Forjan; 1904. je cemešter Kanoti Mihaly, u 1907. Anton Kovač, u 1910. Markošić Ferenc, u 1911. Horvat Štef, a u 1913. cemešter Marko Varga. Godine 1914. nabavljena su nova mrtvačka kola koja su koštala 1200 kruna. «Kola su vuni zeta vu Budimpešti. Utemeljitelji novih kola su Velikog ceha člani: Žinić Rudolf, šnajder, Jančec Mihalj, šnajder, Horvat Štef, st., Kanoti Mihalj, Mernjavec Ferdinand, Jakupčin Ferenc, Varga Marko, Zsinics Rudolf,

Megjimorec Lovrenc, Peranec Florian, Varga Isidor, Horvat Štef, ml., Golec Mikloš, Feletar Rudolf, Haramia Janos, Jančec Mihalj, Čmrlec Simon, Čižmesia Tomaš, Hrašćanec Mihalj, Majcan Forjan i Megjimorec Štefan». Tada je također određeno da za manjkanje «od vezda se bude štrof plaćal za saki sprevod 60 filera. Pijan človek tojest češki član ne prima se v nikakvu službu».

Tijekom Prvog svjetskog rata dubravsko Češko društvo predvodio je cehmešter Rudolf Žinić (Zsinics), sogali (pomoćnici koji su vozili «mertvečka kola») su bili Štef Horvat i Mihalj Kanoti, a zastavnik Štef Megjimorec. Godine 1919. cehmešter je bio Lorenc Megjimorec, a u zapisniku iz 1921. je zapisano: «Imali smo spravišće 1921. leta, Januar 1., ostalo penez 8 for. Cemešter bude Horvat Štef, kolar, za plaću 10 for, zastavnik Kedmenec Franc, biležnik Jančec Mihalj, sogali Čižmešija Tomaš i Čmrlec Simon». Potom je cehmešter, 1922., bio Stefan Medjimorec. Tada su donijeta «Pravila vladanja članova Ceha: 1. Na sprevodu koj bude pušil 10 din štrof. 2. Vu šurcu (pregači) ništo nesme doiti na sprevod, 3. Hrupa nikva nesme biti na sprevodu, 4. Opomena, na sprevodu dva i dva u redu treba iti, 5. Opomena, u pijanstvu ne biti na sprevodu, 6. Sogali su dužni kola vu čistoči deržati, 7. Jednoglasno zaključeno - kola popraviti, 8. Cena sprevoda ostaje kakva je i bila, 9. Nova članarina bude po 50 kruna».

Godine 1923. za cehmeštra je izabran Peranec Florian, za namestnika Pačandi Andro, sogale Medimorec Lovro, Hrašćanec Mihalj, zastavnika Majcan Florian i bilježnika Jančec Mijo. Još ćemo spomenuti cehmeštre Češkog ili Pogrebnog društva u Donjoj Dubravi do početka Drugoga svjetskoga rata: 1925. Majcan Florian, 1926. Feletar Ivan, 1927. Ivan Haramija, 1928. Čmrlec Simon, 1929. Čižmešija Tomaš, 1930. Hrašćanec Mijo, 1931. Megyimorec Anton, 1932. Kedmenec Franjo, 1933. Lovretić Franjo, 1934. Berlak Mijo, 1935. Varga Đuro, 1936. Horvat Štef, 1937. Varga Mijo i od 1938. do 1941. Žinić Rudolf.⁵⁹

Za pojedine vrste pogreba, ovisno o raskošnosti ceremonijala, postojali su točno određeni cjenici.⁶⁰ Sačuvana su i pravila dubravskoga Društva Velikoga ceha, ali samo u prijepisu i to iz nepoznate godine.⁶¹ O dužnostima u članku 2. Pravila piše da je «svaki član dužan redovito dolaziti na vreme odredjeno za skupštine, u protivnom kazni se odredjenom kaznom». U članku 3. piše: «Svaki član Društva dužan je na sprovod doći pristojno i svečano odjeven, na dvorište mrtvaca, u protivnom slučaju neće se priznati prisutnost». U članku 4. navedeno je: «Nijedan član neka ne dolazi na sprovod u pijanom stanju i nikakova galama nije dozvoljena, nego već u tišini, dva i dva u redu u svečanoj povorci, po mogućnosti pod našom društvenom zastavom ići, u protivnom slučaju se kazni određenoj na godišnjoj skupštini».

Sve do 60-tih godina 20. stoljeća pokojnik je ležao u lijesu u svojoj kući, uz obvezatno «verestuvanje», a pogrebna povorka kretala se od kuće do groblja na Gornjem polju. Za čuvanje naci-franih pogrebnih kola, na početku Krbulje (u središtu Donje Dubrave), izgrađene su dvije drvene šupe. Češko društvo brinulo se o dva konja koji su vukli pogrebna kola. Konji su bili obučeni u crnu tkaninu, a na glavama su im se klatarile visoke perjanice. U crnu svečanu odoru bio je obučan i foringaš (sogal). Otkad je na groblju izgrađena mrtvačnica, tamo za verestuvanja leži mrtvac u raki, a sprovod se održava samo na groblju, uz zvonjavu zvona sa župne crkve Sv. Margarete.⁶² Zapisnici Češkoga ili pogrebnog društva Donja Dubrava vodili su se kontinuirano do 1975. godi-

⁵⁹ Knjiga zapisnika i blagajne Češkog ili pogrebnog društva u Donjoj Dubravi, pismohrana Općine Donja Dubrava

⁶⁰ Cijena je zavisila od broja članova Češkog društva na sprevodu, opreme mrtvečkih kola i konja, sudjelovanje selske limene glazbe itd. U Pravilima Pogrebnog društva u susjednom Legradu piše da je «sprevod mogel biti za fertal ceha, za pol ceha i za celi ceh». Feletar, Legrad, 171-183

⁶¹ Pravila se čuvaju u upravi današnjeg Češkog društva u Donjoj Dubravi: u Pravilima se spominju zapisnici iz 1868., 1870., 1880., 1886. i 1922. godine. Općina i župa Donja Dubrava, 348-349

⁶² Zapisnici Češkog društva u Donjoj Dubravi, Općina i župa Donja Dubrava, 348-349

ne, a kasnije samo djelomično. Češko društvo djeluje i danas, a cemeštar je 2006. bio Franjo Duhović.⁶³

Na identičan način i Češko ili pogrebno društvo u Legradu niklo je i nastavilo djelovati sve do danas.⁶⁴ Pogrebno (skupno) društvo u Donjem Vidovcu mlađe je po datumu osnivanja. Protokoli ili zapisnici toga društva vode se od 1898. do 1958. godine. To je društvo odmah i osnovano kao pogrebno, jer u Donjem Vidovcu nije bilo cehova iz kojih bi organski izraslo. Češko društvo ili Društvo meštrije u Donjem Vidovcu obnovljeno je 1976. godine i djeluje i danas.⁶⁵

OBRT U DONJOJ DUBRAVI U 20. STOLJEĆU

Radi usporedbe s vremenom cehova, na kraju valja dati i kratki pregled razvoja obrta u Donjoj Dubravi tijekom 20. stoljeća. Središnje funkcije koje je okolnim naseljima i svojoj gravitacijskoj zoni pružala Donja Dubrava u razvijenom obrtu, ostale su na gotovo istoj razini sve do polovice 20. stoljeća. Tome nije suviše zasmetalo niti povlačenje čvrste državne granice na Muri 1918. godine. Doduše, otpala je gravitacija iz naselja oko Legradske gore u Mađarskoj, ali je tržište dubravskih obrtnika znatno prošireno prema jugu, odnosno u Podravinu, Bilogoru i bjelovarski kraj.

Povlačenje čvrste državne granice, kao i promjena državnog uređenja nakon 1945. znatno su utjecali na propadanje dubravskoga obrta. Tome je snažno pridonio i tadašnji vrlo nepovoljan prometni položaj naselja, koje je bilo u prometnom «slijepom crijevu» - preko Drave vozio je samo brod (skela), prvi drveni most izgrađen je tek 1953., a sadašnji betonski 1977. godine.⁶⁶ Ni nakon asfaltiranja spojnih međumjesnih cesta nakon 1974., periferni položaj Donje Dubrave nije se bitnije popravio. Glavni faktori koji su nakon 50-tih godina 20. stoljeća utjecali na brzo propadanje dubravskog obrta (kao i u drugim ruralnim naseljima) bila je s jedne strane rigidna socijalistička zakonska regulativa i položaj obrta u društvu, a s druge strane otvoreni snažni procesi industrijalizacije i urbanizacije. Oni su za sobom povukli proces napuštanja sela i poljoprivrede (deruralizacija, deagrarizacija), rast gradova, te time i smanjenje ekonomskih aktivnosti i broja stanovnika na selu (depopulacija). U Donjoj Dubravi je 1921. živjelo 3538 stanovnika, 1953. godine 3250, a potom slijedi intenzivan proces depopulacije i starenja: 1991. prebrojano je 2536 i 2001. godine tek 2271 stanovnik.⁶⁷

Nakon ukidanja cehova trebalo je dvadesetak godina da se obrtnici i u Međimurju ponovno organiziraju. Međimurje je tada još bilo u sastavu mađarske Županije Zala, pa su još brže strujali ekonomski i društveni utjecaji iz srednje Europe. Tada su osnovani obrtni zborovi za kotareve Čakovec i Prelog. Kao vrlo jaka obrtna središta, Donja Dubrava i Kotoriba osnovali su 1892. svoj posebno Obrtni zbor.⁶⁸ Taj zbor je uspješno djelovao sve do Prvoga svjetskoga rata.

Nakon vraćanja Međimurja matici Hrvatskoj, trebalo je proći nekoliko godina da se obrtnici u istočnom Međimurju ponovno organiziraju. Obrtni zbor za Kotoribu i Donju Dubravu osnovan je ponovo na svečanoj sjednici održanoj 7. travnja 1927., a u upravnom odboru iz Donje Dubrave bili su Anton Škoda, stolar, Rudolf Štefić, mesar, Stjepan Jakopak, postolar, Petar Pačandi, pekar, Josip Preranec, remenar i Ivan Hunjadi, bravar. U selima koje je «pokrivao» ovaj Obrtni zbor radilo je 159 registriranih obrtnika, od kojih veći dio u Donjoj Dubravi. Godine 1928. u Donjoj

⁶³ Prema informaciji iz uprave Općine Donja Dubrava

⁶⁴ I legradsko Češko društvo temelji svoje djelovanje na bogatoj tradiciji cehova u tom mjestu

⁶⁵ Općina i župa Donja Dubrava, 165

⁶⁶ Općina i župa Donja Dubrava, 20-23

⁶⁷ Popisi stanovništva; Općina i župa Donja Dubrava, 36-40

⁶⁸ Cimerman, Obrt u Međimurju, 81

Sl. 23. Središte Donje Dubrave - lijevo zgrada općine, do nje vatrogasni dom, a desno seoska krčma

Dubravi i Kotoribi registrirano je 27 šegrta. Tada je predsjednik Obrtnoga zbora bio Petar Bakanji (Bačani), pekar iz Donje Dubrave.⁶⁹

Sačuvao se i popis obrtnika u Donjoj Dubravi za razdoblje od 1927. do 1930. godine: 1. Đuro Hrašćanec, čizmar, 2. Josip Kovač, postolar, 3. Stjepan Štefić, postolar, 4. Stefan Češnjak, krojač, 5. Ivan Češnjak, užar, 6. Đuro Lončarić, čizmar, 7. Antun Kovač, postolar, 8. Valent Rusak, čizmar, 9. Stjepan Varga ml., čizmar, 10. Stjepan Horvat, krojač, 11. Pavao Feletar, krojač, 12. Stjepan Medimurec, stolar, 13. Mijo Horvat, kolar, 14. Mijo Markušić, remenar, 15. Ivan Haramija, krojač, 16. Vinko Mikulan, čizmar, 17. Rafael Sabočanec, postolar, 18. Mijo Žinić, zidar, 19. Franjo Tišler, kovač, 20. Josip Ribić, zidar, 21. Franjo Punčikar, čizmar, 22. Josip Punčikar, čizmar, 23. Ivan Švenda, postolar, 24. Josip Peranec, remenar, 25. Stjepan Jakupak, čizmar, 26. Martin Rusak, stolar, 27. Albert Varga, stolar, 28. Ivan Češnjak, postolar, 29. Đuro Selina, postolar, 30. Stjepan Klarić, postolar, 31. Andro Pačandi, postolar, 32. Pavao Mirić, kefar, 33. Đuro Haramija, postolar, 34. Stjepan Varga st., čizmar, 35. Josip Županić, čizmar, 36. Stjepan Bali, krojač, 37. Lovro Medimurec, stolar, 38. Mijo Lisjak, postolar, 39. Stjepan Šafar, bravar, 40. Ivan Horvat, postolar, 41. Stjepan Bogomolec, čizmar, 42. Stjepan Jakupak, čizmar, 43. Antun Varga, čizmar, 44. Ivan Čižmešija, postolar, 45. Đuro Čižmešija, postolar, 46. Mijo Štefić, postolar, 47. Josip Sabočanec, postolar, 48. Franjo Medimurec, stolar, 49. Franjo Čižmešija, čizmar, 50. Mijo Pačandi, zidar, 51. Florijan Fleten, mlinar, 52. Ivan Varga, stolar, 53. Imbro Kanoti, zidar, 54. Ivan Vučenik, postolar, 55. Martin Čižmešija, postolar, 56. Ivan Bogomolec, tesar, 57. Stjepan Horvat, kolar, 58. Matija Hrašćanec, postolar, 59. Karol Ludvig, betonska roba, 60. Franjo Miser, medicar, 61. Štefan Štefić, kovač, 62. Marko Varga, bravar, 63. Marijan Novak (Kunaj), kožar, 64. Stjepan Belovari, krojač, 65. Đuro Vugrač, krojač, 66. Rudolf Žinić, krojač, 67. Blaž Feletar, košarač, 68. Hrvatska seljačka gospodarska udruga, mješovita roba, 69. Josip Berljak, potkivač, 70. Rok Klačar, krojač.

⁶⁹ Dokumentacija Obrtničke komore Čakovec; Cimerman, 101-103

rić, stolar, 71. Blaž Haramija, tesar, 72. Josip Horvat, stolar, 73. Andro Hrašćanec, čizmar, 74. Josip Jankoci, postolar, 75. Đuro Radiković, postolar, 76. Rudolf Štefić, mesar, 77. Vinko Šafar, bravar, 78. Mijo Jančec, krojač, 79. Josip Kuzmić, tesar, 80. Ivan Šošćarić, postolar, 81. Mijo Hrašćanec, kolar, 82. Đuro Belović, zidar, 83. Stjepan Jančec, zidar, 84. Josip Lechard, pekar, 85. Mijo Poljanec, postolar, 86. Stjepan Režek, tesar i bačvar, 87. Franjo Lovretić, stolar, 88. Imbro Mayer, odijela na malo, 89. Vinko Mikulan, postolar, 90. Nikola Marcinjaš, mesar i 91. Miško Rusak, mesar.⁷⁰

Slijedećih godina broj obrtnika u Donjoj Dubravi nije mnogo varirao, a uvode se i neke nove, modernije struke. Godine 1932. u organizaciju obrtnika uveden je komorski sustav, a u kotarevima su osnovana obrtna udruženja. Tako su obrtnici ovoga kraja bili udruženi u Udruženje zanatlija za Kotoribu i Donju Dubravu. Oni su u Kotoribi imali i svoj obrtnički dom. Zanimljiv je podatak od 20. kolovoza 1936. godine. Tada su se pobunili čizmarski pomoćnici (kalfe) iz Donje Dubrave zbog niske plaće. Na pregovorima su tada sudjelovali dubravski postolari Mijo Lisjak, Ivan Horvat, Andro Hrašćanec i Mijo Rusak, a od strane pomoćnika Antun Poljanec, Mijo Hrvat, Stjepan Lisjak i Franji Mikulan, a postignut je sporezum povoljan za kalfe.⁷¹ U upravnom odboru Udruženja su 1939. iz Donje Dubrave bili Franjo Jakupak, stolar, Ivan Kanoti, čizmar, Ivan Mikulan, čizmar, Franjo Ribić, tesar, Josip Žinić, postolar, te Franjo Jančec, čizmar.⁷²

Nakon Drugoga svjetskoga rata i vraćanja Međimurja u sastav Hrvatske, obrtnici su se vrlo brzo organizirali. Obnoviteljska skupština Udruženja zanatlija za kotar Prelog održana je već 8. srpnja 1945. godine. Kotoripko-dubravsko udruženje više se nije obnavljalo, pa na skupštini u Prelogu sudjeluju i Feliks Virovec, kovač i Nikola Feletar, krojač, koji su izabrani i u upravni odbor. Za razvoj obrta u Donjoj Dubravi, uz sve poteškoće i restrikcije, bilo je povoljno što su barem zadržani dubravski veliki godišnji sajmovi (19. ožujka, 16. svibnja, 13. srpnja i 9. prosinca). Od 1950. do 1956. u Prelogu za područje kotara djeluje Zanatska komora.

Pred osnivanje velike općine u Čakovcu (1963.), što je uvjetovalo opću koncentraciju radnih mjesta u taj grad i brže slabljenje sela, sačuvao se popis svih obrtnika iz Donje Dubrave za 1962.

godinu. Tada je u Donjoj Dubravi registrirano čak 116 obrtnika, što je bio maksimalni broj nakon Drugog svjetskoga rata: **kovači** - Josip Brljak, Ivan Kranjec, Feliks Virovec, Gašpar Brljak, Ignac Čižmešija, Franjo Pačandi i Ljudevit Čižmešija, **bravari** - Andrija Jančec i Ivan Hunjadi, **zidari** - Franjo Međimorec, Mijo Pačandi, Đuro Punčikar, Josip Majer, Antun Čižmešija, Ivan Vučenik, Vinko Sučić, Tomo Pongrac, Feliks Pačandi i «Radnik», **tesari** - Mirko Ribić i Lovro Štefić, **pilane** - Đuro Hajdinjak i Stanislav Vučenik, **stolari** - Ivan Međimurec, Antun Međimurec, Vida Ujlaki, Mijo Pa-

Sl. 24. Starinska kovačnica na jednom raskrižju u Donjoj Dubravi, nekad ih je bilo petnaestak

⁷⁰ Cimerman, 103-105

⁷¹ Cimerman, 138-139

⁷² Cimerman, 142-143

Sl. 25. Brojni članovi Postolarske zadruge u Donjoj Dubravi snimljeni 1953. godine

čandi, Ivan Vučenik, Antun Horvat, Petar Rusak, Stjepan Brljak, Vinko Grošanić, Ignac Vučenik i Jeronim Štefić, **bačvar** - Josip Kovač, **kolari** - Stanislav Vučenik, Franjo Rusak, Josip Vučenik i Rudolf Fabić, **krojači** - Ladislav Vitković, Franjo Čižmešija, Stjepan Vidović, Jakob Radiković, Josip Mikulan, Nikola Feletar, Josip Žinić, Nikola Grošanić, Gabrijel Žinić, Ignac Čituš, Alojz Mikulan i Vinko Lisjak, **klobučar** - Dragutin Jarni, **užari** - Alojz Vučenik i Dragutin Babić, **postolari** - Ivan Švenda, Franjo Žinić, Vinko Varga, Josip Hrašćanec, Rok Feletar, Franjo Varga ml., Stjepan Lisjak, Josip Žerjav, Josip Žnić, Franjo Mikulan, Ivan Kanoti, Franjo Kovač, Stjepan Jakopak, Franjo Varga, Ivan Žerjav, Rudolf Jakopak, Fabijan Fabić, Mijo Lisjak, Đuro Miser, Antun Poljanec, Vinko Horvat, Franjo Jančec, Franjo Benko, Rok Horvat, Dragutin Rusak, Andrija Vidović, Stjepan Dornik, Ivan Haromet, Vinko Mikulan, Matija Pačandi, Martin Horvat, Vinko Mikulan ml., Dragutin Varga, Josip Miser, Ivan Horvat, Dragutin Ribić, Blaž Brljak, Stjepan Horvat i Vinko Edišar, **remenari** - Josip Peranec, Stjepan Feletar, **pekari** - Pavao Kovač, Franjo Drljak i Antun Ključarić, **slastičar** - Afet Dauti, **brijači** - Dragutin Varga, Ladislav Haramija i Marija Kvakan, **fotograf** - Julio Kuzmić, **dimnjačar** - Andrija Nestić, **četkari** - Margareta Smolek i Franjo Jankoci, **mlinari** - Vinko Miser, Andrija Špoljarić i Andrija Rusak, **mesari** - Đuro Ujlaki, Nikola Marcinjaš i Pavao Klarić, te **vršači žita** - Dragutin Sabočanec, Martin Čižmešija i Ladislav Kranjec.⁷³

U određenom smislu bilo je to doba zadnjeg uzleta dubravskoga obrtništva. Još je funkcionirala lokalna samouprava (općina Donja Dubrava do 1955. i potom kratko udružena općina Kotoriba do 1963., kada je formirana velika općina Čakovec), nije bilo uvoza obrtničkih proizvoda pa je potražnja bila velika, a još se nije moglo odlaziti na «privremeni» rad u inozemstvo (tadašnja Jugoslavija jače se otvara prema svijetu tek nakon 1965. godine). S obzirom da su postolari bili najbrojnija struka, 1949./1950. osnovana je Postolarska zadruga s.o.j. u koju je gotovo 40 dubravskih postolara udružilo «proizvodna sredstva i rad». Zadruga je radila u baroknoj prizemnici

⁷³ Cimerman, 241-261; dio ovoga pregleda dubravskog obrta rekonstruirao sam i na temelju zapisa moga oca Roka Feletara (1904.-1978.), koji je vodio postolarski obrt kroz gotovo pola stoljeća. S njime sam bio i na sajmovima u Koprivnici, Ludbregu, Đurđevcu, Bjelovaru, Novoj Rači i drugdje, gdje je prodavao svoje cipele, bakande i čizme

Sl. 26.
Dubravska
gostionica
Rusak, oko
1930. godine

postolara Josipa Žerjava. U početku je zadruga ostvarivala dobre poslovne rezultate, ali ju je ubrzo počela nagrizati nedisciplina, konkurencija industrijske obuće, te nagomilavanje administracije i slično. Zadruga je ukinuta 1954./1955. godine, uskoro poslije ukidanja i dubravske seljačke radne zadruge (1953.).⁷⁴ Godine 1962. prestala je djelovati i Obrtnička komora za kotar Prelog.

Slijedećih godina počelo je sve izrazitije osipanje dubravskih obrtnika. Od 116 obrtnika u 1962., već 1968. broj je smanjen na 72, a najviše je «obrta dalo nutra» u strukama postolara, krojača i kovača.⁷⁵ Godine 1968. osnovano je i Udruženje zanatlija općine Čakovec, koje je imalo podružnice u razvijenijim naseljima. U upravnom odboru Podružnice Donja Dubrava tada su djelovali: Pavao Kovač, pekar, Petar Rusak, stolar, Vinko Maltar, fotograf, Dragutin Pongrac, stolar i Vilim Hunjadi, pilana.⁷⁶ Godine 1970. udruga mijenja ime u Udruženje samostalnih zanatlija općine Čakovec, a u Međimurju je bilo 11 grupa. Šestu grupu u Donjoj Drubavi predvodio je tada Pavao Kovač, pekar.⁷⁷ Godine 1977. udruga mijenja naziv u Udruženje samostalnih zanatlija, ugostitelja i prijevoznika općine Čakovec (u upravnom odboru je i dubravski zidar Josip Bali), te 1979. u Udruženje samostalnih privrednika općine Čakovec. Takva udruga djeluje sve do nove teritorijalne organizacije 1993. godine.

F. Cimerman sastavio je abecedni popis svih obrtnika koji su u Međimurju djelovali od 1968. do 1996. godine. Navodimo obrtnike iz Donje Dubrave:⁷⁸ 1. Josip Bali, zidar, 2. Antun Benko, obuçar, 3. Franjo Benko, obuçar, 4. Marijanka Benko, obućarska djelatnost, 5. Antun Brljak, stolar, 6. Antun Brljak, ml., stolar, 7. Gašpar Brljak, kovač, 8. Ivan Brljak, stolar, 9. Snježana Brljak, ugostitelj, 10. Zlatko Brljak, izolater, 11. Nadica Čeh, trgovina, 12. Dragutin Čituš, vodoinstalater, 13. Josip Čituš, zidar i fasader, 14. Ruža Čižmešija, krojač, 15. Andrija Čižmešija, elektroinstala-

⁷⁴ Spomenica župe Sv. Margarete u Donjoj Dubravi; podaci Roka Feletara; Općina i župa Donja Dubrava, 296-297

⁷⁵ Cimerman, 267-274

⁷⁶ Cimerman, 274

⁷⁷ Godine 1973. u općini Čakovec radilo je ukupno 1040 obrtnika, 490 pomoćnika (kalfi) i 449 učenika (šegrti). Dubravske obrtnike, kojih je tada bilo 61, predvodio je stolar Jeronim Štefić; Cimerman, 330-339

⁷⁸ Cimerman, 505-660; neki od navedenih obrtnika držali su obrt kraće vrijeme, a rijetko koji u cijelom tom razdoblju

Sl. 27. Jedan od zadnjih dubravskih tkalaca - Josip Krušelj

ter, 16. Antun Čižmešija, zidar i fasader, 17. Dragutin Čižmešija, tesar, 18. Franjo Čižmešija, zidar i fasader, 17. Dragutin Čižmešija, tesar, 18. Franjo Čižmešija, krojač, 19. Ivan Čižmešija, elektroinstalater, 19. Ljerka Čižmešija, frizer, 20. Ljudevit Čižmešija, kovač, 21. Nataša Čižmešija, krojač, 22. Nikola Čižmešija, prijevoznik, 23. Terezija Čižmešija, trgovina, 24. Tomo Čižmešija, zidar i fasader, 25. Zlatko Čižmešija, ugoditelj, 26. Afet Dauto, slastičar, 27. Amet Dauti, slastičar, 28. Manuela Duho-
vić, frizer, 29. Franjo Fabić, vodoinstalater, 30. Ivan Fabić, vodoinstalater, 31. Jeronim Fabić, zidar i fasader, 32. Josip Fabić, stolar, 33. Josip Fabić, trgovina, 34. Ljiljana Fabić, trgovina, 35. Marija Fabić, trgovina, 36. Marina Fabić, slastičar, 37. Stjepan Fabić, krojač, 38. Nikola Feletar, krojač, 39. Stjepan Feletar, remenar, 40. Katarina Frančić, fotograf, 41. Krunoslav Frančić, plastičar, 42. Mijo Frančić, fotograf, 43. Darko Gabaj, pekar, 44. Nikola Grošanić, krojač, 45. Kristijan Habjan, parketar, 46. Stjepan Harča, stolar, 47. Ladislav Haramija, brijač, 48. Slavko Haramija, vodoinstalater, 49. Antun Horvat, stolar, 50. Đuro Horvat, servis strojeva, 51. Gabrijel Horvat, tesar, 52. Ivan Horvat, obu-
ćar, 53. Ivan Horvat, postavljanje antena, 54. Josip Horvat, prijevoznik, 55. Josip Horvat, zidar i fasader, 56. Ljiljana Horvat, trgovina, 57. Michaela Horvat, trgovina, 58. Rok Horvat, obu-
ćar, 59. Stjepan Horvat, obu-
ćar, 60. Vid Horvat, brojač, 61. Vladimir Horvat, zidar i fasader, 62. Ra-
dovan Hrašćanec, elektroinstalater, 63. Verica Hrašćanec, frizer, 64. Ivan Hunjadi, bravar, 65. Nikola Hunjadi, bravar, 66. Đuro Ivanović, vulkanizer, 67. Natalija Ivanović, trgovina, 68. Franjo Ivanček, automehaničar, 69. Đuro Jakupak, zidar, 70. Rudolf Jakupak, obu-
ćar, 71. Julio Jančec, bravar, 72. Vinko Jančec, pekar, 73. Dragutin Jarni, klobučar, 74. Merima Kalinić, trgovina, 75. Mirjana Karić, frizerka, 76. Andrija Klarić, krojač, 77. Đuro Klarić, stolar, 78. Pavao Klarić, mesar i kobasičar, 79. Vedran Klarić, prijevoznik, 80. Dejan Kokir, ugoditelj, 81. Đuro Kovač, betonirac, 82. Pavao Kovač, pekar, 83. Ružica Kovačić, frizer, 84. Snježana Kupec, cvjećarka, 85. Julio Kuzmić, fotograf, 86. Marija Kvak, brojač, 87. Dragutin Lisjak, obu-
ćar, 88. Đuro Lisjak, stolar, 89. Mijo Lisjak, pilar, 90. Stjepan Lisjak, obu-
ćar, 91. Stjepan Lisjak, krojač, 92. Vinko Lisjak, krojač, 93. Franjo Ljekaj, pekar, 94. Vladimir Lovrek, ugoditelj, 95. Silvester Lovretić, stolar, 96. Josip Majer, zidar i fasader, 97. Ivan Matotek, vodoinstalater, 98. Josip Matotek, tesar, 99. Ivan Medved, soboslikar, 100. Antun Međimurec, krojač, 101. Ivan Međimurec, trgovina, 102. Zdravko Međimurec, limar i izolater, 103. Alojz Mikulan, krojač, 104. Franjo Mikulan, krojač, 105. Lovro Misar, stolar, 106. Mijo Miser, instalater, 107. Florijan Mor, bačvar, 108. Josip Mraz, radiomehaničar, 109. Andrija Nestić, dimnjačar, 110. Biljana Obadić, graditeljstvo, 111. Zlatko Orehovec, mesar, 112. Branko Pačandi, betonirac, 113. Franjo Pačandi, kovač, 114. Mijo Pačandi, stolar, 115. Vjekoslav Pačandi, bravar, 116. Slavko Pongrac, radiomehaničar, 117. Tomo Pongrac, zidar i fasader, 118. Nataša Punčikar, krojač, 119. Dragutin Ribić, obu-
ćar, 120. Mirko Ribić, tesar,

Sl. 28. Kolinje u
mesarskom obrtu
Pavla Klarića

121. Andrija Rusak, mlinar, 122. Anđela Rusak, trgovina, 123. Drago Rusak, obućar, 124. Ivan Rusak, trgovina, 125. Marijanka Rusak, prijevoznik, 126. Miljenko Rusak, parketar, 127. Petar Rusak, stolar i pilana, 128. Ruža Rusak, stolarska trgovina, 129. Stjepan Rusak, stolar, 130. Vinko Rusak, prijevoznik, 131. Zdenko Rusak, trgovina, 132. Stjepan Sršan, stolar, 133. Vinko Sučić, zidar i fasader, 134. Josip Špoljar, soboslikar, 135. Mirjana Štefić, ugostitelj, 136. Rudolf Štefić, stolar, 137. Antun Švenda, krojač, 138. Ivan Švenda, zidar i fasader, 139. Mladen Tomašić, pekar, 140. Tatjana Toplek, cvjećarka, 141. Josip Ujlaki, pilana, 142. Vid Ujlaki, stolar, 143. Dragutin Vagaj, pilana, 144. Dragutin Varga, obućar, 145. Tatjana Vargović, cvjećarka, 146. Feliks Virovec, kovač, 147. Ivan Vitković, krojač, 148. Slavko Vitković, krojač, 149. Alojz Vučenik, užar, 150. Ignac Vučenik, stolar, 151. Ignac Vučenik, zidar, 153. Ivan Vučenik, zidar, 153. Josip Vučenik, kolar, 154. Radomir Zarić, zdenčar, 155. Tomo Zvonar, soboslikar, 156. Josip Žerjav, obućar, 157. Ivan Žerjav, obućar, 158. Franjo Žinić, krojač, 159. Gabrijel Žinić, krojač, 160. Josip Žinić, krojač, 161. Josip Žinić, obućar.

Tradicija staroga cehovskog organiziranja, pa potom i Obrtnoga zbora iz 1892., nastavljena je u Donjoj Dubravi i nakon osamostaljivanja Hrvatske i osnivanja općine Donja Dubrava 1993. godine. Inicijativa za osnivanje Udruge obrtnika Donja Dubrava krenula je u prosincu 1994. godine od obućara Antuna Benka i stolara Antuna Brljaka. Inicijativni odbor osnovan je 26. prosinca 1994. u sastavu: Antun Benko, postolar, Antun Brljak, stolar, Ivan Vitković, krojač, Zlatko Čižmešija, ugostitelj i Marija Fabić, trgovački obrt. Uz nazočnost 29 obrtnika, Udruga je službeno osnovana na skupštini 5. veljače 1995. godine. Kao osnivači Udruge upisani su: Antun Benko, obućar, Antun Brljak, stolar, Ivan Vitković, krojač, Zlatko Čižmešija, ugostitelj, Josip Fabić, stolar, Marija Fabić, trgovina, Ljerka Lisjak, frizerka, Snježana Brljak, ugostiteljstvo, Katarina Frančić, fotograf, Stjepan Rusak, stolar, Anđela Rusak, trgovina i Branko Pačandi, zidar. Prvi predsjednik bio je Antun Brljak, tajnik Antun Benko i blagajnica Marija Fabić.⁷⁹

Novo vodstvo Udruge obrtnika Donja Dubrava izabrano je na skupštini 2. veljače 1997.: Stjepan Rusak, stolar, predsjednik, Antun Brljak, stolar, dopredsjednik, Josip Fabić ml., trgovac, tajnik i Dražen Miser, automehaničar, blagajnik. Uskoro je pokrenut i obrtnički sajam u Donjoj

⁷⁹ Dokumentacija Udruge obrtnika Donja Dubrava, Cimerman, 442-443

Sl. 29. Obućar Antun Benko za šusterskim stolom - panglinom

Dubravi, koji je održavan gotovo deset godina. Dubravski obrtnici također redovito izlažu na sajmovima u Hrvatskoj i Mađarskoj.⁸⁰ Predsjednik je od 2004. do 2008. bio Antun pl. Benko, čizmar, a tajnica Merima Kalinić, trgovkinja. Dubravska Udruga obrtnika aktivno djeluje i danas. Upravni odbor Udruge u 2009./2010. godini djeluje u slijedećem sastavu: Stjepan Rusak, stolar, predsjednik, Dražen Miser, automehaničar, tajnik, Vladimir Čmrlec, vulkanizer, blagajnik, Franjo Fabić, plastični proizvodi, dopredsjednik, te članovi Mijo Kolarić, proizvodnja knaufa, Ivan Štefić, vodoinstalater i Marijana Benko, proizvodnja obuće, dok je glasnogovornik Udruge Antun Benko, obućar.⁸¹

Bez obzira na smanjenje broja stanovnika, te dominaciju gravitacijskih zona Preloga, Čakovca i Koprivnice, Donja Dubrava je i danas zadržala znatne funkcije središta obrtništva i male privrede. Početkom 2010. u mjestu je djelovalo 88 jedinica obrta i male privrede. Od toga broja 44 jedinice odnose se na obrt, a 44 na pravne i fizičke osobe, trgovinu i uslužne djelatnosti, te zdravstvo, školstvo i upravu. Ovdje navodimo popis osoba koje su bile registrirane kao obrtnici: Franjo Žinić, krojač, Snježana Balažinec, ugostiteljstvo, Marijana Benko, proizvodnja obuće, Josip Brljak, pilana, Josip Čituš, tesar, Vladimir Čmrlec, vulkanizer, Ivan Dolenec, liječnik, Ivan Dominić, trgovina, Đuro Fabić, električar, Franjo Fabić, plastičana galanterija, Franjo Fabić, vodoinstalater, Ljiljana Fabić, trgovina, Mijo Frančić, fotograf, Zoran Habjan, mesar, Đuro Horvat, alatničar, Vladimir Horvat, graditeljstvo, Josip Hrašćanec, vodoinstalater, Branko Ivančić, plastičana galanterija, Marija Jančec, brijačnica, Merima Kalinić, trgovina, Krunoslav Karloci, betonska galanterija, Mijo Kolarić, knauf, Franjo Lisjak, tesar, Ljerka Lisjak, frizerka, Tamara Lisjak popravak obuće, Andrej Matotek, ugostiteljstvo, Damir Međimurec, ugostiteljstvo, Jacinta Mikulan, krojač, Bernarda Miser, stomatolog, Dražen Miser, automehaničar, Stjepan Miser, trgovina, Stjepan Rusak, stolar i pilana, Josip Špoljar, soboslikar, Ivan Štefić, vodoinstalater, Marijana Štefić, frizerka, Tihomir Vitković, krojač i Toni Vučenik, bravar.⁸²

⁸⁰ Cimerman, 444-446

⁸¹ Dokumentacija Udruge obrtnika Donja Dubrava, predsjednik Stjepan Rusak, stolar i pilana

⁸² Dokumentacija iz uprave Općine Donja Dubrava

SAŽETAK

Tijekom barokne obnove u 18. stoljeću Donja Dubrava se razvila u značajno naselje, koje je ubrzo razvila i središnje obrtničke funkcije. Takav razvoj omogućio joj je i položaj na sutoku Mure u Dravu, čime je dobila širu gravitacijsku zonu istočnog Međimurja, legradske Podravine i mađarskog područja oko Legradske gore. Iako nije bila proglašena slobodnim trgovištem (*oppidum*), Donja Dubrava sredinom 18. stoljeća dobiva samostalnu općinu, sa svim upravnim tijelima.

U drugoj polovici 18. stoljeća u mjestu se osniva i nekoliko cehovskih udruženja obrtnika. Tada je u naselju živjelo više od 50 obrtnika raznih struka, a u prvoj polovici 19. stoljeća taj broj je narastao na oko stotinu zanatlija. U Donjoj Dubravi je osobito bio razvijen postolarski ili obućarski obrt, pa se pretpostavlja da je najstarije udruženje Čizmarski ili šošarski ceh. Postojao je i Mlinarski ceh, jer je bilo petnaestak mlinara na rijeci Dravi, a u ceh su pripadali i mlinari iz susjednog Donjeg Vidovca. Najmlađi je bio Ceh splavara i brodara, koji je osnovan u prvoj polovici 19. stoljeća.

U ovome radu detaljno su prikazana pravila triju cehova iz 1772. za koje su do danas očuvani originalni tekstovi. To je Krojački i čohaški ceh, te Veliki ceh ili Ceh kovača, bravara, tesara, bačvara, kolara, stolara, remenara i krznara. Ova pravila je potpisala carica Marija Terezija, a pisana su na pergameni latinskim jezikom. Treći statut koji se analizira u ovom radu su Pravila djetića Velikoga ceha također iz 1772. godine, koja su pisana na starokajkavskom hrvatskom jeziku.

Kao nastavak cehovskih udruženja, jer cehovi su službeno ukinuti 1872., u Donjoj Dubravi do danas djeluje Češko ili pogrebno društvo, pa je prikazan način djelovanja i te udruge. Na kraju rada dat je pregled razvoja obrta u Donjoj Dubravi kroz cijelo 20. stoljeće, pa do danas. Kao prilog radu uvršteni su prijevodi pravila dubravskih cehova iz 1772. godine, te originalni prijepis Pravila djetića Velikog ceha.

SUMMARY

During its eighteenth century baroque restoration, Donja Dubrava grew into a major settlement which soon developed centralized trades and crafts. Such a development reinforced its position at the confluence of the Mura and Drava Rivers and widened its catchment area to East Međimurje, the Podravina region around the municipality of Legrad and the Legrad uplands areas under Hungarian jurisdiction. While not being promoted to a free market town (*oppidum*), in the mid-eighteenth century Donja Dubrava became an autonomous municipality with all corresponding administrative bodies.

In the second half of the eighteenth century, several craft guilds were established in the town which was, at the time, home to more than fifty craftsmen in various trades. In the first half of the nineteenth century, their number grew to a roughly one hundred artisans. Among the crafts in Donja Dubrava, especially developed was that of cobbling or shoe-making. Accordingly, it can be assumed that the oldest guild was that bootmakers or cobblers. Since there were about fifteen mills on the Drava River, there was a millers' guild as well, which encompassed millers from neighbouring Donji Vidovac. The youngest guild was that of ferrymen and boatmen, which was established in the first half of the nineteenth century.

This paper provides a detailed discussion of the original, preserved texts of the rules of three guilds dating back to 1772. These include the Tailors and Spinners Guild and the Great Guild,

which included blacksmiths, locksmiths, carpenters, coopers, wagon-makers, joiners, saddlers and furriers. These rules were signed by Empress Maria Theresa and written on parchment in the Latin language. The third charter discussed in this paper refers to the Rules of the Great Guild's Journeymen, also dating back to 1772, which were written in the old Kajkavian Croatian language.

The Guild or Funeral Society still operates at Donja Dubrava as a continuation of its guilds, which were formally abolished in 1872. Hence, this paper discusses the practices of this association as well. The paper concludes with an overview of the development of crafts and trades at Donja Dubrava throughout the twentieth century to date. Appended to this paper are the translations of the 1772 rules of Donja Dubrava guilds as well as the original transcript of the Rules of the Great Guild's Journeymen.

KORIŠTENJA LITERATURA

- Bartolić Zvonimir, Feletar Dragutin, Petrić Hrvoje, *Općina i župa Donja Dubrava*, Donja Dubrava 2007.
- Bičanić Rudolf, *Doba manufakture u Hrvatskoj i Slavoniji 1750.-1860.*, Zagreb 1951.
- Brozović Leander, *Građa za povijest Koprivnice*, Koprivnica 1978.
- Budak Neven, *Gradovi Varaždinske županije u srednjem vijeku*, Zagreb-Koprivnica 1994.
- Cimerman Franjo, *Obrt u Međimurju*, Čakovec 1998.
- Feletar Dragutin, *Zlatonosni šljunci Drave i Mure*, Međimurski kalendar, Čakovec 1969.
- Feletar Dragutin i dr., *Prelog 1264.-1994.*, Prelog 1995.
- Feletar Dragutin, *Cehovi i bratovštine u Podravini krajem srednjeg i početkom novoga vijeka*, Podravina 3, Koprivnica 2003.
- Feletar Dragutin, *Pola stoljeća Ogranka Seljačke sloge Prelog*, Prelog 1978.
- Feletar Dragutin, Petrić Hrvoje, *Donja Dubrava - središte splavarstva na rijeci Dravi*, Ekonomska i ekohistorija 3, Zagreb-Samobor 2007.
- Feletar Dragutin, *Obućarstvo i kožarstvo varaždinskog kraja do 1945. godine*, Radovi Zavoda za znanstveni rad HAZU 3, Varaždin 1989.
- Feletar Dragutin, *Podravina*, Koprivnica 1973.
- Feletar Dragutin, *Iz povijesti Međimurja*, Čakovec 1968.
- Feletar Dragutin, *Koprivnički čizmarski ceh*, Podravski zbornik 5, Koprivnica 1979.
- Feletar Dragutin, *Pravila legradskog Šošarskog i kušnjarskog ceha iz 1697. godine*, Podravski zbornik 1, Koprivnica 1975.
- Feletar Dragutin, *Legrad*, Čakovec 1971.
- Feletar Dragutin, *Zlatari i splavari na Dravi*, Podravski zbornik 2, Koprivnica 1976.
- Feletar Petar, *Istočno Međimurje*, Samobor 2005.
- Filić Krešimir, *Varaždinski mesarski ceh*, Varaždin 1968.
- Gönczi Ferenc, *Međimurje - ljudi, vjerovanja i običaji*, Čakovec 1995. (original Budapest 1895.)
- Haller Jenő, *Legrad törtenete*, Eszek 1912.
- Horvat Anđela, *Spomenici arhitekture i likovnih umjetnosti u Međimurju*, Zagreb 1956., reprint Čakovec 2010.
- Horvat Rudolf, *Poviest Međimurja*, Zagreb 1944.
- Horvat Rudolf, *Poviest sl. i kr. grada Koprivnice*, Zagreb 1943.
- Horvat Rudolf, *Povijest trgovine, obrta i industrije Hrvatske*, Zagreb 1994.
- Horvatić Franjo, *Iz povijesti koprivničkih cehova*, Podravski zbornik 5, Zagreb 1979.
- Jurdana Ela, *Pravila koprivničkog čizmarskog ceha*, Podravski zbornik 22, Koprivnica 1996.
- Kalšan Vladimir, *Građansko društvo u Međimurju*, Čakovec 2000.
- Kalšan Vladimir, *Zrinski u Međimurju 1546.-1691.*, Čakovec 1992.

- Kolar-Dimitrijević Mira, Wagner Elizabeta, *Vodenice u Hrvatskoj, 18. do 20. stoljeća, kao primjer odnosa između ljudi i rijeka*, Ekonomska i ekohistorija 3, Zagreb 2007.
- Kolarić Juraj, *Povijest Kotoribe*, Zagreb 1992.
- Kotzig Eugen, *Kako se vadi zlato iz Drave i Mure*, Veliki međimurski kalendar, Čakovec 1938.
- Lukinović Andrija, Markač Pavao, *Župa Sveta Marija u Međimurju*, Sveta Marija 2003.
- Petrić Hrvoje, *Općina i župa Drnje*, Drnje 2000.
- Petrić Hrvoje, *Koprivnica u 17. stoljeću*, Samobor 2005.
- Petrić Hrvoje, *Procjena broja stanovnika i ekonomskog razvoja gradskih naselja u sjeverozapadnoj hrvatskoj od kraja 16. do početka 19. stoljeća*, Zbornik Stvaralački potencijali u funkciji društveno-ekonomskog i kulturnog razvoja sjeverozapadne Hrvatske, HAZU, Varaždin 2002.
- Šafar Dragutin, *Donja Dubrava između dva rata*, Čakovec 1991.
- Tanodi Zlatko, *Poviestni spomenici sl. i kr. grada Varaždina*, Varaždin 1942.
- Toma Dragutin, *Cehovi u Međimurju*, Zbornik Pedagoške akademije, Čakovec 1972.
- Zvonar Ivan, Feletar Dragutin, *Mjesto i župa Donji Vidovec*, Donji Vidovec 1996.

PRILOZI

PRAVILA CEHA KROJAČA I ČOHAŠA, 1772.

Mi, Marija Terezija, milošću Božjom rimska carica udovica, apostolska kraljica Ugarske, Češke, Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, nadvojvoda Austrije, vojvoda Burgundije, velika kneginja Transilvanije, vojvoda Milana, Mantove i Parme, grofica Habsburga, Flandrije, Tirola, udova vojvotkinja Lotaringa i Bara, velika vojvotkinja Toskane, povjeravamo pamćenju i snagom ove isprave dajemo na znanje svima kojih se tiče: da su nam u korist naših vjernih majstora **krojača i čohaša** dok žive u župi Vidovec u županiji Zala i vlastelinstvu Međimurje izloženi i prikazani neki određeni cehovski članci sastavljeni da bi se među njima sačuvao bolji red i napisani na latinskom jeziku dolje navedenog sadržaja, preponizno zamolivši naše veličanstvo uz dužnu molbu da se udostojimo spomenute članke, odobravajući i prihvaćajući sve i svakog pojedinog od njih, umetnuti i dati upisati u našu ispravu, da ih našim carsko-kraljevskim autoritetom odobrimo, osnažimo i ozakonimo i da ih za spomenute majstore krojače i čohaše i sve njihove nasljednike milostivo odobrimo. Sadržaj kojih dakle članaka slijedi na ovaj način:

Prvi članak: Budući da je u svim stvarima kao prvo nužno poštivanje i strah od Boga, stoga, da bi se uvećalo štovanje Boga, ovaj ceh krojača i čohaša bit će dužan što prije pribaviti odgovarajuću zastavu, ako je još nemaju, koja se treba čuvati u župnoj crkvi i pod kojom će se u bogonosnoj procesiji i njenoj osmini, kad se slavi, svi cehovski majstori i kalfe bez razlike koje su vjere, ako nisu spriječeni dovoljnim i opravdanim razlogom, biti obvezni pojaviti pod kaznom za majstore 2 libre, za kalfe 1 libru bijelog ili žutog voska u korist župne crkve. Nadalje, ceh će svakih četvrt godine, kao i na dan sveca zaštitnika kojega si je ceh izabrao, proslaviti jednu misu na kojoj će isto tako s jedankom pobožnošću prisustvovati svi majstori i kalfe bez obzira koje su vjere i pristupit će prinošenju žrtve i neće propustiti da zajedno mole Boga za sretnu i dugotrajnu vladavinu Njezinog Veličanstva i napredak kraljevstva; oni koji bez opravdanog razloga ne dođu na ove mise i ne pristupe prinošenju žrtve, na ime kazne majstori će dati jednu libru a kalfe pak pola libre bijelog ili žurot voska, isto tako u korist župne crkve; šegrti će isto tako biti dužni pratiti procesiju i poslušati gore spomenutu svetu misu (ipak izuzevši prinošenje žrtve) pod polovicom kazne nametnute kalfama i koju će uzimati njihovi majstori.

Drugi članak: Na godišnji dan ceha i svakih četvrt godine majstori su se dužni okupiti na cehovskoj skupštini i dati uobičajeni godišnji ili kvartalni iznos u cehovsku škrinju, te još ako to zahtijevaju okolnosti na poziv cehmeštra; svaki u zanatskim pitanjima i poslovi rješavat će se javno i bez ikakve obveze čuvanja tajne; oni koji neće prisustvovati jednoj ili drugoj skupštini bez opravdanog razloga bit će kažnjeni i to tako da kazna ne prelazi za majstore 50 denara a za kalfe 25. Ako pak netko od majstora ili kalfi van uobičajene skupštine privatno želi iznijeti vlastitu stvar na znanje ceha, obavijestivši cehmeštra trebat će unaprijed položiti majstor 85 denara, kalfa 42 denara za sazivanje ceha.

Treći članak: Izbor cehmeštra na godišnjoj skupštini ceha provodi se tako, da kad prođe vrijeme dužnosti trenutnog cehmeštra (ili drugoga koga zapadne), davši prethodno dužne račune o prihodima i izdacima, isti se cehmeštar kandidira s druga dva prikladna kandidata, od kojih se većinom glasova izabire cehmeštar, kojemu će se, ako je propisno izabran, predati ključ od cehovske škrinje. Ovo se pak sve neće događati drugačije nego u prisustvu povjerenika koji će za to biti posebno određen i imenovan od uprave mjesta, a bude li odsutan, što se inače treba izbje-gavati, dužnost cehmeštra bit će kako održavanje cehovske skupštine, tako i da sve majstore bez iznimke, bili oni novi majstori i mlađi, bilo stariji, bez razlike pozove na koje god cehovske skupštine. Osim toga, kako prilikom izbora cehmeštra, tako i na kvartalnim skupštinama neka se pročitaju cehovski članci na znanje prisutnih i neka se skupu objasne na poznatom ili domaćem

jeziku. Ako pak netko van utvrđenih općih skupština na nekoj posebnoj skupštini zatraži da mu se oni pročitaju, ne smije ga se odbiti, ipak uz plaćanje 25 denara.

Četvrti članak: Onaj koji se uzima za šegrta prvo će se potvrditi rodnim listom i na ime uzimanja za šegrta bit će dužan dati u cehovsku škrinju ne više nego 2 forinte, a kad prođu 3 godine za njegovo osamostaljivanje i primanje među kalfe opet 2 forinte pristojbe u što je uključena uobičajena svjedodžba o propisno obavljenom šegrtovanju; stoga, neka majstor pazi da ne bi sa šegrtom strože postupao ili ga više tjerao na obavljanje kućnih poslova nego na učenje zanata, nego dapače, kao dobar otac obitelji, neka ga nastoji izobraziti. Ako pak majstor umre prije i iza sebe ostavi šegrta, povjerava se presudi ceha da li je takvog šegrta bolje i dalje ostaviti kod udovice ili ga povjeriti nekom drugom majstoru. Šegrt koji se osamostali i već kao kalfa obavlja svoj zanat kod majstora bit će dužan na 3 godine odseliti u druga mjesta i krajeve u svrhu daljnjeg izučavanja zanata.

Peti članak: Kalfa koji želi postati majstor kao prvo na ime objave mora dati 1 forintu, zatim pred cehovskom skupštinom mora prikazati vjerodostojne svjedodžbe o rođenju, o propisno izvršenim godinama šegrtovanja i boravka u tuđini i njemu će se naposljetku za njegovo ravnanje i veće poznavanje njegovih obveza pročitati cehovski članci, ipak bez ikakve naplate pristojbe za to; zatim će biti dužan dolično se prijaviti kod zemaljskog gospodara da bude primljen među mjesno stanovništvo i nakon što dobije potvrdu da će biti primljen među mjesno stanovništvo, za izradu uzoraka izučenog zanata će mu naložiti kao kandidatu za majstora da izradi rad prikladan svome zanatu, ne neki raskošan nego uobičajen koji se lako može pretvoriti u novac; kad se on u prisutnosti povjerenika pregleda i ispita, ako se na njemu pronađu greške makar i manjeg značaja, njih će kandidat za majstora moći otkupiti, ipak uz ograničenje da kazna za takve ukupno zbrojene nedostatke nikada ne prelazi jednu, dvije, tri do najviše 4 forinte. S druge pak strane, onaj koji još nije prestao izrađivati rad ili je upućen na ponovnu izradu rada ili je vraćen da bolje nauči zanat, ne samo da će se pustiti izuzet od bilo kakvog plaćanja kazne za to, nego dapače, ako je isti upućen na bolje izučavanje zanata a u svrhu primanja među majstore već je nešto platio, njemu neka se to vrati; kad je rad naposljetku odobren, kandidat će se od ceha proglasiti za novog majstora i predstaviti će se mjesnoj upravi, odnosno radi primanja među stanovništvo zemaljskom gospodaru. Nadalje će novi majstor platiti majstorsku pristojbu u cehovsku škrinju, koja neka ne prelazi 15 forinti, polovicu na početku kad je primljen među majstore a drugi pak dio tijekom godine; sve što će se pojesti i popiti, tzv. majstorska gozba, u potpunosti se ukida; isto tako, neka se ceh ne usudi za slične stvari opteretiti svoje nove majstore pod bilo kakvom izlikom. Nakon što na prethodan način napravi ono što se treba napraviti, novi majstor tim činom dobiva dozvolu za obavljanje zanata poput ostalih majstora, tako da može uzimati šegrte i držati kalfe.

Šesti članak: Sin majstora ili onaj koji se oženi udovicom ili kćerkom, ako želi postati majstor, isto je tako podložan gore navedenim uvjetima, tako da budući da ih se ne može ni na kakav način, niti u cijelosti, niti dijelom izuzeti glede na godine šegrtovanja, lutanja i izradu rada, niti mogu novčanom isplatom kako stranci, tako i ovi otkupiti gore navedeno, u ovome se ipak razlikuju od stranaca, da su dužni platiti samo polovicu majstorske takse.

Sedmi članak: Cehu je dopušteno primiti strane majstore iz najbliže okoline, ipak pojedinačno i bez ikakvog pretpostavljenog proširivanja na ime udruživanja ili druge izlike uz plaćanje polovice uobičajene majstorske pristojbe i obveza će biti takvih pridruženih kao za svoju osobu pojedinačno da na blagdan Tijela Kristova (ako ne priječe udaljenost mjesta ili kakva druga zapreka glede čega će biti dužni sebe opravdati pred cehom) stanu u procesiji pod cehovskom zastavom, da na godišnji dan i određene kvartale plate uobičajenu pristojbu ili je bar na vrijeme pošalju; inače, oni koji će propustiti plaćanje iz kvartala u kvartal bit će kažnjeni da plate dvostruko.

Osmi članak: Kao što je dozvoljno nekim stranim trgovcima i zanatlijama bez razlike da pohađaju javne sajmove i ondje izlože svoju robu i proizvode na prodaju, tako je s druge strane izvan sajмова zabranjeno stvari i proizvode kojima su inače snabdjeveni povlašteni zanatlije jer ih temeljem svog zanata izrađuju vlastoručno uvoziti radi prodaje ili javno ili potajno obavljati zanat na štetu povlaštenih. One koji postupaju protivno ovoj naredbi i namjerne prekršitelje prema dojavu cehmeštra mjesne su vlasti dužne (ipak pazeći na umjerenost) prisiliti ili ukloniti; plemićka povlastica proizvodnje za osobne i kućne potrebe ostaje sačuvana.

Deveti članak: Budući da dobro uređen ceh kao prvo preporučuju strah od Boga a zatim i ljubav prema bližnjem, odatle neka se članovi ceha ugledaju na ono što združuje dobru međusobnu disciplinu s poštenošću života i čestitošću i u ovome neka osobito nastoje da se međusobno slažu, da su stariji mlađima primjer a ovi neka se prema njima odnose s prikladnom doličnošću prema običaju, isto tako da kalfi iskazuju dužno pokoravanje prema cehu i svojim majstorima; odatle pak poslovi koji se odnose na zanat, uklonivši sve prijevare, neka se pravedno obavljaju, trezveno i mirno, i neka se izbjegavaju svi prekršaji, svađe i skandali koji su suprotni časnosti običaja. Stoga, da prekršaji ne bi ostali nekažnjeni, cehu se dopušta da međusobno održavaju ispravan poredak parnica i istraga samo o stvarima koje se tiču zanata, ipak po zakonu da kazna bude u skladu s vrstom i težinom prekršaja i da ne prelazi jednu, dvije, tri, do najviše 4 forinte i neka strankama bude sačuvana mogućnost priziva prema svojoj nadležnosti. Stoga pak, ako netko uloži priziv ili inače svoju parnicu, nakon što prođe prvu instancu, smjesta pokrene pred nadležnim i zakonitim poglavarstvom, ceh neka ga ne kažnjava. S druge pak strane, optužbu za teže nedjelo (čija istraga nadilazi aktivnost ceha), cehmeštar će istog trena biti dužan objaviti višoj vlasti, međutim vlastelinska sudbena nadležnost ostaje sačuvana. Inače, kao i sve pristojbe, tako će se i sve kazne bez iznimke polagati u cehovsku škrinju.

Deseti članak: Pravedno je da se pojedini cehovi održavaju prema običaju bilo kojeg zanata bez napadanja trećeg; odatle se treba paziti da se jedan ne miješa u zanat drugoga i stoga se neće drznuti da se međusobno kažnjavaju, nego će se od osoba iz različitih cehova onaj koji je oštećen uputiti na sud za prekršitelja, pri čemu neka ostane sačuvana mogućnost priziva na svoju nadležnost u svrhu revizije ipak bez pravnog postupka ili meteža. Ako pak dođe do nesuglasica između ceha i ceha, one neka se smjesta iznesu nadležnoj i zakonitoj sudbenoj vlasti radi uklanjanja.

Jedanaesti članak: U slučaju pak da se naruči neki izvanredni posao u znatnoj količini, neka jedan ne preuzima sve na sebe s oštećenjem treće strane, nego će ga ceh na račun bilo kojeg predmeta, da i drugi majstori mogu biti sudionici nekakve dobiti, među sobom razdijeliti sukladno njihovim mogućnostima; ipak neka naručitelju ostane sačuvana sloboda i odluka kome želi povjeriti taj posao.

Dvanaesti članak: Jednako je tako prikladno da kalfu koji je na izučavanju zanata u tuđini (osim ako ga nije tko odnekuda doveo) ne može uzeti bilo tko svojevolutno i bez znanja i odobrenja cehmeštra, nego će cehmeštar takvog kalfu dodijeliti onom majstoru za kojega zna da mu najviše treba.

Trinaesti članak: Sklad se među članovima ceha ne remeti više nego kad jedan javno podcjenjujući proizvode drugoga odvlači kupce i naručitelje a još je opasnije ako jedan drugome tjera kalfi i družinu ili ih mami u svoju službu. Da se spriječi ovo nezasluženo zlo, određuje se da se prekršitelj bilo u slučaju očitog omalovažavanja proizvoda, bilo otuđivanja družine, toliko puta koliko se dogodilo, kazni majstor s 2 forinte, kalfa pak s jednom.

Četrnaesti članak: Kao što zakon donosi ograničenje robe za prodaju i proizvoda samo županjskim dužnosnicima, tako su ga se i ovi zanatlije dužni neizostavno pridržavati.

Petnaesti članak: Ako je majstor ili kalfa bolestan i sveden na siromaštvo te si ne može prikrbiti osnovne stvari, pravedno je da mu se uz cehovsku potporu iz cehovske škrinje isplaćuje

karitativna pomoć, tako da kad se oporavi i njegovo se stanje poboljša, dužan ju je cehu nadoknaditi; ako se pak bolest pogorša, da ne bi bolesnik na koji god način nebrigom bio lišen duhovne utjehe, o takvom bolesnom majstoru cehmeštar, a o kalfi pak njegov vlastiti majstor bit će dužan na vrijeme obavijestiti župnika pod kaznom od 2 forinte.

Šesnaesti članak: Ako se dogodi da bilo tko od članova ceha umre, prema prihvaćenoj navadi pobožnosti i običaju čitav će ceh biti dužan ispratiti tijelo na pogrebu; tako ako netko bez opravdanog razloga ne bude prisutan, treba biti kažnjen majstor s 25 denara a kalfa s 12.

Sedamnaesti članak: Udovica će nakon smrti muža uživati u pravima ceha poput ostalih majstora; odatle ne samo da joj je dozvoljeno i dalje obavljati zanat, nego će joj k tome ceh biti dužan pomagati u kojim god okolnostima i ako potreba zahtijeva, pobrinuti se za takvog kalfu koji u obavljanju zanata može nadomjestiti majstora. S druge pak strane, ako se dogodi da se udovica ponovno uda, i to za nekog drugog izvan zanata, tim će joj činom isteći pravo obavljanja zanata.

Osamnaesti članak i posljednji: Da se sve zajedno i pojedinačno u prije navedenim člancima što točnije poštuje, da se potiče štovanje Boga, da se izbjegnu prekršaji i s druge strane uvedu dobri običaji, bit će dužni majstori ovoga ceha od zemaljskog gospodara za sebe zatražiti povjerenika komu će biti dužnost da prisustvuje svim cehovskim sastancima, da marljivo bdije i pazi da se sve predlaže i određuje mirno, nepristrano i skladno.

Mi smo, dakle, na preponiznu molbu prije spomenutih majstora krojača i čohaša, koja je na način kao gore izložena Našem Veličanstvu, u kraljevskoj dobrohotnosti poslušana i milostivo odobrena, spomenute članke umetnuli i upisali u ovu našu ispravu o povlasticama tako da smo prije navedene članke, s obzirom na sve njihove sadržaje i zaporke, sve zajedno i svako pojedinačno u njima sadržano, našim carsko-kraljevskim autoritetom odobrili, osnažili i ozakonili te za prije spomenute krojače i čohaše i sve njihove nasljednike milostivo potvrdili da uvijek vrijede; nadalje, prihvatili smo ih, odobrili, osnažili i potvrdili (uz sačuvano pravo drugoga) tako da nam glede spomenutih članaka dijelom ili u potpunosti ostaje sačuvana mogućnost mijenjanja, modificiranja ili potpunog ukidanja. Snagom i svjedočanstvom ove naše isprave osnažene našim visećim tajnim pečatom kojim se koristimo kao apostolska ugarska kraljica. Dano rukom našeg vjernog i od nas iskreno ljubljenog, poštovanog i velemožnog grofa Franje Eszterhazyja od Galante, nasljednog župana u Fraknu, viteza Zlatnog runa kao i Velikog križa znamenja reda Sv. Stjepana apostolskog kralja, komornika i našeg bliskog savjetnika, velikog župana Mošonske županije i kancelara kako našeg ugarskog kraljevskog dvora, tako i prije spomenutog znamenja reda Sv. Stjepana apostolskog kralja, u našem nadvojvodsom gradu Beču u Austriji, dana 23. mjeseca ožujka, godine Gospodnje 1772., a 32. godine našega vladanja kraljevinama Ugarskom, Češkom i ostalima.

Marija Terezija, vlastoručno

Grof Franjo Eszterhazy

Ferdinand Scultety, vlastoručno

Godine Gospodnje 1772., dana pak 14. mjeseca svibnja u gradu Zala Egerszeg u nastavku opće skupštine slavne Županije Zala prikazan je milostivi carsko-kraljevski cehovski privilegij i objavljen od mene dolje potpisanog s poniznim poštovanjem.

Ladislav Skublics, redovni zaprisegnuti bilježnik prije spomenute slavne Županije.

PRAVILA VELIKOG CEHA, 1772.

Mi, Marija Terezija, milošću Božjom rimska carica udovica, apostolska kraljica Ugarske, Češke, Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, nadvojvoda Austrije, vojvoda Burgundije, velika kneginja Transilvanije, vojvoda Milana, Mantove i Parme, tid., grofica Habsburga, Flandrije, Tirola, itd., udova vojvotkinja Lotaringa i Bara, velika vojvotkinja Toskane, itd., povjeravamo pamćenju i snagom ove isprave dajemo na znanje svima kojih se tiče: da u korist naših vjernih stanovnika i majstora **kovača, bravara, tesara, bačvara, kolara, stolara, remenara i krznara** koji žive i borave u župi Vidovec u županiji Zala u Međimurju, koja spada u Čakovečko vlastelinstvo, prikazani su nam i predstavljeni neki cehovski članci sastavljeni da se među njima sačuva bolji red, napisani na latinskom jeziku dolje navedenog sadržaja, zamolivši Naše Veličanstvo dužnom preponiznom molbom da se udostojimo spomenute članke, sadržaj svih i svakog pojedinog, uzevši ih za odobrene, valjane i prihvaćene, dati umetnuti i upisati u našu ispravu o povlasticama, da ih našim carsko-kraljevskim autoritetom odobrimo, osnažimo, ozakonimo i milostivo potvrdimo kao uvijek valjane za spomenute majstore i sve njihove nasljednike. Kojih, dakle, članaka sadržaj slijedi na ovaj način.

Članak prvi: Budući da je u svim stvarima kao prvo nužno poštivanje i strah od Boga, stoga, da bi se uvećalo štovanje Božje, ovaj ceh kovača, bravara, tesara, kolara, stolara, remenara i krznara bit će dužan što prije pribaviti odgovarajuću zastavu, ako je još nemaju, koja se treba čuvati u župnoj crkvi; pod kojom će se u bogonosnoj procesiji i njenoj osmini (kad se slavi) svi cehovski majstori i kalfe bez razlike koje su vjere, ako nisu spriječeni dovoljnim i opravdanim razlogom, biti obvezni pojaviti pod kaznom za majstore 2 libre, za kalfe 1 libru bijelog ili žutog voska u korist župne crkve. Nadalje, ceh će svakih četvrt godine, kao i na dan sveca zaštitnika kojega si je ceh izabrao, proslaviti jednu misu na kojoj će isto tako s jedankom pobožnošću prisustvovati svi majstori i kalfe bez obzira koje su vjere i pristupit će prinošenju žrtve i neće propustiti da zajedno mole Boga za sretnu i dugotrajnu vladavinu Njezinog Veličanstva i napredak kraljevstva; oni koji bez opravdanog razloga ne dođu na ove mise i ne pristupe prinošenju žrtve, na ime kazne majstori će dati jednu libru a kalfe pak pola libre bijelog ili žurot voska, isto tako u korist župne crkve; šegrti će isto tako biti dužni pratiti procesiju i poslušati gore spomenutu svetu misu (ipak izuzevši prinošenje žrtve) pod polovicom kazne nametnute kalfama i koju će uzimati njihovi majstori.

Drugi članak: Na godišnji dan ceha i svakih četvrt godine majstori su se dužni okupiti na cehovskoj skupštini i dati uobičajeni godišnji ili kvartalni iznos u cehovsku škrinju, te još ako to zahtijevaju okolnosti na poziv cehmeštra; svaki u zanatskim pitanjima i poslovi rješavat će se javno i bez ikakve obveze čuvanja tajne; oni koji neće prisustvovati jednoj ili drugoj skupštini bez opravdanog razloga bit će kažnjeni i to tako da kazna ne prelazi za majstore 50 denara a za kalfe 25. Ako pak netko od majstora ili kalfi van uobičajene skupštine privatno želi iznijeti vlastitu stvar na znanje ceha, obavijestivši cehmeštra trebat će unaprijed položiti majstor 85 denara, kalfa 42 denara za sazivanje ceha.

Treći članak: Izbor cehmeštra na godišnjoj skupštini ceha provodi se tako, da kad prođe vrijeme dužnosti trenutnog cehmeštra (ili drugoga koga zapadne), davši prethodno dužne račune o prihodima i izdacima, isti se cehmeštar kandidira s druga dva prikladna kandidata, od kojih se većinom glasova izabire cehmeštar, kojemu će se, ako je propisno izabran, predati ključ od cehovske škrinje. Ovo se pak sve neće događati drugačije nego u prisustvu povjerenika koji će za to biti posebno određen i imenovan od uprave mjesta, a bude li odsutan, što se inače treba izbje-gavati, dužnost cehmeštra bit će kako održavanje cehovske skupštine, tako i da sve majstore bez iznimke, bili oni novi majstori i mlađi, bilo stariji, bez razlike pozove na koje god cehovske skupštine. Osim toga, kako prilikom izbora cehmeštra, tako i na kvartalnim skupštinama neka se

pročitaju cehovski članci na znanje prisutnih i neka se skupu objasne na poznatom ili domaćem jeziku. Ako pak netko van utvrđenih općih skupština na nekoj posebnoj skupštini zatraži da mu se oni pročitaju, ne smije ga se odbiti, ipak uz plaćanje 25 denara.

Četvrti članak: Onaj koji se uzima za šegrta prvo će se potvrditi rodnim listom i na ime uzimanja za šegrta bit će dužan dati u cehovsku škrinju ne više nego 2 forinte, a kad prođu 3 godine za njegovo osamostaljivanje i primanje među kalfe opet 2 forinte pristojbe u što je uključena uobičajena svjedodžba o propisno obavljenom šegrtovanju; stoga, neka majstor pazi da ne bi sa šegrtom strože postupao ili ga više tjerao na obavljanje kućnih poslova nego na učenje zanata, nego dapače, kao dobar otac obitelji, neka ga nastoji izobraziti. Ako pak majstor umre prije i iza sebe ostavi šegrta, povjerava se presudi ceha da li je takvog šegrta bolje i dalje ostaviti kod udovice ili ga povjeriti nekom drugom majstoru. Šegrt koji se osamostali i već kao kalfa obavlja svoj zanat kod majstora bit će dužan na 3 godine odseliti u druga mjesta i krajeve u svrhu daljnjeg izučavanja zanata.

Peti članak: Kalfa koji želi postati majstor kao prvo na ime objave mora dati 1 forintu, zatim pred cehovskom skupštinom mora prikazati vjerodostojne svjedodžbe o rođenju, o propisno izvršenim godinama šegrtovanja i boravka u tuđini i njemu će se naposljetku za njegovo rvananje i veće poznavanje njegovih obveza pročitati cehovski članci, ipak bez ikakve naplate pristojbe za to; zatim će biti dužan dolično se prijaviti kod zemaljskog gospodara da bude primljen među mjesno stanovništvo i nakon što dobije potvrdu da će biti primljen među mjesno stanovništvo, za izradu uzoraka izučenog zanata će mu naložiti kao kandidatu za majstora da izradi rad prikladan svome zanatu, ne neki raskošan nego uobičajen koji se lako može pretvoriti u nvoac; kad se on u prisutnosti povjerenika pregleda i ispita, ako se na njemu pronađu greške makar i manjeg značaja, njih će kandidat za majstora moći otkupiti, ipak uz ograničenje da kazna za takve ukupno zbrojene nedostatke nikada ne prelazi jednu, dvije, tri do najviše 4 forinte. S druge pak strane, onaj koji još nije prestao izrađivati rad ili je upućen na ponovnu izradu rada ili je vraćen da bolje nauči zanat, ne samo da će se pustiti izuzet od bilo kakvog plaćanja kazne za to, nego dapače, ako je isti upućen na bolje izučavanje zanata a u svrhu primanja među majstore već je nešto platio, njemu neka se to vrati; kad je rad naposljetku odobren, kandidat će se od ceha proglasiti za novog majstora i predstaviti će se mjesnoj upravi, odnosno radi primanja među stanovništvo zemaljskom gospodaru. Nadalje će novi majstor platiti majstorsku pristojbu u cehovsku škrinju, koja neka ne prelazi 15 forinti, polovicu na početku kad je primljen među majstore a drugi pak dio tijekom godine; sve što će se pojesti i popiti, tzv. majstorska gozba, u potpunosti se ukida; isto tako, neka se ceh ne usudi za slične stvari opteretiti svoje nove majstore pod bilo kakvom izlikom. Nakon što na prethodan način napravi ono što se treba napraviti, novi majstor tim činom dobiva dozvolu za obavljanje zanata poput ostalih majstora, tako da može uzimati šegrte i držati kalfe.

Šesti članak: Sin majstora ili onaj koji se oženi udovicom ili kćerkom, ako želi postati majstor, isto je tako podložan gore navedenim uvjetima, tako da budući da ih se ne može ni na kakav način, niti u cijelosti, niti dijelom izuzeti glede na godine šegrtovanja, lutanja i izradu rada, niti mogu novčanom isplatom kako stranci, tako i ovi otkupiti gore navedeno, u ovome se ipak razlikuju od stranaca, da su dužni platiti samo polovicu majstorske takse.

Sedmi članak: Cehu je dopušteno primiti strane majstore iz najbliže okoline, ipak pojedinačno i bez ikakvog pretpostavljenog proširivanja na ime udruživanja ili druge izlike uz plaćanje polovice uobičajene majstorske pristojbe i obveza će biti takvih pridruženih kao za svoju osobu pojedinačno da na blagdan Tijela Kristova (ako ne priječe udaljenost mjesta ili kakva druga zapreka glede čega će biti dužni sebe opravdati pred cehom) stanu u procesiji pod cehovskom zastavom, da na godišnji dan i određene kvartale plate uobičajenu pristojbu ili je bar na vrijeme

pošalju; inače, oni koji će propustiti plaćanje iz kvartala u kvartal bit će kažnjeni da plate dvostruko.

Osmi članak: Kao što je dozvoljno nekim stranim trgovcima i zanatlijama bez razlike da pohađaju javne sajmove i ondje izlože svoju robu i proizvode na prodaju, tako je s druge strane izvan sajмова zabranjeno stvari i proizvode kojima su inače snabdjeveni povlašteni zanatlije jer ih temeljem svog zanata izrađuju vlastoručno uvoziti radi prodaje ili javno ili potajno obavljati zanat na štetu povlaštenih. One koji postupaju protivno ovoj naredbi i namjerne prekršitelje prema dojavi cehmeštra mjesne su vlasti dužne (ipak pazeći na umjerenost) prisiliti ili ukloniti; plemićka povlastica proizvodnje za osobne i kućne potrebe ostaje sačuvana.

Deveti članak: Budući da dobro uređen ceh kao prvo preporučuju strah od Boga a zatim i ljubav prema bližnjem, odatle neka se članovi ceha ugledaju na ono što združuje dobru međusobnu disciplinu s poštenošću života i čestitošću i u ovome neka osobito nastoje da se međusobno slažu, da su stariji mlađima primjer a ovi neka se prema njima odnose s prikladnom doličnošću prema običaju, isto tako da kalfi iskazuju dužno pokoravanje prema cehu i svojim majstorima; odatle pak poslovi koji se odnose na zanat, uklonivši sve prijevare, neka se pravedno obavljaju, trezveno i mirno, i neka se izbjegavaju svi prekršaji, svađe i skandali koji su suprotni časnosti običaja. Stoga, da prekršaji ne bi ostali nekažnjeni, cehu se dopušta da međusobno održavaju ispravan poredak parnica i istraga samo o stvarima koje se tiču zanata, ipak po zakonu da kazna bude u skladu s vrstom i težinom prekršaja i da ne prelazi jednu, dvije, tri, do najviše 4 forinte i neka strankama bude sačuvana mogućnost priziva prema svojoj nadležnosti. Stoga pak, ako netko uloži priziv ili inače svoju parnicu, nakon što prođe prvu instancu, smjesta pokrene pred nadležnim i zakonitim poglavarstvom, ceh neka ga ne kažnjava. S druge pak strane, optužbu za teže nedjelo (čija istraga nadilazi aktivnost ceha), cehmeštar će istog trena biti dužan objaviti višoj vlasti, međutim vlastelinska sudbena nadležnost ostaje sačuvana. Inače, kao i sve pristojbe, tako će se i sve kazne bez iznimke polagati u cehovsku škrinju.

Deseti članak: Pravedno je da se pojedini cehovi održavaju prema običaju bilo kojeg zanata bez napadanja trećeg; odatle se treba paziti da se jedan ne miješa u zanat drugoga i stoga se neće drznuti da se međusobno kažnjavaju, nego će se od osoba iz različitih cehova onaj koji je oštećen uputiti na sud za prkršitelja, pri čemu neka ostane sačuvana mogućnost priziva na svoju nadležnost u svrhu revizije ipak bez pravnog postupka ili meteža. Ako pak dođe do nesuglasica između ceha i ceha, one neka se smjesta iznesu nadležnoj i zakonitoj sudbenoj vlasti radi uklanjanja.

Jedanaesti članak: U slučaju pak da se naruči neki izvanredni posao u znatnoj količini, neka jedan ne preuzima sve na sebe s oštećenjem treće strane, nego će ga ceh na račun bilo kojeg predmeta, da i drugi majstori mogu biti sudionici nekakve dobiti, među sobom razdijeliti sukladno njihovim mogućnostima; ipak neka naručitelju ostane sačuvana sloboda i odluka kome želi povjeriti taj posao.

Dvanaesti članak: Jednako je tako prikladno da kalfu koji je na izučavanju zanata u tuđini (osim ako ga nije tko odnekuda doveo) ne može uzeti bilo tko svojevorno i bez znanja i odobrenja cehmeštra, nego će cehmeštar takvog kalfu dodijeliti onom majstoru za kojega zna da mu najviše treba.

Trinaesti članak: Sklad se među članovima ceha ne remeti više nego kad jedan javno podcjenjujući proizvode drugoga odvlači kupce i naručitelje a još je opasnije ako jedan drugome tjera kalfi i družinu ili ih mami u svoju službu. Da se spriječi ovo nezasluženo zlo, određuje se da se prekršitelj bilo u slučaju očitog omalovažavanja proizvoda, bilo otuđivanja družine, toliko puta koliko se dogodilo, kazni majstor s 2 forinte, kalfa pak s jednom.

Četrnaesti članak: Kao što zakon donosi ograničenje robe za prodaju i proizvoda samo županijskim dužnosnicima, tako su ga se i ovi zanatlije dužni neizostavno pridržavati, inače za tešare je to još regulirano pozitivnim propisom.

Petnaesti članak: Ako je majstor ili kalfa bolestan i sveden na siromaštvo te si ne može prikriti osnovne stvari, pravedno je da mu se uz cehovsku potporu iz cehovske škrinje isplaćuje karitativna pomoć, tako da kad se oporavi i njegovo se stanje poboljša, dužan ju je cehu nadoknaditi; ako se pak bolest pogorša, da ne bi bolesnik na koji god način nebrigom bio lišen duhovne utjehe, o takvom bolesnom majstoru cehmeštar, a o kalfi pak njegov vlastiti majstor bit će dužan na vrijeme obavijestiti župnika pod kaznom od 2 forinte.

Šesnaesti članak: Ako se dogodi da bilo tko od članova ceha umre, prema prihvaćenoj navadi pobožnosti i običaju čitav će ceh biti dužan ispratiti tijelo na pogrebu; tako ako netko bez opravdanog razloga ne bude prisutan, treba biti kažnjen majstor s 25 denara a kalfa s 12.

Sedamnaesti članak: Udovica će nakon smrti muža uživati u pravima ceha poput ostalih majstora; odatle ne samo da joj je dozvoljeno i dalje obavljati zanat, nego će joj k tome ceh biti dužan pomagati u kojim god okolnostima i ako potreba zahtijeva, pobrinuti se za takvog kalfu koji u obavljanju zanata može nadomjestiti majstora. S druge pak strane, ako se dogodi da se udovica ponovno uda, i to za nekog drugog izvan zanata, tim će joj činom isteći pravo obavljanja zanata.

Osamnaesti članak i posljednji: Da se sve zajedno i pojedinačno u prije navedenim člancima što točnije poštuje, da se potiče štovanje Boga, da se izbjegnu prekršaji i s druge strane uvedu dobri običaji, bit će dužni majstori ovoga ceha od zemaljskog gospodara za sebe zatražiti povjerenika komu će biti dužnost da prisustvuje svim cehovskim sastancima, da marljivo bdije i pazi da se sve predlaže i određuje mirno, nepristrano i skladno.

Mi smo, dakle, na preponiznu molbu prije spomenutih majstora kovača, bravara, tesara, kolara, stolara, remenara i krznara koji žive i borave u spomenutoj župi Vidovec koja se nalazi u Zaladskoj županiji, Međimurju i vlastelinstvu Čakovec, koja je na način kao gore izložena Našem Veličanstvu, u kraljevskoj dobrohotnosti poslušana i milostivo odobrena, spomenute članke umetnuli i upisali u ovu našu ispravu o povlasticama tako da smo prije navedene članke, s obzirom na sve njihove sadržaje i zaporke, sve zajedno i svako pojedinačno u njima sadržano, našim carsko-kraljevskim autoritetom odobrili, osnažili i ozakonili te za prije spomenute majstore i sve njihove nasljednike milostivo potvrdili da uvijek vrijede; nadalje, prihvatili smo ih, odobrili, osnažili i potvrdili (uz sačuvano pravo drugoga) tako da nam glede spomenutih članaka dijelom ili u potpunosti ostaje sačuvana mogućnost mijenjanja, modificiranja ili potpunog ukidanja. Snagom i svjedočanstvom ove naše isprave osnažene našim visećim tajnim pečatom kojim se koristimo kao apostolska ugarska kraljica. Dano rukom našeg vjernog i od nas iskreno ljubljenog, poštovanog i velemožnog grofa Franje Eszterhazyja od Galante, nasljednog župana u Fraknu, viteza Zlatnog runa kao i Velikog križa znamenja reda Sv. Stjepana apostolskog kralja, komornika i našeg bliskog savjetnika, velikog župana Mošonske županije i kancelara kako našeg ugarskog kraljevskog dvora, tako i prije spomenutog znamenja, u našem nadvojvodskom gradu Beču u Austriji, dana 23. mjeseca ožujka, godine Gospodnje 1772., a 32. godine našega vladanja kraljevinama Ugarskom, Češkom i ostalima.

Marija Terezija

Grof Franjo Eszterhazy

Andrija Raiter, vlastoručno

(Prijevod s latinskog Karmen Levanić)

PRAVILA DJETIĆA VELIKOGA CEHA U DOLNJOJ DUBRAVI IZ 1772. GODINE

Mi Janus Kovacs Czeha Czemester y ne drugocs Martin Mikor detichky Atya Mester, Marko Chismessia, Lovrenz Kechkös, Mikor Ivan, Miklos Kengyel, Pavel Brezak, Gjura Kengyel, Miklos Kengyel, iz Kottoribe Martin Karloczy, Martin Ivanus, iz Vidovecz Martin Hunyadi, Ivan Kuzmich, Thomas Dominich, od Szvete Marrie Martin Saffar, Ivan Jambrosich, Michael Klarich, Ivan Hoznik y drugi osztali Mestri Czeha velikoga tak zvanoga Zmessanoga vu dolnyi fari Vido-vechky sztalisz em buduchi y prebivajuchi.

Naznanye daemo vsem y vskoteromu, kak naime na prisegu illiti Instantiu vu Dolnyi Dubravi stoiechek Mladenczov Detichov nam podlosneh Joseph Levachich, Mihaly Slibar y Mihaly Hunyadi dabi nyim za vse Detiche y postene Mladencze iedno ravnanye y bolsega reda med nyimi obdersavanye vun dali chiu prosnyu mi vuszlisajuchi i z Dopuschenyem nai Milostivnesse Szvetle Kralicze nam danoga Originala y publiceranoga po Szlavniy Plemenity Varmegy Szaladsky iesmo dali iz nassum navadnum Pechatjum Czeskum potverdili. Dano vu Dubravi po Velikom Czehu die 25 martiussa Leta 1772.

Kako Szvetloszt Kralevszka Articulusse velikoga Czeha potverdili ieszu ter k tomu po szlavni Varmegyie potvergyeni ieszu, y potvergyeni y ktomu publicerani y za dobre szpizsani zbog bol-szega reda y szloge radi Detichkoga ravnaya kako y po drugeh Kralevszkeh Varaseh navadnoie zatho zdopuschenyem y privolenyem Plemenitoga Czeha velikoga ove articulusse iz pravoga nyi-hove Szvetloszti Kralevszkoga Originala iz Diachkoga na Horvatszko postenem Mladenczom meszta Dolnye Dubrave od rechih do rechih raztolnachili ieszmo koteri Articulusi ovako sze imaju:

Articuluss Pervi Da vszaki posten Mladencz dusen bude vszaku Nedelyu y vszvetek Szvetu Massu kak tulikaise Prodechtvo pod birsag ieden funt voiszka poszluhnuti, tulikaise Quaternam Messami pri recheni birsag funt voiszka vu personi dati bude moral, na dalye vszi posteni Mladenczy dusni budu na Tellovske preczechie y Zagovorne pod birsag gori recheni fund voiszka posztavitisze ima koi birsag vu Csesku Ladiczu dati ima y poztavitisze ima.

Articuluss Drugi Vsaki posten Mladencz dusen sze bude szvoiega reda dersati ter szebi spodobnemi paidasitisze ako bisze koi vu takovom poszlu zapopal tak sze takov Mladencz za pervich vu iednom tiednu plache za drugoch dveh tiednov plache kastigovati sze mora.

Articuluss Treti Kada koi Mladencz dovandra tak dusenie naipervich Atya Mesztru doiti ne pako drugomu Mesztru kojemu doiduchi dosenie Ruku dati nyega pozdraviti moi Goszpon Otecz y Goszpa Maika ja nyih proszim da bimi sosztovali za mall chasz Qvartera dati, ar ja ieszem Detich takove y takove mesztrie.

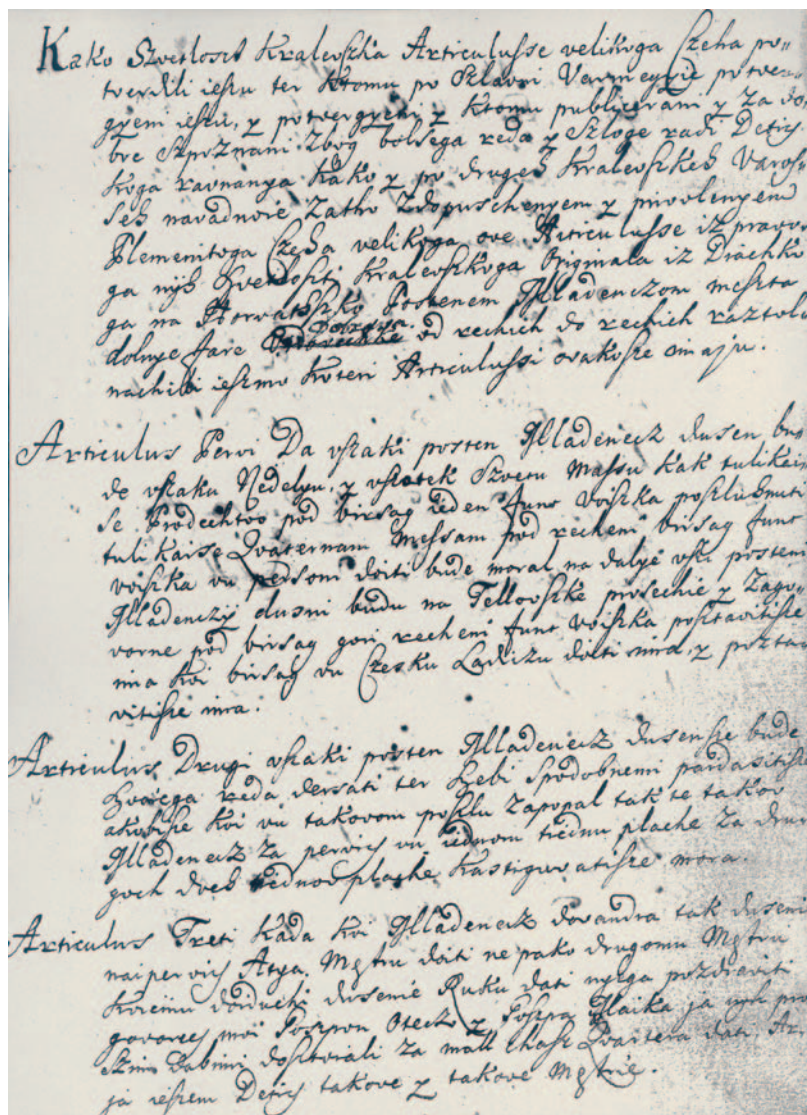
Articuluss Cseterti Ako doiduchi Mladencz delati vu takovom mesztru bi rad tak Atya Meszter dusen bude po Dekanu poszlati, koteri odmai sztaressesga do nai mlaisiega Mesztra takovom Detichu dello iszkati dusen bude, aki bi pak Dekan nehotel dello iszkati, tak vu dveh tiednyih plache kastigati sze ima.

Articuluss Peti Kada Dekan Mladenczu dioiduchega vu Hise Atya Mesztra pozdravi tak polegh Cseske navade dusen maie iednu Sztruczku vina y za Dinyar kruha kupiti y ktomu marlivo dello iszkati kojemu ako dello naide tak takov Mladencz Dekanu za trud tuliko duseie vuchiniti.

Articuluss Szeszti Kada Vandarszky Detichu Hisu novoga Goszpodara doide dusen bude Ruku podati nyega pozdraviti ter meszto gde zadnyich delalje povedati kojemu Meszter iednu sztruczku vina y za dinyar kruha kupiti dusen bude.

Articuluss Sedmi Dusni budu bszy posteni Mladenczy vszaki Meszecz Bejaras dersati, ter vszaki 3 Kraiczare posztaviti zvunszki pako illiti vandarszki 7 kraiczarov za zapiszno dati. Zatem med szobum szpametno pitanye y odgovarjanye imati, tulikaisze da nieden Mladencz nebude vu

Sl. 30. Stranica Pravila djetića Velikoga ceha u Donjoj Dubravi iz 1772. godine

Rechi Dekana pusztiti sze doklam szvoie dusnoszti nevuchini y ako znajuchi ieden pot drugomu kao takvoga ter napervo ne bi doneszel ter takov vul pol tiedna plache kastigetisze ima.

Articuluss Oszmi Dusni budu tak Birsage kak druge peneze poloviczu vu Ladiczu posztaviti, poloviczu pako za sztroske obernuti. Akobi koi Mladenecz iz ceszkemi Personami paidasilsze neszramno sivieli ter takov vu 3 kr birsati morasze kakoti akobisze koi opial da bi van Vergel takov vu iednom tiednu plache kastigetisze ima.

Articulluss Deveti Akobi koi Mladenecz tak domachi kak zvnyszki Biaruszki nedoszel prez oszebninoga zroka tek takov prez vszakoga pomiluvanya 7 ½ kr posztaviti dusen bude y ako vech Mladeneczov pri jednom Mesztru bi bili tak vszaki vu personi k Ladiczi dusen bude dojt y szoie novcze posztaviti pod gori rechani Birsag.

Articuluss 10 Da vszaki Mladenecz vuru della tak vu jutro kak na Vecser marlivo obdersaval bude niti chez dan setatisze pod birsag pol tiedna plache, tulikaisze niti Meszter Deticha szvoiega chez vuru delati ne bude truczati mogel nego zdozbra ako Detich delati bude hotel za koi dello Meszter dusen bude takovom Detichu platiti.

Articuluss iedanaizszi Da nieden Mladenecz szvoiega Mesztra pred szpunyenemi devetemi dnevi za plachu truczati neszme nego deszeti dan szlobodno mu bude ako vriednu bibil szveteke y

Detich bi szi iz delavnoga dneva szvetek napravil tak Meszter takovomu detichu poloviczu tiedna platiti dusen bude. Ako koi Detich pred dvemi tiedni od svoiega Mesztra bi otiszel takovomu ne dusen Meszter platiti. Ako bi Meszter pred dvemi tiedni Deticha odposzlal illiti zegnul takovomu Meszter napunoma dusen bude naplatiti.

Articuluss dvanaiszti Kada koi Mladencz od Mesztra szvoiega odhajati hoche tak szvoiu Torbiczu pred Dekanom y szvoiem Mesztrom y Pazdaium szprazniti iz koiem Dopuschenyem y ruke podanyem oditi more.

Articuluss 13 Kada Messzter ne bibil doma tak Detich ne dusen Mihelya (verssteta) praznoga osztaviti niti szimo tamo setatisze niti mesztriu raztepeno osztavlyati nego vu redu dusen je dersati.

Articuluss strinaiszti Ako Meszter ne bi bil Doma y Detich szam pri nesztriyy illiti kovachnicze tak Detich dusen bude za szobum zapreti pod birsag dveh tiednov plache niti nebude szlobodni Detichi hrani goszpodarovi prigovarjati pod iszti birsag dveh tiednov plache.

Articuluss 15-ti Kada koi Mladencz dobro razumnomu vu Meszttrie Mesztru bi doszel ter takov zbog soiega napretka za mensu plachu dusen bude delati.

Articuluss 16-ti Kadabi Mesztra Doma ne bilo ter bi gdo kai na prodaju doneszel kojebi Mesztru potrebno bilo y Gazdaricza kupiti nebi hotela tak Detichu szlobodno y za szvoie kupiti bude niti Meszter za kuplenu doguvanye povernuti peneze ne bi hotel tak Detich za vsze kupleno duguvanye zadersati i prodati.

Articuluss 17-ti Kada koi Detich od Mesztra szvoiega odhajati hoche tak dusen bude pred dvemu tiedni naznanye dati govorech pokehdob tuliko vremena pri Goszponu Otzu ieszem delal zatho iz dopuschtenyem od nyih dalye Srechu iszkati odhaiaim ako pako Meszter oszebuino dello bi imal niti rech Detichov ne bi bilo tak takov Detichef dusen bude doklam takovo dello terpelo bude pri Mesztru delati, niti dugach neszme vuchiniti.

Articuluss 18-ti Kada koi Detich od Czeha koteri vdoviczu na Hebelyie poszlan takov dusen bude vaszu vernoszt y szkerb pri Meszttrie imati y szkasuvati kako bi nieden veren Detich ako bisze pak vu vernosztii zapopal tak Czeh dusen ga bude kastigati koie polovicza Czeha polovicza Detichom osztati ima.

Articuluss 19-ti Akobi doi Detich izbetezal tak dusni budu osztali Mladenczy nyemu dvoriti y na nyega szkerb imati ktomu Szvetemi Sacramentumi szkerbeti mertvoga pokopati koi tulikai-sze od szriomaske Detichov razumevasze. Koteri nemajuchi sztroska na dalye vandrati budu dusni iz Ladicze takovomu budu dusni dati pod dveh tiednov plache zgublenya.

Articuluss 20-ti Akobisze koiem Mesztru szmert pripetila ali budi komu drugomu pri Hise Mesztrove, kamo vszi Meszttri na szprevod bi dosli, tak dusni budu na takov szprevod y Mladencz doiti pod ieden fund voiszka birsaga y koi ovo zamuli prez oszeibuinoga zroka rechenu kastigu bude terpeti moral.

Articuluss 21 Koteri Mladencz ovem gore napiszanem nebibil pokoren, ali proti nyim kao szuprotivnoga govoril, nyegov Liszt alli budi Kunszt nema mu sze dati niti zpostenyem od Czeha otiti ne more y nai doide Originalu, tak tulikaise vszaki Mladencz dusen bude od Plemenitoga Czeha Liszta vzeti alli pak nyegov Meszter samoga shoditi more, od szvoiega dersanya, y della pizmo pokazati ima. Akobi koi Mladencz prez Liszta alli Kunczossta dovandral y takov ima Originalu doiti y takov Mladencz dusen bude Dekanu doiti koiemu ima dello poiszkati Kovachki y Kollarszki Detich naipervich Atca Mesztru doiti niti szamem dello iszkati ne bude szlobodno.

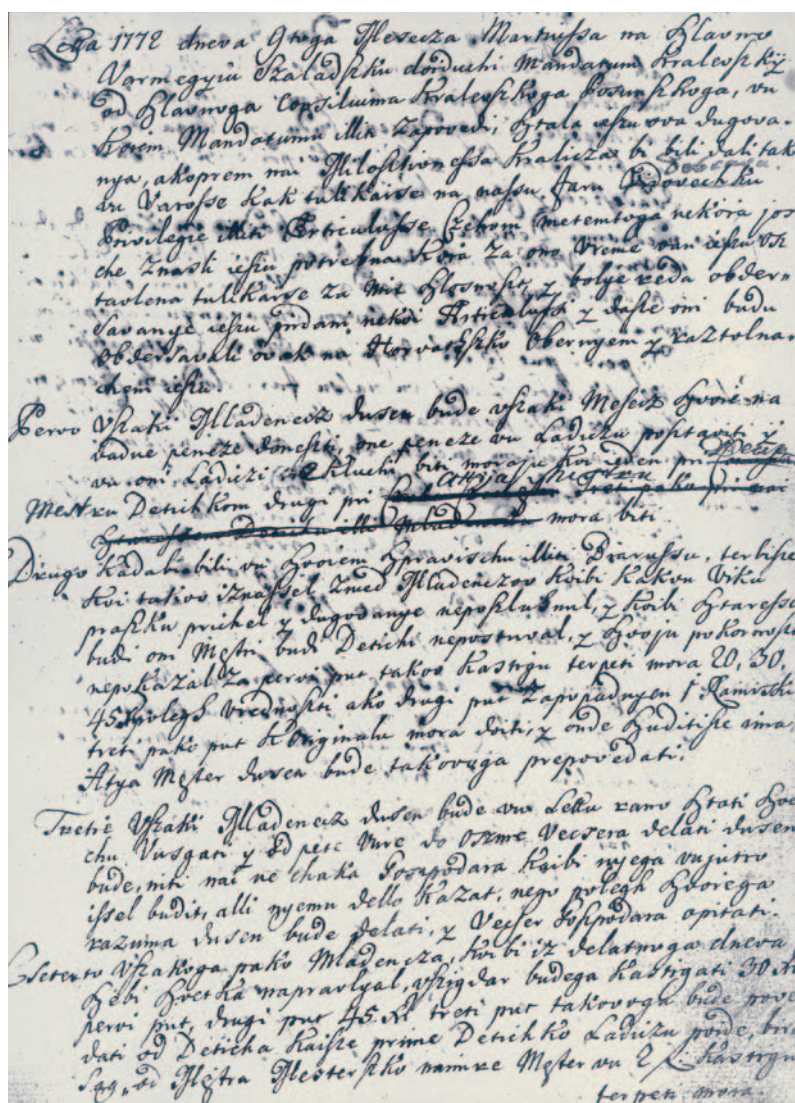
SKRAĆENA PRAVILA DJETIĆA VELIKOGA CEHA U DOLNJOJ DUBRAVI IZ 1772. GODINE

Letta 1772. dneva 9-toga Meszeca Martiusa na Szlavno Varmegyi Szaladszdku doiduchi Mandarum Kralyevszky od Szlavnoga Consiliuma Kralyevszkoga Posunszkoga, vu kojem Mandatumu illiti zapovedi, sztala ieszu ova dugovanya, akoprem nai Milosztivnesza Kralicza bi bili dali tak vu Varasse kak tulikaisse na nassu faru Vidovechku Privilegie olliti Articulusse Czechom metemtoga nekoia josche znasli ieszu potrebna koia za ovo vreme van ieszu osztavlena tulikaisse za mir szlosnoszo y bolye reda obdersavanye ieszu pridani nekoj Articulusi y dasze oni budu obdersavali ovak na Horvatszko obernyeni y raztolnachen i eszu.

Pervo Vszaki Mladenecz dusen bude vszaki meszecz szvoie navadne peneze doneshti, one peneze vu Ladiczu posztaviti y vu oni Ladiczi kluchi biti moraju koi ieden pri Czechu Detichkom drugi pri Atya Mesztru mora biti.

Drugo Kada bi bili vu szvoiem szpravischu illiti Biarussu, ter bi sze koi takvo iznassel zmed Mlenczov koibi kakvu viku praszku prichel y dugovanye neposzluhnul y koibi sztaresse budi oni Meztri budi Detichi neposstuval y szvoju pokornoszt nepokazal, za prvi put takov kastigu terpeti mora 20, 30, 45 kr szpoleg vrednosti ako drugi put zapopadnyen 1 Rainiski, treti pako put k Originalu mora doiti y onde szuditisze ima. Atya Meszter dusen bude takovoga prepovedati.

Sl. 31. Stranica (skraćeni)
Pravila djetića Velikog ceha u
Donjoj Dubravi iz 1772. godine

Tretie Vszaki Mladenecz dusen bude vu Lettu rano sztati szvechu vusgati y od pete vure do oszme Vecsera delati dusen bude, niti nai ne chaka Goszpodara koibi nyega vujutro issel buditi alli nyemu dello kazat, nego polegh szvoiega razuma dusen bude delati y vecher goszpodara opitati.

Cseterto Vsakoga pako Mladencza, koi bi iz delatnoga dneva szebi szvetka napravlyal vszigdar budega kastigati 30 kr prvi puta, drugi put 45 kr, treti put takovoga bude povedati od Deticha kaisze prime Detichko Ladiczu poide birsag od Mesztra Meszterszko naimre Meszter vu 2 R kastigu terpeti mora.

Peto Niednomu Mladenczu vu delatni dan nebude szlobodno ieden drugoga pohagyati y ieden drugomu setatisse y dabi doszel ieden drugomu prigovarjati Mesztrie, alli budi ieden drugoga na Kerchmo zvati, tak takove kulikogoder zapapadnyeni budu, on koiga bude zval 1 for birsasen bude y koi pako poide on birsasen bude dvadeszet y csetiri kraiczare.

Sseszto Niednomu Detichu nebude szlobodno vu zime, do devete vure, v lett u pako do deszete vure vecser dalye osztati, kaibi nyega Goszpodar z vecherjum chakati moral, y koigoder vu takovom dugovanyu zapopadnyem bude, prvi put 15 Kr, drugi put 70 Kr Kasztigatisze ima.

Sedmo Vszaki dober Detich vu nassu faru doiduchi Czemeszteru dusen sze bude pokazati, y ako ne more dello dobiti, od tri dni vu iednom mesztu dalsze osztati neszme.

Oszmo Vszaki dober Detich kada koi doide y szebi posztenoga Goszpodara naide, vu pervom Szpravischu dusen bude Birussu doiti, y onde med druge postene Mladencze szme szvoie y pridovek zapiszati vu knyigu za koie zapiszavanye dusen bude platiti 11 Kr koie zapiszavanye y proszi illiti szlugi plachati imaju.

Deveto Gori szpomenute Kastige, illiti birsagi koi vu Ladiczi budu pod ostru y csemerno Kastigu trositi prepovedaju sze, alli budi vino, alli ieszti za nye kupovati, nego ovakve peneze treba chuvati, y budi betesnom alli vu potrebochi drugi posztavlenomu, alli Mertve pokopati, Detiche od koi pako penez vszako Letto pravichen rachun imasze dati, pred vszem skup szpravlenemi Detichi.

Deszeto Detichu dobromu od vezda placha bude issla koi pri Doviczi meszto Goszpodara more delati on plachu imal bude 30 Kr Detich szrednyi bude imal plachu 21 Kr Detich pako vu chetertom Lettu on plachu bude imal 15 Kr drugacs nieden nebude szmel visze potrebuvati niti prosziti.

DJETIČKA PRAVILA VELIKOGA CEHA U DOLNJOJ DUBRAVI IZ 1768. GODINE REGULE MLADENCZOV

Znano bude vszake fele postenem Mladenczom kakoti Szrebenaiszkem, Slosarszkem, Drakszarszkem, Tislyarszkem, Spolyarszkem, Kovachkem, Kollarszkem, Szedlyarszkem, Remenarszkem y Kerznarszkem da kada koi oszlobogyen bude tak pred dvemi tiedni po takovoga poszlati dusni budu. Koteri Atya Meszter posztavitisze ima koteri vu Hisu doiduchi dusniszu ga otirati govorech nai prsten Mladenecz gdsziszze ti oszlobodil mozebiti na Ostarie alli na Piaczu alli pak pri nasem Plemenitom Czehu.

Nato odgovori Mladenecz.

Mi posteni Mladenczi sa nitiszem na piaczu niti vu Ostarie oszlobogyen nego pri Plemenitomu Czehu pri Kralyevszky y Czeszarszki praviczai. Na dalye pitajuga Mladenczy kao za Navuk goszpoda Mesztri ieszu ti dali. Odgovori: Meni Goszpoda Mesztri dobroga navuka ieszu dali Uffam sze da y Mladenczi hocheju mi dobroga dati.

Nadalye pitajuga Mladenczi kak dugo kaksziszze oszlobodil odgovori vutho y vutho vreme.

Natho dusni szuga poduchiti ovako govorechi.

Vsaki dober y posten Mladenecz dusenie vsza izlednya obdersavati koiaszegoder pri nassem Plemenitom Czehu zadersavaju te vszakomu postenyu dati Redovnom y szvechkomu Chloveku

Sl. 32. Stranica Regula Mladenczov
(djetičja) Velikog ceha u Donjoj
Dubravi iz 1768. godine

sziromahu y bogatomu niti Sziromaski Detichov nebude szmeti spota delati ktomu Paidasstvo lepo obderzsavati szvoiem i paidasi paidasitisze ne z drugemi niti sztugyemi nego z postenemi y szebi szpodobnemi paidasi paidasitisze bude szlobodno k tomu vu jednoszti szlogi lyubavi Kerschanszki sivet i zapovedi obdersavati dusni budu.

Zadnich kada Mladenecz oszlobodisze dusenie za vsze szkupa posztaviti Rainichko (15 for) vu Ladiczu imaju i drugo pak ob ernuti kam bude potrebno poleg Czeske navade koisze pako drugeh sztroskov nyega dotikalo bude vszem pokorne mora biti y onak za czeloga Deticha szpoznatisze more.

Tulikaisze poleg navade czeske vszake fele mesztrie Mladenczy oszlobagyati sze kakoti Tisl-yari Hoblati, Kovachi y Kollari znaszemi illiti poczuvati Spolyari, Klucha grizti y puczani Kernari Tachpera piti Remenari y Szedlari pocheruyeni moraju biti y tho vszaki poleg Czeske navade y onak za szeloga Deticha szpoznatisze more. Ako pak Detichov takove fele nega takov mora doiti Originalu pravicz.

Szvoiega prepiszka pravicz iz naszego Plemenitoga Czeha navadnu dugorjenu svedeno iachamo y na veke sztalno Chirimo vu Dubravi dneva 23 Aprilusza Letta 1768.

(Prijepis Dragutin Feletar)

POKUŠAJI PRIKAZA KOPRIVNIČKIH SREDNOVJEKOVNIH I RANONOVOVJEKOVNIH UTVRDA

MEDIEVAL AND EARLYMODERN FORTIFICATIONS OF KOPRIVNICA

Ranko Pavleš

Podravka d.d.

Ante Starčevića 32

(kontakt: Mlinarska 32)

48 000 Koprivnica, Hrvatska

ranko.pavles@kc.t-com.hr

Primljeno / Received: 24. 12. 2009.

Prihvaćeno / Accepted: 29. 5. 2010.

Rad ima dvije pozitivne recenzije

Izvorni znanstveni rad

Original scientific paper

UDK/UDC 94 (49.5) - 05.292.52 (Koprivnica)

SAŽETAK

U radu se koristi analiza dosadašnjih rekonstrukcija koprivničkih utvrda kao povod da se na osnovu objavljenih dokumenata pokuša napraviti korak dalje u njihovom prikazivanju. U prvom dijelu se navodi osam autora koji su crtežom nastojali prikazati koprivničke povijesne utvrde. Uz svaki prikaz stavljena je i kratka primjedba. Kao osnova za daljnje izlaganje, u drugom su dijelu predstavljeni planovi koprivničkih utvrda nastali od druge polovice XVI. do sredine XVII. stoljeća. Više je pažnje posvećeno ranim planovima jer se iz njih može iščitati i starije stanje kao i vidjeti na kojoj je osnovi izgrađena bastionska tvrđava. Analizirano je devet planova sa prvim, malim bastionima, ali još sačuvanim kaštelom, te četiri plana tvrđave sa velikim bastionima na sva četiri ugla. Slijedeće poglavlje bavi se razvojem koprivničkih utvrda od prvih poznatih podataka iz XIV. stoljeća. Prepoznate su tri srednjovjekovne faze razvoja te napravljena analiza svega što bi na kasnijim planovima i u izvještajima moglo biti srednjovjekovno (npr. barbakan, nasip u grabi oko grada i dr.). Slijedi prikaz gradnji koje su na koprivničkim utverdama izvedene pedesetih i šezdesetih godina XVI. stoljeća (nazvao sam ih međufazom). Zatim se istražuje gradnja tvrđave s velikim bastionima koja traje od sedamdesetih godina XVI. do sredine XVII. stoljeća. Kod svake faze nastojao sam po raspoloživim podacima predstaviti kako su utvrde izgledale. Na kraju je nekoliko misli o daljnjem istraživanju koprivničkih utvrda te o načinu kako da se rad povjesničara i arheologa iskoristi u obrazovne i turističke svrhe.

Ključne riječi: Koprivnica, utvrde, 14. - 17. stoljeće

Key words: Koprivnica, fortifications, 14. - 17. century

UVOD

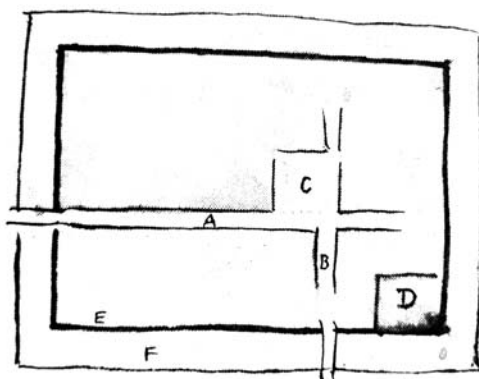
Kritička analiza dosadašnjih rekonstrukcija koprivničkih utvrda prilika je za podrobno proučavanje izvora koji govore o njima te za novi pokušaj prikaza njihovog razvoja. Kada sam devedesetih godina prošlog stoljeća analizirao koprivničke obrambene elemente broj i kakvoća raspoloživih odnosno objavljenih starih planova i opisa utvrda bili su vrlo ograničeni te je dio mojih tadašnjih zaključaka bio, naravno, pogrešan. Slične probleme su imali i drugi autori te pokušaje

svakog od njih treba ocjenjivati prema izvorima kojima su raspolagali. Danas se o ovoj temi može pisati temeljitije, s više argumenata te svakako bliže istini tj. pravom nekadašnjem stanju.

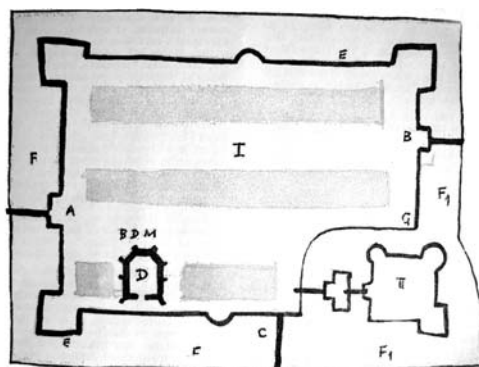
U istraživanju sam naišao na problem nalaženja analogija za koprivničke srednjovjekovne zemljano - drvene utvrde te vrlo malog broja znanstveno utemeljenih rekonstrukcija ovog načina utvrđivanja. Očito je istraživanje i prezentacija ovog tipa gradnje zanemarena u historiografiji iako je bila vrlo raširena kako na ovom prostoru tako i sjeverno i istočno odavde. Nekoliko ilustracija koje ovdje donosim litvanski su i ruski primjeri. Zemljane bastionske utvrde nešto su bolje zastupljene u literaturi, a zidane iste vrste najbolje.

DOSADAŠNJI PRIKAZI

Prvi od autora koji je pokušao rekonstruirati izgled starih koprivničkih utvrđenja bio je **Leander Brozović** u vrlo plodnoj suradnji sa slikarom **Stjepanom Kukecom**. U knjizi »Građa za povijest Koprivnice« objavljeno je nekoliko rekonstrukcija.¹ Autor je raspolagao ograničenim izvorima, a dijelom je dao i mašti na volju te upotrebljavao neprimjerene analogije (npr. usporedbe s Varaždinom).

Slika 1. Nacrt Kamengrada iz XIII. stoljeća (rekonstrukcija) po Leanderu Brozoviću: A - kardo, B - dekumanus, D - oppidum - Kamengrad (Preslik iz: Leander Brozović, Građa za povijest Koprivnice, Koprivnica, 1978., str. 19.)

U prikazu Koprivnice u XIII. stoljeću nacrtao je Kamengrad kao dio gradskih utvrda, a ulice su nazvane po rimskom načinu (SLIKA 1.) čime se sugerirao razvoj srednjovjekovne Koprivnice na antičkim osnovama. Niti tako velika starina, niti lokacija Kamengrada pa ni utvrđenost grada u ono vrijeme nisu potvrđeni ni pisanim ni arheološkim dokazima te je crtež u cjelini plod mašte.

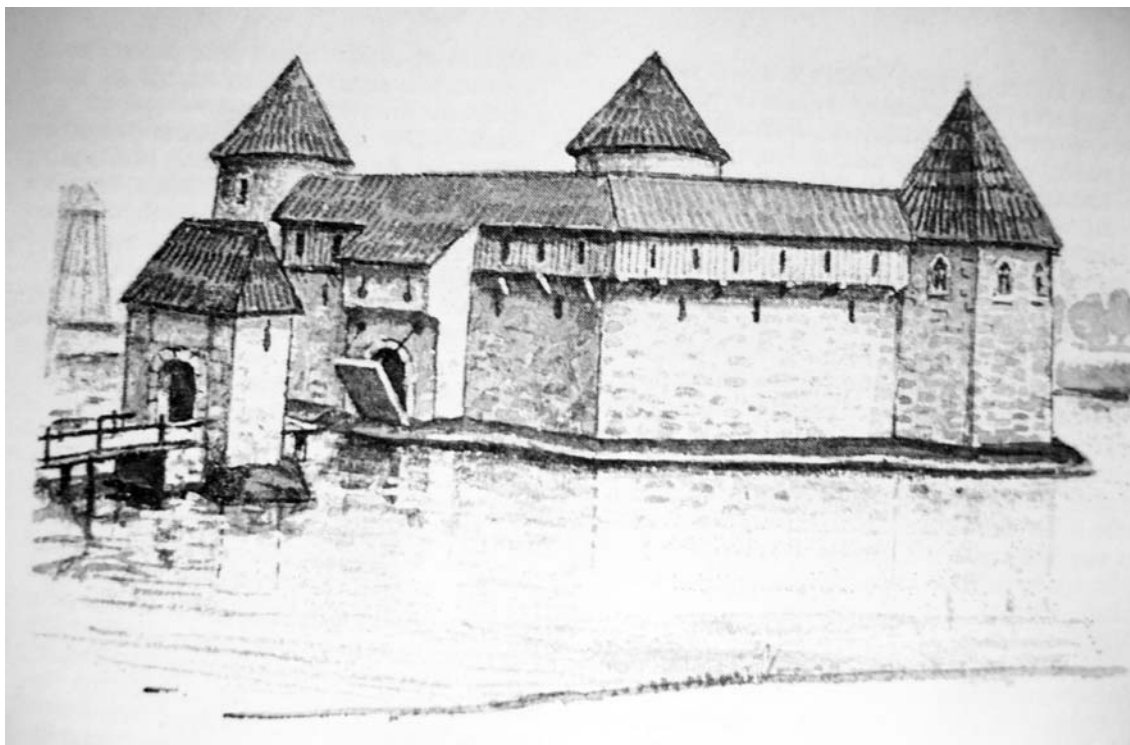
Slijedeći crtež je Leander Brozović nazvao »Tlocrt koprivničke utvrde prije pregradnje u XVI. stoljeću« (SLIKA 2.), a napravio ga je na osnovu shematiziranog plana iz XVI. stoljeća (vidi dalje plan iz bečkog Codexa 8609) koji mu je, vjerojatno, jedini bio dostupan, tako da već zbog toga nije mogao prikazati stvarno stanje. Također treba reći da crtež prikazuje utvrdu nakon, a ne prije prvih velikih gradnji u XVI. stoljeću na što je upozorio već Milan Kruhek.²

Koprivnički kaštel je autor prikazao kao građevinu od čvrstog materijala (SLIKA 3.)

Slika 2. Tlocrt koprivničke utvrde prije pregradnje u XVI. stoljeću po Leanderu Brozoviću. I - utvrda grada Koprivnice, II - utvrda Kamengrad (Preslik iz: Leander Brozović, Građa za povijest Koprivnice, str. 19.)

¹ Leander BROZOVIĆ, Građa za povijest Koprivnice, Koprivnica, 1978. godine, str. 19., 21., 31.

² Milan KRUHEK, Tvrđava u Koprivnici - povijesni i tipološki razvoj, Koprivnica - grad i spomenici, Koprivnica, 1986. godine, str. 25.

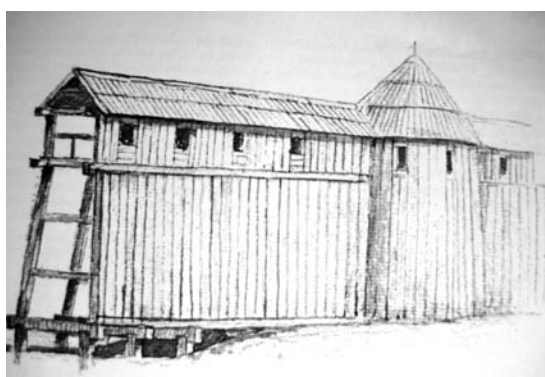
Slika 3. Rekonstrukcija nizinskog burga na primjeru Varaždina po Leanderu Brozoviću (Preslik iz: Leander Brozović, Građa za povijest Koprivnice, str. 21.)

iako ga izvori (vidi dalje plan iz Graza) opisuju i crtaju kao zemljano - drvenu građevinu. Ima pogrešaka i u detaljima (npr. predutvrda nije prikazana na osnovu starih planova, desno na slici mora biti bastion, a ne kula).

Gradski zid Leander Brozović je rekonstruirao na osnovu ostataka nađenih pri rušenju koprivničkih bedema (SLIKA 4.) što može biti sporno jer nije sigurno čemu su pronađeni ostaci pripadali. Opis iz 1549. godine³ za gradski zid piše da nije pokriven pa bi ga takvog trebalo i prikazivati. Ostatak crteža može se uzeti kao jedna od mogućnosti prikaza gradskog zida.

Ostali crteži koprivničkih utvrda u istoj knjizi napravljeni su po katastarskom planu iz sredine XIX. stoljeća i vrlo dobro prikazuju ostatke renesansne tvrđave građene krajem XVI. i početkom XVII. stoljeća.

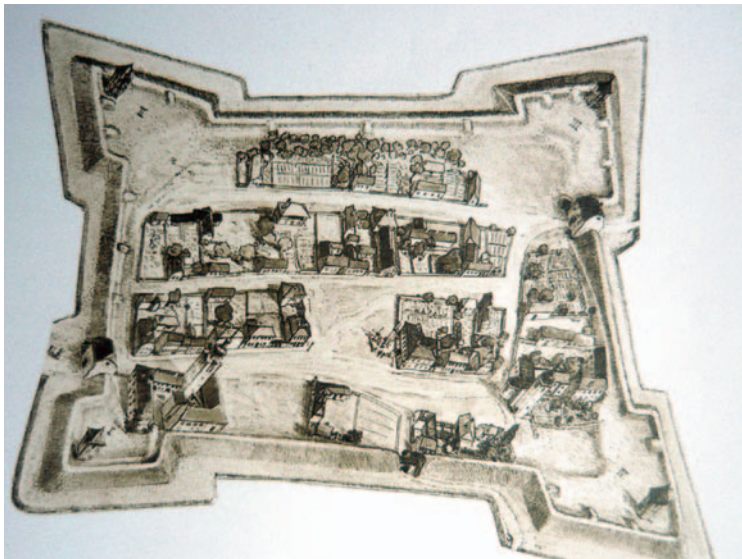
Leander Brozović je u suradnji sa Stjepanom Kukecom napravio i uspjele rekonstrukcije koprivničke bastionske tvrđave⁴ (SLIKE 5. i 6.). Ovi prikazi ne daju tvrđavu u nekoj od faza njenog razvoja nego su također napravljeni na osnovu stanja u XIX. stoljeću.

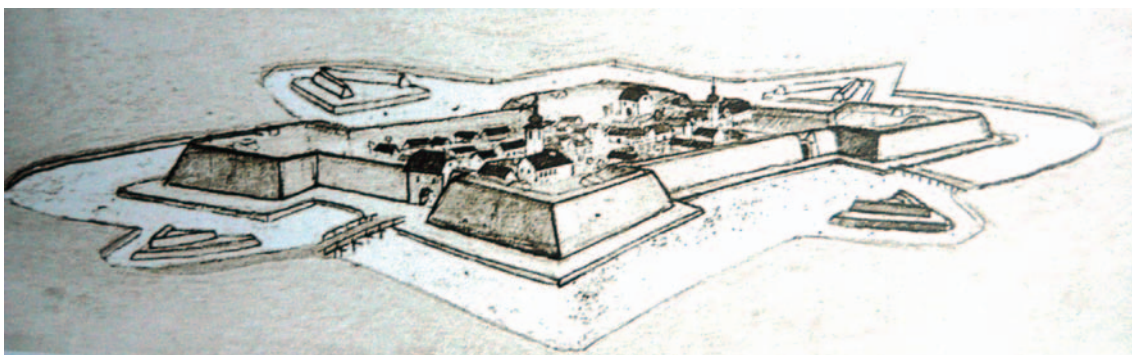
Slika 4. Srednjovjekovne koprivničke drvene utvrde po Leanderu Brozoviću (Preslik iz: Građa za povijest Koprivnice, str. 31)

³ Rudolf HORVAT, Prilozi za povijest Podravine, Vjesnik kr. hrvatsko - slavonsko - dalmatinskog zemaljskog arhiva (dalje VZA), XV., Zagreb, 1913. godine, str. 24.

⁴ Vidi reprodukcije npr. u: Hrvoje PETRIĆ, Koprivnica u 17. stoljeću, Samobor, 2005. godine, str. 15. i 23.

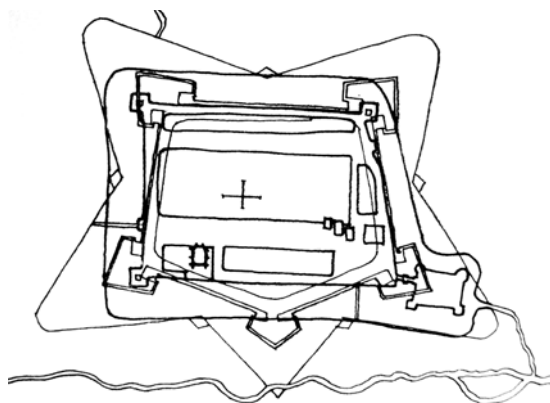
Slika 5. Rekonstrukcija izgleda koprivničke tvrđave po Leanderu Brozoviću (Preslik iz: Hrvoje Petrić, Koprivnica u 17. stoljeću, Samobor, 2005., str. 15)

Slika 6. Rekonstrukcija izgleda koprivničke tvrđave po Leanderu Brozoviću (Preslik iz: Hrvoje Petrić, Koprivnica u 17. stoljeću, str. 23)

Ljubica Bakrač⁵ je dala značajan doprinos proučavanju koprivničkih utvrđenja time što je iz vrlo nekvalitetnih preslika prijedloga peterokutne bastionske tvrđave izvukla plan Koprivnice iz vremena kada je još postojao kaštel (SLIKE 7. i 8.). Iako se ne radi o rekonstrukciji u užem smislu te riječi navodim ovaj rad zbog njegove važnosti za kasnija istraživanja. Kao i većina autora u ono vrijeme i Ljubica Bakrač ima problema s atribucijom i datacijom planova.

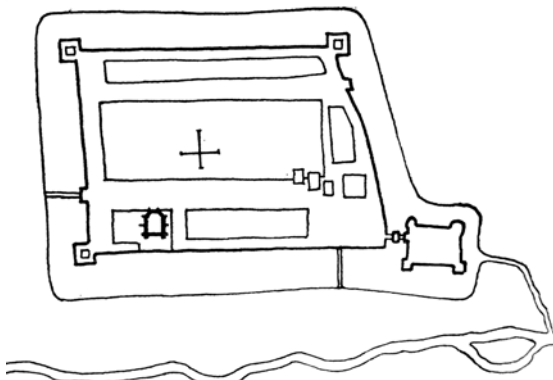
Marija Planić-Lončarić⁶ se nije bavila prvenstveno koprivničkom utvrdom nego više Koprivnicom kao naseljem. Navodim je ovdje zbog njene pretpostavke postojanja gradišta na mjestu kasnijeg kaštela (SLIKA 9.).

Slika 7. Rekonstrukcija postojećeg stanja na kojem je crtan plan Martina Stiera po Ljubici Bakrač (Preslik iz: Ljubica Bakrač, Prilog istraživanju koprivničke utvrde, Zbornik za narodni život i običaje, knjiga 49., Zagreb, 1983., str. 38)

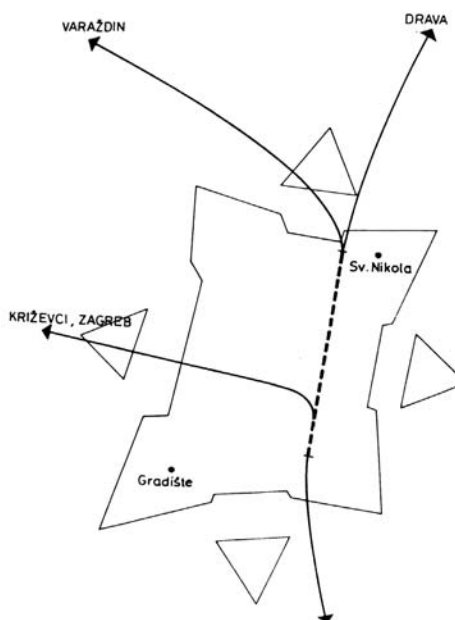
⁵ Ljubica BAKRAČ, Prilog istraživanju koprivničke utvrde, Zbornik za narodni život i običaje, sv. 49., Zagreb, 1983. godine, str. 38. - 39.

⁶ Marija PLANIĆ - LONČARIĆ, Organizacija prostora grada Koprivnice do 19. stoljeća, Radovi Instituta za povijest umjetnosti, br. 8., Zagreb, 1984. godine, str. 8.

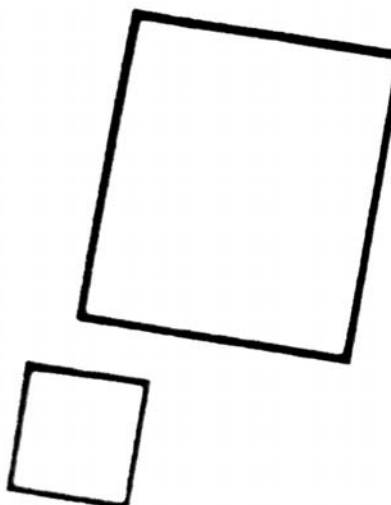

Slika 8. Rekonstrukcija stare utvrde »Copreiniz« po Ljubici Bakrač (Preslik iz: Ljubica Bakrač, Prilog istraživanju koprivničke utvrde, str. 39.)

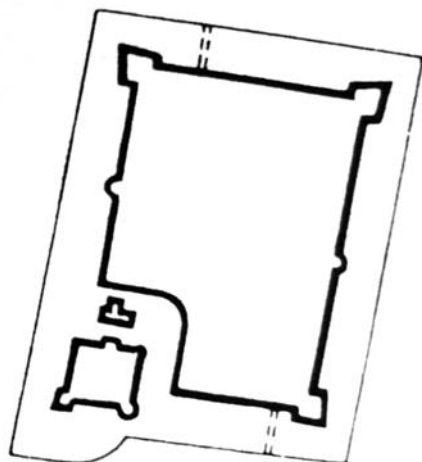
Slika 9. Koprivnica, počeci naselja, XII. - XIII. stoljeće po Mariji Planić - Lončarić (Preslik iz: Marija Planić - Lončarić, Organizacija prostora grada Koprivnice do 19. stoljeća, Radovi Instituta za povijest umjetnosti, br. 8., Zagreb, 1984., str. 8)

Milan Kruhek⁷ daje dvije rekonstrukcije tlocrta koprivničkih utvrđenja. U prvoj rekonstrukciji koju stavlja u razdoblje od XIV. do sredine XVI. stoljeća (SLIKA 10.) gradsku utvrdu i kaštel prikazuje kao dvije odvojene građevine dok je u drugoj za koju pretpostavlja postojanje od sredine XVI. stoljeća do 1590. godine (SLIKA 11.), kaštel gotovo sasvim »uvučen« u grad i čini sastavni dio njegove obrane. Za prvi prikaz osnova je nesigurna jer

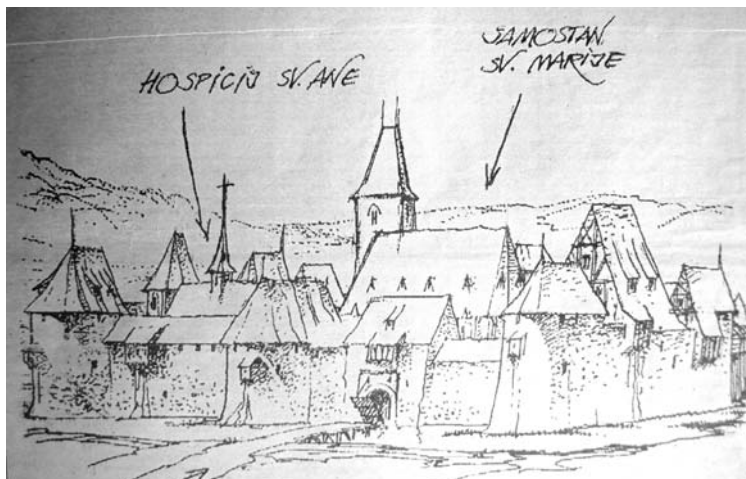

Slika 10. Koprivničke utvrde od 14. do sredine 16. stoljeća po Milanu Kruheku (Preslik iz: Milan Kruhek, Tvrđava u Koprivnici - povijesni i tipološki razvoj, Koprivnica - grad i spomenici, Koprivnica, 1986., str. 24)

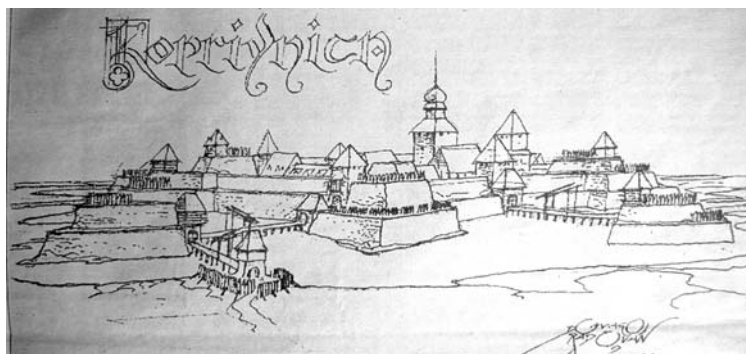

Slika 11. Koprivničke utvrde u drugoj polovici 16. stoljeća do 1590. godine po Milanu Kruheku (Preslik iz: Milan Kruhek, Tvrđava u Koprivnici, str. 24)

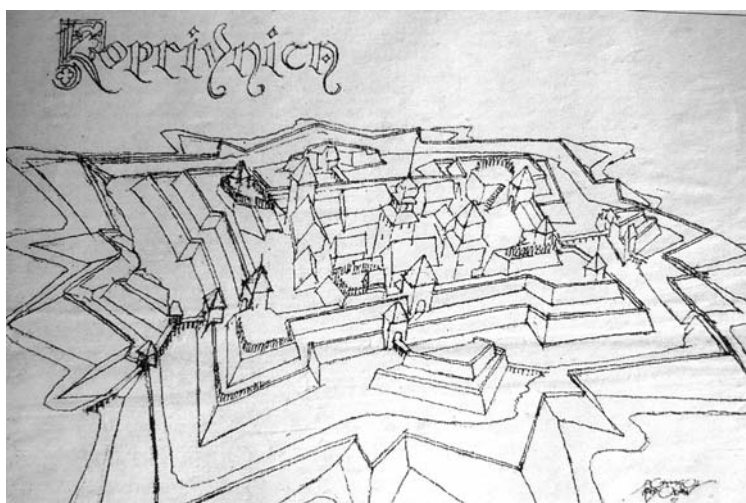
⁷ M. KRUEK, Tvrđava..., str. 24.

Slika 12. Koprivnica u vrijeme Gisinga po Antunu Abramoviću (Preslik iz: Hrvatsko slovo, 11. II. 2000., str. 30)

Slika 13. Koprivnica u XVII. stoljeću po Antunu Abramoviću (Preslik iz: Hrvatsko slovo, 18. II. 2000., str. 30)

Slika 14. Koprivnica u XVII. stoljeću po Antunu Abramoviću (Preslik iz: Hrvatsko slovo, 3. III. 2000., str. 30)

ne znamo da li je kaštel uopće bio uz grad u XIV. pa ni u dijelu XV. stoljeća. Drugom prikazu se može prigovoriti da je uzet pogrešan predložak (isti shematski plan na osnovu kojeg je radio i Leander Brozović) te su dobiveni nerealni odnosi kaštela i grada.

Antun Abramović⁸ u suradnji sa izvrsnim Radovanom Devličem donosi prikaz koprivničke tvrđave u doba Gusinga tj. krajem XIII. i početkom XIV. stoljeća (SLIKA 12.). Autor je pogriješio u materijalu koji je na slici kamen ili cigla što u slučaju Koprivnice nije mogao biti slučaj. Također je nerealan odnos gradskih kuća i zida. Pretpostavljam da je autor imao ideju spojiti u jedno koprivnički grad i kastrum (iako u tekstu piše drugačije). Daljnji crteži u istom nizu članaka⁹ prikazuju renesansnu tvrđavu u dvije faze i sa svim njenim glavnim elementima (SLIKE 13. i 14.), ali su tvrđava i grad znatno skraćeni i po širini i po dužini.

U knjizi »Koprivničko i đurđevačko vlastelinstvo«¹⁰ Ranko Pavleš je objavio tlocrt Koprivnice superponiran na današnje stanje (SLIKA 15.). Pogriješio je u dataciji jer to nije stanje iz prve polovine XVI. stoljeća nego nešto kasnije te u nekim detaljima (npr. kaštel nije imao kulu na svom sjeverozapadnom kutu).

⁸ Antun ABRAMOVIĆ, Koprivnica, Utrde stare Hrvatske, Kraljevstvo Slavonije, Hrvatsko slovo, 11. II. 2000. godine, str. 30.

⁹ A. ABRAMOVIĆ, Koprivnica....Hrvatsko slovo, 18. II. 2000. godine, str. 30.; 3. III. 2000. godine, str. 30.

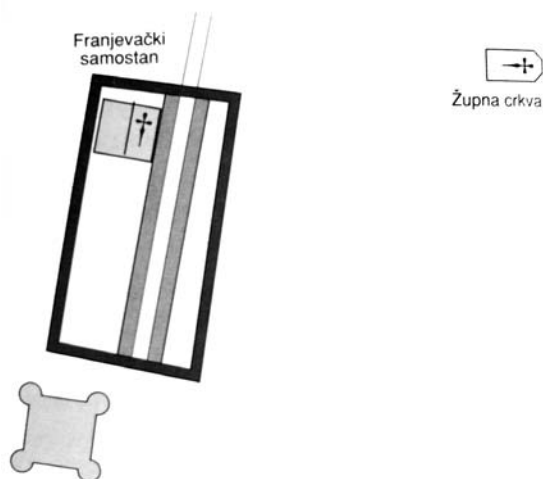
¹⁰ Ranko PAVLEŠ, Koprivničko i đurđevačko vlastelinstvo, Koprivnica, 2001. godine, str. 58.

Slika 15. Koprivnica u prvoj polovini XVI. stoljeća projicirana na današnje stanje po Ranku Pavlešu (Preslik iz: Koprivničko i đurđevačko vlastelinstvo, Koprivnica, 2001., str. 58)

Ratko Vučetić¹¹ donosi dva tlocrta. Prvi prikazuje Koprivnicu kakvu on zamišlja u XV. stoljeću (SLIKA 16.) sa utvrđenom samo glavnom ulicom što autor ne objašnjava u tekstu, a za što nisam našao nikakve potvrde u izvorima. Drugi tlocrt Koprivnice autor datira u XVI. stoljeće (SLIKA 17.) i na njemu je kaštel sasvim »uvučen« u gradsko tkivo kao i u navedenim radovima Leandera Brozovića i Milana Kruheka što ne smatram realnim.

Mirela Slukan Altić¹² rekonstruira tlocrt stare Koprivnice ucrtan na današnje stanje (SLIKA 18.), ali, kao što je pogriješio i Ranko Pavleš, prikaz datira nešto ranije nego što bi se to smjelo po podacima iz izvora. Također se po dokumentima ne mogu nacrtati neki detalji koje je autorica prikazala (npr. peterokutni ba-

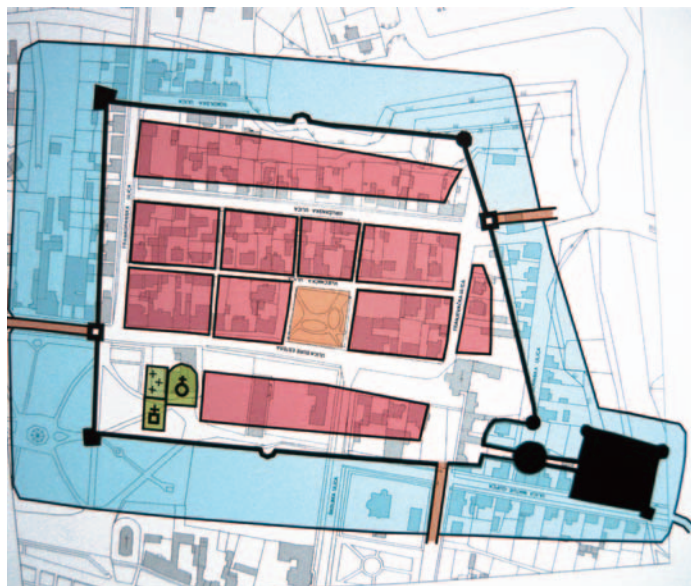
Slika 16. Idealna rekonstrukcija Koprivnice u 15. stoljeću po Ratku Vučetiću (Preslik iz: Ratko Vučetić, Prostorni razvoj srednjovjekovnih kraljevskih gradova u Podravini, Podravina, br. 3., Koprivnica, 2003., str. 140)

¹¹ Ratko VUČETIĆ, Prostorni razvoj srednjovjekovnih kraljevskih gradova u Podravini, Podravina, br. 3., Koprivnica, lipanj 2003., str. 140. - 141.

¹² Mirela SLUKAN ALTIĆ, Koprivnica, Povijesni atlas gradova, sv. III., Zagreb, 2003., str. 176.

Slika 17. Idealna rekonstrukcija Koprivnice u 16. stoljeću po Ratku Vučetiću (Preslik iz: Ratko Vučetić, Prostorni razvoj srednjovjekovnih kraljevskih gradova u Podravini, str. 141)

Slika 18. Mirela Slukan Altić: Koprivnica oko 1550. godine po Mireli Slukan Altić (Preslik iz: Mirela Slukan Altić, Povijesni atlas gradova, sv. III., Koprivnica, Zagreb, 2003., str. 176)

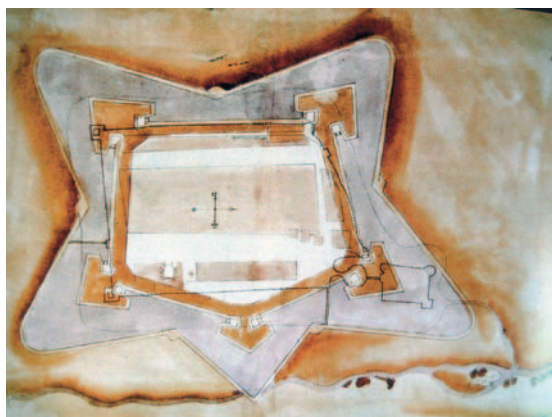
stion na jugoistočnom kutu kaštela, položaj zapadnih vrata grada, peterokutni oblik polukula ili piattaforma na zapadnom i istočnom zidu grada).

ANALIZA PLANOVA

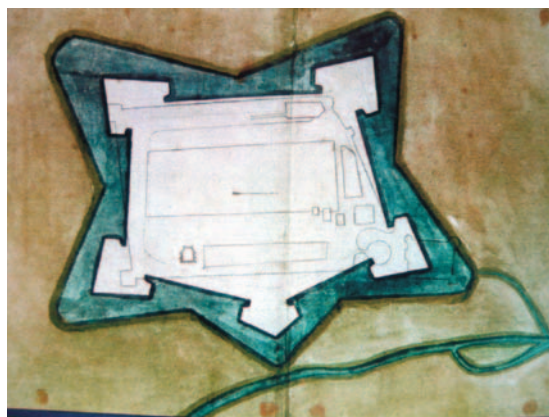
Uzimajući u obzir sve dostupne pisane i crtane dokumente koji govore o koprivničkim utverdama došao sam do zaključka da je najbolje ovu problematiku otvoriti analizom planova nastalih u XVI. i XVII. stoljeću. Ove planove možemo podijeliti u dvije grupe: 1) planovi sa kaštelom u jugozapadnom kutu grada, i 2) planovi tvrđave sa velikim bastionima.

1) Planovi sa kaštelom

Ova grupa planova (možemo ih nazvati i rani planovi) daje prve slike Koprivnice, a važna je za razumijevanje kako starijeg, srednjovjekovnog stanja tako i osnove na kojoj je nastala velika bastionska tvrđava. Unutar grupe planovi se mogu dalje podijeliti u četiri skupine. Prva i najbroj-

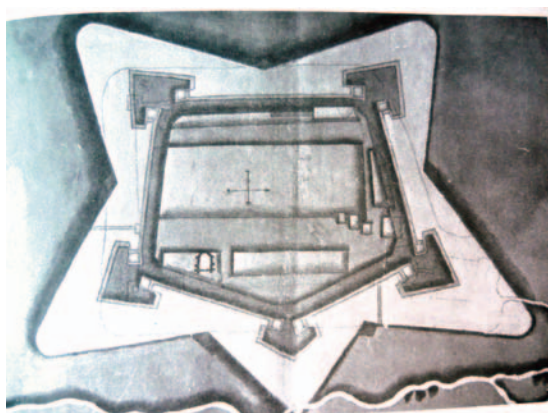
Slika 19. Dresden I

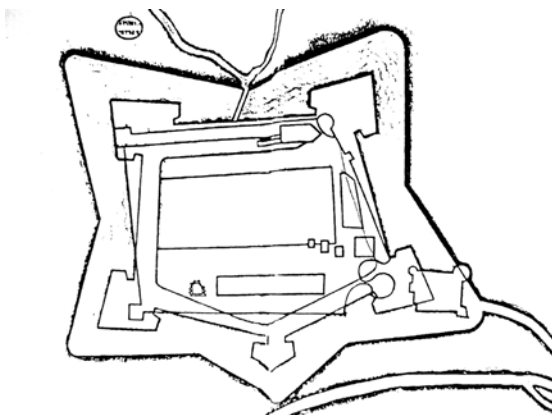
Slika 20. Dresden II

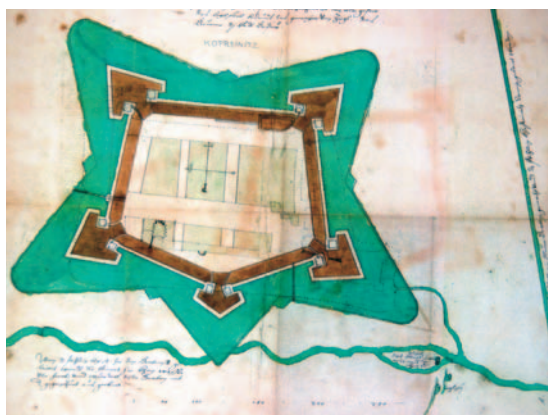
Slika 21. Karlsruhe

Slika 22. Beč Codex 8607

Slika 23. Stuttgart

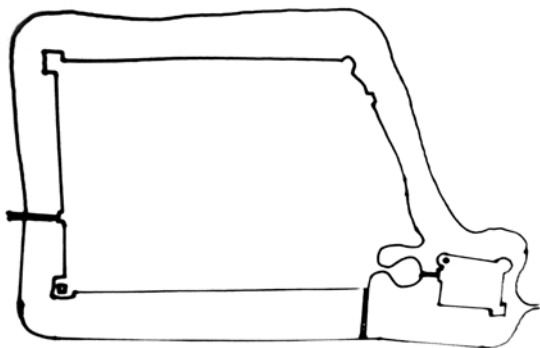
Slika 24. Graz

Planovi tvrđave sa pet bastiona (Slike 19. - 21. i 23. - 24. su preslik iz: Mirela Slukan Altić, Povijesni atlas gradova, sv. III., Koprivnica, Zagreb, 2003., str. 55., 178., 53., 179. Slika 22. je preslik iz: Ljerka Perči, Prilog poznavanju planova Koprivnice iz 16. i 17. stoljeća, Podravski zbornik, br. 18., Koprivnica, 1992., str. 50)

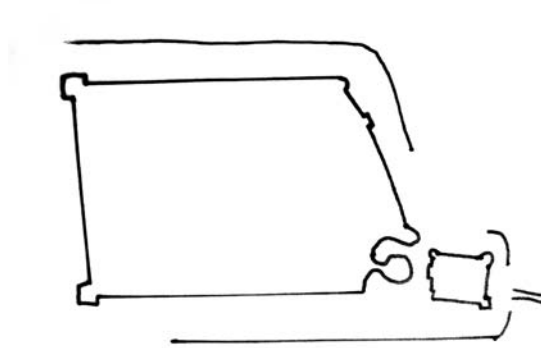
nija skupina je ona u kojoj su ovi planovi samo **podloga** za crtanje prijedloga nikada izvedene tvrđave sa pet bastiona. Do sada je objavljeno šest ovakvih planova. Po mjestima na kojima se čuvaju možemo ih nazvati Dresden I, Dresden II, Karlsruhe, Beč - Codex 8607, Stuttgart i Graz¹³ (SLIKE 19. - 24. i 25. - 30.).

Najdetaljniji je svakako plan iz Graza koji sadrži najviše i crtanih i pisanih podataka o Koprivnici svojeg doba. Vrlo je važno što su na ovom planu drugačije prikazani elementi od drveta i zemlje, a drugačije oni od solidnog materijala o čemu govori i tekst uz plan. Već iz ovih poda-

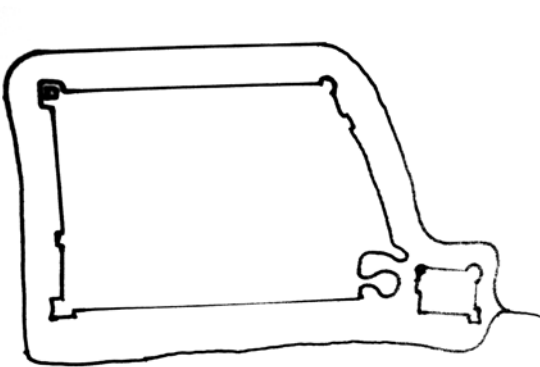
¹³ Vidi izvrsne preslike u: M. SLUKAN ALTIĆ, Koprivnica, Povijesni atlas..., Dresden I - str. 177., Dresden II - str. 178., Karlsruhe - str. 178., Stuttgart - str. 53., Graz - str. 179.. Preslik plana iz bečkog kodeksa 8607 vidi u: Ljerka PERČI, Prilog poznavanju planova Koprivnice iz 16. i 17. stoljeća, Podravski zbornik, br. 18., Koprivnica, 1992. godine, str. 50. U vezi sa planovima Dresden I, Dresden II i Karlsruhe postoji problem signatura pod kojima su objavljeni u dosadašnjoj literaturi. Naime, Ivka Kljajić i Miljenko Lapaine /Ivka KLJAJIĆ, Miljenko LAPAINE, Neki problemi pri istraživanju kartografskih prikaza hrvatskih gradova iz 16. stoljeća, Kartografija i geoinformacije, vol. 5., No. 6., Zagreb, 2006. godine, str. 45. i 51./ su ustanovili da je plan određen kao plan iz Karlsruhea zapravo iz dresdenskog atlasa 11, a pravi plan iz Karlsruhea nosi signaturu kao da je iz dresdenskog atlasa 6. Također je dresdenskom planu iz atlasa 6 stavljena signatura kao da je iz dresdenskog atlasa 11. Njihova se kritika odnosi na označavanje planova u: M. SLUKAN ALTIĆ, Koprivnica, Povijesni atlas... i u: Ljudevit KRMPOTIĆ, Izvještaji o utvrđivanju granica Hrvatskog kraljevstva od 16. do 18. stoljeća, Hannover - Karlobag - Čakovec, 1997. godine, str. 224. Bez obzira na ovu pogrešku zadržati ću imena koja sam dao planovima zbog lakšeg snalaženja čitalaca koji će se sigurno poslužiti navedenim radovima.

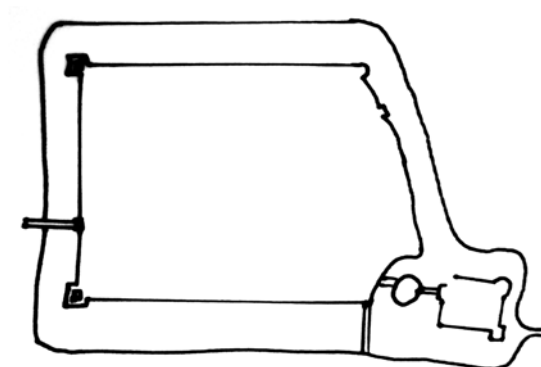
Slika 25. Dresden I

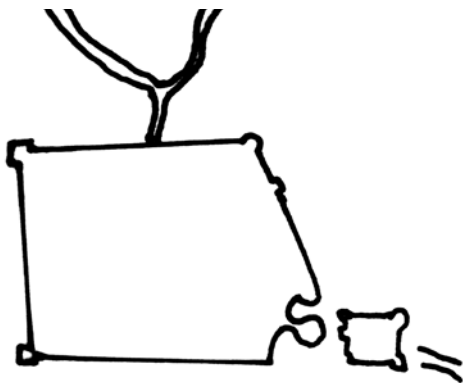
Slika 26. Dresden II

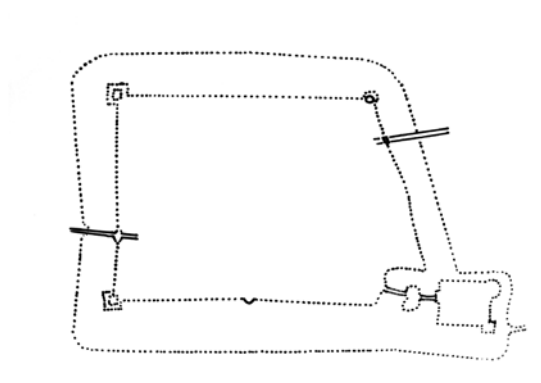
Slika 27. Karlsruhe

Slika 28. Beč Codex 8607

Slika 29. Stuttgart

Slika 30. Graz

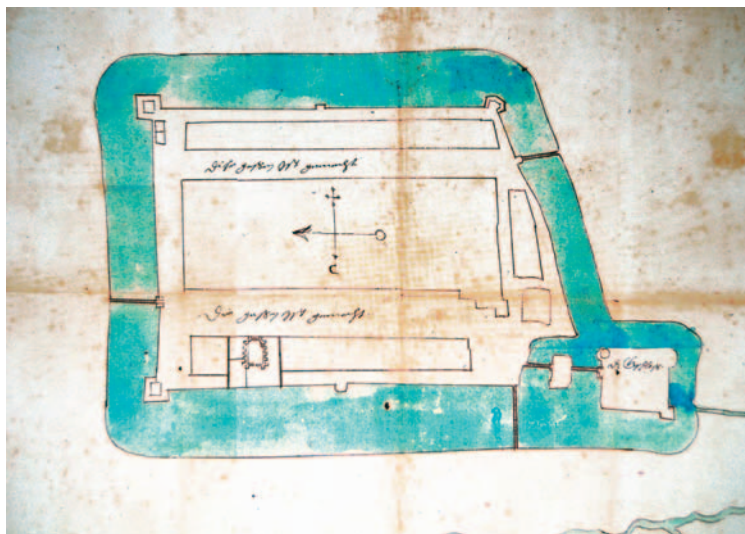
Planovi stvarnog stanja »izvučeni« ispod planova peterokutne tvrđave

taka je jasno da su koprivničke utvrde bile gotovo u potpunosti izgrađene od drva i zemlje te otpadaju pokušaji njihovog prikaza kao ciglenih ili kamenih građevina. Detalja po kojima se planovi prekriveni prijedlogom međusobno razlikuju ima nekoliko. Tako samo plan iz Graza ima polukružnu kulu ili bastion na zapadnom zidu, a kule na gradskim vratima te jugoistočnu kulu (ili bastion) prikazuje u njihovom tlocrtu, a ne samo kao izbočinu u bedemu. Također plan iz Graza ima ucrtano svih pet mostova (od južnih, sjevernih i zapadnih gradskih vrata te dva prema kaštelu) dok je na ostalima nacrtano njih četiri (Dresden I, Beč - Codex 8607) ili samo jedan (Karlsruhe, Dresden II, Stuttgart). Samostanski kompleks je na planu iz Graza prikazan prilično

detaljno sa crkvom i zidovima samostana dok je na ostalim planovima ili samo nacrtana samostanska crkva (Dresden II, Stuttgart) ili crkva sa naznakama gradske insule u kojoj se nalazila (Karlsruhe, Dresden I, Beč - Codex 8607). Utvrda pred kaštelom je također crtana različito: većina planova ima okrugli tlocrt, plan iz Beča (Codex 8607) prikazuje je elipsasto dok na planu iz Graza ima bubrežast oblik. Zanimljivo je da plan iz Graza nema sjeveroistočnu kulu na kaštelu, a svi drugi planovi je imaju. Na istom planu izvan utvrde je nacrtan i prijedlog za novo korito potoka Koprivnice što je izvedeno, ali ne u obliku kakav je predložen. Plan iz Stuttgarta je poseban ne samo po tome što na njemu uopće nije nacrtana stara gradska graba nego i po dva puta koja idu od istočnog zida prema sjeveroistoku i jugoistoku, a nema im traga ni na kojem drugom planu.

Činjenica da su ovi planovi služili kao podloga prijedlogu čini ih vjerodostojnim te kod njih možemo biti sigurni da barem u glavnim konturama predstavljaju stanje koje je postojalo u jednom povijesnom razdoblju dok kod većine drugih planova uvijek postoji sumnja da se možda radi o prijedlogu, a ne o stvarnom stanju. Vjerodostojnost povećava i činjenica da se ovi planovi gotovo savršeno poklapaju u nekim dijelovima (širina južnog dijela zapadne ulice, mjesto i širina samostanske, a kasnije župne crkve) sa današnjim stanjem. Iz oba navedena razloga ove planove možemo upotrijebiti pri ocjenjivanju drugih ranih prikaza koprivničke utvrde.

Ljerkica Perči¹⁴ stavila je nastanak jednog od planova iz ove skupine najkasnije u prvu polovinu 1566. godine. Mirela Slukan Altić¹⁵ ovu grupu planova datira u vrijeme prije 1563. godine jer su te godine u izvještaju krajiške komisije spomenuta tri dovršena bastiona na tvrđavi, a ovi planovi imaju samo dva: sjeveroistočni i sjeverozapadni. Za dataciju prema navedenom izvještaju bitno je da li strukturu na jugoistočnom gradskom uglu smatramo kulom ili bastionom. Prije sam ovu građevinu smatrao kulom, ali bi, kako ću kasnije pokazati, ovo mogao biti jedan od tri bastiona spomenutih 1563. godine samo izveden na drugačiji način od ostala dva te bi po tome ovu skupinu

Slika 31. Plan Koprivnice datiran 1574. godinom (Preslik iz: Mirela Slukan Altić, Povijesni atlas gradova, sv. III., Koprivnica, str. 181)

planova mogli datirati nakon, a ne prije 1563. godine (ili oko ove godine). Nešto kasniju dataciju nastanka ovih planova možemo pretpostaviti po podatku da je 1568. godine iznesen prijedlog koprivničke tvrđave sa pet bastiona¹⁶ što bi barem osnovni nacrt plana u podlozi stavljalo u ovu godinu.

Slijedeći plan u grupi »plana s kaštelom« je već spomenuti plan iz **1574. godine**¹⁷ (SLIKA 31.). Osim što nije preklapljen prijedlogom peterokutne tvrđave ovaj je plan

¹⁴ Lj. PERČI, Prilog poznavanju planova Koprivnice iz 16. i 17. stoljeća, Podravski zbornik, br. 18., 1992. godine, str. 61.

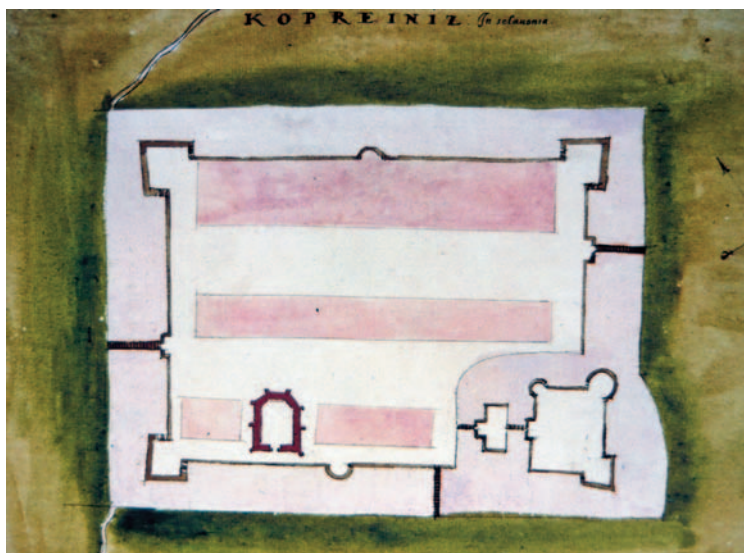
¹⁵ M. SLUKAN ALTIĆ, Koprivnica, Povijesni atlas..., str. 52.

¹⁶ Milan KRUHEK, Krajiške utvrde i obrana hrvatskog kraljevstva tijekom 16. stoljeća, Zagreb, 1995. godine, str. 343.

¹⁷ Vidi izvrstan preslik u: M. SLUKAN ALTIĆ, Koprivnica, Povijesni atlas..., str. 181.

vrlo sličan planovima iz prethodne skupine, posebno planu iz Graza, ali ima više detalja od njega. Dobiva se utisak da je plan iz Graza više zaokruživao oblike na tlocrtu dok ih ovaj plan daje sa njihovim, pretpostavljam bližim stvarnosti, uglatim oblicima. Ovo se posebno dobro vidi na predutvrđi kaštela i kuli ili bastionu na jugoistočnom uglu grada kao i na polukuli na zapadnom zidu. Zanimljiva je pojedinost što na istočnoj i zapadnoj gradskoj ulici piše da su izvedene. Ovo vjerojatno znači da su vojne vlasti za potrebe obrane intervenirale i u samo gradsko tkivo o čemu ništa ne znamo. Možda je izvršeno samo poravnanje graba na ulicama da bi se vojska njima lakše kretala, a možda i neki složeniji zahvat. Plan je datiran i vrijeme njegovog nastanka za sada nije sporno.

Plan iz bečkog **Codexa 8609**¹⁸ (SLIKA 32.) izazvao je najviše rasprava pa onda i suprotnih mišljenja vjerojatno zato što je bio najranije poznat, ali i zato što prikazuje koprivničke utvrde na neobičan način. Nacrtani su vrlo kratki gradski zidovi, prilično velika tri bastiona i jako uvećana crkva. Kaštel je također uvećan u odnosu na grad i uvučen u gradsko tkivo više nego na bilo kojem drugom planu. Jasno je da je crtač ovog plana htio naglasiti elemente važne za obranu kao i sugerirati kompaktnost koprivničkih utvrđenja, ali je to napravio na štetu prikaza stvarnog stanja. Ipak i ovaj plan ima detalja koji nam pomažu rekonstruirati prošlost. Tako je veoma važno (npr. za stanje oko kaštela) što je crtač debelom crtom prikazao mjesta koja imaju zid, a tankom ona gdje ga nema. Kao ilustraciju novog načina obrane gdje je flankirna vatra najvažnija za obranu pa jedan borbeni položaj brani one susjedne na planu vidimo strijelnice na bokovima kako novih bastiona tako i starih, srednjovjekovnih kula. Razni autori su ovaj plan različito datirali. Ako povežemo plan sa kartom Slavonije i Hrvatske¹⁹ u istom kodeksu (oboje je crtano na istoj vrsti papira²⁰ pa pretpostavljam da su nastali u isto vrijeme) onda ga moramo datirati između 1566. (na karti je mađarski Siget u osmanskim rukama, a znamo da su ga oni zauzeli te godine) i 1575. godine (tada je zauzeta tvrđava Bila Stina kraj Bihaća koja je na karti još u hrvatskim rukama).

Slika 32. Plan Koprivnice iz bečkog Codexa 8609 (Preslik iz: Mirela Slukan Altić, Povijesni atlas gradova, sv. III., Koprivnica, str. 180)

Na kraju ove grupe planova treba svakako spomenuti i analizirati plan Koprivnice na spomenutoj **karti** Slavonije i Hrvatske (SLIKA 33.) koji se do sada nije uzimao u obzir za proučavanje. Iako plan pokazuje u osnovi stanje kakvo je bilo ipak u pojedinostima ima brojne nelogičnosti. Tako je grad na karti izdužen u smjeru istok - zapad, a kaštel mu je na istoku dok je u stvarnosti grad bio nešto duži u smjeru sjever - jug, a kaštel se nalazio uz njegov južnu rub (i Križevci i Đurđevac su na istoj karti

¹⁸ Vidi izvrstan preslik u: M. SLUKAN ALTIĆ, Koprivnica, Povijesni atlas..., str. 180.

¹⁹ Vidi izvrstan preslik u: Ljudevit Krmpotić, Izvještaji o utvrđivanju granica Hrvatskog kraljevstva od 16. do 18. stoljeća, Hannover - Karlobag - Čakovec, 1997. godine, str. 205.

²⁰ Lj. PERČI, Prilog..., str. 48.

također okrenuti za devedeset stupnjeva). Nadalje kaštel je na karti tek upola manji od gradskih utvrda dok je stvarna razlika bila otprilike jedan prema dvadeset. Grad ovdje ima jugozapadni, a kaštel sjeveroistočni bastion čega nema ni na jednom drugom planu koprivničkih utvrda. Zbog ovih bastiona kao i zbog prilične udaljenosti kaštela od grada obje utvrde izgledaju kao dva samodostatna sustava dok su se u stvarnosti ipak nadopunjavale. Karta na kojoj se nalazi ovaj plan Koprivnice,

Slika 33. Plan Koprivnice na karti Slavonije i Hrvatske (Preslik dijela karte iz: Ljudevit Krmpotić, Izvještaji o utvrđivanju granica Hrvatskog kraljevstva od 16. do 18. stoljeća, Hanover - Karlobag - Čakovec, 1997., str. 205)

ce, kako sam već naglasio, uvezana je u isti kodeks sa planom koprivničkih utvrđenja iz Beča i oboje je crtano na istoj vrsti papira, ali se samo u nekim dijelovima oba plana poklapaju (nerazmjerno uvećan kaštel, neobičan dovod i odvod vode u gradski opkop). Ista karta se nalazi i u arhivu u Karlsruheu²¹ sa jednakim prikazom koprivničkih utvrda, a uvezana sa jednim od planova »poklopljenih«²² prijedlogom peterokutne tvrđave, ali plan na karti još manje sliči na priloženi plan utvrda nego u prvom slučaju. Mislim da se zbog svega plan na ovim kartama ne može upotrijebiti za rekonstrukciju stvarnog stanja. Ljerka Perči datirala je ovu kartu između 1552. i 1579. godine,²² ali se ona može staviti i u uži vremenski raspon kako sam već zaključio kod analize plana povezanog s njom i smjestio je u vrijeme između 1566. i 1575. godine.

Pitanje je da li se može među planovima sa kaštelom uspostaviti neki kronološki slijed. Mirela Slukan Altić najstarijim smatra planove sa nadocrtanim prijedlogom peterokutne tvrđave i stavlja ih u vrijeme oko 1560. godine,²³ plan iz bečkog kodeksa 8609 smatra nešto mlađim (oko 1565. godine)²⁴ te kao najmlađi stavlja plan iz 1574. godine. Andrej Žmegač²⁵ analizira uglavnom plan iz kodeksa 8609 i onaj iz 1574. godine smatrajući prvi starijim, a drugi nešto mlađim. Mislim da svi planovi sa kaštelom prikazuju isto stanje, a da su razlike uglavnom nastale pojednostavljanjem ili omaškama. Problem je jedino plan iz kodeksa 8609 i jugoistočni kut grada na njemu. Pretpostavljam ipak da je ovaj plan bio prijedlog, a izveden je samo djelomično tj. jugoistočni bastion nije izgrađen kako je planirano nego u drugačijem materijalu i obliku. Ili je omaškom, po inerciji nakon crtanja sjevernih bastiona, na jugoistočnom uglu grada nacrtan peterokutni bastion. Mislim da se kronološki slijed među planovima sa kaštelom teško može uspostaviti jer svi prikazuju otprilike isto stanje, a datirao bi ih između 1563. i 1574. godine.

²¹ Lj. KRMPOTIĆ, Izvještaji..., str. 204.

²² Lj. PERČI, Prilog..., str. 49.

²³ M. SLUKAN ALTIĆ, Koprivnica, Povijesni atlas..., str. 51., 52., 53., 55., 177., 178. i 179.

²⁴ M. SLUKAN ALTIĆ, Koprivnica, Povijesni atlas..., str. 180.

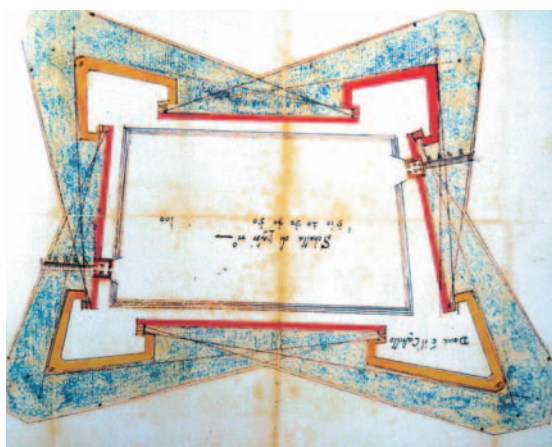
²⁵ Andrej ŽMEGAČ, Najstariji nacrti Koprivnice, Podravski zbornik, br. 26-27., 2000. - 2001. godine, str. 75.

2) Planovi tvrđave sa velikim bastionima

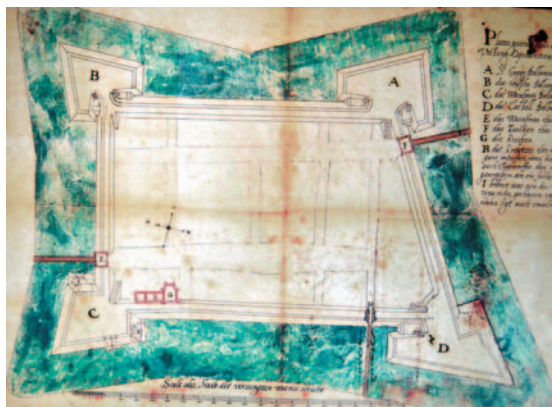
Iako je broj objavljenih planova koprivničke tvrđave sa velikim bastionima prilično velik ipak ih je tek nekoliko koji pokazuju tvrđavu u njenom razvoju. Većina ovakvih planova je iz vremena stagnacije te destruiranja pojedinih dijelova tvrđavskog sustava.

Planovi prijedloga tvrđave sa pet bastiona - Ovo je prijedlog nacrtan na podlozi planova postojećeg stanja koje sam već opisao (SLIKE 19. - 24.). Plan je nađen u nekoliko europskih arhiva što znači da je razmatran na više dvorova, ali nije prihvaćen. Međutim, plan je ipak dao osnovu od koje se krenulo u modernizaciju koprivničkih utvrda.

Prikaz tekućih radova na tvrđavi Josipa Vintane iz 1582. godine²⁶ (SLIKA 34.) - Prikazana tvrđava je tipično talijanskog tipa fortifikacije sa uvučenim flankama bastiona. Plan je osim da prikaže do kuda se došlo sa gradnjom Vintana vjerojatno nacrtao i da se obrani od prigovora što nije izveo peterokutnu tvrđavu kako se planiralo nego četverokutnu jer je na planu ucrtao putanje topovskih zrna sa flanki bastiona koje pokrivaju sve dijelove bastionske trase. Ovaj plan je prikaz postojećeg stanja (izgrađen jedan bastion i bedemi) i plan buduće gradnje. Neobičnost

Slika 34. Plan Josipa Vintane iz 1582. godine (Preslik iz: Mirela Slukan Altić, Povijesni atlas gradova, sv. III., Koprivnica, str. 182)

Slika 35. Plan koprivničke tvrđave iz 1598. godine (Preslik iz: Mirela Slukan Altić, Povijesni atlas gradova, sv. III., str. 183)

koju treba naglasiti jeste tupi kut između istočnog i sjevernog bedema što je slično predloženom planu peterokutne tvrđave, a razlikuje se od svih drugih prijašnjih i kasnijih planova koji ovdje imaju pravi kut. Ovo je ostalo od prijašnjih planova, ali nije izvedeno.

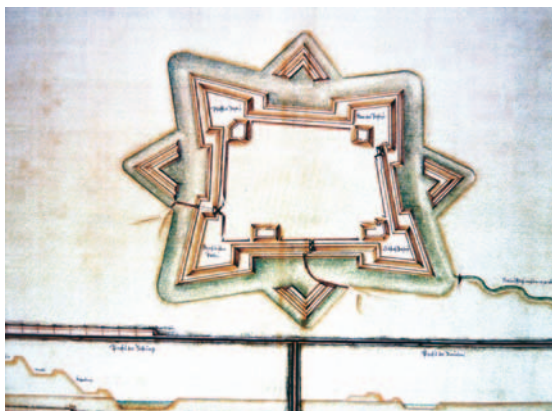
Plan iz 1598²⁷ (SLIKA 35.) - Prikazuje tvrđavu kakva je izvedena nakon radova sedamdesetih i osamdesetih godina XVI. stoljeća. Za razliku od Vintaninog plana dva bastiona imaju po obje uvučene flanke, treći samo jednu (druga se vjerojatno urušila), a četvrti ni jednu. Izvedena su (odnosno ostavljena od prijašnje utvrde) i vrata prema zapadu koja Vintana nije planirao. Ovdje se svakako radi o prikazu postojećeg stanja jer su nacrtana i oštećenja nastala na novosagrađenim bastionima.

Ledentuova veduta koprivničke tvrđave iz 1639. godine²⁸ (SLIKE 44. i 45.) - Iako se ne radi o planu ova je veduta tvrđave u Koprivnici dragocjena jer planovima koje imamo dodaje visinu kao treću dimenziju te znatno olakšava eventualne rekonstrukcije. Prikazano stanje je gotovo isto kao na kasnijim planovima Martina Stiera osim što na veduti još nema sjeverozapadnog kavalira (ili je nespretno nacrtan). Problem sa ovom vedutom o kojem pišem dalje u tekstu jesu njene brojne inačice sa nekim vrlo različitim elementima.

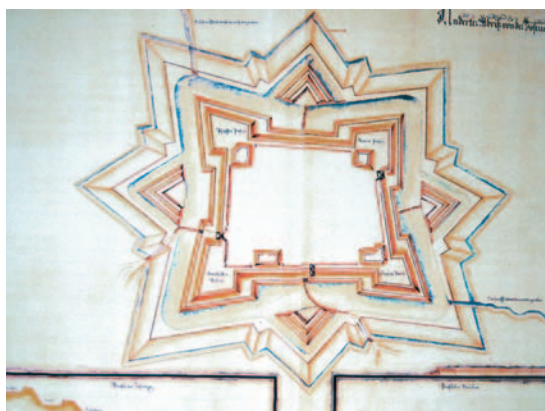
²⁶ Vidi izvrstan preslik u: M. SLUKAN ALTIĆ, Koprivnica, Povijesni atlas..., str. 182.

²⁷ Vidi izvrstan preslik u: M. SLUKAN ALTIĆ, Koprivnica, Povijesni atlas..., str. 183.

²⁸ Vidi preslike u: M. SLUKAN ALTIĆ, Koprivnica, Povijesni atlas..., str. 185. i L. BROZOVIĆ, Građa..., str. 53.

Slika 36. Plan stanja koprivničke tvrđave Martina Stiera iz 1657. godine (Preslik iz: Mirela Slukan Altić, Povijesni atlas gradova, sv. III., Koprivnica, str. 186)

Slika 37. Plan prijedloga poboljšanja koprivničke tvrđave Martina Stiera iz 1657. godine (Preslik iz: Mirela Slukan Altić, Povijesni atlas gradova, sv. III., Koprivnica, str. 187)

Planovi Martina Stiera²⁹ - Iz prve polovine XVII. stoljeća odnosno tek iz njegove sredine imamo samo planove inženjera Martin Stiera koji ih izrađuje kao prilog svom opsežnom izvješću. On donosi dva plana ovdašnje utvrde: jedan prikazuje postojeće stanje u vrijeme njegova obilaska (SLIKA 36.), a drugi poboljšanja koja on predlaže (SLIKA 37.). Na planu stanja vidimo koji su dodaci obrambenim uređajima tvrđave izgrađeni u prvoj polovini XVII. stoljeća. To su četiri revelina, četiri kavalira i tzv. falsabrage u podnožju svih bedema i bastiona. Prijedlog još dodaje i skriveni put oko tvrđavske grabe.

RAZVOJ I ANALIZA KOPRIVNIČKIH UTVRDA

Srednji vijek

Rana povijest eventualnih utvrda na prostoru današnjeg grada Koprivnice potpuno nam je nepoznata te sve pretpostavke o slavenskim,³⁰ avarskim³¹ ili bilo kojim drugim tvrđavama ili makar samo stražarnicama starijim od XIII. stoljeća, za sada otpadaju.

Koprivnički **kastrum** spomenut je prvi put 1272. godine.³² Ne znamo gdje se nalazio te ga tek sa zadržkom možemo svrstati u koprivničke utvrde.

Herceg Stjepan **1353. godine**³³ uz ostale povlastice dodjeljuje Koprivničancima pravo da utvrde svoj grad.³⁴ U povlastici se spominju drveni gradski zid, dvojna gradska vrata i drveni tornjići ili kule nad njima. Nije sigurno da li je ovdje opisano i potvrđeno već postojeće stanje što je bio čest slučaj ili su građani tek tada smjeli podići navedene obrambene strukture. Spominje se i

²⁹ Vidi preslike u. M. SLUKAN ALTIĆ, Koprivnica, Povijesni atlas..., str. 186. i 187.

³⁰ Ovu hipotezu zastupa npr. M. PLANIĆ - LONČARIĆ, Organizacija..., str. 8.

³¹ Ovu je hipotezu postavila Nada KLAJČIĆ u knjizi »Koprivnica u srednjem vijeku«, (Koprivnica, 1987. g. str. 69)

³² Tadija Smičiklas i drugi, Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae (dalje CD), vol. VII., Zagreb, 1909. godine, str. 415.

³³ CD, vol. XII., Zagreb, 1914. godine, str. 149. - 150.

³⁴ Zanimljivo je da neki autori kao prvog koji je Koprivnici dao pravo utvrđivanja navode bana Mikca i godinu 1338. za što nisam našao potvrdu u izvorima. Vidi: Anđela HORVAT, Osvrt na urbanizam Koprivnice, Bulletin, sv. 2. - 3., Zagreb, 1960. godine, str. 92.; Marija PLANIĆ - LONČARIĆ, Organizacija Koprivnice do 19. stoljeća, Radovi IPU 8/1984., str. 8.; Igor KARAMAN, Osnovne socijalno - ekonomske determinante povijesnog razvoja grada Koprivnice i njegove regije, Koprivnica - grad i spomenici, Koprivnica, 1986. godine, str. 18.; Ratko VUČETIĆ, Prostorni razvoj srednjovjekovnih kraljevskih gradova u Podravini, Podravina, br. 3., Koprivnica, lipanj 2003. godine, str. 136.

hercegov kastrum Koprivnica, ali samo kao pravna osoba te ne saznajemo ništa o njegovom prostornom odnosu prema gradu. Također se navodi i hercegova »curia« i još neke njegove građevine u gradu. Iz teksta se vidi da su ovo stambeni objekti, a ne utvrde.

Nakon ovog opisa nemamo detaljnijih podataka o koprivničkim utverdama sve do sredine XVI. stoljeća te se o njihovom razvoju tek može nagađati. Moguće je nekoliko sljedova događaja, a na arheologiji je da nam odgovori koji se od njih stvarno dogodio. Ovdje bih iznio moju inačicu događanja. Pretpostavljam da su Koprivničanci, kada su dobili povlasticu ili nešto prije oko središta naselja podigli jednostavnu utvrd u obliku pravilnog pravokutnika sa palisadama i grabom oko njih te dvama vratima. Kasnije, možda u vrijeme građanskog rata krajem XIV. stoljeća ili u prvoj polovini XV. stoljeća, građani podižu i dodatni zemljani zid sa ogradom od dasaka (v. dalje izvještaj iz 1549. godine). Što se tiče sjedišta uprave vlastelinstva o njemu iz XIII., XIV. i dijela XV. stoljeća imamo samo njegovo ime odnosno imena: do kraja XIV stoljeća ovo se sjedište zove Koprivnica, zatim početkom XV. stoljeća kratko vrijeme »Kukaproncza« (mađ. Kamena Koprivnica) te do sredine istog stoljeća »Kuvar« i slično. Vjerojatno je sa promjenom imena dolazilo i do promjene mjesta sjedišta uprave pa se može pretpostaviti da je u ranije doba kastrum Koprivnica bio uz istoimeni grad da bi se krajem XIV. stoljeća izgradila nova utvrda na području današnjeg Starigrada južno od Koprivnice. Uprava koprivničkog posjeda je na novom mjestu bila kratko vrijeme jer se već 1461. godine kastrum »Kuvar« spominje kao srušen.³⁵ Otada se u izvorima navodi kaštel Koprivnica i kaštelani sjede u njemu, a to je svakako utvrda koju na prvim planovima vidimo u jugozapadnom kutu koprivničkih utvrda. Pretpostavljam da je vlastelin (vjerojatno grofovi Celjski) nakon napuštanja »Kuvar« -a odlučio da novi kaštel bude uz grad u dolini i tako je i bilo. Gradi se drveni kaštel, dodaje mu se predutvrda prema gradu, a gradske se utvrde ruše da bi se napravio spoj kaštela i grada. Čini se da nije srušen samo dio zida u jugozapadnom dijelu grada prema kaštelu nego cijeli južni gradski zid. Građani ili vlastelin ili jedni i drugi zajedno grade novi zid koji više nije pod pravim kutom u odnosu na ostale gradske zidove. Ovo »pomicanje« zida sam pretpostavio jer za sada ne vidim drugi način na koji bi se objasnila nepravilnost južnog gradskog zida.³⁶ Korist od ovakve preinake utvrda bila je samo na strani vlastelina: njegov je kaštel bio bolje zaštićen, a njegovi su ljudi imali lak pristup u grad te su uvijek mogli kontrolirati građane.

Dio autora³⁷ smatra da su Keglevići četrdesetih godina XVI. stoljeća napravili znatna poboljšanja koprivničkih utvrda, ali se to ne vidi iz dokumenata. Jedini zahvat koji se pripisivao Petru Kegleviću nakon njegova odlaska s vlasti (a nije sasvim pouzdano dokazan)³⁸ jest rušenje župne crkve Svetog Nikole što je sigurno napravljeno zbog lakše obrane Koprivnice. Pretpostavljam da je crkva zbog svog položaja uz gradsku grabu bila opasna za obranu jer je mogla neprijatelju poslužiti kao uporište za napad na grad. Sumnjam da je značajno proširenje grabe razlog rušenja jer u Keglevićevo vrijeme još nisu na ovaj dio granice počela pristizati znatnija sredstva te se nije izvodilo veće građevinske zahvate.

Kraljeva komisija 1549. godine³⁹ ispituje stanje utvrda na imanjima koja su nedavno došla u kraljeve ruke i predlaže popravke i poboljšanja. Opis nam je važan ne samo kao snimka stanja utvrda u određenom trenutku nego i kao pomoć pri rekonstrukciji izgleda koprivničkih utvrda u

³⁵ Nada KLAIĆ, Medvedgrad i njegovi gospodari, Zagreb, 1987. godine, str. 152.

³⁶ Moji zaključci su na tragu istraživanja Ljubice Bakrač koja je također postavila tezu o kasnom priključenju kaštela gradu i iz toga izvela razloge za nepravilan oblik južnog gradskog zida (Lj. BAKRAČ, Prilog..., str. 37)

³⁷ Rudolf HORVAT, Poviest slobodnog i kraljevskog garda Koprivnice, Zagreb, 1943. godine, str. 6.

Lj. BAKRAČ, Prilog..., str. 30. i 32.

³⁸ R. PAVLEŠ, Koprivničko..., str. 44. - 45.

³⁹ R. HORVAT, Prilozi..., str. 20. - 24.

srednjem vijeku ili barem u njegovoj kasnoj fazi. Prvo je opisan kaštel na kojem je oštećena drvena ograda, a stan u kaštelu bi trebalo nanovo sagraditi. U lošem je stanju i krov na tornjiću iznad kaštelskih vrata. Grad ima dobru ogradu koju je potrebno pokriti da ne propadne, a oko grada su dvije grabe između kojih je veliki nasip sa ogradom od dasaka iza koje se sigurno može pucati na neprijatelja. Sastavljač opisa preporučuje da se urede gradske grabe i palisadna ograda na njima.

Ovaj se izvještaj često uzima kao dokaz da su obrambene strukture grada i kaštel 1549. godine bili u vrlo lošem stanju, ali ako pažljivije čitamo vidjeti ćemo da od objekata neposredno važnih za obranu samo ograda kaštela treba popravak dok su sve ostale gradnje ili samo preporučene ili su preventiva da neki objekt ne propadne. Složio bih se da gradska tvrđava i kaštel nisu moderni za sredinu XVI. stoljeća, ali ne i da su sasvim zapušteni i ruševni. Izvještaj je od neprocjenjive vrijednosti za istraživanje koprivničkih utvrda jer nam opisuje neke njihove dijelove prije velikih građevinskih radova na njima te nam može dobro poslužiti za rekonstrukciju izgleda kasnosrednjovjekovnih gradskih zidova i kaštela.

Što je na ranim planovima i u opisu iz 1549. godine u Koprivnici srednjovjekovno?

Opći prikaz - Ako zanemarimo novosagrađene bastione koji ionako ne mijenjaju bitno cijelu sliku možemo zaključiti da je već sama prikazana situacija na ovim planovima sa gradskim utverdama i kaštelom srednjovjekovna i ponavlja se u bezbroj primjera u različitim inačicama. Dužina gradskog zida bila je oko 930 metara (sa još pedesetak neutvrđenih metara na strani prema kaštelu), a stranice pravokutnika koji su zatvarale bile su 270 sa 215 metara. Trokut na južnoj strani sa dvije male insule dodan na ovaj pravokutnik odstupao je od pravilnosti. Ukupna površina zatvorena zidom bila je oko 62 000 kvadratnih metara tj. nešto više od šest hektara. Gradska graba je bila najšira uz zapadni zid (nešto više od pedeset metara), a najuža na jugu (oko dvadeset i pet metara).

Kaštel - Svi rani planovi koprivničkih utvrda imaju i kaštel u svom jugozapadnom kutu. Po svom pravilnom obliku ovo je već utvrda nastala pod utjecajem češće upotrebe vatrenog oružja, ali se po okruglim kulama vidi da je iz vremena kada obrana od ovakvog oružja još nije usavršena. Možemo, dakle, gradnju osnove kaštela staviti u drugi dio XV. stoljeća.

Po prikazanim obrambenim uređajima možda se mogu izdvojiti tri faze gradnje odnosno dogradnje kaštela. Iz prve faze (a to bi bilo i vrijeme kada je kaštel sagrađen) bi svakako bila sjeveroistočna kula koja je malog promjera (oko šest metara) i vjerojatno relativno visoka. Jugoistočna kula je na gotovo svim planovima prikazana veća od sjeveroistočne (petnaest metara u promjeru) pa se možda radi o nastojanju da se dobije platforma za postavljanje vatrenog oružja veće snage. Ako je tome tako onda je ovdje nacrtan rondel, rana preteča bastiona te bih gradnju ovog dijela kaštela stavio u drugu fazu. U trećoj fazi, koja više nije srednjovjekovna, sagrađen je mali bastion na jugozapadnom uglu kaštela.

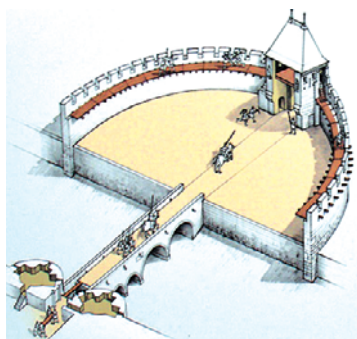
Kaštel je bio prilično velika građevina gotovo kvadratičnog tlocrta. Jezgra mu je bila dužine oko pedeset i šest, a širine pedeset metara. Graba oko kaštela bila je uža od one gradske, a širina joj je varirala od dvadeset i pet do osamnaest metara.

Barbakan - Strukturu pred kaštelom odnosno između kaštela i grada Ljubica Bakrač u svom je radu nazvala »utvrđenim predvratima«, ⁴⁰ a Mirela Slukan Altić, ⁴¹ s pretpostavkom da je ovaj objekt pregrađivan šezdesetih godina XVI. stoljeća, predkulom u ranijoj, a bastionom u kasnijoj fazi. Ako se ispituju analogije i prouče detalji na planovima može se točnije odrediti o kakvoj se

⁴⁰ Lj. BAKRAČ, Prilog..., str. 32.

⁴¹ M. SLUKAN ALTIĆ, Koprivnica, Povijesni atlas..., str. 58.

vrsti građevine ovdje radi. To je svakako barbakan tj. manja utvrda koja je u srednjovjekovnim obrambenim sustavima štitila most i ulaz u glavnu utvrdu. Na ranim planovima koprivničkih utvrđenja ova je građevina prikazana okruglim (većina »preklopljenih« planova), bubrežastim (plan iz Graza) i pravokutnim (plan iz bečkog Codexa 8609 i plan iz 1574. godine) tlocrtom. Procjenjujući sve ponuđene oblike zaključio sam da nam plan iz 1574. godine nudi stvarni tlocrt dok su drugi ili pojednostavljeni ili pogrešno precrtani. Može se pretpostaviti slijed precrtavanja u kojem je iz predloška sličnog planu iz 1574. godine precrtan tlocrt bubrežastog oblika kao na planu iz Graza (ovaj je plan pretežno nacrtan točkanjem, a točkama se teško crtaju uglati oblici) što su daljnja precrtavanja pretvorila u krug jer se možda pravi oblik više nije dobro vidio ispod boja kojima je nacrtan prijedlog peterokutne tvrđave (slabo se vidi i na planu iz Graza). Dragocjen detalj za određivanje o kakvoj se građevini radi daje nam plan iz bečkog kodeksa 8609 na kojem su sve strane ove utvrde nacrtane debelom smeđom crtom osim one prema kaštelu. Vjerojatno je da smeđa crta predstavlja dijelove na kojima je izgrađen zid, a tanka crta dijelove gdje ga nema. Ovo nas upućuje na sličan primjer barbakana u poznatoj tvrđavi u Carcassoneu u Francuskoj

Slika 38. Barbakan tvrđave u Carcassoneu (www.medievalwarfare.info (fortifications - barbicans))

(SLIKA 38) iako se tamo radi o drugačijem obliku i materijalu.⁴² U oba slučaja radi se o predutvrđi koja ima obranu samo prema van, a kada ju neprijatelj uspije zauzeti on biva nezaštićen izložen vatri iz glavne utvrde. U Carcassoneu je rekonstruirana drvena borbena galerija na zidu pa mislim da isto možemo pretpostaviti i u našem slučaju. Također možemo pretpostaviti da je koprivnički barbakan na sjevernoj strani imao vrata i nad njima drvenu kulu što se može zaključiti po izbočini nacrtanoj na ovoj strani na nekim planovima (plan iz bečkog Codexa 8609 i onaj iz 1574. godine). Postojanje barbakana kao srednjovjekovnog elementa obrane jedan je od argumenata koji govori protiv kasnog (u XVI. stoljeću kako to pretpostavlja Milan Kruhek)⁴³ uklapanja kaštela u gradski sustav utvrda.

Obrambene crte uz kaštel - Na planu iz Beča (Codex 8609) obris gradskih utvrda prema kaštelu nacrtan je tankom crtom što znači da na ovoj strani nije bio izgrađen zid što je sasvim srednjovjekovna situacija. Primjera za ovakav odnos kaštela i grada ima dosta po Europi, a u srednjovjekovnoj Rusiji⁴⁴ gdje grad nikad nema zid prema kaštelu odnosno unutarjem gradu niti je sa njim spojen zidom ovo je bilo pravilo. Na prvi pogled ovo se čini kao slaba točka obrane, ali u ruskim dokumentima nije zabilježen ni jedan slučaj da bi neprijatelj ovuda pokušao napasti. Očito se prilaz obrani grada kroz jarak pun vode i izložen vatri iz kaštela napadačima činio suviše opasan. Neutvrđenost grada na ovoj strani otežavala je neprijatelju napad na kaštel nakon zauzimanja grada, ali također omogućavala vlasniku kaštela držanje grada u pokornosti.

Prelomljene crte gradskog zida - Na planu iz Graza i onom iz 1574. godine crta gradskog bedema na sjevernoj i zapadnoj strani se lomi i to u prvom slučaju na sjevernim gradskim vratima, a u drugom na zapadnoj polukuli ili malom bastionu. Zapadni »lom« ove crte odslikan je na istočnoj strani zapadne gradske ulice što se sačuvalo do danas dok za sjeverni za sada nemamo, osim ovih planova, dokaza da je postojao. Mislim da se svakako radi o oblicima koji su nastali u srednjem vijeku, a ne prilikom pregradnji 60-ih godina XVI. stoljeća jer ovo stoljeće zbog sve češće upotrebe vatrenog oružja zahtijeva ravne crte za njegovo djelovanje. Ovakav zaključak na-

⁴² www.medievalwarfare.info (fortifications - barbicans) 31.12.2009. godine.

⁴³ M. KRUHEK, Tvrđava..., str. 24.

⁴⁴ Konstantin S. NOSSOV, Medieval Russian Fortresses AD 862. - 1480, Oxford, 2007. godine, str. 48.

vodi na pomisao da je možda već u srednjem vijeku postojala neka vrsta kule ili polukule na zapadnom zidu. Međutim, za obranu ove pretpostavke potrebno je još istraživanja jer se također može reći da su »prelomljeni« bedemi napravljeni u novije doba kako ne bi izbočina sjevernih vrata odnosno zapadne polukule smetala pružanju vatrene podrške jednog bastiona drugome odnosno bastiona kaštelu.

Pravilo desne strane - Ova parafraza iz prometnih propisa znači pravilo pri gradnji srednjovjekovnih utvrđenja da neprijatelj u svom prilaženju vratima utvrde uvijek sa one strane na kojoj nije zaštićen tj. nema štit (a to je kod većine ljudi desna strana) ima ili zid sa braniteljima na njemu ili kulu odnosno borbeni položaj sa kojeg je omogućeno jače djelovanje strijelama i drugim projektlima po napadaču. U slučaju koprivničkih utvrđenja ovo je pravilo provedeno gotovo do kraja. Tako je na sjevernim i južnim gradskim vratima koje neprijatelju s desne strane imaju (vjerojatne) kule, a zapadna vrata imaju s te strane kaštel. Vjerojatno se o provođenju istog pravila radi i kod barbakana jer je na planu iz 1574. godine na njegovoj sjeverozapadnoj strani nacrtana izbočina u zidu. »Pravilo desne strane« je svakako srednjovjekovno, ali je pitanje da li je u Koprivnici provedeno svjesno ili je posljedica građevinskih zahvata na utverdama (npr. moguće prigradnje kaštela uz grad čime je možda uzrokovan pomak južnih vrata prema istoku).

Gradske kule (?) - Ni u jednom dokumentu do šezdesetih godina XVI. stoljeća ne spominje se što se nalazilo na uglovima gradskih zidova. Ranko Pavleš⁴⁵ je ucrtao gradske kule na dva mjesta. Prvo mjesto je bio jugoistočni ugao grad gdje je većina planova imala nacrtan okrugli obris, a plan iz Graza eliptičnu strukturu od solidnog materijala okruženu drvenim ili zemljanim zidom ili potpornjem. Međutim, plan iz 1574. godine ovdje ima šesterokutnu tvorbu koja je mogla na drugim planovima pojednostavljivanjem biti nacrtana kao okrugla ili eliptična, a da se zapravo radi o istoj građevini. A ona je mogla biti, kako ću kasnije prikazati, neka vrsta manjeg bastiona, a ne srednjovjekovna kula. Drugo mjesto gdje se činilo da je stajala gradska kula bilo je na umjetno stvorenom rtu sjeveroistočno od kaštela. Ovaj je rt na nekima od planova zaobljen te u tlocrtu izgleda kao i tlocrti nekih od kula na kaštelu tako da se i ovdje mogla zamisliti gradska kula, ali pošto je nemaju ni plan iz 1574. godine kao ni onaj iz bečkog Codexa 8609 mislim da nije ni postojala. Zapravo kula na ovom mjestu ne bi ni smjela biti jer bi zauzeta od neprijatelja mogla ugroziti kaštel. Zaključujem da nema nikakvih dokaza da je grad imao kule na uglovima (koliko god to bilo vjerojatno) i da ih pri rekonstrukcijama srednjovjekovnog stanja za sad ne bi trebalo ni prikazivati. Možda se pronade neki stariji plan (možda neki koji je postojao uz izvještaj komisije iz 1549. godine) ili arheologija otkrije ostatke kula te se ovakav zaključak može i promijeniti.

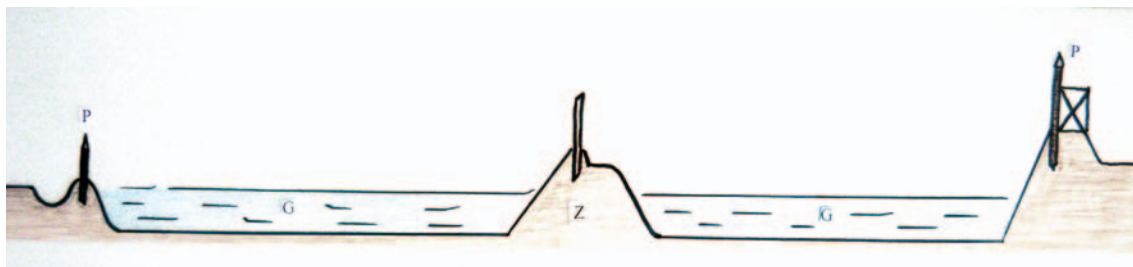
Veliki nasip u grabi oko grada - Opis koprivničkih utvrda iz 1549. godine spominje veliki nasip u grabi oko grada na kojem se nalazi ograda od dasaka. Već sam napisao da se sigurno radi o srednjovjekovnoj strukturi kakva se ponavlja u brojnim primjerima plemićkih utvrda u bližoj i daljoj okolici Koprivnice (npr. gradine Bačkovica, Orlovac, Stara Diklenica, Međurača, Severin, Stara Ploščica, Pavlovac,⁴⁶ Novigrad Podravski, Virje, Budrovec, Sirova Katalena, Prugovec, Kloštar Podravski, Sedlarica, Špišić Bukovica, Stari Gradac).⁴⁷ Što se tiče utvrđivanja gradskih naselja primjera višestrukih zidova nisam našao u bližem okruženju Koprivnice te se opet moram pozvati na Rusiju gdje je to bilo uobičajeno.⁴⁸ Izmjenjivanjem graba i nasipa nastojalo se produbiti

⁴⁵ R. PAVLEŠ, Koprivničko..., str. 58.

⁴⁶ Zvonko LOVRENČEVIĆ, Srednjovjekovne gradine u Bilogori, Arheološka istraživanja u Podravini i kalničko - bilogorskoj regiji, Zagreb, 1990. godine, 140., 144., 146., 156., 158., 159., 160., 161.

⁴⁷ Zvonko LOVRENČEVIĆ, Srednjovjekovne gradine u podravskoj regiji, Podravski zbornik, Koprivnica, 1985. godine, str. 179., 182., 188., 189., 190., 191., 195., 197., 198., 199.

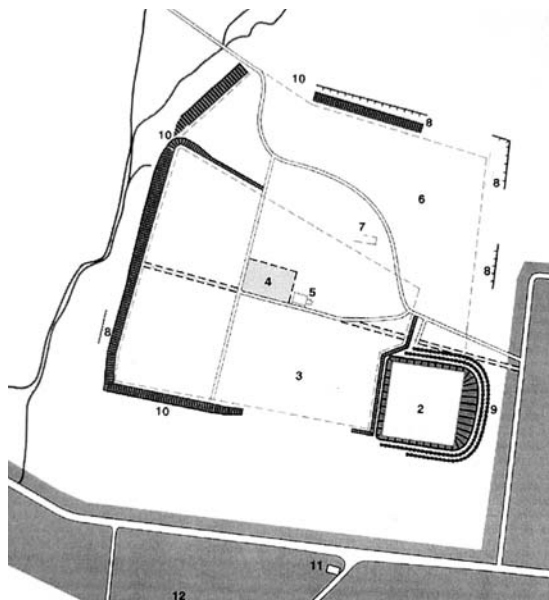
⁴⁸ K. S. NOSSOV, Medieval..., str. 17.

Slika 39. Presjek grabe oko grada Koprivnice sa »velikom nasipom«. P - palisade, G - graba, Z - »veliki nasip u grabi« (»grosse Erdtrich«)

obranu kao bi neprijateljeve sprave za rušenje zidova (i kasnija opsadna artiljerija) bile što dalje od glavnog gradskog zida te je neprijatelj morao osvajati nekoliko crta obrane da bi tek onda došao do gradskih zidina koje je trebao rušiti (SLIKA 39). Komisija 1549. godine preporučuje da se »u slučaju nevolje« ovaj nasip makne što je malo nejasno jer je on ipak pojačavao obranu. Vjerojatno je nasip bio toliko visok da je smetao pucanju sa gradskog zida. Na prvim planovima utvrda Koprivnice ovog nasipa nema pa se može pretpostaviti da je, kako je preporučeno, srušen nakon 1549. godine. Neki autori⁴⁹ su ovaj nasip izjednačili sa predutvrdom kaštela, ali u opisu jasno piše da se on nalazi oko grada, a ne između grada i kaštela. Vrijeme podizanja ovog nasipa u grabi možemo staviti nakon gradnje koprivničke gradske utvrde kakva je opisana u povlastici iz 1353. godine, a prije spajanja kaštela sa gradom (što je moglo biti u prvoj polovini XV. stoljeća). Naime, gradske grabe su na ranim planovima s južne strane upola uže nego na ostale tri pa pretpostavljam da ovo nije graba iz prvih faza utvrđivanja grada nego je ovdje pomakom gradskog zida prema jugu pri spajanju kaštela s gradom zatrpana stara graba široka kao i na drugim mjestima i sa nasipom u njoj, a nova izvedena uža i bez nasipa. Za razliku od dijelova nasipa na drugim stranama gradskih utvrda koji su uklonjeni i arheologija ih vjerojatno neće moći pronaći južni nasip bi se, ako je moja teza točna, mogao istražiti kopanjem u južnom dijelu stare gradske jezgre.

Među gradovima stare Slavonije situaciju sličnu koprivničkoj imao je u srednjem vijeku Varaždin, a također se isto pretpostavlja za Viroviticu.⁵⁰ Međutim, oba su ova srednjovjekovna grada pretrpjela pregradnje svojih utvrda u ranom novom vijeku te njihove najranije slike ne prikazuju srednjovjekovno stanje, a također su gradske utvrde nestale pod izgradnjom modernih gradova. Kod Varaždina se zapravo radi samo o općenitoj sličnosti s Koprivnicom (tvrđi grad + gradske utvrde) jer su njegove utvrde bile zidane. Treba svakako spomenuti i nešto udaljeniji primjer koji može biti veoma koristan i za proučavanje Koprivnice. To su Gorjani kod Đakova predstavljeni u izvr-

Slika 40. Gorjani - ostaci srednjovjekovnog grada i kaštela (2 - vlastelinov kaštel, 8 i 10 - gradski nasipi i grabe) (Preslik iz: Krešimir Regan, Gorjani - srednjovjekovno sjelo obitelji Gorjanski, Scrinia slavonica, br. 6., Slavonski Brod, 2006., str. 149)

⁴⁹ Npr. Lj. BAKRAČ, Prilog..., str. 31

⁵⁰ R. VUČETIĆ, Prostorni..., str. 140.

Slika 41. Jedan od mogućih izgleda koprivničkog srednjovjekovnog gradskog zida i (vjerojatne) kule. Primjer iz Litve /www.widuramziu.istorija.net/

Slika 43. Plan Kormenda u Mađarskoj u XVII. stoljeću

Slika 42. Složeniji tip srednjovjekovne drvene gradske utvrde. Primjer iz Rusije (Konstantin. S. Nossor, Medieval Russian Fortresses AD 862 - 1480., Oxford, str. 26)

snom radu Krešimira Regana⁵¹ (SLIKA 40). I tamo se radi o gradu i kaštelu u simbiozi (vjerojatno je i vrijeme nastanka ove simbioze u oba slučaja otprilike jednako - sredina XV. stoljeća), a i po veličini su oba kompleksa približno jednaka. Ali najvažnije u gorjanskom primjeru je da su srednjovjekovni grad i kaštel pod osmanskim vladavinom napušteni i njihovo je područje do danas neizgrađeno te su na taj način u određenoj mjeri zamrznuti u vremenu. Za Koprivnicu je ova okolnost posebno značajna za proučavanje srednjovjekovnih gradskih utvrda jer su one i u Gorjanima i u Koprivnici bile zemljano - drvene.

Pri rekonstrukciji koprivničkih srednjovjekovnih utvrda moramo paziti na to o kojoj njihovoj razvojnoj fazi govorimo. Za XIV. stoljeće za sada smijemo zamisliti palisadnu ogradu oko dijela naselja i, iako o tome ne govori povlastica iz 1353. godine, grabu oko nje. Pošto se zemlja iz grabe nekud morala odložiti možemo pretpostaviti i da je palisada bila na nasipu. Visina palisade morala je biti barem tolika da njen vrh napadač nije mogao dosegnuti svojim kopljima što znači najmanje tri do četiri metra. Dvoja gradska vrata su mogla biti na mjestima gdje ih crtaju kasniji planovi tj. uz sjeverozapadni i jugoistočni ugao grada, ali također i na jednom i drugom kraju glavne, zapadne, ulice s tim da su južna vrata kasnije, sa izgradnjom kaštela pomaknuta prema

⁵¹ Krešimir REGAN, Gorjani - srednjovjekovno sjelo obitelji Gorjanski, Scrinia slavonica, br. 6., Slavonski Brod, 2006. godine, str. 149.

istoku. Vrata su imala pojačanu obranu sa drvenim tornjevima (SLIKA 47.). U slijedećoj fazi moramo opisanoj slici dodati i zemljani zid u gradskoj grabi (SLIKA 48.) sa ogradom od debelih dasaka. Zid je vjerojatno građen od zemlje dobivene proširivanjem grabe. Manje je vjerojatno da je izgrađen usred postojeće grabe. Pretpostavljam da su daske bile položene vodoravno i učvršćene okomitim gredama zabijenim u nasip. Vanjsku stranu nasipa moramo zamisliti dosta strmom (najmanje 45 stupnjeva) dok je sa unutarnje strane, uz zid od dasaka, sigurno bilo proširenje gdje su mogli stajati branitelji jer se 1549. godine ovdje spominje borbeni položaj. Na ovom zidu su morala biti i vrata, možda jednostavnija tj. bez tornjeva kakve su imala glavna gradska vrata. Glavni gradski zid je do tada vjerojatno postao složeniji te je na palisadi napravljena galerija za branitelje (ako nije postojala već od samog početka). Kao i u prvoj fazi drvena je ograda bila na nekakvom nasipu koji je možda u sebi imao i drvenu strukturu koja ga je učvršćivala. Za grabe u prvom i drugom slučaju moramo pretpostaviti da su bile duboke najmanje dva metra kako bi se opsjedatelj natjerao da pliva odnosno kako bi imao što više posla zatrpavajući ih. Crtež koji ovdje donosim (SLIKA 39.) prikazuje presjek gradskih obrambenih uređaja negdje na zapadnom dijelu (otprilike na mjestu današnjeg školskog igrališta osnovne škole) gdje je graba bila najšira (oko pedeset metara). Kako sam već napisao, moja je teza da je vlastelinov kaštel postao dio gradske obrane tek sredinom XV. stoljeća. Vjerojatno je došlo do pomaka južnih gradskih vrata prema istoku tj. u jugoistočni kut grada.⁵² Gradski su zidovi tada vjerojatno ostali isti u svom presjeku, ali im se promijenio tlocrt jer je izvršeno proširenje na južnom dijelu grada. Kaštel je bio napravljen od drveta, a vanjski su mu zid činile grede ili balvani postavljeni ili okomito sa donjim dijelom ukopanim u zemlju ili vodoravno učvršćeni ukopanim okomitim gredama. Za okrugle kule možemo biti sigurni da su imale zidove od okomito postavljenih balvana. I u podnožju kaštelskih zidova je sigurno bio nasip od zemlje iskopane iz grabe oko kaštela. Kaštelska vrata su imala drveni tornjić sa barem jednim katom. Između kaštela i grada bio je barbakan sa palisadnom ogradom postavljenom na tri strane i galerijom na njoj te također sa tornjićem i vratima u njemu (SLIKA 49.). Kao i u prethodnoj fazi i ovdje je upitno postojanje ograde na vanjskom rubu gradske grabe kao i njenog izgleda. U ovih nekoliko opisa dao sam sliku kakvu dopuštaju izvori, a detalji (izgled i raspored strijelnica na zidovima, pristup na borbene galerije i dr.) se moraju dodati po analogijama. Jedno od krupnijih pitanja pri rekonstrukciji su svakako gradske kule, ali to može riješiti samo arheologija. Jedan od mogućih izgleda koprivničkih srednjovjekovnih zidova i kula prikazuju slike 41. i 42.

Čitanjem literature uočio sam problem pri vrednovanju utvrda na prijelazu iz srednjovjekovnog na novovjekovni način gradnje. Naime, obično se suprotstavljaju feudalni burg ili tvrđi grad s jedne i bastionska tvrđava s druge strane.⁵³ Prvi su obično bili na teško dostupnim mjestima, skućeni i s malim posadama i malim zalihama, a obranu su temeljili na visini zidova i kula. Bastionske tvrđave su građene na strateškim pravcima i s dobrim vezama u pozadini, imale su veliku površinu za smještaj velikih posada i puno zaliha te su bile dobro isplanirane da djeluju kao povezana cjelina. Usporedba je pojednostavljena jer su iz vida ispušteni utvrđeni gradovi koji su već u srednjem vijeku imali neke osobine važne za kasnije bastionske tvrđave (uvijek su bili smješteni na križistu putova i bili prostrani sa brojnim posadama koje su činili građani, a često i vlastelinski vojnici) te su mnogi od njih i pretvoreni u takve tvrđave uključujući i Koprivnicu.

⁵² Zanimljiv podatak donosi Marija Planić - Lončarić /M. PLANIĆ - LONČARIĆ, Organizacija..., str. 8., 9., 12./ Naime, ona sjeverna gradska vrata naziva Velika vrata, a južna Stara vrata. Ova imena bi mogla pomoći pri određivanju starosti pojedinih dijelova grada, ali i kod rekonstrukcije obrambenog sustava. Nažalost, autorica ne navodi izvor po kome je vratima dala ovakva imena tako da se podatak ne može provjeriti i ocijeniti.

⁵³ Izvrsnu usporedbu jedne i druge vrste utvrda dao je Milan Kruhek u knjizi »Krajiške utvrde i obrana hrvatskog kraljevstva tijekom 16. stoljeća« (Zagreb, 1995. godine, str. 13. - 18.)

Obranu ovih gradova nisu planirali školovani stručnjaci kao bastionske tvrđave, ali su u gradnju njihovih bedema i kula bile ugrađene tisuće godina iskustva bezbrojnih opsada. Naravno, njihovi su zidovi bili prilagođeni oružju koje se vrlo dugo nije mijenjalo (luku i strijeli te bacačkim spravama) i trebalo ih je u novim okolnostima promijeniti.

Koprivničke utvrde u ovom razdoblju možemo ocijeniti kao dobre za postojeće uvjete. Ipak, iako je Koprivnica bila najbolje utvrđeno mjesto između Varaždina i Virovitice s jedne i Zagreba i Drave s druge strane, možemo reći da je gradski dio utvrda izgradila jedna ne baš bogata zajednica koja si nije mogla priuštiti gradnju u kamenu (kamenolomi su bili daleko) ili cigli (proizvodnja cigle za tako dug zid bila bi vrlo skupa) kao npr. Varaždin te da je kaštel također bio skromna građevina jer je vlasnicima ovdašnje vlastelinstvo bilo manje važno od npr. Čakovca ili Đurđevca koje su istovremeno držali. Podataka o djelotvornosti srednjovjekovnih koprivničkih utvrda nemamo jer nigdje nije podrobnije opisan neki napad na njih. Ipak, one su dale osnovu za gradnju kasnijih obrambenih struktura i zaštitu radnicima koji su na njima radili.

Međufaza

Međufazom u gradnji koprivničkih utvrda nazvao sam period između srednjovjekovnog razvoja ovih građevina i gradnje tvrđave sa velikim bastionima. Na neki način ovo je bio prijelaz jer su zajedno stajali stari i novi obrambeni uređaji. Andrej Žmegač je ovu fazu nazvao prvom modernizacijom,⁵⁴ a vremenski bi se ona mogla smjestiti između 1547. godine kada je Koprivnicu preuzeo kralj i druge polovine sedamdesetih godina. Pretpostavljam da su početkom pedesetih godina izvršene popravke i promjene predložene od komisije iz 1549. godine tj. izgrađen je stan unutar kaštela, popravljena kaštelska ograda odnosno zid te saniran krov na tornjiću nad vratima i natkrit gradski drveni zid. Ako već tada nije uklonjen nasip između dva dijela gradske grabe onda je to svakako izvedeno prije nastanka ranih planova na kojima ga više nema. Prije opisa iz 1549. godine i prije prvih planova srušena je i crkva Svetog Nikole jer se ne spominje kao problem obrane, a niti je nema prikazane na planovima.

U zaključcima hrvatskog sabora tek se 1557. godine⁵⁵ prvi put spominje upućivanje radnika na popravak koprivničkih gradskih utvrda i kaštela, ali su opsežni radovi izvođeni i prije što se vidi iz spora koji vode Koprivničanci sa vojnim vlastima. Tako se 1556. godine⁵⁶ navodi da su građani sudjelovali u obnovi gradske grabe sa trećinom udjela te da su veoma zauzeti utvrđivanjem svoga grada posebno nakon što se srušio nasip⁵⁷ (nejasno je koji bi to nasip mogao biti: da li je to onaj nasip u grabi, stari glavni gradski zid ili već novi bedem). Dakle, u prvoj polovini pedesetih godina XVI. stoljeća izvode se popravci graba i nasipa u čemu značajno sudjeluju sami građani (njihov će udjel kasnije biti zanemariv), ali već i radna snaga sa strane.

U drugoj polovini pedesetih godina i početkom šezdesetih već se radi drugačija tvrđava, a o izvršenim promjenama čitamo u izvještaju komisije iz 1563. godine.⁵⁸ Izvještaj daje sliku postojećeg stanja i nekoliko prijedloga za poboljšanje utvrda. Grad je tada na tri ugla imao tri mala bastiona i bedeme među njima koji su još u izgradnji kao i palisade na bedemima. Oko utvrda su iskopane grabe. Za ovaj dio komisija predlaže samo da se grabe još prodube te da se uredi dovod i odvod vode iz opkopa. Kaštel na jugozapadnom uglu ima mali bastion, a na drugim uglovima kružne kule. Kule i bastion povezuju drvena konstrukcija i zid koji je djelomično propao. Za ka-

⁵⁴ A. ŽMEGAČ, *Najstariji...*, str. 76.

⁵⁵ Ferdo ŠIŠIĆ, *Acta comitialia*, vol. III., Zagreb, 1916. godine, str. 6.

⁵⁶ Rudolf HORVAT, *Koprivničke listine XVI. stoljeća*, VZA, XVI., Zagreb, 1914. godine, str. 266. - 267.

⁵⁷ R. HORVAT, *Koprivničke...*, str. 274.

⁵⁸ M. KRUHEK, *Krajiške...*, str. 238. - 239.

štel se predlaže kao najbolje rješenje potpuno rušenje i na njegovom mjestu izgradnja velikog bastiona. Komisija daje također prijedlog što bi se na koprivničkim utverdama trebalo napraviti u slučaju da se sagradi utvrda na mjestu Prodaviza (Virja). Tada bi ovdje trebalo dovršiti započeto i popraviti kaštel. Nejasan je prijedlog komisije u kojem se kaže da »s vanjske strane na tvrđavskom nasipu uokolo graba treba postaviti palisadnu ogradu«. Da li se ovdje radi o palisadi oko graba tj. s njihove vanjske strane (gdje bi onda prema opisu bio također jedan nasip) ili o palisadi uz grabu na podnožju glavnog bedema. Ovo i nije toliko važno jer vjerojatno nije ni izvedeno. (SLIKA 50.)

Kada čitamo ovaj izvještaj čini nam se da ga je pisao netko tko je imao pred očima »planove s kaštelom«, naravno, sa malim razlikama. Problem je građevina na jugoistočnom uglu grada jer opis spominje tri gradska bastiona, a na ovom je mjestu na različitim planovima nacrtana drugačija struktura što sam već ranije naglasio. Većina planova ovdje ima okrugli obris dok plan iz Graza ima nacrtanu eliptičnu građevinu od solidnog materijala okruženu točkicama što može značiti ili zemljani nasip u podnožju ili palisadu ili jednostavno stopu građevine koja ju štiti od vode iz opkopa. Plan iz 1574. godine na ovom uglu ima ucrtanu šesterokutnu građevinu sa unutarnjim i vanjskim rubom čime je prikazana ili debljina prsobrana ili stopa (vanjski obris) i vrh (unutarnji obris) građevine. Veličina građevine izmjerena na planu iz 1574. godine je sedamnaest do osamnaest metara po najdužem promjeru, a jedanaest metara po najkraćem. Na planu iz Graza dimenzije su joj nešto manje: vanjski rub ima promjer oko četrnaest metara, a unutarnji, zidani dio oko sedam metara. Na prvom planu je odnos veličine ove građevine prema veličini peterokutnih bastiona na sjevernim uglovima grada nešto manji nego na drugom, ali je ona veća od bastiona na kaštelu te ako uzmemo samo veličinu tlocrta u obzir možemo reći da je građevina mogla služiti kao platforma za vatreno oružje barem srednje veličine. Andrej Žmegač⁵⁹ naziva ovu građevinu u obliku kako je nacrtana na planu iz 1574. godine »prijelazom između rondela i bastiona« te dodaje da je sagrađena umjesto bastiona kakav je prikazan na planu iz bečkog kodeksa 8609. Mislim da se i ova građevina kao i one na sjevernim uglovima grada može nazvati bastionom te da je to jedan od tri bastiona koji se spominju u opisu iz 1563. godine. Pretpostavljam da su graditelji nakon što su napravili po jednom planu sjeverne bastione, a imajući na raspolaganju ciglu i kamen (vjerojatno od srušene crkve Svetog Nikole), odlučili sagrađiti treći bastion na drugačiji način. Što se tiče prikaza na planovima mislim da svi zapravo prikazuju istu građevinu samo što su je neki crtači nacrtali više zaobljenu (plan iz Graza pa po njemu i ostali »preklopljeni« planovi), a drugi joj oduzeli jedan kut te je iz šesterokutne pretvorili u peterokutnu (plan iz kodeksa 8609 i, možda, plan sa karte Slavonije i Hrvatske). Primjeri šesterokutnih bilo kula bilo bastiona u široj su okolini Koprivnice rijetki. Daleko na jugu slične strukture je imao npr. Cetingrad, a za njih Andrej Žmegač⁶⁰ piše da su ove kule imale terasu za topove, ali su bile previsoke za pravi bastion. Na sjeverozapadu je austrijski grad Hartberg imao na svom jednom uglu šesterokutnu građevinu koja se naziva »thurn« tj. kula.⁶¹ Pretpostavljam da su ostaci ove koprivničke kule ili bastiona sačuvani u preostalom bastionu (bašči) te da će jednog dana izaći na svjetlo dana te riješiti navedene nedoumice.

Dalje se u izvještaju iz 1563. godine spominju još dva bastiona. Oni su prikazani i na svim »planovima s kaštelom« na sjevernim uglovima grada. Veličina im je otprilike dvadeset sa dvadeset metara (nešto manje na planu iz 1574. godine, a nešto više na planu iz Graza). U svakom bastionu je ucrtan i unutarnji kvadratić čime je možda prikazan vrh bastiona, a možda oba obrisa

⁵⁹ A. ŽMEGAČ, *Najstariji...*, str. 75.

⁶⁰ Andrej ŽMEGAČ, *Bastioni kontinentalne Hrvatske*, Zagreb, 2000. godine, str. 77. i 79.

⁶¹ Lj. KRMPOTIĆ, *Izvještaji...*, str. 19.

zajedno prikazuju debljinu prsobrana. Mislim da je crtač ovim unutarnjim kvadratima samo simbolički prikazao ili jedno ili drugo jer je dobiveni razmak između dva obrisa predebeo za prsobran, a također bi ovo bila prevelika razlika između baze i vrha bastiona (bastion bi imao previše nagnute zidove).

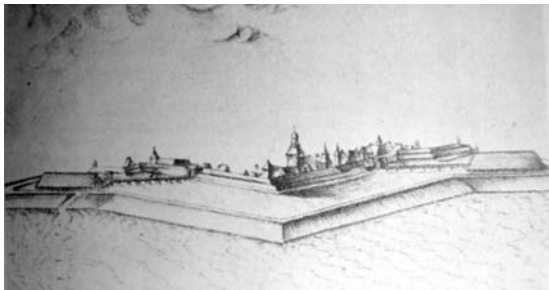
Izvještaj spominje i bedeme koji se grade. Znači da su se gradski zidovi preuređivali po drugačijoj osnovi. Pretpostavljam da je povećan zemljani dio zida kako bi otpornost na pogotke opsadne artiljerije bila veća. Na bedemima se izrađuje i palisada što znači da je zemljani dio sasvim prekrrio stare gradske palisade te one nisu mogle poslužiti pri novom utvrđivanju. Ipak to još nisu veliki bedemi kakvi će biti kasnije izgrađeni jer su na planovima prikazani još uvijek samo crtom i slabo ili nikako ne utječu na civilne strukture grada npr. insule i samostan.

Najsličniji primjer Koprivnici u ovoj fazi svakako su utvrde mađarskog grada Körmenda⁶² (SLIKA 43) s miješanim srednjovjekovnim i novovjekovnim elementima. Tamošnji kaštel je vrlo sličan koprivničkom i na isti je način, preko predutvrde ili barbakana, povezan sa gradom u čije je tkivo također »uvučen«. Kao i Koprivnica grad nema zid prema kaštelu. Naravno, postoje i razlike: kaštel je od solidnog materijala, a barbakan ima neku ogradu prema van. Kao i u Koprivnici i ovdje su gradske zidine prošle modernizaciju. Kormend je imao dva peterokutna bastiona, a na jednom mu je uglu bila struktura sa okruglim tlocrtom što jako podsjeća na koprivnički jugoistočni ugao na nekim planovima. Kao i Koprivnica i Kormend je na zidovima između bastiona imao tzv. piattaforme, ali nešto drugačijeg oblika. Proučavanje ovih vrlo sličnih utvrda vjerojatno bi pomoglo i jasnijem pogledu na koprivničku problematiku.

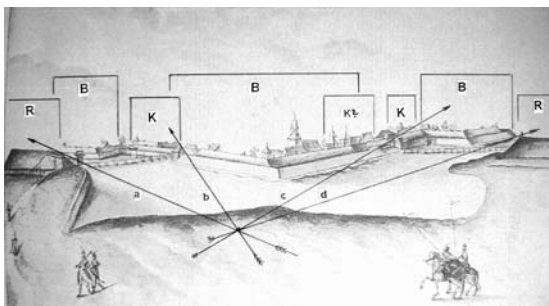
Kako bi trebala izgledati rekonstrukcija koprivničkih utvrda u međufazi? Svakako treba postaviti visoke zemljane bedeme, ali vjerojatno upola manje nego što su bili oni kasnije izgrađeni i do danas manjim dijelom sačuvani. Na bedemima su bile palisade, ali ne znamo u kakvom odnosu prema borbenim položajima na zidu. Pretpostavljam da bastioni nisu bili samo zemljani nego su imali i vanjsku oblogu od trupaca jer bi se tako mali brzo osuli pod djelovanjem atmosfere. U podnožju su sigurno imali zemljana ojačanja. Na polovici istočnog i zapadnog zida bile su piattaforme izbočene iz bedema za četiri ili pet metara, a široke oko osam metara. Po planu iz 1574. godine istočna je imala kvadratičan oblik i vjerojatno bila zemljana sa drvenom oblogom dok je zapadna bila šesterokutna i izvedena u solidnom materijalu, vjerojatno cigli, što je naznačeno na planu iz Graza. Ako se možemo pouzdati u plan iz Graza južna gradska vrata su bila zidana, a sjeverna drvena. Teško je reći nešto o visini izvedenih struktura. Možemo pretpostaviti da su i novi bastioni i novi bedemi kao i piattaforme svi bili izvedeni u istoj visini, a da su vrata sa svojim tornjevima bila nešto viša. Na kaštelu su promjene u međufazi vjerojatno bile samo u popravcima te izgradnji malog bastiona na jugoistočnom uglu. Ovaj bastion je vjerojatno bio kao i oni gradski zemljan sa oblogom od balvana. Moguće je da se podnožje kaštelskog zida do određene visine nasipalo zemljom da bi se povećala otpornost na topovska zrna. Svi su bastioni i kule kako na gradu tako i na kaštelu imali strijelnice (vjerojatno više puškarnice nego toparnice) za flankirnu vatru, ali nema sumnje da se moglo pucati i preko stranica na kojima one nisu ucrtane. Da li su strijelnice naglašene jer su bile posebno izvedene na prsobranima ili su možda bile u unutrašnjosti bastiona i kula ili su jednostavno naglašene zato da bi se pokazalo kako se Koprivnica može obraniti u skladu s novim postavkama utvrđnog graditeljstva za sada je teško reći.

Nove utvrde su bile izgrađene u maniri starotalijanske fortifikacijske škole (mali bastioni, duge kurtine). Gradnjom se dobilo platforme sa kojih su mogli djelovati topovi te pokrivati kako prostor pred utverdama tako i područje neposredno pred susjednim kurtinama i bastionima. Ipak,

⁶² www.kormend.hu - 31.12.2009

Slika 44. Ledentuova veduta koprivničke tvrđave sa skrivenim putom oko tvrđavske grabe (Preslik iz: Leander Brozović, Građa za povijest Koprivnice, Koprivnica, 1978., str. 53)

Slika 45. Ledentova veduta koprivničke tvrđave. Urcrtani su pravci crtačeva pogleda (a, b, c, d) i obilježene obrambene strukture koje se vide: B - bastioni, R - revelini, K - kavaliri, K? - mjesto gdje bi se trebao nalaziti sjeverozapadni kavalir (Preslik iz: Mirela Slukan Altić, Povijesni atlas gradova, sv. III., Koprivnica, str. 185)

Slika 46. Plan iz XVIII. stoljeća sa ucrtanim pravcima pogleda crtača Ledentuove vedute (a, b, c, d). Strukture vidljive na veduti: B - bastioni, R - revelini, K - kavaliri (sjeverozapadni kavalir na veduti nije vidljiv) (Plan je preslikan iz: Mirela Slukan Altić, Povijesni atlas gradova, sv. III., Koprivnica, str. 195)

novi bastioni su bili male građevine na koje se moglo postaviti mali broj oruđa, a bili su i dosta udaljeni jedan od drugog. Zato se već u vrijeme kada su se dovršavali počelo razmišljati o njihovom povećanju što je izvedeno u slijedećoj fazi.

Tvrđava s velikim bastionima

Nastanak ideje gradnje tvrđave s velikim bastionima u Koprivnici možemo smjestiti u vrijeme malo prije 1568. godine jer su te godine već napravljeni planovi sa prijedlogom takve utvrde.⁶³ Teže je odrediti kada se veliki bastioni i cijeli sustav povezan sa njima u Koprivnici počinju graditi. 1570. godine na saboru se spominju radovi u Koprivnici koji dobro napreduju jer je poslano dosta novaca, a nastavlja se živa građevinska aktivnost i slijedeće godine.⁶⁴ Ovo sigurno više nisu samo popravci ranije izgrađenih utvrda nego nešto veće. Ali tek se 1578. godine za koprivničku tvrđavu kaže da ima dobro utemeljenu bastionsku trasu, a za nastavak gradnje se određuje 10.000 forinti (za usporedbu: tada je za novu tvrđavu planiranu u međimurskoj Donjoj Dubravi određeno 25.000 forinti).⁶⁵ Pretpostavljam, dakle, da su pripremni radovi za novi sustav utvrda započeli već krajem šezdesetih godina.

Konkretno podatke o pojedinim dijelovima nove tvrđave saznajemo 1580. godine kada se planira izgradnja oružarnice i dovršava se zidanje gradskih vrata. Tada je spomenut plan utvrde sa pet bastiona od kojeg se u ovo vrijeme na terenu već odstupilo,⁶⁶ a sasvim odustalo 1581. godine. Prihvaćen je plan Josipa Vintane koji je predviđao da tvrđava bude izgrađena sa četiri, a ne pet bastiona.⁶⁷ Graditelj Franz Marbl negdje u ovo vrijeme piše da su završena tri bastiona i dva bedema, a treći bedem se gradi.⁶⁸ Na planu Josipa Vintane datiranim sa 1582. godinom kao dovršeni (crvena boja) pri-

⁶³ M. KRUHEK, Krajiške..., str. 343.

⁶⁴ M. KRUHEK, Krajiške..., str. 250.

⁶⁵ M. KRUHEK, Krajiške..., str. 282.

⁶⁶ M. KRUHEK, Krajiške..., str. 343.

⁶⁷ M. KRUHEK, Krajiške..., str. 346.

⁶⁸ M. KRUHEK, Krajiške..., str. 347.

kazani su jedan bastion i sva četiri bedema, dok su tri bastiona nedovršena (žuta boja) što je u neskladu sa Marblovim izvještajem, ali se sigurno radi o pogrešnom datiranju jednog ili drugog dokumenta. 1584. godine počinje gradnja četvrtog bastiona na mjestu starog kaštela, ali je tek 1588. godine srušena palisada oko kaštela.⁶⁹ Sa rušenjem kaštela potpuno je prekinuto sa srednjovjekovnim načinom utvrđivanja. Iako se prije izvještavalo da su drugi bastioni gotovi ipak u izvještaju iz 1588. godine piše da se ta tri ista bastiona dovršavaju. 1590. godine završen je četvrti bastion čime je privedena kraju jedna faza gradnje nove tvrđave.⁷⁰ Opisanu intenzivnu građevinsku djelatnost osamdesetih godina XVI. stoljeća pratile su i velike svote novca koje dolaze iz austrijskih pokrajina. Tako je za Koprivnicu 1579. - 1581. godine samo Štajerska dala 19.000 forinti, 1581. godine za Koprivnicu i Drnje izdvojeno je 2.500 forinti, a 1586. godine za samu Koprivnicu 6.000 forinti.⁷¹ Dakle, i po opsegu radova i po utrošenim sredstvima jasno je da je ovo vrijeme gradnje velikih bastiona i bedema kakve poznajemo sa kasnijih planova.

Kroz izvještaje komisija koje osamdesetih godina,⁷² a i kasnije (npr. 1603. godine)⁷³ obilaze Koprivnicu provlači se nezadovoljstvo što Koprivnica nije sagrađena kao tvrđava sa pet bastiona jer bi u tom slučaju bila djelotvornija u obrani. Za promjenu plana gradnje kriv je ili zaslužan Josip Vintano, a na to su ga nesumnjivo natjerala ograničena sredstva. Jer zidovi tvrđave koju je isplanirao i kakva je izgrađena prate u najvećoj mogućoj mjeri unutarnji rub stare gradske grabe te se tako smanjuje na minimum potreba za postavljanjem drvenih greda u podlogu bedema što se moralo raditi uvijek kada se gradilo na vodom natopljenom zemljištu. Da se išlo na gradnju petog bastiona cijeli bi projekt bio mnogo skuplji i vjerojatno doveden u pitanje te možda ne bi bio dovršen prije početka Dugog rata s Osmanskim carstvom, a u obrambenom smislu bi se dobilo razmjerno malo. Kao da želi pokazati da se i tvrđava sa četiri bastiona može dobro braniti, Josip Vintano je na svom planu iz 1582. godine nacrtao putanje topovskih zrna koje pokrivaju sve stranice tvrđavnih bastiona.⁷⁴

Sliku svega što je izgrađeno u proteklom vremenu pokazuje nam plan iz 1598. godine. Prikazana tvrđava je kao i prethodna izgrađena po pravilima talijanske škole gradnje utvrda, ali su bastioni znatno povećani, a na tri od njih izvedene su uvučene bočne strane. Bedemi su znatno podebljani i vjerojatno povišeni. Kod zapadnih vrata vidljiv je presjek bedema i prsobrani na njima. Uvučeni bokovi bastiona se nisu održali što vidimo na kasnijim planovima jer materijal od kojeg su bili bastioni nije bio pogodan za njihovu izvedbu. Crtač je prikazao i velika oštećenja na dijelovima tvrđave.

Izvještaji o Koprivnici s početka XVII. stoljeća (razdoblje 1601. - 1606. godine) govore samo o popravcima tvrđave iako ponekad i vrlo opsežnim.⁷⁵ Predlažu se dogradnje, ali se na njima još ne radi jer traje rat s Osmanskim carstvom.

Na planovima Martina Stiera iz 1657. godine vidimo da je tvrđava tokom prve polovine XVII. stoljeća izgradnjom triju novih struktura dobila na dubini obrane. Pred kurtinama su izgrađena četiri revelina kao njihova zaštita, u podnožju bedema i bastiona izvedena je tzv. falsabruga ili predbedem (jedini element tipičan za nizozemsku fortifikacijsku školu na tvrđavi koja je uglav-

⁶⁹ M. KRUHEK, *Krajiške...*, str. 351., 354.

⁷⁰ M. KRUHEK, *Krajiške...*, str. 364.

⁷¹ M. KRUHEK, *Krajiške...*, str. 345., 346., 353.

⁷² M. KRUHEK, *Krajiške...*, str. 343.

⁷³ Milan KRUHEK, *Povijest gradnje koprivničke utvrde, Koprivnica - grad i spomenici*, Zagreb, 1986. godine, str. 204.

⁷⁴ A. ŽMEGAČ, *Najstariji...*, str. 76.

⁷⁵ M. KRUHEK, *Povijest izgradnje...*, str. 203. - 205.

nom izvedena po principima talijanske škole⁷⁶ kao novi cjeloviti borbeni položaj za obranu same tvrđavne grabe, a sa unutarnje strane bastiona podignuti su kavaliri te je tako pojačana obrana uglova tvrđave. Južna gradska vrata su zatvorena i zaštićena dogradnjom stranice bastiona, a zapadna premještena sjevernije tj. prema sredini bedema.

Iz prve polovice XVII. stoljeća malo je dokumenata o koprivničkoj tvrđavi te ne znamo kada su točno nastale navedene strukture. Kavaliri se ipak spominju u jednom zanimljivom dokumentu iz 1636. godine.⁷⁷ Radi se o pismu koprivničkih građana zagrebačkom biskupu. Koprivničanci pišu da su se Nijemci (tj. vojne vlasti) spremali da zbog gradnje jedne od četiri »nuternje najveće baste«⁷⁸ (nema sumnje da se radilo o kavaliru) zemljom zasipaju staru franjevačku crkvu Blažene Djevice Marije na što je prosvjedovao župnik Matija Šantić te se u Grazu požalio hercegu (a u vrijeme pisanja pisma caru) Ferdinandu. Radovi su obustavljeni i crkva je sačuvana. Matija Šantić se kao župnik spominje u Koprivnici 1612. i 1614. godine,⁷⁹ a Ferdinand (radi se o Ferdinandu II. Habsburgu) je bio nadvojvoda tj. herceg do 1619. godine kada je postao car. Dakle, najmanje tri kavalira su izgrađena prije 1619. godine, a vjerojatno i prije 1614. godine. Posljedica Šantićeva prosvjeda je pomaknutost sjeverozapadnog kavalira prema jugu tako da stoji uz kurtinu, a ne kao ostala tri u grlu bastiona. Vrijeme gradnje revelina možemo tek pretpostaviti. Vjerojatno su kao važniji element obrane (njihovim podizanjem riješen je problem predugih kurtina, posebno one zapadne) sagrađeni prije kavalira tj. u vremenu između završetka Dugog rata 1606. godine i 1612. godine. Možda nam o redoslijedu gradnje iz ovog vremena nešto može reći Ledentuova veduta koprivničke tvrđave datirana u 1639. godinu. Naime, na ovom crtežu su prikazani sjeverni i zapadni revelin i sjeveroistočni i jugozapadni kavalir. Navedeni kavaliri su nacrtani uz odgovarajuće bastione, a na njima se vide topovi i stražarske kućice baš kao i na bastionima. Međutim, na mjestu gdje bi se trebao nalaziti sjeverozapadni kavalir tj. južno od crkve, nacrtani su krovovi kuća i neki tornjevi nepoznate namjene. Koje objekte točno prikazuje veduta nastojao sam utvrditi ucrtavši pravce pogleda crtača na veduti kao i na planu Koprivnice iz XVIII. stoljeća (SLIKE 45. i 46). Čini se da je na veduti prikazano stanje tvrđave nakon završetka triju kavalira, a gradnja četvrtog još nije započela. Ovako nešto odgovara opisu u pismu iz 1636. godine. Na slici su nacrtane i falsabrage što znači da su i one nastale prije završetka četvrtog kavalira (zanimljivo je da falsabrage nisu nacrtane na revelinima, a Martin Stier ih ima na planu postojećeg stanja). Prepreka za ranu dataciju Ledentuove vedute je postojanje tornja župne crkve jer se crkva kao obnovljena spominje dosta kasnije.⁸⁰ Pretpostavljam da je između žalbe župnika Šantića i konačne izgradnje četvrtog kavalira proteklo neko vrijeme, možda i više od desetljeća tako da je bilo moguće da je već postojala gotovo dovršena crkva, a kavalir uz nju još nije bio sagrađen. Još je jedan problem vezan uz Ledentuove vedute. Naime, na inačici prvi put objavljenoj u knjizi Leandera Brozovića

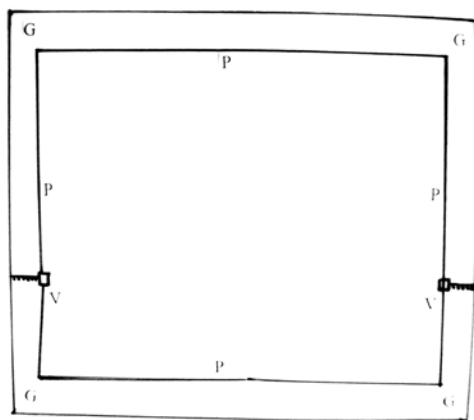
⁷⁶ A. ŽMEGAČ, Bastioni..., str. 44.

⁷⁷ Franjo BUČAR, Prilozi protestantizmu u Hrvatskoj u Nadbiskupskom arhivu u Zagrebu, VZA, VI., 1904. godine, str. 193. - 195.

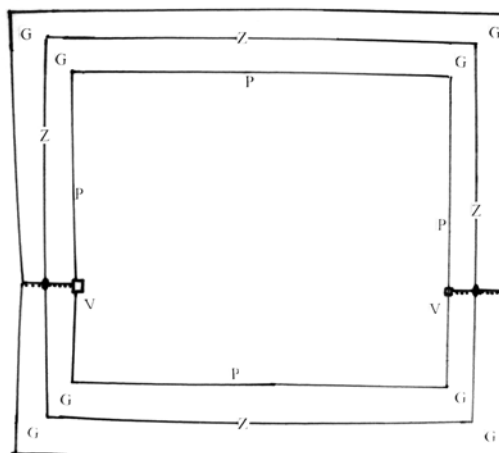
⁷⁸ U vezi sa ovim imenom starih Koprivničanaca za jedan od obrambenih uređaja tvrđave treba upozoriti na čuvanje narodnih imena za dijelove utvrda jer su i ona dio baštine. Naši stari su bastione nazivali bašča što se, kada je samo jedan bastion bio ostao, pretvorilo u toponim Bašča (što, naravno, nema nikakve veze sa vrtovima (turski bašta). Reveline su nazivali reberin pa je otuda ime Reberinskoj ulici. Graba oko grada se nazivala varoška graba pa je i ovo postalo toponim kada se graba nasipavanjem znatno suzila, a upotrebljava se i dalje iako Koprivnica već odavno nije varoš nego grad (promjena naziva, ali ne i sadržaja). Leander Brozović naziva dio grabe oko nekadašnjeg kaštela Kapitanska graba; bilo bi zanimljivo vidjeti u njegovim bilješkama da li je ovaj naziv čuo u narodu ili je njegova konstrukcija.

⁷⁹ H. PETRIĆ, Koprivnica..., str. 225

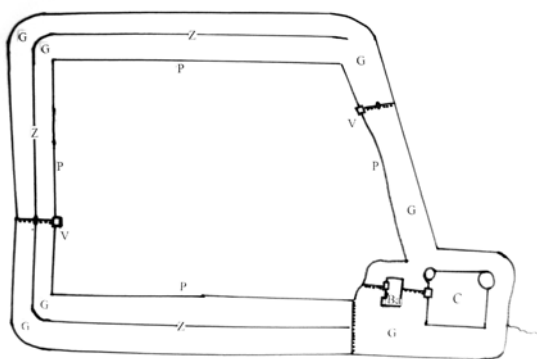
⁸⁰ H. PETRIĆ, Koprivnica..., str. 218.

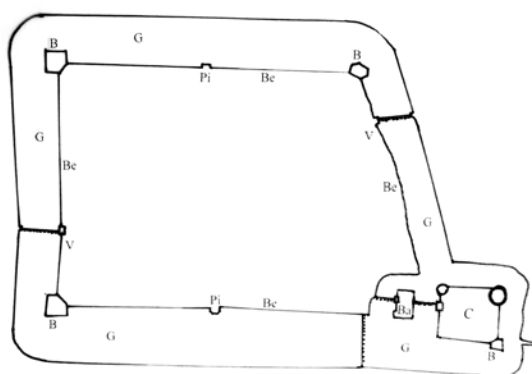
Slika 47. Koprivnička gradska utvrda u drugoj polovini XIV. i početkom XV. stoljeća.

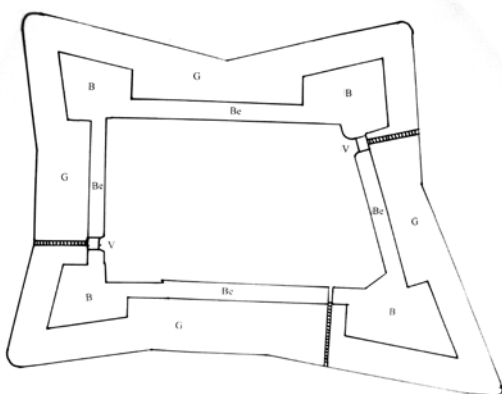
Slika 48. Koprivnička gradska utvrda u prvoj polovini XV. stoljeća

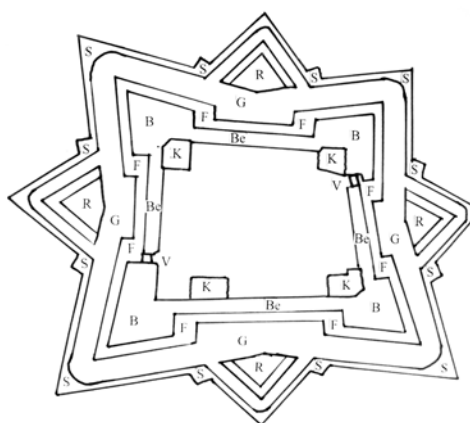
Slika 49. Koprivničke utvrde u drugoj polovini XV. i prvoj polovini XVI. stoljeća

Slika 50. Koprivničke utvrde šezdesetih godina XVI. stoljeća

Slika 51. Koprivnička tvrđava krajem XVI. stoljeća

Slika 52. Koprivnička tvrđava u drugoj polovini XVII. stoljeća

»Razvoj koprivničkih utvrda od XIV. do XVII. stoljeća«, a zatim: Tumač znakova: P - palisade, G - grabe, V - gradska vrata, Z - veliki nasip u gradskoj grabi, C - kaštel, Ba - barbakan, B - bastioni, Be - bedemi, Pi - piattaforme, R - revelini, K - kavaliri, F - falsabrage, S - skriveni put

»Građa za povijest Koprivnice«⁸¹ nacrtan je i skriveni put uz vanjski rub tvrđavne grabe (SLIKA 44.) čega nema ni na jednom drugom presliku ove vedute, a također je i opći pogled na grabu sasvim drugačiji. Skriveni put nije postojao u vrijeme kada je Martin Stier obišao Koprivnicu sredinom XVII. stoljeća nego ga je tek on predložio. Ovo se može objasniti samo tako da je netko uzeo Ledentuovu vedutu i, zadržavajući detalje unutrašnjosti grada i osnove tvrđave, docrtao nove obrambene strukture. Iz navedenih dvojbi možemo zaključiti da Ledentuova veduta Koprivnice sa svim svojim inačicama složenije pitanje te zahtijeva dodatno istraživanje.

Martin Stier je 1657. godine nacrtao stanje kakvo je zatekao u Koprivnici, ali i prijedlog poboljšanja kojih ima tek nekoliko, a najvažniji je, što sam već spomenuo, tzv. skriveni put uz vanjski rub tvrđavske grabe. Ne znamo kada je ovaj put izveden, ali ga nalazimo na kasnijim planovima. Tragovi mu se nisu sačuvali. Ovo je bio i posljednji veći zahvat na unapređenju obrambenih struktura u Koprivnici.

Sa posljednjim poboljšanjima tvrđava je imala pet crta obrane koje je napadač morao savladati. Prva je crta bio skriveni put gdje je bio dočekan vatrom iz pješačkog vatrenog oružja. Zatim je morao prijeći grabu i zauzeti reveline u njoj. Slijedeća crta je bila falsabraga iz koje se pucalo usporedno sa površinom vode u grabi, a nakon nje trebalo je osvojiti glavnu crtu obrane - bastione (ili bedeme). Posljednja, peta crta obrane bili su kavaliri sa kojih se moglo vatrom otjerati neprijatelja sa zauzetog bastiona. U svom napredovanju protivnik bi bio stalno izložen vatri sa susjednih borbenih položaja. Popunjena potrebnim brojem vojnika i oružja te dovoljnim zalihama koprivnička je tvrđava predstavljala ozbiljan problem i za snažnije opsadne snage.

U odnosu na prijašnje faze tvrđava je do druge polovine XVII. stoljeća postala značajan objekt u prostoru. S jedne strane proširila se prema unutrašnjosti bedemima, bastionima i kavalirima te tako znatno smanjila prostor naselja. Prema van su preko gabarita starog obrambenog sustava prvo prešli bastioni sa pripadajućim grabama, a zatim i revelini i opkopi oko njih. Posljednje proširenje tvrđave napravljeno je izgradnjom skrivenog puta. Ako ovome dodamo i domet oruđa koje je djelovalo sa bastiona i revelina onda nam je jasno da je nova utvrda kontrolirala znatno širi pojas od starih, srednjovjekovnih utvrda. Neizravna kontrola iz koprivničke tvrđave je bila znatno šira, a vršila se kako preko niza malih utvrda u okolini tako i pokretnim snagama koje su djelovale iz nje. Posebno je zanimljiv, a još nedovoljno obrađen u historiografiji, niz prepreka koji je počinjao nedaleko od Koprivnice, presijecao Podravinu i Bilogoru te vijugao dalje prema jugu.⁸² Ovakav način obrane su gradile mnoge države suočene sa pljačkaškim pohodima manjih grupa neprijatelja.

Za crtež ili neku drugu vrstu rekonstrukcije koprivničke tvrđave sa velikim bastionima neće biti potrebno toliko domišljanja kao za ranija utvrđenja jer osim planova imamo i vedutu tvrđave, a i materijalne ostatke (bastion, dva revelina, dio bedema i dio grabe).

ŠTO JE POTREBNO UČINITI U DALJNJIJIM ISTRAŽIVANJIMA

Prvo i najnužnije bilo bi na osnovu napravljenih rekonstrukcija odrediti zone stroge zaštite u kojima se ne bi smjelo izvoditi nikakva kopanja te s vremenom arheološki istražiti ta mjesta u cijelosti. Ovo se odnosi na područje samih utvrda, ali i cijele njihove bliže okoline jer se i u vanjskim rubnim područjima može doći do važnih otkrića (temelji crkve Sv. Nikole, srednjovjekovno koprivničko groblje). Mjesta na koja bi trebalo obratiti posebnu pozornost su dio terena u ulici

⁸¹ L. BROZOVIĆ, Građa..., str. 53.

⁸² Opisuje ga i crta Martin Stier - vidi Lj. KRMPOTIĆ, Izvještaji..., str. 43. i 54.

Matije Gupca (SLIKA 53) gdje pod zemljom možda još postoje ostaci kaštela te Bašča odnosno sačuvani jugoistočni bastion i dio istočnog bedema za koje pretpostavljam da u sebi čuvaju niz faza gradnje koprivničkih utvrda.⁸³ Posebno je osjetljiva prva lokacija jer je graba oko velikog jugozapadnog bastiona odsjekla polovinu mjesta gdje se nalazio kaštel i vjerojatno veći dio sasvim uništila u arheološkom smislu. Na ostatku moguće pozicije kaštela sagrađene su kuće. Do sada su na području starih koprivničkih utvrda napravljena samo četiri arheološka iskapanja. Od toga su dva istraživanja (u dvorištu Muzeja i uz kuću Malančec)⁸⁴ izvršena u dijelu koji je oduvijek bio samo stambeni. U iskapanju kod Cajghausa otkrivene su substrukture novijih utvrđenja⁸⁵ kakvih je nađeno i kraj franjevačkog samostana.⁸⁶ Ovo je malen, ali vrlo ohrabrujući početak. Posebno apeliram da se čuvaju vidljivi, ali neugledni ostaci starih obrambenih i stambenih struktura kao što su rubovi graba i blokova kuća.

Slika 53. Mjesto gdje se u današnjoj ulici Matije Gupca nalazio srednjovjekovni koprivnički kaštel

Osim arheoloških radova nužno je nastaviti izdavanje izvora jer su se dosadašnji iskoraci u ovom smjeru pokazali vrlo plodnim. Istaknuo bih vrlo kvalitetne reprodukcije starih planova u knjizi Mirele Slukan Altić »Povijesni atlas gradova. sv. III. Koprivnica«. Pisane dokumente u vezi s poviješću koprivničkih utvrda imamo uglavnom prepričane od raznih autora pa bi bilo dobro da ih se objavi u originalu i, ako je moguće, u prijevodu.

ČEMU SLUŽI OVAKVO ISTRAŽIVANJE I ŠTO SE MOŽE UČINITI NA PREZENTACIJI KOPRIVNIČKIH UTVRDA

Ova vrsta istraživanja može biti čisto akademska i služiti kao štivo i kao osnova za dalja istraživanja uskom krugu povjesničara i povjesničara umjetnosti, ali također biti i teoretska osnova za stvaranje jednog ili više projekata oživljavanja prošlosti što bi moglo postati djelić koprivničkog identiteta pa i ovdašnje privrede.

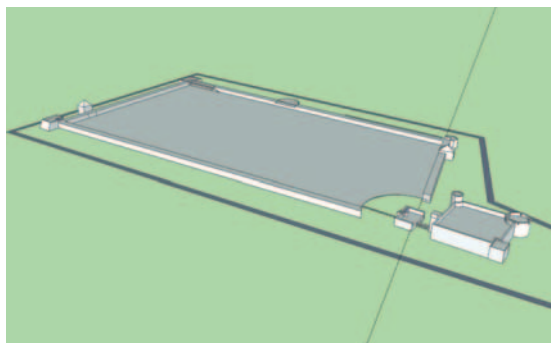
U ovoj fazi istraživanja, iako za sada uglavnom povjesničarskog, mogu reći da sa priličnom sigurnošću možemo rekonstruirati izgled koprivničkih utvrda kao i ustanoviti njihov položaj u današnjem gradu sa svega nekoliko metara pogreške. Ako se rad povjesničara nadopuni arheološkim istraživanjima kako bi se raščistile neke nedoumice u detaljima, mislim da bi se uskoro mogli napraviti vrlo pouzdani prikazi utvrda što se može upotrijebiti kako u edukativne tako i u turističke svrhe. Prikazi mogu biti u obliku crteža, maketa, virtualni (SLIKA 54.) ili (u dijelovima)

⁸³ Nadu da bi koprivnička Bašča mogla čuvati ostatke starijih obrambenih uređaja povećalo je istraživanje varaždinskih utvrda pri kojem su takvi ostaci pronađeni /Marina Šimek, Arheološko istraživanje varaždinske utvrde i projekt bastion, Podravina, br. 13., Koprivnica, lipanj 2008. godine, str. 5. - 21./

⁸⁴ Robert ČIMIN, Slučajni arheološki nalazi kod kuće Malančec iz 1997. godine, Podravski zbornik, br. 35., Koprivnica, 2009. godine, str. 351. - 357-

⁸⁵ Igor KULENOVIĆ, Arheološka istraživanja na lokalitetu Oružana u Koprivnici, Podravina, br. 2., prosinac 2002. godine, str. 153. - 164.

⁸⁶ Osobni pregled autora. Misli se na grede koje su služile kao podloga zemljanom kavaliru dok pronađena gradnja od kamena vjerojatno nije bila za obranu.

Slika 54. Pokušaj (amaterski) 3D rekonstrukcije koprivničkih utvrda iz vremena oko 1570. godine

u stvarnoj veličini što bi nadopunjeno raznim predmetima iz određenog razdoblja te zgodno izvedenim simulacijama napada i obrane moglo biti dio neke vrste koprivničkog arheološkog parka. Možda bi ovakav park našao mjesto na sada pustom i neiskorištenom sajmištu ili na mjestu srušene Druge osnovne škole. Ako bi se ova ideja provela što prije Koprivnica bi preduhitрила gradove u regiji sa sličnim razvojem (a koji također traže načina da izraze svoju baštinu) te tako stekla prednost. Mogla bi npr. postati neka vrsta središta za istraživanje drveno

- zemljanog srednjovjekovnog obrambenog graditeljstva s jedne i bastionskih tvrđava s druge strane. Obje bi ove sasvim različite priče dobro predstavljene postale dio slike o Koprivnici.

ZAKLJUČAK

Dosadašnje rekonstrukcije starih koprivničkih utvrda bile su različite po stupnju vjernosti izvorima što je ovisilo uglavnom o kvaliteti dokumenata s kojima su autori raspolagali, a tek manjim dijelom i o prelaženju preko granica mašte. Zahvaljujući novoobjavljenim kvalitetnim planovima utvrda (kojih Koprivnica ima više nego i neki veći gradovi u njejoj okolini) te sve većoj dostupnosti sličnih planova iz svih krajeva Europe moguće je napraviti korak dalje u njihovom prikazu. Istraživanjem postaje sve jasniji razvoj koji su prošle koprivničke srednjovjekovne utvrde od jednostavnih palisada preko dvostrukog obruča zidina pa do složene strukture kakav je bio spoj gradskih zidova i vlastelinskog kaštela. Iako izgrađene od jednostavnih materijala ove su utvrde imale niz elemenata svojstvenih srednjovjekovnom graditeljstvu uopće. Inače su spadale u grupu zemljano - drvenih utvrda sa vrlo dugom tradicijom gradnje koja se još i u kasnom srednjem vijeku održavala u znatnom dijelu Europe.

Stanje u utvrdom graditeljstvu se u ovim krajevima mijenja iz osnova u XVI. stoljeću kada se približila granica Osmanskog carstva te je trebalo graditi utvrde otporne na opsadno topništvo. Brigu za utvrđivanje Koprivnice preuzimaju državne strukture koje jedine mogu osigurati sredstva i radnu snagu za velike radove na preuređenju utvrda. Prvo su na postojećim utvrdama izvršeni popravci, a zatim se odmah pristupilo gradnji bastiona na koje se moglo postaviti vatreno oružje te bedema otpornih na topovske kugle. Izvedeni bastioni bili su mali, a sačuvani kaštel nije bio dovoljno prilagođen novim uvjetima te je ubrzo odlučeno da se gradi tvrđava sa većim bastionima. Radovi su dovršeni do početka velikog rata sa Osmanlijama. Nakon rata na Koprivnici se nastavlja raditi i ona je kroz XVII. stoljeće najmodernija tvrđava sjeverne Hrvatske.

Priča o razvoju koprivničkih utvrda od jednostavnih do sve složenijih oblika spojena sa poviješću razvoja oružja i ratovanja te promjenama društvenih odnosa još nije završena. I povjesničari i arheolozi te u manjoj mjeri i drugi znanstvenici još moraju raditi na ovoj temi. Ipak se već sada mogu napraviti rekonstrukcije koje bi dosadašnja istraživanja približila široj publici.

SUMMARY

In this paper, the author used an analysis of all previous reconstructions performed on Koprivnica's fortifications, and published documents at hand, as the basis for an attempt to make a step further in portraying what these fortifications might have looked like in the past.

In the first part, the author cited 8 different artists that sketched the historic fortifications in Koprivnica. All sketches and drawings were accompanied with brief commentaries. Using this as pretext for further elaboration, in the second part the author presented blueprints of Koprivnica's strongholds, dating from mid 16th to mid 17th century period. More attention was paid to early blueprints and sketches, as they had witnessed a previous, older situation, and provided an insight into the buildings of the bastion fort. Nine blueprints have been analyzed with the very first, small bastions built in, still preserved castle, and four blueprints with large bastions built in all four corners.

The next chapter probes into the development of Koprivnica's fortifications from the early 16th century records. We have recognized three medieval phases of this development and a proper analysis of everything in the later blueprints that might have been medieval (for example, barbican, the outer trench rampart around the town etc.). It's followed by description of building process on Koprivnica's fortifications, in 1550s to 1560s (the author calls them the In-Between phase). Then, the object of investigation is moved to fortification with large bastions, the building of which took from 1570s to mid 17th century. Each phase is represented and back up with available data, and the author presented what the fortifications might have looked like. Finally, the author shares some thoughts on possible new research of Koprivnica's fortifications and on the potentials, that the work of historians and archeologists is used in educational and promotional purposes.

ZAŠTITNA ARHEOLOŠKA ISTRAŽIVANJA FRANJEVAČKOG SAMOSTANA U KOPRIVNICI *KOPRIVNICA FRANCISCAN MONASTERY PROTECTIVE ARCHEOLOGICAL EXCAVATIONS*

Robert Čimin

Muzej grada Koprivnice

Trg dr. Leandera Brozovića 1

HR-48000 Koprivnica

Primljeno / Received: 11. 3. 2010.

Prihvaćeno / Accepted: 29. 5. 2010.

Rad ima dvije pozitivne recenzije

Izvorni znanstveni rad

Original scientific paper

UDK/UDC 904 (497.5 Koprivnica) 653

SAŽETAK

Istraživanja u koprivničkom samostanu iz više razloga pokazuju nesumnjivu sličnost s arheološkim istraživanjima franjevačkog samostana u Osijeku. Ponajprije je, također riječ o istoj vjerskoj zajednici, ali i o istom vremenu (od 2. polovine 17. do sredine 18.st.), a i istraživanja su u oba slučaja bila zaštitnog karaktera. Potom, i tamo je pronađena velika količina dobro očuvanog pokretnog arheološkog materijala, vrlo sličnih keramičkih i staklenih oblika. Naposljetku treba reći da je i tamo najveći broj bolje očuvanih nalaza (poglavito staklenog posuđa) pronađeno u kanalizacijskom sustavu i bunaru, kao što je bio slučaj i u koprivničkom samostanu, gdje je većina tih nalaza pronađena unutar četvrtaste kamene konstrukcije definirane kao sanitarni čvor, odnosno septička jama.

Ključne riječi: franjevci, samostan, arheologija, novi vijek, pokretni nalazi

Key words: Franciscans, monastery, archeology, Modern Era, movable artifacts

Sve do 2009.g. na području srednjovjekovne gradske tvrđave u Koprivnici, nisu provedena ozbiljna arheološka istraživanja¹ pa su sukladno tomu saznanja o njenom dugotrajnom životu svedena tek na povijesne izvore. Pretpostavlja se da je grad (varoš, trgovište) možda nastao već u 12. ili, što je vjerojatnije, u 13.st. Sa sigurnošću možemo reći da je godine 1356. Koprivnica dobila status slobodnog kraljevskog grada,² premda je u praksi njegove povlastice vjerojatno imala već i ranije. Tijekom sljedećih nekoliko stoljeća uslijed osmanske opasnosti grad je živio vrlo burno i

¹ Moguće je izdvojiti samo kratkotrajna istraživanja ispred i unutar zgrade stare Oružane iz 2002.g. (KULENOVIĆ Igor: Arheološka istraživanja na lokalitetu Oružana u Koprivnici. *Podravina* Vol.1 br. 2. Koprivnica 2002. 153-164), a u nekoliko je navrata obavljen i arheološki nadzor u užem gradskom središtu, npr. kod kuće Malančec 1997.g. (ČIMIN Robert: Slučajni arheološki nalazi kod kuće Malančec iz 1997. *Podravski zbornik* 35/2009. Koprivnica 2009. 351-357) ili unutar pomoćne zgrade Muzeja 1998.g. (MARKOVIĆ Zorko - Novi srednjovjekovni nalazi s područja koprivničke utvrde. *Muzejski vjesnik - glasilo Muzeja sjeverozapadne Hrvatske* 21/22 - 1989/99. Varaždin 2000. 35-37).

² Zadnjih nekoliko godina taj se događaj obilježava Renesansnim festivalom u organizaciji Turističke zajednice grada Koprivnice, upravo na jednim vidljivim ostacima koprivničke tvrđave.

nemirno te je razmjerno vremenu mijenjao tlocrtni oblik.³ Postupnim prestankom turske opasnosti tijekom 2. polovine 17.st. nastaje vrijeme mira i manjih građevnih intervencija unutar tvrđave.

Arheološka struka vrlo često povijesne izvore uzima s velikim oprezom, jer se u mnogim slučajevima arheološkim istraživanjima otkriva da i nije sve baš onako kako je negdje zapisano i navedeno, odnosno da je zbog ovog ili onog razloga dolazilo do pogrešnih ili nepotpunih navoda. Tako nam je do danas poznato više tlocrtnih planova koprivničke tvrđave i prijedloga osuvremenjivanja,⁴ ali se danas vrlo teško pojedine razvojne građevne faze mogu vidjeti u samom prostoru, odnosno materijalno potkrijepljenih saznanja najčešće nema. Već u vrijeme kasnog baroka Koprivnica polako mijenja svoj izgled, a drugoj polovini 19.st. ruše se i gradski bedemi pa samim tim koprivnička tvrđava polako nestaje s vidjela. Sukladno tomu, do danas je preostalo tek nekoliko naznaka nekadašnjeg velikog arhitektonskog zdanja, pri čemu je najočuvaniji ostao jugoistočni dio tvrđave (»bašča«) s južnim i istočnim revelinom, a manje nepravilnosti u terenu današnjeg gradskog parka tek ukazuju na njen prostorni raster.

Arheološka istraživanja, usporedno s povijesnim i arhivskim, mogu uvelike pripomoći u približavanju i poznavanju povijesti grada, pa bi i ovaj rad također trebalo gledati kao pomak u tom pravcu. Hvalevrijedan primjer o svijesti očuvanja kulturne baštine i suradnje arheologa i investitora pokazao se u slučaju Franjevačkog samostana u Koprivnici. Naime, Hrvatska franjevačka provincija i koprivnički samostan naumili su vratiti približno izvorni oblik samostana s kraja 17. st. tako da se novo južno krilo donekle prostorno preklapilo s nekadašnjim pa su sukladno tome zatražena zaštitna arheološka istraživanja.⁵ Poznato je kako su crkva Sv. Antuna Padovanskog te prizemlja istočnog i južnog samostanskog krila građeni od 1675. do 1685.g., a do 1729./1730.g. dogradili su se i prvi katovi krila. Zbog poremećene statike temelja južnog krila, uzrokovane rušenjem južnog dijela bedema koprivničke tvrđave, čitavo je krilo srušeno 1923.g. te dozidana nova zgrada stambene namjene zapadno od crkve. Upravo su ostatci dviju podrumskih prostorija srušenog krila pronađeni tijekom istraživanja.

KRATKA POVIJEST FRANJEVACA U KOPRIVNICI⁶

- Ivan Valent, Robert Čimin

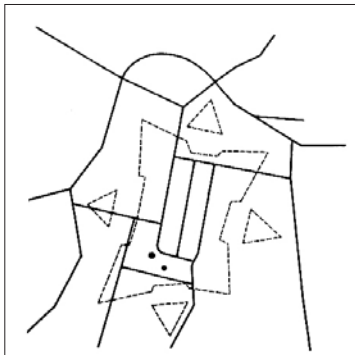
Prvi dolazak franjevac u Koprivnicu zbiva se krajem 13.st. (1290) u vrijeme bana Slavonije Henrika Gisinga. Svjedočanstva o tome pronalaze se u tri dokumenta: Dodatak Pazmanijeve sinode, zapis Đure Ratkaja (*Memoria Regum et Banorum, Regnorum Dalmatiae, Croatiae et Scavoniae*) te popisu redoslijeda provincijala ugarske Marijanske provincije. O ranim godinama boravka franjevačke zajednice u Koprivnici nema opširnijih podataka, navodi se samo kako su uz župnu crkvu Blažene Djevice Marije sagradili i samostan koji je po običaju Reda nosio ime crkve

³ KRUHEK Milan: Tvrđava u Koprivnici - povijesni i tipološki razvoj. U: REBERSKY Ivanka ur.: *Koprivnica - grad i spomenici*. Zagreb 1986. 24-31.

⁴ SLUKAN-ALTIC Mirela: *Povijesni atlas gradova: Koprivnica*. Zagreb 2005.

⁵ Tijekom petnaestak radnih dana (29.07. do 20.08. 2009.) konzervatorski nadzor vršio je Konzervatorski odjel Ministarstva kulture RH u Bjelovaru (Milan Pezelj, Krešimir Karlo), a arheološka istraživanja proveo je Muzej grada Koprivnice (Robert Čimin) na kojima su sudjelovali i studenti arheologije Ivan Valent, Edina Balić i Josip Jagić.

⁶ U dva navrata franjevac Paškal Cvekan detaljno je obradio povijest franjevac u Koprivnici tako da će se ovdje donijeti samo kratak pregled najvažnijih događaja vezanih uz njihovu zajednicu. CVEKAN Paškal: *Tristo godina samostana i crkve u Koprivnici 1675.-1975*. Koprivnica 1975. i CVEKAN Paškal: *Koprivnica i Franjevci*. Koprivnica 1989.

Položaj crkve i samostanskog krila unutar koprivničke tvrđave (izvor: PLANIĆ-LONČARIĆ 1986, 93).

Početak strojnog iskopa temelja
- »Švenda građenje d.o.o.«,
Koprivnica, 29.07.2009.
(foto: R. Čimin).

1292.g.⁷ Godine 1321. Gradi se nova crkva, a franjevci su na tom mjestu boravili do 1559.g. kada su pod teškim okolnostima bili prisiljeni napustiti Koprivnicu. Naime, te je godine koprivnička utvrda zajedno sa samostanom stradala u požaru te je vjerojatno to razlog napuštanja Koprivnice,⁸ a kao druga mogućnost napuštanja Koprivnice kod nekih se autora navodi strah od turskih prodora i njihova pustošenja.⁹

Povratak franjevaca u Koprivnicu događa se već početkom 17.st. kada provincijal opat Franjo Drašković u koprivnicu šalje opata Pavla Pribojevića kako bi ponovno zaposjeo franjevački samostan.¹⁰ No, ovaj u tome ne uspijeva te tada započinju dugotrajne i bezuspješne borbe franjevaca za povratak prava na svoj stari samostan.

Franjevci u Hrvatskoj to vrijeme okreću unutarnju politiku i novi razvojni put osnivanjem samostalne franjevačke Kustodije Sv. Ladislava kralja 1655.g. Upravo je dotična slavonska kustodija pomogla oko trećeg dolaska franjevaca u Koprivnicu, a treba spomenuti kako su isto u jednom trenutku tražili čak i krajišnici cijele koprivničke krajine, kao i zagrebački biskup te građani Koprivnice. Stoga se, na skupštini kustodije 14.I.1657.g., donosi odluka o njihovom povratku, iako im se pravo na to još uvijek spori. Jedini uvjet je izgradnja novog samostana na drugom mjestu. Ubrzo potom od Katarine Kukel, udovice vicekapetana koprivničke tvrđave, na dar dobivaju posjed uz opkop tvrđave s južne strane. Na tom mjestu grade drvenu nastambu s osam sobica, a kasniji zapis iz 1659.g. svjedoči o kupovini pokrajnje kuće s okućnicom. Godina 1675. može se uzeti kao početni datum izgradnje novog zidanog samostana i samostanske crkve posvećene Sv. Antunu Padovanskom, tako da su do 1685.g. podignuta prizemlja istočnog i južnog krila, a 1729/1730.g. podignuti su i katovi s krovom.¹¹

Jači potres 1778.g. znatno oštećuje zdanje, a tijekom obnove oko 1820.g. nestaje dio vrijednog baroknog inventara. Samostan je stradao u još jednom potresu 1880.g., poremetivši statiku čita-

⁷ Crkva sa samostanom stajala je na mjestu na kojem se danas nalazi župna crkva i dvor Sv. Nikole. CVEKAN 1989, 55, 60; SABOLOVIĆ-KRAJINA Dijana: Vjerske zajednice i vjeroispovijesti na koprivničkom području. *Podravski zbornik* 17. Koprivnica 1991. 156; ĐURIĆ Tomislav, FELETAR Dragutin: *Stari gradovi, dvorci i crkve sjeverozapadne Hrvatske*. Četvrto dopunjeno izdanje. Koprivnica 1992. 190.

⁸ CVEKAN 1975, 6; CVEKAN 1989, 64; SABOLOVIĆ-KRAJINA 1991, 156.

⁹ PETRIĆ Hrvoje: *Koprivnica u 17. stoljeću*. Samobor 2005. 235.

¹⁰ CVEKAN 1975, 7; CVEKAN 1989, 65.

¹¹ CVEKAN 1975, 12-13; CVEKAN 1989, 74-76; PETRIĆ 2005, 239-240; SLUKAN ALTIĆ 2005, 69.

vog samostanskog kompleksa. Kako su još po dolasku na ovu lokaciju franjevci prihvatili uvjet da su u slučaju rušenja koprivničke tvrđave spremni rušiti i svoj dom, tako su upravo to bili primorani i učiniti početkom 20.st. Uklanjanjem južnih dijelova gradskih bedema početkom 20.st. i višegodišnja nebriga o lošem stanju samostana dovela je do opasnosti od urušavanja njegovih dijelova. Budući da samostan nije imao dovoljno sredstava kako bi izvršili potrebne popravke i sanacije, južno krilo srušeno je u potpunosti, a istočno djelomično popravljeno i osposobljeno za stanovanje početkom 1923.g. Naredne godine počinje se graditi novo zapadno krilo.¹²

NEPOKRETNOSTI NALAZI SAMOSTANA

- Ivan Valent, Robert Čimin

Tijekom istraživanja franjevačkog samostana u Koprivnici istraženi su dijelovi dviju podrumskih prostorija južnog samostanskog krila. Nažalost, zbog gabarita istražnog prostora i vremenskog roka nisu cijelovito istražene tako da preostali dijelovi krila prema istoku istraživanjima nisu obuhvaćeni. Dvije podrumске prostorije definirane su kao istočna i zapadna prostorija, međusobno povezane komunikacijskim prolazima. Navedene su prostorije istražene do otprilike jednog metra dubine, a pronađeno je više zidova, stupova i objekata koji svjedoče o upotrebi i pregradnjama samog prostora tijekom njegova korištenja.

Istočna prostorija

Istočna prostorija površinom je veća od zapadne, a pronađena su dva obodna (SJ12 i SJ 35) i jedan razdjelni zid (SJ 4). Kao glavno pitanje nameće se način na koji je bio konstruiran strop. Pronađena su dva stupa četvrtasta tlocrta (SJ 10 i SJ 11) i jedan polustup (SJ 21). Stupovi su širine 1,4 m, istraženi su u gornjem dijelu u visini od 1 m, a ne posjeduju nikakve arhitektonske elemente koji bi mogli upotpuniti sliku o tome kako je svođena ta podrumska prostorija. Uz sjeverni zid (SJ 35) prostorije nalazi se priljubljen polustup SJ 21 (istražen u visini od 0,5 m), u nastavku i vjerojatnoj korelaciji sa stupovima SJ 10 i SJ 11. Ni on, kao i stupovi, nije očuvan u potpunoj visini jer je uništen gradnjom betonskog pločnika kod dvorišnog ulaza u samostan.

Prostor istočno od tih stupova dvostruko je veći od onog između njih i razdjelnog zida SJ 4. Niti na tom zidu nisu pronađeni tragovi ikakvih arhitektonskih elemenata pa se stoga kao jedina mogućnost svođenja prostorije nameće konstrukcija od drvenih grednika, odnosno strop je vjerojatno bio građen od drvne građe.¹³ Treba spomenuti kako je na taj način građen i strop prvog kata obiju krila, a u prilog tome mogla bi ići i masivna drvena greda SJ 72 pronađena kod temeljne stope zida SJ 4 u južnom dijelu iskopa.

Dakako da je prostorija tijekom gotovo 250-godišnjeg života pretrpjela određene preinake, pregradnje i intervencije, što se najbolje ogleda u sjevernom zidu SJ 35. Uviđa se nekoliko faza gradnje. Vidljivo je kako je komunikacijski prolaz, odnosno nadvojni luk SJ 20 uklopljen u zid naknadno, a preinaka se ticala reorganizacije ili prenamjene samih podrumskih prostorija. Mali zid SJ 14 nastao je vjerojatno tijekom pregradnje samostana koja se desila nakon što je istraživano krilo srušeno kako bi se učvrstio južni zid postojećeg krila. Pored tog prolaza, u sklopu zida SJ 35 u istočnom dijelu pronađen je još jedan prolaz koji je vodio u istu ili moguće u drugu podrumsku prostoriju. Ovaj se prolaz ističe time što je nadvijen polukružnim nadvojn timer lukom građenim

¹² CVEKAN 1975, 14-15; CVEKAN 1989, 78-84; ĐURIĆ, FELETAR 1992, 190-191; SLUKAN ALTIĆ 2005, 70.

¹³ Međutim, kako ostale podrumске prostorije samostana imaju svođove od opeke, ne smijemo u potpunosti odbaciti mogućnost da je tako bilo i u ovoj, premda za to nema arhitektonskih potkriepa.

Pogled na samostanski sklop početkom 20.st. (izvor: Muzej grada Koprivnice).

od nepravilno slagane opeke i kamena. Kamen je nepravilna oblika i istak se doima dosta rustičan u usporedbi s istakom nadvojnog luka SJ 13. Odnos zidova SJ 35 i SJ 87 govori da se u određenom trenutku dogodilo preuređenje podrumskih prostorija koje bi se moglo povezati sa naknadnom ugradnjom luka SJ 20. Vrijeme nastanka tih pregradnji i intervencija smješta se u široko razdoblje između 1778. i 1880.g. tj. neposredno između dva potresa.¹⁴

O najrecentnijoj prenamjeni u istočnoj podrumskoj prostoriji svjedoči jama SJ 33 koja je, budući da je u njemu pronađena velika količina vapna, definiran kao objekt u kojem se gasilo vapno. Ta je jama morala funkcionirati tek nakon što je podrumski dio ove prostorije prenamijenjen.

U sklopu zida SJ 4 nalazi se komunikacijski prolaz SJ 13, koji vodi u zapadnu podrumsku prostoriju, odnosno luk SJ 28 u suprotnom smjeru. Nadvijen je šiljatim lukom sastavljenim od dva reda vertikalno postavljene opeke koje se sužuju prema kraju luka i stapaju s licem zida SJ 4. Luk je posebno zanimljiv jer pokazuje želju za isticanjem konstruktivnih elemenata u podrumskim prostorijama, ali nažalost nije u potpunosti očuvan.

Samostansko krilo tijekom istraživanja, pogled s jugozapada (foto: I. Valent).

¹⁴ Budući da nije bilo mogućnosti detaljnije pregledati samostansku kroniku/spomenicu ostavlja se ovako široki raspon određivanja navedenih pregradnji.

Zapadna prostorija

Zapadna se prostorija prostire kroz A1,2/B1,2, a riječ je o izduženoj pravokutnoj prostoriji u smjeru sjever-jug. Definiran je sjeverni zid prostorije SJ 6, dok južni zid nije bilo moguće definirati zbog ograničenja istražnog prostora. Zapadni perimetralni zid prostorije, koji ujedno čini i vanjski zid samostanskog krila, sastavljen je od dvaju zidova (SJ 2, SJ 3) i četvrtaste zidane konstrukcije (SJ 15) između njih. S istočne je strane prostorija omeđena razdjelnim zidom SJ 4.

Najzanimljivija situacija unutar prostorije svakako je zapadni zid prostorije, gdje se uviđa kako zidovi SJ 2 i SJ 3 te četvrtasta konstrukcija SJ 15 nisu postavljeni u istoj ravnini. To bi moglo govoriti kako samostan nije podignut u jednom mahu. Međuodnos zidova SJ 3 i SJ 15 pokazuje kako je SJ 15 podignut ranije jer se zid SJ 3 u gornjem djelu naslanja na dio zida SJ 15. U prilog tome govori i zaklonjen otvor SJ 54 u jugoistočnom dijelu konstrukcije SJ 15. Iz svega toga vidljivo je, pored različita načina gradnje od ostatka zidova samostana, kako je SJ 15 najranija zidana konstrukcija koja je vjerojatno postojala prilikom izgradnje novog zidanog samostana. Ona se mogla graditi već oko 1660.g. kada su franjevci tek došli na ovo zemljište i podigli svoje prve drvene objekte.

Još jedna nelogičnost koja se nameće jest odnos zidova SJ 2 i SJ 15, budući da se prilikom istraživanja nije uspjela ustanoviti njihova povezanost. Zid SJ 2 na svom južnom dijelu završava licem koje je od zida SJ 15 udaljeno za tridesetak centimetara. Jesu li oni zaista bili odvojeni?! Ako je tako, direktno nam se postavlja pitanje o samoj organizaciji i funkciji zapadne prostorije i gornjih etaža samostana na tome mjestu. No, kako zbog prirode istraživanja nije bilo moguće obaviti istraživanja do temeljne stope zidova, gdje bi se vjerojatno mogla pronaći veza između ovih zidova, tako će odgovor na to pitanje ostati nedorečen.

Razdjelni zid SJ 4 (širina 1,2 m) dvaju prostorija ujedno čini i najduži istraženi zid. Prilikom iskopa probnog rova u južnom dijelu zida otkriveno je kako je bio stepeničasto temeljen. Zanimljive arhitektonske elemente na zapadnom licu zida čine plitke uklopljene niše. Južna niša SJ 22 (šir. 0,68 m, vis. 0,36 m, dub. 0,12 m) nadvijena je manjim lučnim nadvojem koji iz zidne linije izlazi za 3 cm. Na sjevernom dijelu zida nalaze se još tri takve niše (SJ 23, SJ 55, SJ 66) postavljene jedna ispod druge koje za razliku od ranije spomenute nemaju istaknut nadvoj, a i širina im je nešto veća (0,78 m). Identične niše nalaze se na dva mjesta u sklopu zida SJ 2 (šir. 1,4 m, dulj. 4 m), također u tri reda i istih dimenzija kao kod zida SJ 4: tri niše u sjevernom dijelu (SJ 24, SJ 25 i SJ 68), te tri u južnom (SJ 26, SJ 58 i SJ 59). Za pretpostaviti je kako se ove niše nižu i dalje u dubinu. Tri posljednje niše nalaze se nasuprot nišama u sjevernom dijelu zida SJ 4. Najvjerojatnije su služile kao pomoćne police.

Već je ranije spomenute kako neki zidovi svjedoče o raznim fazama prostorija, pa u tom treba spomenuti i zid SJ 8. Sastoji se od četiri reda opeke (vis. 0,4 m, šir. 0,8 m), koje posložene na

Dvije istražene niše u sklopu zida SJ 2 (foto: I. Valent).

Četvrtasta kamena konstrukcija SJ 15 (foto: I. Valent).

debljem sloju zemlje nemaju pravila u slaganju. Vjerojatno je zajedno sa zidovima SJ 4 i SJ 6 zatvarao manju prostoriju tijekom posljednjih godina korištenja južnog krila.

Četvrtasta kamena konstrukcija

Četvrtasta konstrukcija SJ 15 građena je od kamena i tek nekoliko opeka u gornjem dijelu. Kamen je nepravilna oblika i slagan bez pravila. Unutrašnja lica su ožbukana, pravilna i relativno jednake duljine. Na sjevernoj, istočnoj i južnoj strani konstrukcije nalaze se mali četvrtasti otvori stranica duljine 22 cm. Na sjevernoj strani dva su u istoj razini (SJ 29 i SJ 57), a isto se ponavlja i na južnoj (SJ 53 i SJ 54) s tim da se ovdje nalaze desetak centimetara više. Na istočnom se zidu nalaze dva takva otvora, ali na različitim visinama: prvi (SJ 30) se nalazi u istoj razini kao i prethodna četiri, dok se drugi (SJ 85) nalazi pri dnu konstrukcije.

Prilikom određivanja namjene konstrukcije potrebno je u obzir uzeti sve poznate elemente, slojeve i pokretni materijal zapune. Četiri spomenuta otvora vjerojatno čine utore za nosive grede gornje razine koja danas nije očuvana, a što se okomito postavljeno otvora SJ 30 i SJ 85 na

istočnoj strani tiče, oni su u izravnoj vezi s dovodnim kanalima, od kojih je istražen samo gornji (SJ 56, duž. 1,6m, vis. 0,2 m.). Pored toga, pronađeni slojevi (SJ 61 SJ 82) unutar konstrukcije SJ 15 bili su tamni, masni, s većom količinom organskog otpada poput koštica, ljuska od jaja, kestena pa čak i kornjača što ukazuje da je konstrukcija služila kao otpadna (septička) jama. Treba reći da se osim opeke u pokrovu spomenutog kanala nalazi i jedan nepravilan pločasti kamen. Pored toga, činjenica da konstrukcija nema pod već dno čini zeleni masni sloj zemlje (SJ 84) govori o mogućnosti upijanja tekućeg dijela sastava zapune upojne jame. Sama činjenica da je riječ o građevnoj strukturi od kamena upućuje i na njegovu namjenu, jer bi opeka u takvim slučajevima bila mnogo podložnija nagrizanju amonijaka, te listanju i propadanju, a to potkrepljuje i postojanje dovodne kanalizacijske cijevi (SJ 56) s istočne strane.

Iskopavanje nalaza unutar kamene konstrukcije SJ 15 (foto: I. Valent)

Ostatci drvene preše za grožđe (foto: I. Valent)

Drvena preša za grožđe

Unutar zapadne prostorije pronađeni su jasno određivi materijalni ostaci koji svjedoče o jednom dijelu svakodnevnog života i aktivnosti unutar samostanskih zidova. Naime, u sjevernom dijelu zapadne prostorije pronađena je razrušena drvena konstrukcija sastavljena od nekoliko debelih drvenih greda položenih u različitim smjerovima, malih utora i dasaka te jedne velike drvene bačve s drvenim obručem (SJ 47). Cijela je konstrukcija interpretirana kao preša za grožđe. U prilog tome ide i veliki broj keramičkih vrčeva pronađeni unutar konstrukcije SJ 15. Nakon prestanka korištenja podrumskih prostorija cijeli je prostor zajedno s prešom zatrpan.

Drveni objekt

U zapadnom dijelu iskopa, odnosno zapadno od perimetralnog zida južnog samostanskog krila, pronađeni su ostatci koji sugeriraju da se tu nalazio objekt građen od drvenih greda i pruća povezanog blatom. Pronađeni su izgorjeli ostatci triju debelih greda u smjeru sjeveroistok-jugo-zapad (SJ 40, SJ 39, SJ 75), veliki broj tankog pruća i svojevrsnog kućnog ljepa. Čitava je površina bila tvrdo zapečena i sadržavala veliku količinu keramičkih ulomaka. Sjeverno od njih nalazila se otpadna jama koja ulazi pod sjeverni profil iskopa. Prema pronađenom pokretnom arheološkom materijalu i dijelovima konstrukcije pretpostavlja se da je riječ o drvenom stambenom objektu (odnosno njenom dijelu) koji je funkcionirao prije izgradnje zidanog samostana, iz vremena prvog dolaska franjevac na ovo mjesto oko 1657.g.

TIPOLOŠKA ANALIZA POSUĐA¹⁵

Činjenica jest da su istraživanja takvog tipa u sjevernoj Hrvatskoj nisu česta, poglavito zbog činjenice što novovjekovna i moderna razdoblja arheološkoj struci nije »toliko zanimljiva«. Kao izdvojeni primjer po karakteru i rezultatima istraživanja treba izdvojiti i postaviti paralelu sa zaštitnim arheološkim istraživanjima starog franjevačkog samostana u osiječkoj Tvrđi (danas izložbena dvorana Waldinger), provedenim krajem 2003. i početkom 2004.g.¹⁶ Usporedba je nužna ako ne zbog same franjevačke zajednice, onda zbog tipološki sličnih oblika posuđa, istog vremena nastanka te velikoj količini pronađene pokretne arheološke građe.

U ovom radu ukupno¹⁷ su obrađene 32 keramičke i 22 staklene posude. Keramičke posude podijeljene su na majoličke vrčeve, trbušaste vrčeve i boce trolisnog izljeva, kruškoliike vrčeve i vrčiće ravnog oboda, lonce i lončiće, zdjele, zdjelice, plitice i tanjure te pehare i tintarnice. Od staklenog posuđa nalazimo čaše koničnog oblika i na visokoj profiliranoj nozi te razne boce i bočice. Sve bolje očuvano posuđe pronađeno je u unutrašnjosti kamene konstrukcije.

¹⁵ Tipološka analiza posuđa koprivničke franjevačke zajednice s kraja 17. i 2.pol. 18.st. bila je tema stručnog ispita autora teksta krajem 2009.g., pod mentorstvom prof. Ante Rendić-Miočevića iz Arheološkog muzeja u Zagrebu.

¹⁶ Ta je istraživanja proveo Muzej Slavonije Osijek, a voditeljica je bila Jasna Šimić. RADIĆ Mladen ur.: *Keramika i staklo 17. i 18. stoljeća iz starog Franjevačkog samostana (srpanj-prosinac, 2005)*. Muzej Slavonije Osijek, katalog izložbe. Osijek 2005.

¹⁷ Osim spomenute objave, prilikom tipološke obrade nalaza korišteni su i pregledi novovjekovne pokretne arheološke građe iz Celja (Slovenija), Beograda (Srbija) te zapadne Slavonije i Prigorja: GUŠTIN Mitja, JEZERŠEK Mirjam, PROŠEK Nataša: *Katalog keramičkih najdb iz Celja*. U: GUŠTIN Mitja ur.: *Srednjeveško Celje*. Ljubljana 2001. 195-238, BIKIĆ Vesna: *Gradska keramika Beograda (16.-17. vek)*. Beograd 2003., RADIĆ Mladen, BOJČIĆ Zvonko: *Srednjovjekovni grad Ružica*. Osijek 2004. i ČIMIN Robert: *Keramički nalazi s utvrde Čanjevo*. U: BEKIĆ Luka ur.: *Utvrda Čanjevo. Istraživanja 2003-2007*. Visoko 2008. 121-189.

Majolički vrčevi talijanske i habanske proizvodnje (foto: V. Kostjuk).

Majolički vrčevi

Majolika je do sada razmjerno slabo obrađivana skupina keramičkog posuđa u kontinentalnoj Hrvatskoj i tek se u posljednje vrijeme ozbiljnije pristupa njenoj obradi.¹⁸ Ono, međutim, ponekad predstavlja mnogo dragocjenije nalaze negoli obična lokalna keramika budući da je vremenski odredivija poradi toga što pojedine radionice i pokrajine neke tipove posuđa proizvode i izvoze tijekom određenog razdoblja. To se ponajprije odnosi na renesansno razdoblje majoličke proizvodnje sjeverno- i srednjoitaljskog područja tijekom 15. i 16. st. U 17. st. majolički proizvodi ne predstavljaju više raritet i skupocjenu robu, već su mnogo rašireniji u upotrebi i mogu se pronaći na gotovo svakom boljem stolu.¹⁹ Upravo stoga majolički nalazi izdvojeni su u posebnu skupinu posuđa budući da je ono uvezeno iz Italije ili neke od srednjoeuropskih radionica.

I u Koprivnici se uviđaju dva različita porijekla takve keramike, odnosno dva različita tipa i načina izrade. Prvu skupinu čini malobrojna talijanska keramika, odnosno trbušasti vrčevi raznih dimenzija s visokim vratom i širokim trolisnim izljevom te s trakastom ručkom i višom proširenom nogom. Trakasta ručka proteže se od oboda do najšireg dijela trbuha. Raščlanjena je dubljim žlijebom po sredini, na kojem se nalaze i tri bubičaste aplikacije. Ručka pri dnu prelazi u dvije vitice i kružnu nisku aplikaciju. Sam oblik (izljev, trbuh, noga i ručka) odstupa od klasičnih renesansnih vrčeva. Međutim, sve to u četiri bolje očuvana primjerka vrlo je slično, ako ne i identično, što bi moglo ukazivati na istu talijansku radionicu ili barem pokrajinu. Razlika je tek u sastavu biskvita i načinu ukrašavanja. Tako kod vrčeva PN 80 (T.1-2) i PN 443 nalazimo biskvit oker boje, fino pročišćen, u duhu renesansnih talijanskih vrčeva 16. st., a kod vrčeva PN 406 (T.2-2) i PN 412 (T.1-1) biskvit je nešto tamniji, s više primjesa. Razlike su i kod načina slikanja

¹⁸ Autor članka među prvima je pristupio obradi takove vrste keramičke građe u sjevernoj Hrvatskoj, a obrađivao je i novovjekovnu keramiku na obali, poput keramičke građe iz Rijeke. Vidi ČIMIN, R.: Glazirano stolno posuđe na području sjeverozapadne Hrvatske od 15. do 18. st. *Studia universitatis hereditati* 1. Koper 2008. 95-135, i ČIMIN Robert: Kasnosrednjovjekovni, novovjekovni i moderni keramički nalazi. U: RADIĆ ŠTIVIĆ Nikolina, BEKIĆ Luka ur.: *Tarsatički principij. Kasnoantičko vojno zapovjedništvo*. Rijeka 2009. 335-375.

¹⁹ ČIMIN 2008b, 104.

i upotrebe boja. Prva dva na mekoj bijeloj smalto glazuri upotrebljavaju samo tople boje (plava, smeđa, narančasta i žuta), a središnji motiv (ptica: šojka kreštalica?) postavljen je pod trolisnim izljevom kojeg okružuju vegetabilni motivi, dok je kod drugog tipa središnji motiv (dvoglavi orao) slikan tamnim hladnim bojama (crna, smeđa), a vegetabilni motivi polako iščezavaju. Sve to upućuje na vremenski razmak nastanka dvije skupine vrčeva, pa tako vrčeve s prikazom ptice (PN 80 i PN 443), zbog izbora motiva i slikanja širokim potezima kista, možemo povezati sa središnjom Italijom krajem 17.st., dok su vrčevi s orlom vjerojatno proizvedeni oko prve četvrtine 18.st. u gradu Pesaro u talijanskoj pokrajini Marche. Inače se dvoglavi orlovi povezuju uz radionice obitelji Este,²⁰ a u koprivnički su samostan mogli stići i posredovanjem Venecije. Treba napomenuti kako sva četiri spomenuta vrča na dnu imaju smeđom bojom potpis/signaturu autora: prva dva AN (AVN) ili M (isti autor?), a druga dva BM.

Preostali majolički materijal daleko je brojniji od prethodno spomenutih primjeraka, no u lošijem stupnju očuvanosti i kvalitete izrade. Riječ je o krušolikim vrčevima ravnog oboda ili manjeg trolisnog izljeva. U principu nije riječ o klasičnoj majolici, budući da se ona veže isključivo uz italjsko područje, već fajansi i to onoj tzv. habanskoj.²¹ Karakterizira ju osebujan marmorizirani brzopotezni i razliveni način ukrašavanja uz ograničeni izbor boja (većinom razni tonovi plave boje) kojim se prekriva gotovo čitava površina posude. Način ukrasa nastao je mješavinom utjecaja jakih proizvodnih centara poput nizozemskog Delfta i talijanske Faenze te Bliskog Istoka, a u Koprivnicu su brojni nalazi poput vrča PN 336 (T.2-3) stigli najvjerojatnije s područja Mađarske početkom 18.st. Ponekad se za potrebe tržišta pokušava prikazati i određen motiv pa tako na vrču PN 150 (T.2-1) središnji motiv čini crkva sa samostanskim krilom, koje okružuju niska ograda, stabla i oblaci. Ne treba odbaciti mogućnost da se tu prikazuje upravo koprivnički franjevački samostan.

Trbušasti vrčevi i boce trolisnog izljeva (foto: V. Kostjuk).

²⁰ Usmeno priopćenje Helge Zglav-Martinac, Vis, 15.10.2009.

²¹ Habani su bili pripadnici protjerane baptističke sekte, koji su se tijekom 16.st. naselili diljem Srednje Europe (Mađarska, Slovačka), odakle su izvozili svoje prepoznatljive proizvode (RADIĆ 2005).

Keramički trbušasti vrčevi i boce trolisnog izljeva

Preostale keramičke posude teško su vremenski određivije pa ih stoga datiramo u zadnju četvrtinu 17. i prvu polovinu 18.st. Trbušasti vrčevi trolisnog izljeva čine najbrojniju skupinu keramičkih nalaza. Općenito je prihvaćeno mišljenje kako su te posude služile za posluživanje vina na stolu, a veliki broj posuda pored ranije spomenute drvene preše za grožđe ide toj činjenici u prilog. Franjevci su na tom području posjedovali velik broj vinorodnog zemljišta, koje je za njihove potrebe obrađivalo i okolno stanovništvo.

Većinom je riječ o istom obliku trbušastog vrča (T.4-1, PN 226; T.4-1, PN 202) visine oko 20 cm s jednom trakastom ručkom koja se proteže od sredine vrata posude pa do najšireg dijela trbuha, a mogu biti i manjih dimenzija poput vrčića PN 119 (T.5-1). Ručka vrlo često po sredini s vanjske i unutrašnje strane ima širi plitki žlijeb, a da je naknadno aplicirana posudi svjedoči otisak prsta pri dnu. Iznimno se na jednom vrču većih dimenzija PN 367 (T.3-1) na ručki pojavljuju dva žlijeba. Noga je većinom proširena na stopi ravnog ili uvučenog dna, a obod raščlanjen žlijebom i odvojen naglašenim oblim rebrom. Vrat od trbuha posude odvaja jedno oblo ili oštro rebro, iznad koje se može nalaziti snop plitkih žlijebova. Većim su dijelom jednobočno glazirani s vanjske strane (različiti tonovi zelene ili smeđe glazure), a mogu biti i neglazirani, a ponekad čak i oslikani. Na vrčiću PN 119 slikano je bijelom bojom na trбуhu u vidu pet spiralnih motiva povezanih jednom linijom iznad njih, a kod vrča PN 202 (T.4-2) oslikavanje se svodi na nekoliko širih crnih linija u gornjem dijelu trбуha.

Boca je pronađeno tek nekoliko, od kojih se izdvaja PN 355 (T.5-2). Od vrčeva se razlikuju tek suženim grlom i manjim izljevom te većom zapreminom trбуha. Ovakav tip posuda postoji i u manjoj dimenziji, kao što je vidljivo kod bočice PN 128 (T.5-3). Obje su posude s vanjske strane neglazirane, a glazura se nalazi isključivo na unutrašnjoj strani i preko oboda.

Keramički kruškoliki vrčevi i vrčići ravnog oboda

Tih vrčeva pronađeno je prilično, gotovo ista količina kao i trbušastih vrčeva trolisnog izljeva. Da li su i oni korišteni za vino, vodu ili oboje, nije sasvim poznato. Međutim, ono što se nameće kao vjerojatnost i mogućnost jest da su domaće proizvodnje i da je kao model zasigurno korišten fajansni vrč ravnog oboda habanske proizvodnje. U pravilu su nešto niži od prethodnih vrčeva (visina od 15-17 cm), a također posjeduju jednu ručku koja je ovdje kružnog presjeka. Noga na niskoj stopi neznatno je uvučenog ili ravnog dna. S vanjske je strane redovito mrljasto ili višebojno glazirana raznim tonovima isključivo zelene ili smeđe boje (izuzetak tek predstavlja crna boja kod vrča PN 439, T.6-3), a ponekad mogu biti glazirani i s unutrašnje strane. Zbog podljevanja tekućine u nekim se slučajevima na inače ravnom obodu neprimjetno izvija manji izljev (PN 140, T.6-1).

Sačuvana su nam i dva cijela vrčića ravnog oboda i ravnog dna koji su glazirani i s vanjske i unutrašnje strane. Kod oba se na trбуhu posude javlja reljefni ukras i to kod posude PN 430 (T.6-2) dijagonalni niz urezanih žlijebova, a kod PN 465 (T.6-4) u četiri reda utisnuti su nizovi istostraničnih trokuta. Visina od samo 10-ak cm upućuje na to da se iz ovih posuda vino moglo i ispijati.

Keramički lonci i lončići

Lonci su tipološki određene posude zatvorenog tipa kod kojih visina prelazi širinu oboda, a učestalo su korištene prvenstveno za spravljanje tečne (jušne) hrane. Različitih su dimenzija i visine (17 do 19 cm), a zajedničko im je to da ponajčešće najveću širinu imaju u gornjem predjelu trбуha. Tonovi prevladavaju od žućkastih, oker, narančastih, smeđih ili sivih boja. Ponekad s unutrašnje strane podno oboda imaju i ležište za poklopac poradi lakše pripreme hrane. Izlaga-

njem nad vatrom na vanjskoj se površini pojavljuju tamni crni tragovi gorenja, a isto se događa i preko oboda. Ponekad mogu imati i jednu trakastu ručku koja izlazi iz oboda ponekad višestruko raščlanjena i spušta se na gornji dio trbuha (PN 10, T.9-1). Vrlo su rijetko glazirani, ponajprije samo preko oboda ili po cijeloj unutrašnjosti (PN 322, PN 260), a mogu imati i manji neprimjetni izljev. Postoje i primjerci manjih dimenzija (PN 326, T.9-2). Kod dvije veće posude, PN 423 (T.7-1) i PN 434 (T.8-1), nisu primijećeni tragovi gorenja, a šireg su otvora i ravnog dna. Da li je ovdje riječ o loncima za pripremu hrane ili možda čak o noćnim posudama teško je reći.

Keramičke zdjelice, plitice i tanjuri

Zdjelice poput PN 229 (T.7-3) i PN 230 (T.7-4) većinom su istog tipa, odnosno oblika, promjera 16-17 cm i visine oko 5 cm. Obod im je zaobljen i podvinut, a noga proširena i ravnog dna. Glazirane su samo s unutrašnje strane, u tonovima smeđe ili zelene glazure, a nerijetko se i oslikava geometrijskim motivima (npr. motiv spirale ili pasjeg skoka). Pronađeno je više ulomaka drugih sličnih zdjelica što govori kako su one vjerojatno dolazile u setu. Za razliku od ovih zdjelica PN 259 (T.9-3) ima ravan obod i proširenu prstenastu nogu ravnog dna. S vanjske je strane ukrašena nizom dijagonalnih žlijebova, a na unutrašnjosti je smeđa mrljasta glazura (špricanje crnom bojom). Ovakav način glaziranog ukrasa karakterističan je za 17.st. i vjerojatno je turske provenijencije. Veće zdjele su izuzetno rijetke, kao i tronožne tave (PN 420). Isto je i s pliticama, od kojih se izdvaja tek PN 333 (T.7-2) dubokog recipijenta, ravnog oboda i dna. Zanimljiva je jezičasta reljefno ukrašena ručka s vegetabilnim motivom, a postoji mogućnost kako su izvorno bile dvije.

Tanjure bismo mogli podijeliti na plitke i duboke. Dubokih je pronadeno u više primjeraka, ali su u biti istog oblika poput PN 390 (T.8-4). Obod im je zaobljen i izvučen, a dno ravno ili zaobljeno. U pravilu su promjera oko 19 cm i visine oko 5 cm. S unutrašnje strane i preko oboda redovito se glaziraju tonovima zelene boje, a među njima izdvaja se i jedan majolički tanjur PN 126 (T.8-3), vjerojatno talijanskog porijekla. Plitki se tanjuri (PN 273/389, T.10-2; PN 395, T.10-1) više razlikuju dimenzijama pa tako postoje oni manji promjera do 27 cm, ali i veći promjera do 38 cm. U svemu ostalom slični su dubokim tanjurima. Među njima, izdvaja se manji zeleno glazirani tanjurić PN 422 (T.8-2) koji je vjerojatno činio dio nekog seta, moguće s nekom šalicom ili peharom.

Zdjelice i tanjuri (foto: V. Kostjuk).

Keramički pehari i tintarnice

Na kraju su od keramičkih posuda ostale one manjih dimenzija poput pehara/čaša (PN 123, T.10-3; PN 415, T.10-4) i tintarnica (PN 144, T.10-5; PN 207, T.10-6). Pehari su, naravno, služili ispijanju tekućine (poneki bolji primjerci mogli su se koristiti i prilikom bogoslužja). Šireg su oboda (9-10 cm) i na proširenoj nozi, a visine oko 10 cm. Glazirani su zelenom bojom, a mogu i ne moraju biti glazirani i s unutrašnje strane. S vanjske su strane ukrašeni vodoravnim ili pak cik-cak postavljenim urezanim žlijebovima.

Tintarnice su manje keramičke posude u kojima se držala tinta prilikom pisanja kronika, spomenica i drugih samostanskih knjiga. Najčešće poprimaju oblik trbušastog lonca (PN 144), a mogu imati i proširenu nogu (PN 207). Redovito su glazirani zelenim tonovima preko cijele površine.²²

Staklene čaše koničnog oblika i čaše na visokoj nozi

Iznenaduje poveći broj cjelovito očuvanih neukrašenih čaša jednostavnog koničnog oblika (T.11-1-6). Puhane su slobodno, a u sastavu staklene paste vidljivi su mjehurići. Boja staklene paste proteže se od žućkaste do plave, zelene ili zelenkasto-plave boje, a na većem je broju primjeraka na površini vidljiva irizacija, odnosno kemijski proces propadanja površine u vidu listanja u tankim slojevima. Promjer oboda iznosi 6-7 cm, a i visina je ista.

Jedna čaša PN 268 (T.11-5) viša je (8 cm) i skladnija, odnosno za razliku od ostalih ima ravno dno i gravirani ukras na vanjskoj površini u vidu vegetabilnih i geometrijskih motiva. Pasta je prozirna, pročišćenija i finije izrade. Moguće da je riječ o importu. Njemačkog je porijekla zasigurno donji dio čaše na tri noge (T.11-8), gdje se izrađuju već sredinom 17.st.²³

Naredne četiri cijele čaše PN 253 (T.12-1), PN 205 (T.12-2), PN 138 (T.12-3) i PN 129 (T.12-4) po svemu su istovjetne prvoj skupini, s tim da se pri dnu javlja bradavičasti ukras (bukle) u jed-

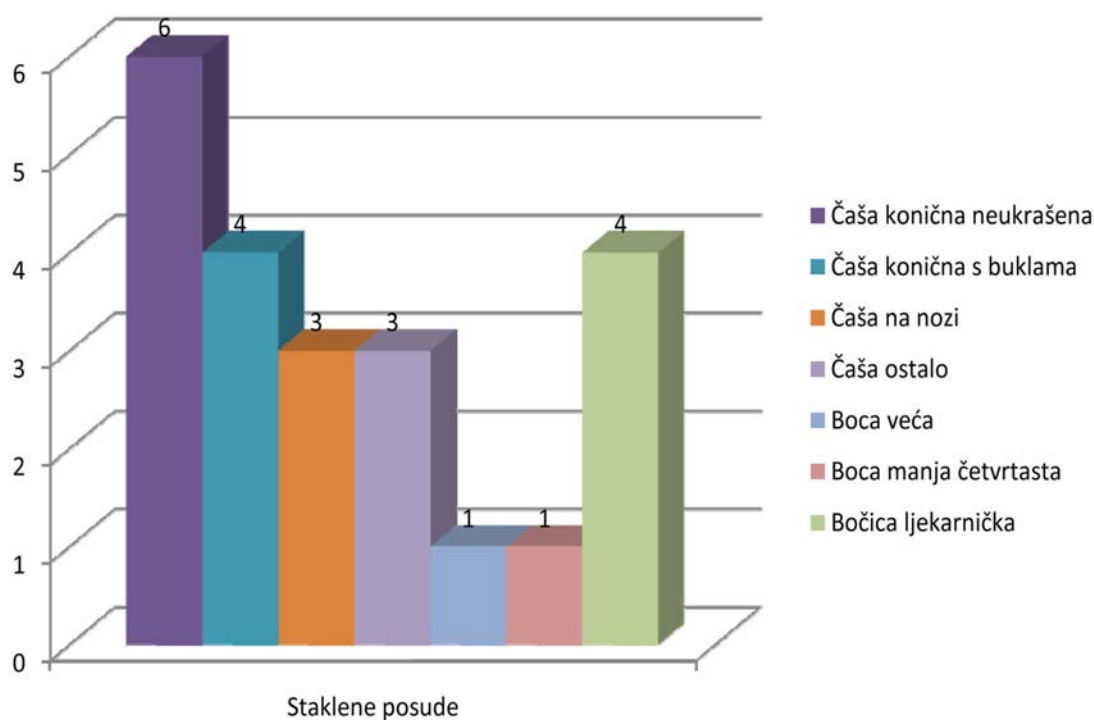
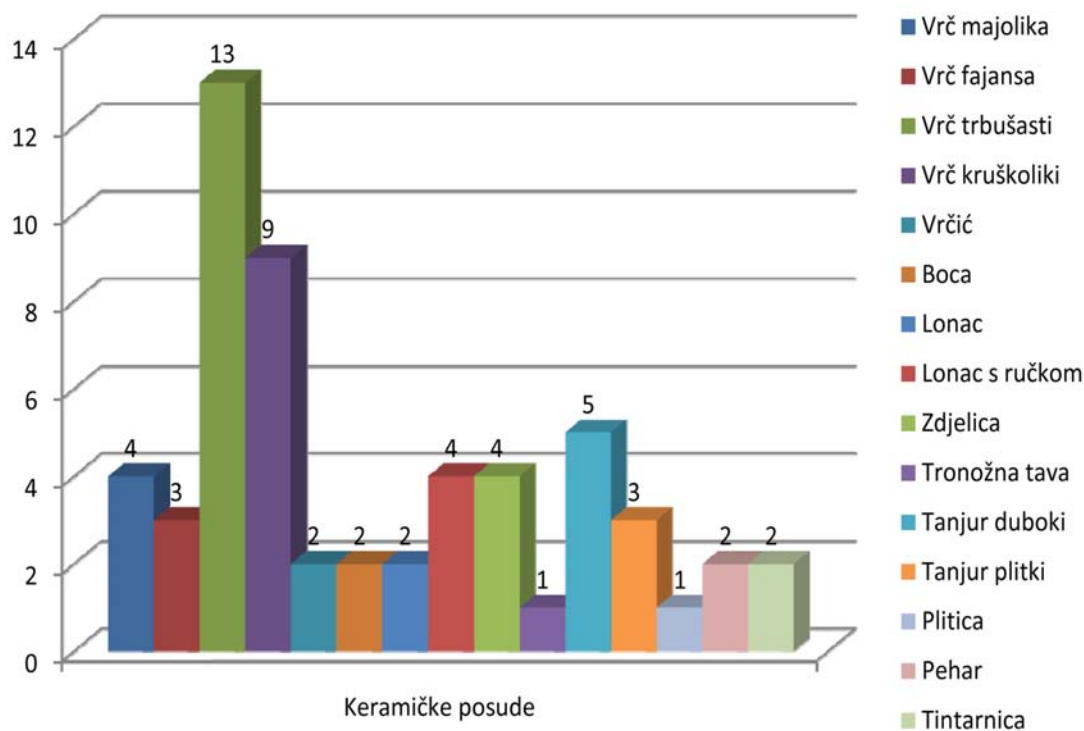
Izbor očuvanog staklenog posuđa (foto: V. Kostjuk).

Čaša koničnog oblika s graviranim motivom crkve, T.12-4 (foto: V. Kostjuk).

²² ČIMIN 2008b, 123.

²³ HURST VOSE Ruth: *Glass. The Antique Collector's Guides*. London 1989, 123.

Tabelarni prikaz količine keramičkog i staklenog posuđa (izrada: R. Čimin).

nom ili više redova. Ovakav način ukrasa podsjeća na njemačke gotičke čaše, odnosno ukazuje na stariju tradiciju izrade. Čaša PN 129 na vanjskoj strani ima gravirani ukras s motivom crkve i vinove loze s grožđem oko nje.

Postoji i određeni broj bolje očuvanih čaša na visokoj profiliranoj nozi (PN 175, T.12-6; PN 143, T.12-7), od kojih je tek jedna očuvana u potpunoj visini od 13 cm (PN 309, T.12-5). Stojeći

Samostansko krilo tijekom istraživanja, pogled sa sjevera (foto: V. Kostjuk).

na proširenoj kružnoj stopi izgledaju vrlo profinjeno i luksuzno, a tome pridonosi i konični ili zvonoliki oblik oplošja vrlo tankih stijenki. Tijelo noge redovito je bogato raščlanjeno (profilirano), a može biti kružnog ili osmouglog presjeka. Dodatno ukrašavanje redovito nedostaje. Vjerojatno potječu iz neke od srednjeeuropskih zemalja tijekom prve trećine 18.st.,²⁴ a često se povezuju i uz englesko područje.

Ostali dio staklenih nalaza čine jedinstveni predmeti poput manje čašice zaobljenog dna PN 394 (T.11-9) ili konične čaše na tri dugmetaste noge PN 405 (T.11-8), njemačkog porijekla, gdje se proizvode već od sredine 17.st.

Staklene boce i bočice

Lošije su očuvane staklene boce s visokim vratom (njem. *Kuttrolf*) načinjenim od isprepletanih šupljih cijevčica i s trolisnim izljevom poput PN 218 (T.11-8). Ovakve su boce poznate već od 16.st.,²⁵ a već su i ranije pronalažene unutar koprivničke tvrđave.²⁶ Fragmentarno su pronađene u velikom broju te im je zbog velike krhkosti i lomljivosti ponekad vrlo teško prepoznati oblik, a redovito se češće očuva gornji kompaktniji dio boce. Boce su puhane u kalup kojim se dobiva reljefni izgled, a oplošje je najčešće kvadratičnog ili složenog poligonalnog oblika. Osim ovih boca, postoje i jednostavne boce četvrtastog oblika, poput PN 28 (T.13-6), ali i mnoge druge kojima je zbog fragmentiranosti teško prepoznati izvorni oblik.

Za razliku od boca veće zapremine, mnogo su bolje očuvane manje bočice, odnosno ljekarničke ampulice (PN: 435, 115, 409, 468, T.13-2, 3, 4, 5). Uglavnom su cilindričnog tijela, ali mogu biti i poligonalnog. Obod je redovito sužen, a može biti i prema van izvijen. Većinom su zelenkaste boje, slobodno puhane, a kod većine njih prisutna je i irizacija. Ovakve bočice nisu rijetke u Koprivnici, pa je tako veći broj

Nastavak građevinskih radova na temeljima zgrade, 03.09.3009. (foto: R. Čimin).

²⁴ HURST VOSE 1989, 137, 181; MILLER Judith and Martin: *Miller's understanding antiques*. London 1995, 127.

²⁵ HURST VOSE 1989, 29.

²⁶ ČIMIN 2009a, T.2-4.

pronađen prilikom sustavnih istraživanja u malom dvorištu Starog magistrata tijekom 2009.g., a i u fundusu Muzeja grada Koprivnice već od ranije postoji određeni broj sličnih posuda.

Ostali nalazi

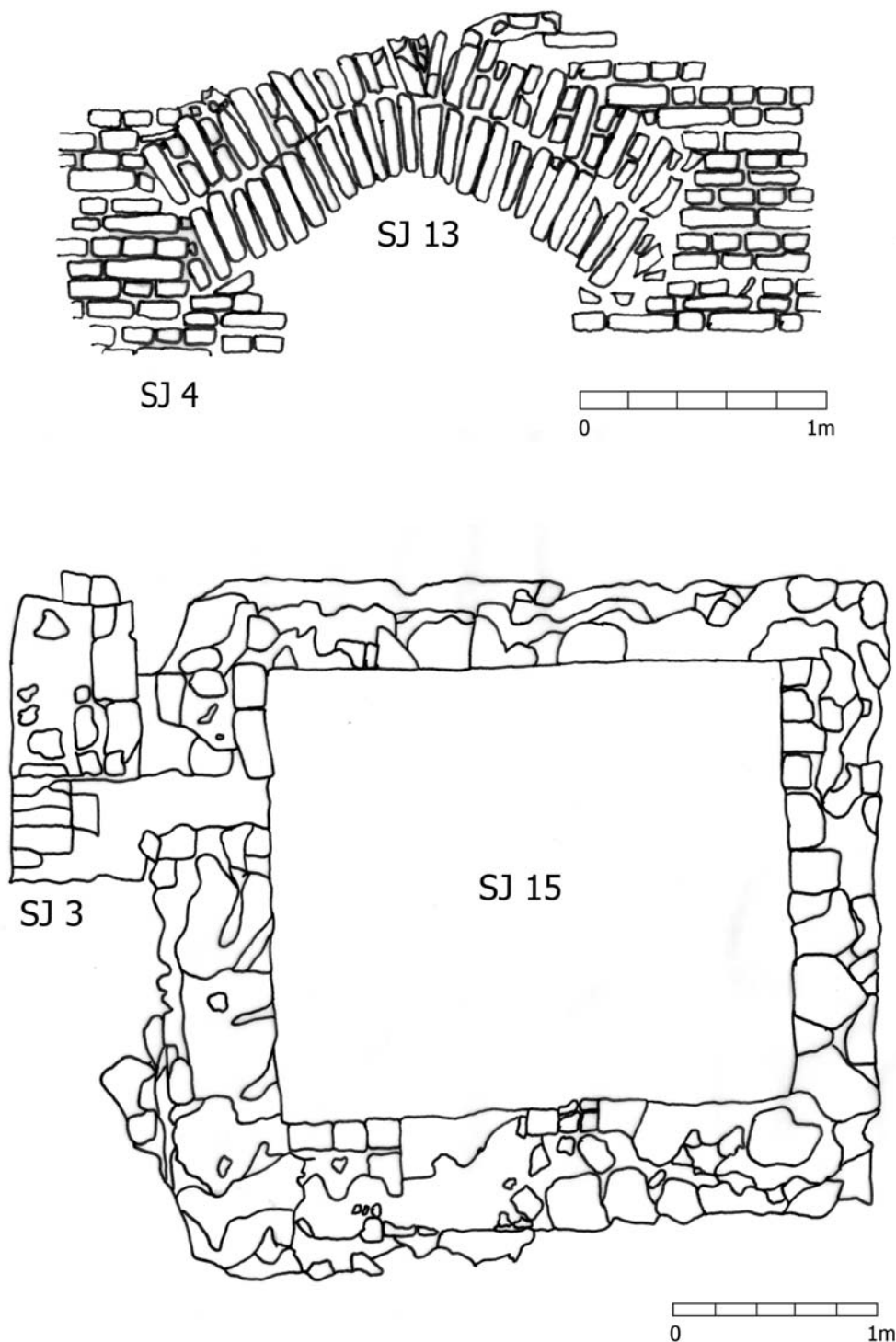
Osim keramičkih i staklenih nalaza, pronađena je i manja količina metalnih predmeta (većinom željezni kovani čavli i klinovi, olovni uteg, puščano zrno) i životinjskih kostiju. Osim tih »klasičnih« arheoloških nalaza zanimljivi su i pronađeni uzorci: tkanine (PU: 2, 3, 16, 19, 25), kože (PU 22), kestena (PU 20), koštica (PU 7), ljske jajeta (PU 21), školjki (PU 27) i oklopa kornjače (PU 26, PU 28), koji nam govore o raznim djelatnostima i prehrani stanovnika samostana. Tijekom istraživanja pronađena je i veća kamena topovska kugla koja je pod nepoznatim okolnostima nestala.

ZAKLJUČNA RIJEČ

Istraživanja franjevačkog samostana u Koprivnici posebno su vrijedna iz više razloga. Kako je tijekom ove kampanje istražen samo jedan dio južnog krila samostana nije moguće izvući potpune zaključke, pogotovo ako se u obzir uzme da je istraživanje bilo zaštitnoga karaktera i cjelokupna površina, osim unutrašnjosti konstrukcije SJ 15, nije istražena do zdravličnog sloja. No, istraživanja su ponudila pregršt novog pokretnog materijala, a pored toga dokumentiran je i prepoznat raspored i oblik dviju podrumskih prostorija južnog samostanskog krila. Time je zapravo otkriven jedan djelić gradske povijesti, koji će se ubuduće poput slagalice uklopiti u zaokruženu i smislenu priču oko razvoja grada Koprivnice. Dosadašnja arheološka istraživanja bila su razmjerno skromna (spomenimo tek ona iz 2002.g. kod zgrade Oružane), dok je pored ovih tijekom 2009.g. Muzej grada Koprivnice proveo i sustavna arheološka istraživanja u malom dvorištu Starog magistrata, koja su također ponudila veliku količinu pokretnog materijala u širem vremenskom rasponu od 14. pa sve do 19.st.

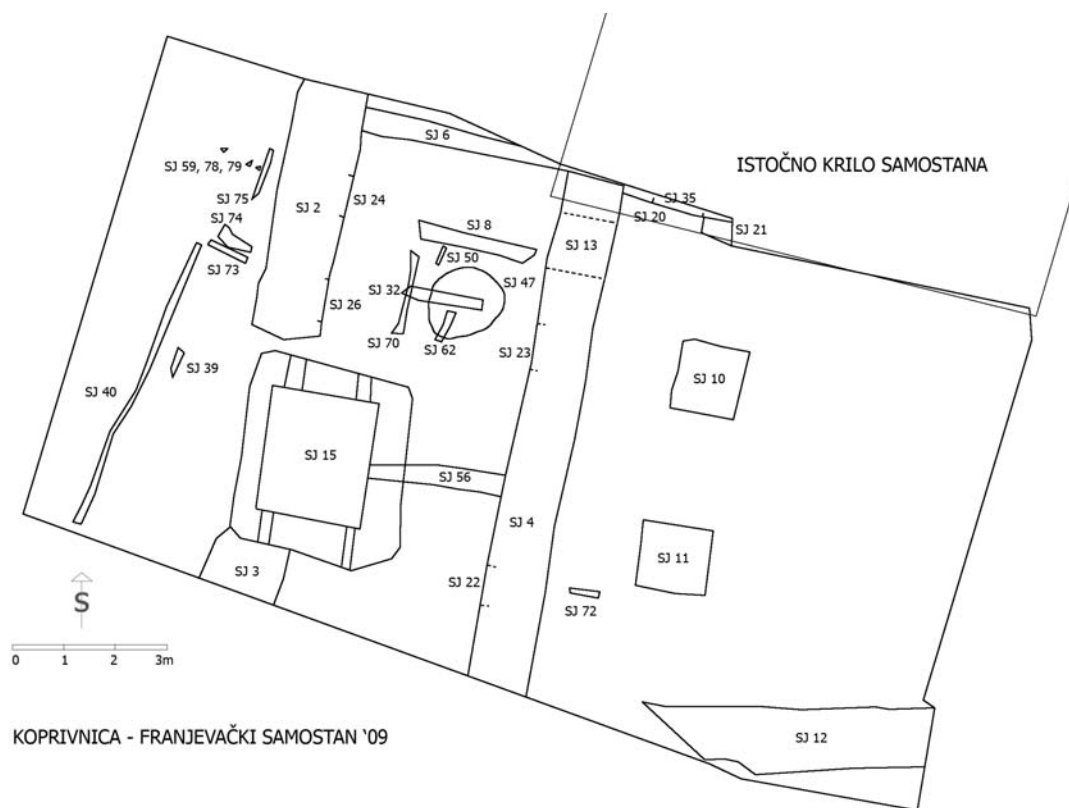
Istraživanjima je prepoznato nekoliko razvojnih faza samostana te dvije podrumске prostorije južnog samostanskog krila srušenog 1923.g. Prvu fazu samostana karakteriziraju drveni stambeni objekti i četvrtasta kamena konstrukcija koja je vjerojatno već u to vrijeme bila podignuta. Ta je konstrukcija potom sekundarno iskorištena i uklopljena u novi zidani samostan i njen je zid činio dio zapadnog perimetralnog zida samostanskog krila. Dodavanje nadvojnih lukova SJ 20 i SJ 87 u sjeverni zid istočne prostorije (SJ 35) trebalo bi se dovesti u vezu s jednim od dva jača potresa, što je imalo svrhu učvršćivanja prostora između razdjelnog zida SJ 4 i polustupa SJ 35. Te intervencije označuju početak pregradnje podrumskih prostorija zidanog samostana tj. treću fazu samog samostana. Kasnije dolazi do prenamjene istočne prostorije, odnosno jedan njen dio koristi se kao jama za gašenje vapna, a nakon toga slijedi zatrpavanje. Posljednju fazu korištenja podrumskih prostorija svjedoči zid SJ 8 koji je nadovezujući se na zidove SJ 4 i SJ 6 tvorio s njima neku manju prostoriju unutar prizemlja južnog samostanskog krila.

Već je ranije naglašeno kako su ova istraživanja od posebnog značaja za Koprivnicu budući da je do sada sličnog pokretnog materijala u fundusu Muzeja grada Koprivnice bilo vrlo malo. Osobito važna jest činjenica što su nalazi iz samostana u visokom stupnju očuvanosti, pa je u ovom radu obrađeno više desetaka različitih keramičkih (32 predmeta) i staklenih posuda (22 predmeta). Sasvim je sigurno kako je moguće na još nekoliko desetaka predmeta načiniti primarnu restauraciju, odnosno barem polijepiti razbijene dijelove posuda čime bi se broj cjelovitih posuda povećao, a statistički i tipološki pokazatelji bili bi daleko precizniji i točniji.

Nacrtna dokumentacija nepokretnih nalaza (crtež: I. Valent)

No, već i na spomenutoj brojci moguće je načiniti određenu tipološku analizu posuđa što ga je franjevačka zajednica krajem 17. i tijekom prve polovine 18.st. svakodnevno koristila. Vidljivo je kako su imali mogućnost naručivati majoličke vrčeve iz Italije ili vrčeve habanske fajanse iz Srednje Europe, ali su u isto vrijeme svakodnevno koristili i domaće proizvode, poput trbušastih i krušolikih vrčeva. Vrčevi uvelike brojno prednjače i čine više od trećine ukupno obrađene građe u ovom radu, dok brojem primjeraka slijedi keramičko posuđe otvorene forme (zdjele,

KOPRIVNICA - FRANJEVAČKI SAMOSTAN '09

Tlocrt istraženih nepokretnih nalaza (izrada: R. Čimin).

zdjelice, plitice i tanjuri), zastupljeno s 14 primjeraka. Od staklenih posuda najviše je jednostavnih čaša koničnog oblika (polovina obrađenih), a veći je i broj manjih ljekarničkih bočica (4). Njihova je zastupljenost u suprotnosti s tabelarnim prikazom, odnosno ovdje obrađenom građom, budući da je pronađen čak i veći broj čaša na visokoj nozi te boca *Kuttrolf* tipa, koji su zbog krhkosti podložniji oštećenju. Upravo zbog toga nisu uvršteni u analizu budući da zahtijevaju restauraciju.

Istraživanja u koprivničkom samostanu iz više razloga pokazuju nesumnjivu sličnost s arheološkim istraživanjima franjevačkog samostana u Osijeku. Ponajprije je, također riječ o istoj vjerskoj zajednici, ali i o istom vremenu (od 2. polovine 17. do sredine 18.st.), a i istraživanja su u oba slučaja bila zaštitnog karaktera. Potom, i tamo je pronađena velika količina dobro očuvanog pokretnog arheološkog materijala, vrlo sličnih keramičkih i staklenih oblika. Naposljetku treba reći da je i tamo najveći broj bolje očuvanih nalaza (poglavito staklenog posuda) pronađeno u kanalizacijskom sustavu i bunaru, kao što je bio slučaj i u koprivničkom samostanu, gdje je većina tih nalaza pronađena unutar četvrtaste kamene konstrukcije definirane kao sanitarni čvor, odnosno septička jama.

Na kraju treba reći kako arheološki radovi u samostanu predstavljaju prva zaštitna arheološka istraživanja na području koprivničke tvrđave. Sve do 2009.g. vidljivi i nevidljivi ostatci tvrđave novim građevinskim i komunalnim intervencijama sustavno se uništavaju i na taj joj se način progresivno briše svaki trag. U slučaju franjevačkog samostana arheološka struka je spasila dio koprivničke povijesti u materijalnom obliku, koja bi u drugom slučaju zauvijek nestala.

SUMMARY

These excavations were particularly important, as Koprivnica Museum has had little or none artifacts on collection. Especially important was the fact that Franciscan monastery artifacts have been highly preserved, so this paper has covered dozens of different ceramic (32 items) and glass artifacts (22 jars). It's certain that a few dozens of items could be exposed to primary restoration, or at least glue together its broken pieces, thus increasing the number of complete jars and improving statistics and typology indicators, making them more accurate and precise.

However, the currently preserved artifacts still could undergo a certain typology analysis in this Franciscan monastery jars and pots of the late 17th and early 18th century that had been in everyday use. It's clearly seen, that Franciscans had a chance of ordering *majolica* earthenware from Italy or Central Europe *faïence* jugs. However, in their everyday life the monks used domestic earthenware, like belly-shaped, or pear-shaped jugs. In general, jugs are mainly predominant earthenware here, making more than a third of all artifacts researched here. They are followed by equally numerous ceramic pots of open form (bowls, plates, dishes), totaling 14 artifacts. As for glass dishes, majority of preserved artifact is simple glass of conical shape (half of them processed); a number of small pharmacy bottles (4). However, the number of them is shown differently in the table, or rather, researched artifacts, as a number of drinking glass cups and bowls - even a number of tall, long stem wine glasses, and a *Kuttrolf* -type decanters, all of them fragile and easily damaged.

KATALOG NALAZA

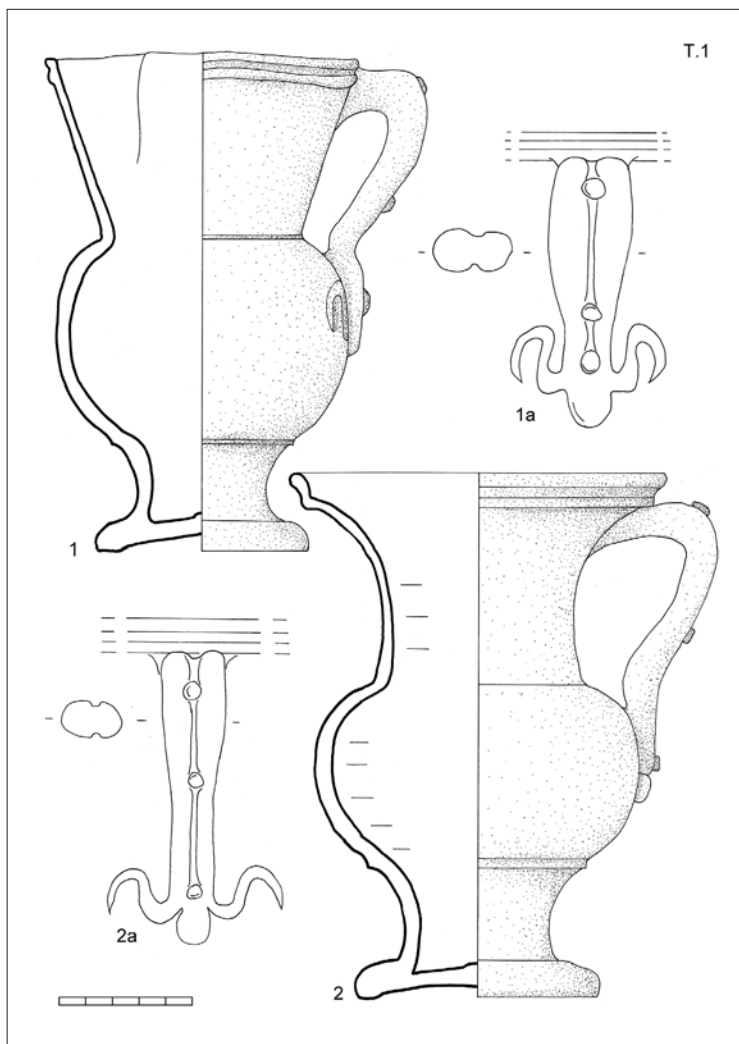
U katalogu nalaza prilikom opisa predmeta korištene su sljedeće kratice: T - tabla, PN - posebni nalaz, $\varnothing$ - promjer, šir. - najveća širina, deb. - najveća debljina, vis. - najveća visina, sač.vis. - najveća očuvana visina, deb.st. - najveća debljina stijenke, nv - apsolutna nadmorska visina, - kvadrant.

T.1- Majolički vrčevi

1- Trbušasti majolički vrč istovjetan PN 406 (T.2-2), no nešto manjih dimenzija. Nedostaje dio oboda. Slikanje mekšim bojama (smeđa), skromnije (bez cvjetova), uz dodatak grba na prsima i krune na glavi orla. Dimenzije: $\varnothing$ oboda 118, $\varnothing$ dna 80, vis. 184, $\varnothing$ trbuha 108, ručka: šir. 23, deb. 13, vis. 98. A1-B1, SJ 82, nv 137,62 m, PN 412.

2- Trbušasti majolički vrč trolisnog izljeva i proširene noge na stopi uvučenog dna. Nedostaje cijeli izljev. Obod je raščlanjen žlijebom i odvojen naglašenim oblim rebrom. Trakasta ručka ide od oboda do najšireg dijela trbuha, a raščlanjena je dubljim žlijebom po sredini preko kojeg se nalaze tri bubičaste aplikacije. Završava dvjema viticama i kružnom aplikacijom. Trbuh od noge odvojen oštrim rebrom. Tragovi proizvodnje na unutrašnjosti. Bijela smalto glazura, a biskvit oker boje. Slikanje plavom, smeđom, na-

rančastom i žutom bojom. Središnji motiv predstavlja prikaz ptice koju flankiraju tri cvijeta, a još se dva nalaze iznad, po jedan sa svake strane izljeva. Na dnu se smeđom bojom nalazi signatura autora (AN ili AVN). Dimenzije: $\varnothing$ oboda 142, $\varnothing$ dna 92, vis. 196, $\varnothing$ trbuha 114, ručka: šir. 23, deb. 10, vis. 107. A1-B1, SJ 61, nv 138,55 m, PN 80.

Majolički vrčevi: 1- PN 412, 2- PN 80 (crtež: R. Čimin).

T.2- Majolički vrčevi

1- Kruškoliki majolički vrč trolisnog izljeva i proširene noge ravnog dna. Nedostaju dijelovi izljeva i trbuha. Obod je raščlanjen žlijebom i odvojen naglašenim oblim rebrom. Ručka kružnog presjeka ide od oboda do najšireg dijela trbuha. Tragovi proizvodnje na unutrašnjosti. Bijela smalto glazura, a biskvit oker boje. Slikanje plavom i smeđom bojom na vanjskoj površini. Središnji

Majolički vrčevi: 1- PN 150, 2- PN 406, 3- PN 336 (crtež: R. Čimin).

smeđom bojom nalazi signatura autora (BM). Dimenzije: $\varnothing$ oboda 142, $\varnothing$ dna 94, vis. 256, $\varnothing$ trbuha 156, ručka: šir. 33, deb. 14, vis. 123. A1-B1, SJ 82, nv 137,62 m, PN 406.

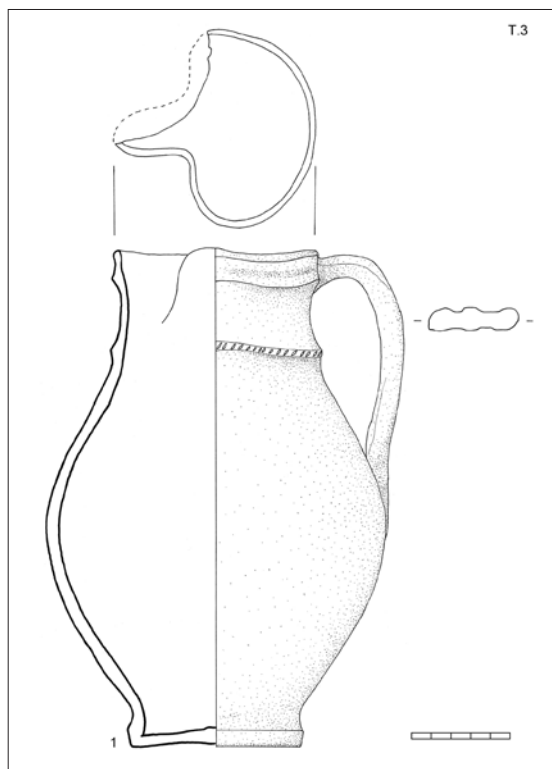
3- Kruškoliki majolički vrč ravnog oboda i proširene noge ravnog dna. Nedostaje dio oboda. Ručka kružnog presjeka ide od oboda do najšireg dijela trbuha. Tragovi proizvodnje na unutrašnjosti. Bijela smalto glazura, a biskvit smeđe boje. Glazura oštećena, površinske kemijske reakcije. Apstraktno slikanje plavom bojom. Dimenzije: $\varnothing$ oboda 74, $\varnothing$ dna 78, vis. 177, $\varnothing$ trbuha 106, ručka: šir. 22, deb. 12, vis. 83. A1-B1, SJ 82, nv 137,94 m, PN 336.

T.3- Keramički trbušasti vrč trolisnog izljeva

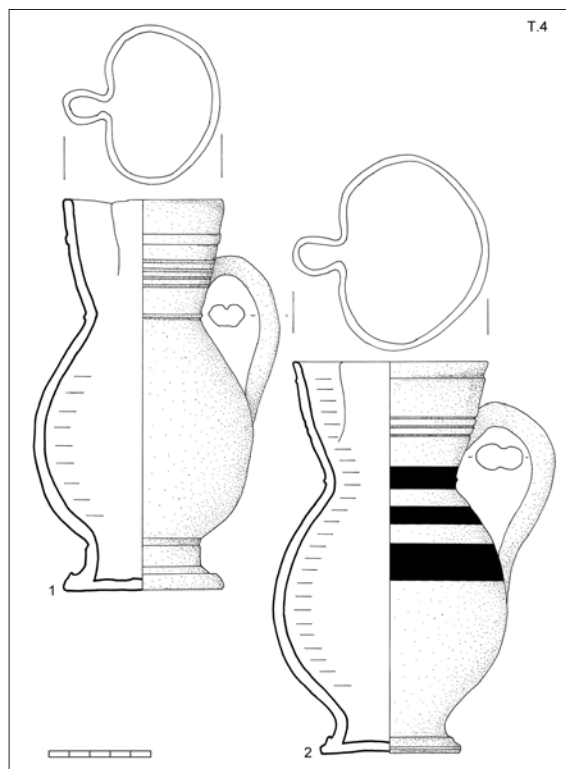
1- Trbušasti vrč trolisnog izljeva i proširene noge na stopi malo uvučenog dna. Nedostaje prednji dio izljeva. Obod raščlanjen žlijebom i odvojen naglašenim rebrom. Trakasta ručka raščlanjena dvama širim žlijebovima. Na vratu šire rebro ukrašeno utiskivanjem oštrim predmetom. Tragovi proizvodnje na unutrašnjosti. Neglaziran, smeđe boje s tamnim mrljastim tragovima gorenja. Dimenzije: $\varnothing$ oboda 104, $\varnothing$ dna 88, vis. 251, $\varnothing$ trbuha 162, ručka: šir. 46, deb. 10, vis. 131. A1-B1, SJ 82, nv 137,89 m, PN 367.

motiv čine dvije kuće (crkva i samostan?), a okružuju ih ograda, stabla i oblaci (palmete). Dimenzije: $\varnothing$ oboda 106, $\varnothing$ dna 72, vis. 168, $\varnothing$ trbuha 106, ručka: šir. 18, deb. 10, vis. 86. A1-B1, SJ 61, nv 138,35 m, PN 150.

2- Trbušasti majolički vrč trolisnog izljeva i proširene noge na stopi uvučenog dna. Nedostaje dio oboda. Obod je raščlanjen žlijebom i odvojen naglašenim oblim rebrom. Trakasta ručka ide od oboda do najšireg dijela trbuha, a raščlanjena je dubljim žlijebom po sredini preko kojeg se nalaze tri bubičaste aplikacije. Završava dvjema viticama i kružnom aplikacijom. Trbuh od noge odvojen oštrim rebrom. Tragovi proizvodnje na unutrašnjosti. Bijela smalto glazura, a biskvit oker boje. Slikanje crnom, narančastom i žutom bojom. Središnji motiv čini dvoglavi orao raširenih krila kojeg flankiraju četiri trolisna cvijeta. Na dnu se

Keramički trbušasti vrč trolisnog izljeva: 1- PN 367 (crtež: R. Čimin).

Keramički trbušasti vrčevi trolisnog izljeva: 1- PN 226, 2- PN 202 (crtež: R. Čimin).

T.4- Keramički trbušasti vrčevi trolisnog izljeva

1- Trbušasti vrč trolisnog izljeva i proširene noge na stopi ravnog dna. Nedostaje manji dio noge. Obod je raščlanjen žlijebom i odvojen naglašenim oblim rebrom. Trakasta ručka ide od oboda do najšireg dijela trbuha, a raščlanjena je dubljim žlijebom. Snop plitkih žlijebova na vratu, kojeg od trbuha odvaja oštro rebro. Tamno zelena glazura vani, smeđa boja na unutrašnjosti i na nozi. Dimenzije: $\varnothing$ oboda 78, $\varnothing$ dna 78, vis. 191, $\varnothing$ trbuha 105, ručka: šir. 16, deb. 10, vis. 84. A1-B1, SJ 61, nv 138,22 m, PN 226.

2- Trbušasti vrč trolisnog izljeva i proširene noge na stopi malo uvučenog dna. Nedostaje stražnji dio oboda. Obod je raščlanjen žlijebom i odvojen naglašenim oblim rebrom. Trakasta ručka raščlanjena dubljim žlijebom. Snop tri duboka žlijeba na cilindričnom vratu, kojeg od trbuha odvaja oštro rebro. Tragovi proizvodnje na unutrašnjosti. Neglaziran, smeđe boje. Slikanje nekoliko širih linija crnom bojom na gornjem dijelu trbuha. Dimenzije: $\varnothing$ oboda 96, $\varnothing$ dna 68, vis. 191, $\varnothing$ trbuha 113, ručka: šir. 24, deb. 11, vis. 85. A1-B1, SJ 61, nv 138,22 m, PN 202.

T.5- Keramički trbušasti vrč trolisnog izljeva

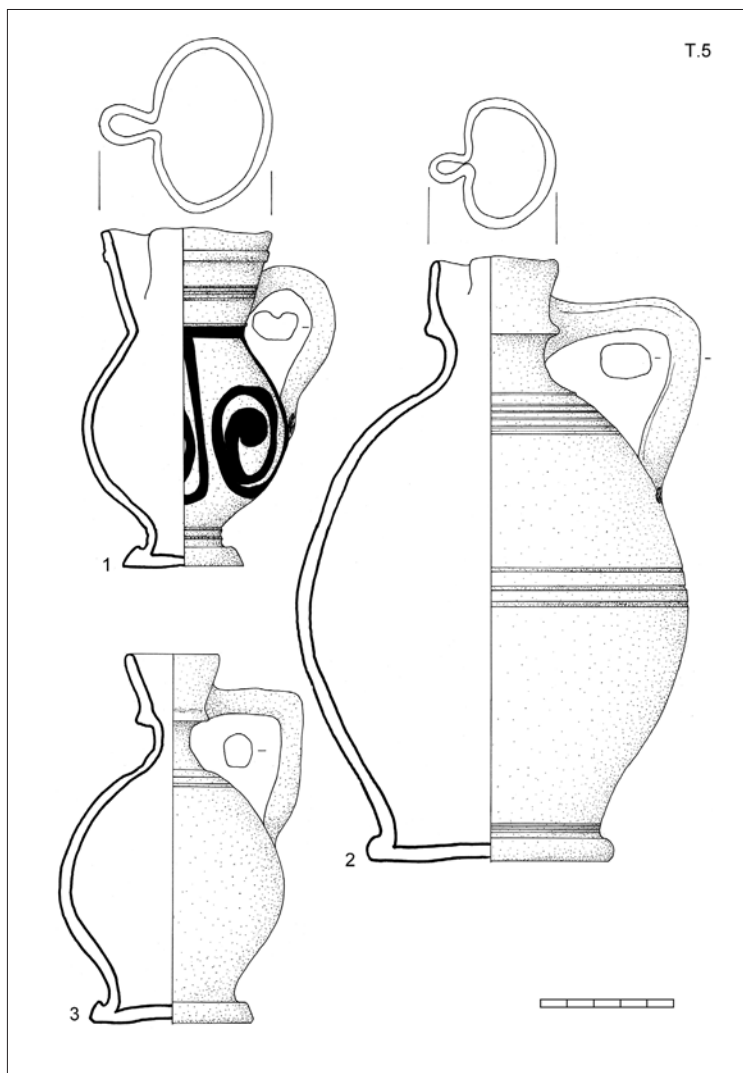
1- Trbušasti vrčić trolisnog izljeva i proširene noge na stopi ravnog dna. Nedostaje manji dio noge. Obod raščlanjen žlijebom i odvojen naglašenim rebrom. Trakasta ručka raščlanjena žlijebom, s otiskom prsta pri njenom dnu. Dva duboka žlijeba na tijelu noge. Neglaziran, oker-smeđe boje. Slikanje bijelom bojom na trбуhu, pet spiralnih motiva povezanih linijom iznad njih. Dimenzije: $\varnothing$ oboda 66, $\varnothing$ dna 46, vis. 126, $\varnothing$ trbuha 72, ručka: šir. 15, deb. 10, vis. 64. A1-B1, SJ 61, nv 138,43 m, PN 119.

2- Trbušasta boca uskog trolisnog izljeva i proširene noge na stopi uvučenog dna. Obod od vrata odvojen naglašenim rebrom. Snopovi žlijebova na ramenu, trбуhu i tijelu noge. Ručka kružnog presjeka pruža se od dna oboda do ramena posude, s otiskom prsta pri dnu. Tragovi smeđe i zelene

Keramički trbušasti vrč trolisnog izljeva: 1- PN 119, boce: 2- PN 355, 3- PN 128 (crtež: R. Čimin).

glazure u gornjem dijelu posude, a preostala površina narančasto-smeđe boje. Dimenzije: $\varnothing$ oboda 50, $\varnothing$ dna 92, vis. 225, $\varnothing$ trbuha 146, ručka: šir. 20, deb. 12, vis. 70. A1-B1, SJ 82, nv 137,90 m, PN 355.

3- Trbušasta boca manjih dimenzija uskog trolisnog izljeva i proširene noge na stopi uvučenog dna. Nedostaje izljev. Obod od vrata odvojen naglašenim rebrom. Na ramenu tri plitka žlijeba. Ručka kružnog presjeka pruža se od dna oboda do ramena posude, s otiskom prsta pri dnu. Na unutrašnjosti zelena glazura, vani u gornjem dijelu preljeva se bijela, smeđa i zelena glazura. Preostala površina neglazirana i svijetlo smeđe boje. Dimenzije: $\varnothing$ oboda 36, $\varnothing$ dna 62, vis. 138, $\varnothing$ trbuha 79, ručka: $\varnothing$ 20, vis. 55. A1-B1, SJ 61, nv 138,43 m, PN 128.

T.6- Keramički kruškoliki vrčevi i vrčići

1- Kruškoliki vrč jednostavnog ravnog oboda s neznatno izvučenim izljevom i proširene noge na stopi ravnog dna. Nedostaje dio oboda. Ručka je zadebljana, kružnog presjeka, a proteže se od prostora pod obodom do početka širenja trbuha. Tragovi proizvodnje na unutrašnjosti. Svijetlo smeđa mrljasta glazura vani, a unutrašnjost i noga neglazirani i smeđe boje. Dimenzije: $\varnothing$ oboda 68, $\varnothing$ dna 66, vis. 162, $\varnothing$ trbuha 104, ručka: $\varnothing$ 13, vis. 77. A1-B1, SJ 61, nv 138,52 m, PN 140.

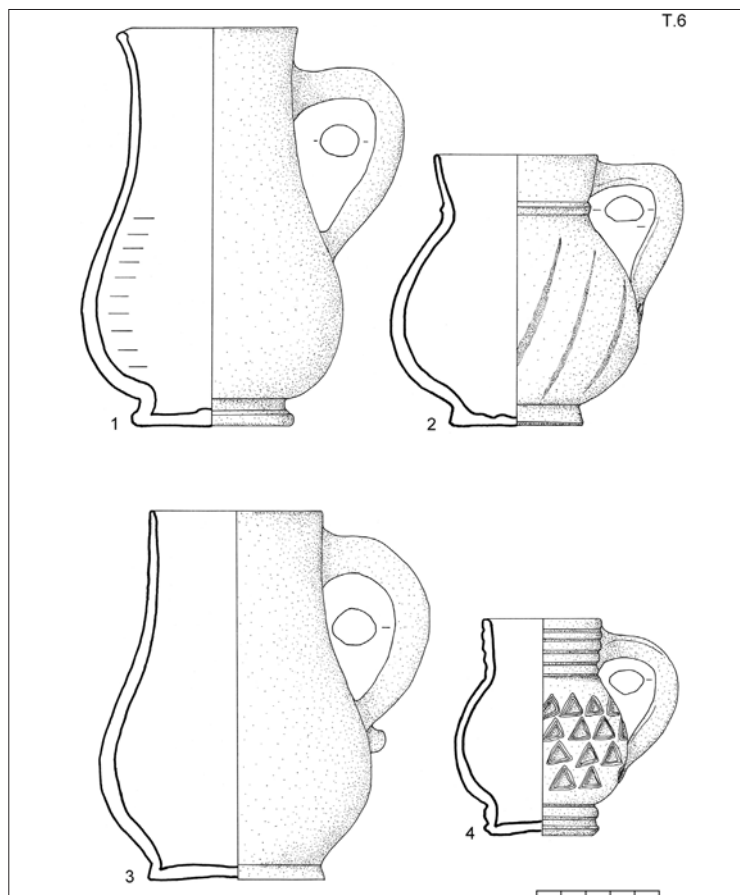
2- Kruškoliki vrčić jednostavnog ravnog oboda i proširene noge na stopi ravnog dna. Nedostaje manji dio oboda. Ručka kružnog presjeka i s otiskom prsta pri dnu. Proteže se od oboda do najšireg dijela trbuha. Oštro rebro odvaja obod od trbuha posude. Na trbuhu dijagonalni niz žlijebova. Tragovi proizvodnje na unutrašnjosti. Smeđa mrljasta glazura vani, zelenkasta glazura na unutrašnjosti. Dimenzije: $\varnothing$ oboda 68, $\varnothing$ dna 54, vis. 110, $\varnothing$ trbuha 86, ručka: $\varnothing$ 13. A1-B1, SJ 82, nv 137,62 m, PN 430.

3- Kruškoliki vrč jednostavnog ravnog oboda i proširene noge na stopi ravnog dna. Ručka je zadebljana, gotovo pod pravim kutom, ovalnog presjeka, a pri dnu se nalazi zadebljanje. Proteže se od prostora pod obodom do najšireg dijela trbuha. Tragovi proizvodnje na unutrašnjosti. Crna oštećena glazura vani, a tamno smeđa glazura na unutrašnjosti. Dno noge neglazirano i smeđe

Keramički kruškoliki vrčevi i vrčići:
1- PN 140, 2- PN 430, 3- PN 439,
4- PN 465 (crtež: R. Čimin).

boje. Dimenzije: $\varnothing$ oboda 72, $\varnothing$ dna 74, vis. 151, $\varnothing$ trbuha 107, ručka: $\varnothing$ 14, vis. 91. A1-B1, SJ 82, nv 137,60 m, PN 439.

4- Kruškoliki vrčić jednostavnog ravnog oboda i proširene noge na stopi ravnog dna. Ručka kružnog presjeka i s otiskom prsta pri dnu. Proteže se od oboda do najšireg dijela trbuha. Na vratu posude četiri šira i dublja žlijeba. Na trbuhu u četiri reda nizovi utisnutih trokuta. Vani glazura smeđe boje, a unutrašnjost smeđe boje. Dimenzije: $\varnothing$ oboda 48, $\varnothing$ dna 44, vis. 89, $\varnothing$ trbuha 70, ručka: šir. 10, deb. 6, vis. 55. A1-B1, SJ 82, nv 137,60 m, PN 465.

T.7- Keramički lonac, plitica i zdjelice

1- Trbušasti lonac šireg oboda i užeg ravnog dna. Obod je jednostavan, zadebljan, lagano izvučen prema van. Raščlanjen je plitkim i širokim žlijebom, te oštrim rebrom. Tragovi proizvodnje na unutrašnjosti. Smeđa boja s tamnijim tragovima gorenja. Dimenzije: $\varnothing$ oboda 154, $\varnothing$ dna 94, vis. 190, $\varnothing$ trbuha 163. A1-B1, SJ 82, nv 137,62 m, PN 423.

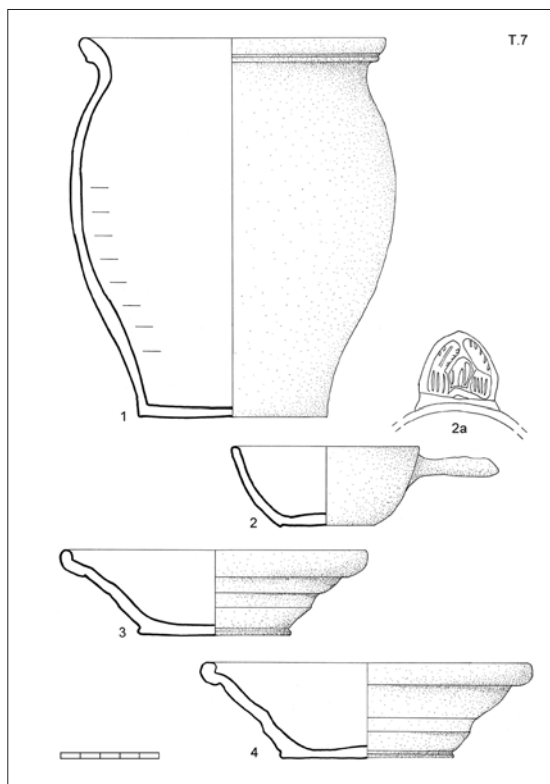
2- Plitica zaobljenog ravnog oboda i dna. Nedostaje polovično. Jezičasta reljefno ukrašena ručka s vegetabilnim motivom. Tamna glazura na unutrašnjosti, prozirna vani, biskvit smeđe boje. Dimenzije: $\varnothing$ oboda 96, $\varnothing$ dna 54, vis. 40. A1-B1, SJ 61, nv 137,93 m, PN 333.

3- Zdjelica zaobljenog i podvinuta oboda i proširene noge ravnog dna. Nedostaje dio oboda. Na unutrašnjosti oštećena smeđa glazura, reljefni motiv spirale ili pasjeg skoka na rubu oboda. Vani i u presjeku biskvit smeđe boje. Dimenzije: $\varnothing$ oboda 158, $\varnothing$ dna 78, vis. 47. A1-B1, SJ 61, nv 138,22 m, PN 229.

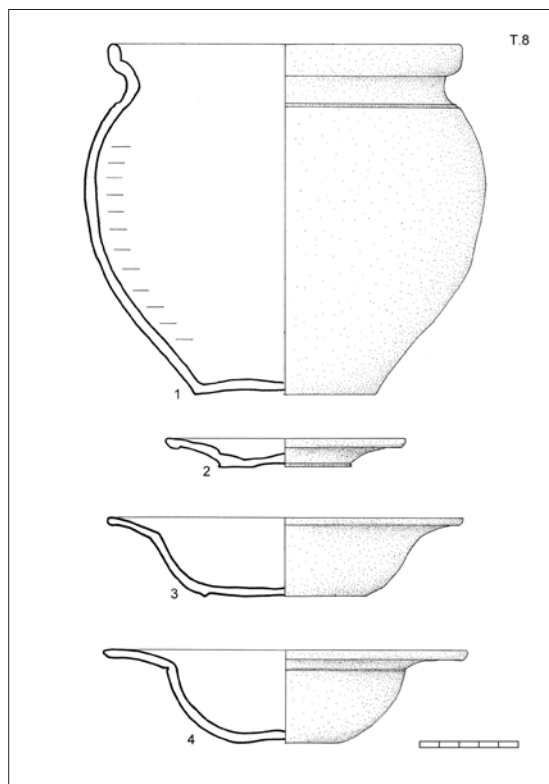
4- Zdjelica zaobljenog i podvinuta oboda i ravnog dna. Vani po sredini plitki i široki žlijeb. Na unutrašnjosti oštećena mat crna glazura, smeđa preko oboda, a vani svijetlo smeđa glazura. Dimenzije: $\varnothing$ oboda 168, $\varnothing$ dna 88, vis. 49. A1-B1, SJ 61, nv 138,22 m, PN 230.

T.8- Keramički lonac, tanjurić i duboki tanjuri

1- Trbušasti lonac većih dimenzija šireg oboda i užeg ravnog dna. Obod je jednostavan, zaobljen i lagano izvučen prema van, a ima ležište za poklopac na unutrašnjosti. Plitki žlijeb na ramenu posude. Tragovi proizvodnje na unutrašnjosti. Siva boja. Dimenzije: $\varnothing$ oboda 176, $\varnothing$ dna 90, vis. 181, $\varnothing$ trbuha 202. A1-B1, SJ 82, nv 137,64 m, PN 434.

Keramički lonac: 1- PN 423, plitica: 2- PN 333, zdjelice: 3- PN 229, 4- PN 230 (crtež: R. Čimin).

Keramički lonac: 1- PN 434, tanjurić: 2- PN 422, duboki tanjuri: 3- PN 126, 4- PN 390 (crtež: R. Čimin).

2- Tanjurić plitki zaobljenog i podvučenog oboda i uvučenog dna. Vjerojatno dio nekog seta, zajedno sa šalicom ili peharom. Na unutrašnjosti i preko oboda zelena glazura, a vani oker boja. Dimenzije: $\varnothing$ oboda 122, $\varnothing$ dna 68, vis. 14. A1-B1, SJ 82, nv 137,62 m, PN 422.

3- Majolički tanjur zaobljenog i prema van izvučenog oboda, lagano uvučenog dna. Nedostaje jedna trećina oboda. Bijela smalto glazura, biskvit oker boje. Dimenzije: $\varnothing$ oboda 182, $\varnothing$ dna 82, vis. 40. A1-B1, SJ 61, nv 138,48 m, PN 126.

4- Tanjur zaobljenog i prema van izvučenog zaobljenog oboda i dna. Nedostaje veći dio oboda. Tamno zelena glazura na unutrašnjosti i preko oboda, a vani i biskvit svijetlo smeđe boje. Dimenzije: $\varnothing$ oboda 186, $\varnothing$ dna 60, vis. 46. A1-B1, SJ 82, nv 137,86 m, PN 390.

T.9- Keramički lonac s ručkom, lončić s ručkom i zdjelica

1- Trbušasti lonac s trakastom ručkom i neznatno proširenog nogom ravnog dna. Nedostaje dio oboda (izljev?). Obod je zadebljan i raščlanjen plitkim i širokim žlijebom, te ostrim rebrom. Ručka se proteže od vrha oboda do širenja trbuha, a završava otiskom prsta. Na ramenu posude snopovi plitkih žlijebova. Tragovi proizvodnje na unutrašnjosti. Narančasta boja s tamnijim tragovima gorenja, a u presjeku siva. Dimenzije: $\varnothing$ oboda 146, $\varnothing$ dna 94, vis. 175, $\varnothing$ trbuha 148, ručka: šir. 35, deb. 12, vis. 60. A1-B1, SJ 61, nv 138,56 m, PN 10.

2- Trbušasti lončić s trakastom ručkom i neznatno proširenog nogom ravnog dna. Izljev neprimjetno proširen, a obod zadebljan i raščlanjen dvama širokim žlijebovima. Ručka se proteže od vrha oboda do širenja trbuha. Smeđe-zelena glazura na unutrašnjosti i preko oboda, a vani oker-smeđa boja. Dimenzije: $\varnothing$ oboda 98, $\varnothing$ dna 64, vis. 112, $\varnothing$ trbuha 98, ručka: šir. 26, deb. 7, vis. 54. A1-B1, SJ 61, nv 137,93 m, PN 326.

3- Zdjelica zadebljanog ravnog oboda i proširene (prstenaste) noge ravnog dna. Obod odvojen plitkim žlijebom. Niz dijagonalnih žlijebova vani, a i noga raščlanjena žlijebom i oštrim rebrom. Na unutrašnjosti smeđe mrljasta (crno) glazura, vani crno-smeđa glazura, u presjeku svijetlo smeđa boja. Dimenzije: $\varnothing$ oboda 134, $\varnothing$ dna 60, vis. 54. A1-B1, SJ 61, nv 138,22 m, PN 259.

T.10- Keramički plitki tanjuri, pehari i tintarnice

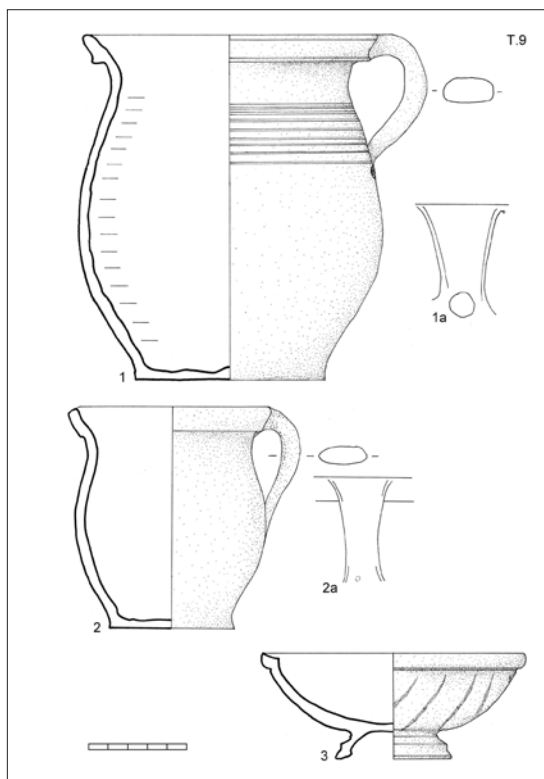
1- Tanjur srednjih dimenzija zaobljenog i podvučenog oboda i prstenaste noge ravnog dna. Nedostaje dio oboda i dna. Izvana na sredini trbuha plitki i široki žlijeb. Na unutrašnjosti i preko oboda zelena oštećena glazura, a vani i biskvit smeđe boje. Dimenzije: $\varnothing$ oboda 272, $\varnothing$ dna 116, vis. 53. A1-B1, SJ 82, nv 137,79 m, PN 395.

2- Tanjur većih dimenzija zaobljenog i prema van izvučenog oboda i prstenaste noge malo uvučenog dna. Nedostaje dio oboda. Tamna zelena glazura na unutrašnjosti i preko oboda, a vani i biskvit smeđe boje. Dimenzije: $\varnothing$ oboda 380, $\varnothing$ dna 124, vis. 64. A1-B1, SJ 82, nv 138,38-137,89 m, PN 273/389.

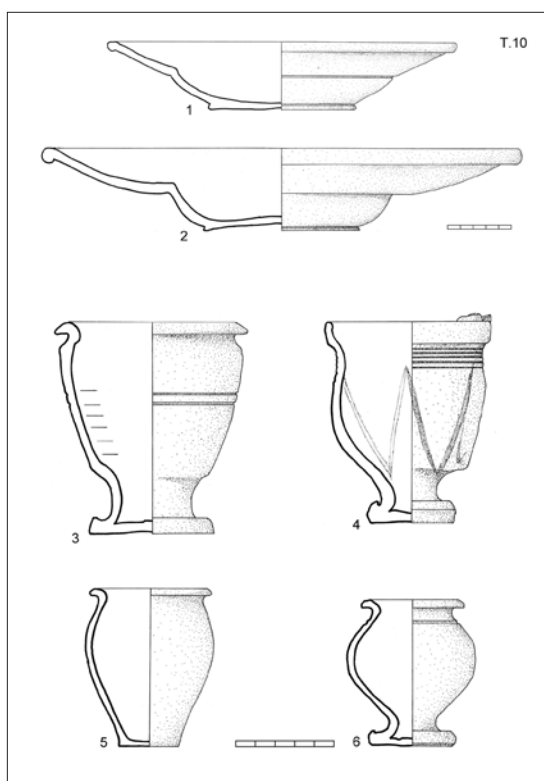
3- Pehar širokog, zadebljanog i izvučenog oboda na široj nozi ravnog dna. Obod odvojen dubokim i širokim žlijebom. Po sredini trbuha dva usporedna žlijeba. Tragovi proizvodnje na unutrašnjosti. Zelena glazura vani, na unutrašnjosti svijetlo zelena, a dno neglazirano i smeđe boje. Dimenzije: $\varnothing$ oboda 98, $\varnothing$ dna 64, vis. 107. A1-B1, SJ 61, nv 138,42 m, PN 123.

4- Pehar nepravilna kružna oboda s drškom koja se iz njega uzdiže i niska noga ravnog dna. Ispod oboda snop žlijebova. Na trbuhu niz cik-cak postavljenih žlijebova. Vani i preko oboda zelena oštećena glazura s vidljivim kemijskim reakcijama crne boje, a unutrašnjost i dno svijetlo smeđe boje. Dimenzije: $\varnothing$ oboda 90, $\varnothing$ dna 44, vis. 102. A1-B1, SJ 82, nv 137,62 m, PN 415.

5- Tintarnica u obliku trbušastog lonca s izvučenim obodom i ravnim dnom. Zelena glazura vani i na unutrašnjosti, a dno neglazirano.

Keramički lonac s ručkom: 1- PN 10, lončić s ručkom: 2- PN 326, zdjelica: 3- PN 259 (crtež: R. Čimin).

Keramički plitki tanjuri: 1- PN 395, 2- PN 273/389, pehari: 3- PN 123, 4- PN 415, tintarnice: 5- PN 144, 6- PN 207 (crtež: R. Čimin).

rano i narančaste boje. Dimenzije: $\varnothing$ oboda 62, $\varnothing$ dna 30, vis. 80, $\varnothing$ trbuha 67. A1-B1, SJ 61, nv 138,45 m, PN 144.

6- Tintarnica u obliku lonca s izvučenim obodom i proširenom nogom ravnog dna. Nedostaje dio noge. Na ramenu posude nalazi se plitki žlijeb. Svijetlo zelena glazura vani i na unutrašnjosti, a dno neglazirano i smeđe boje. Tragovi proizvodnje na unutrašnjosti. Dimenzije: $\varnothing$ oboda 52, $\varnothing$ dna 44, vis. 74, $\varnothing$ trbuha 64. A1-B1, SJ 61, nv 138,22 m, PN 207.

T.11- Staklene neukrašene čaše koničnog oblika

1- Čaša koničnog oblika ravnog oboda i uvučenog dna. Puhano slobodno, u sastavu vidljivi mjehurići. Žućkaste boje. Dimenzije: $\varnothing$ oboda 66, $\varnothing$ dna 54, vis. 63, deb.st. 3. A1-B1, SJ 61, nv 138,35 m, PN 152.

2- Čaša koničnog oblika ravnog oboda i uvučenog dna. Puhano slobodno, u sastavu vidljivi mjehurići. Plavozelenkaste boje. Prisutna irizacija. Dimenzije: $\varnothing$ oboda 58, $\varnothing$ dna 42, vis. 58, deb. st. 4. A1-B1, SJ 61, nv 138,22 m, PN 212.

3- Čaša koničnog oblika ravnog oboda i uvučenog dna. Puhano slobodno, u sastavu vidljivi mjehurići. Zelenkaste boje. Prisutna irizacija. Dimenzije: $\varnothing$ oboda 64, $\varnothing$ dna 52, vis. 68, deb.st. 4. A1-B1, SJ 61, nv 138,22 m, PN 231.

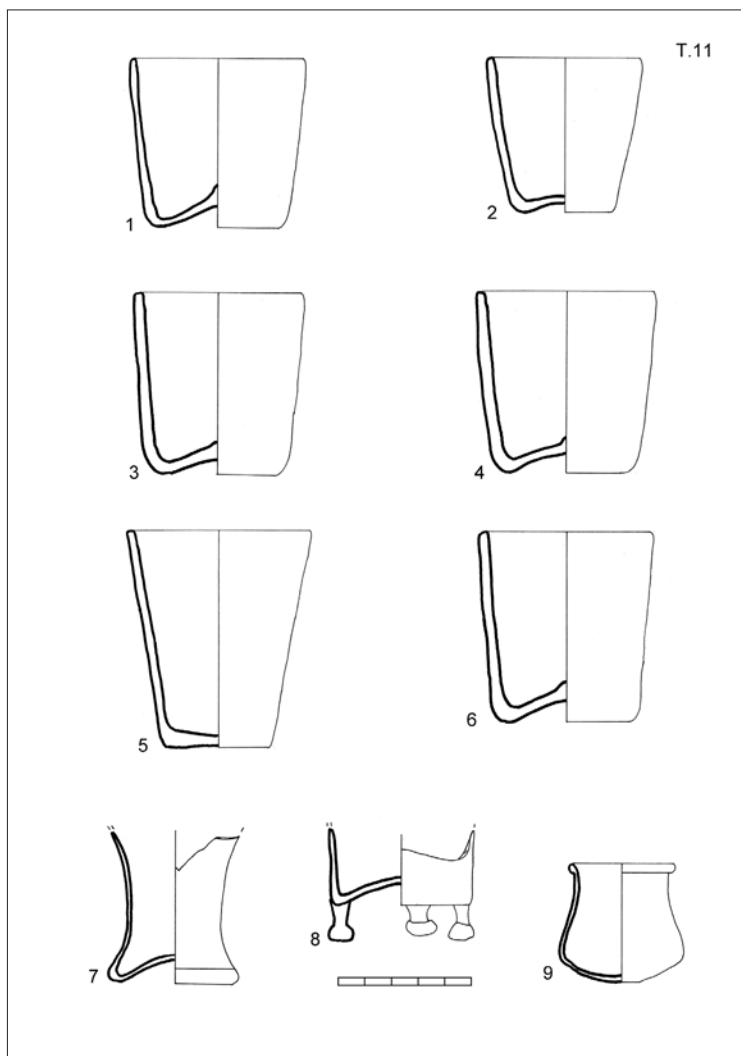
4- Čaša koničnog oblika ravnog oboda i uvučenog dna. Puhano slobodno, u sastavu vidljivi mjehurići. Oker do žućkaste boje. Dimenzije: $\varnothing$ oboda 68, $\varnothing$ dna 50, vis. 68, deb.st. 4. A1-B1, SJ 61, nv 138,22 m, PN 252.

5- Čaša koničnog oblika ravnog oboda i ravnog dna. Nedostaje dio oboda. Ukas gravirani vegetabilni i geometrijski motivi. Prozirno. Puhano u kalup. Dimenzije: $\varnothing$ oboda 70, $\varnothing$ dna 42, vis. 81, deb.st. 3. A1-B1, SJ 61, nv 138,39 m, PN 268.

6- Čaša koničnog oblika ravnog oboda i uvučenog dna. Puhano slobodno, u sastavu vidljivi mjehurići. Zelenkaste boje. Prisutna irizacija. Dimenzije: $\varnothing$ oboda 66, $\varnothing$ dna 54, vis. 71, deb.st. 4. A1-B1, SJ 61, nv 137,95 m, PN 323.

7- Čaša koničnog oblika uvučenog dna. Nedostaje gornji dio posude. Svijetlo oker

Staklene neukrašene čaše koničnog oblika: 1- PN 152, 2- PN 212, 3- PN 231, 4- PN 252, 5- PN 268, 6- PN 323, 7- PN 232, 8- PN 405, 9- PN 394 (crtež: R. Čimin).

do žućkaste boje. Puhano slobodno. Jako prisutna irizacija. Dimenzije: $\varnothing$ trbuha 48, $\varnothing$ dna 48, sač. vis. 55, deb.st. 2. A1-B1, SJ 61, nv 138,22 m, PN 232.

8- Čaša koničnog oblika uvučenog dna na tri dugmetaste noge. Nedostaje gornji dio posude. Puhano slobodno, u sastavu vidljivi mjehurići. Zelenkasto-plave boje. Dimenzije: $\varnothing$ trbuha 56, $\varnothing$ dna 54, sač.vis. 40, deb.st. 2. A1-B1, SJ 82, nv 137,62 m, PN 405.

9- Čaša koničnog oblika manjih dimenzija podvinuta oboda i zaobljenog dna. Nedostaje dio oboda. Puhano slobodno, u sastavu vidljivi mjehurići. Svijetlo zelenkaste boje. Prisutna irizacija. Dimenzije: $\varnothing$ trbuha 40, $\varnothing$ dna 8, sač.vis. 44, deb.st. 1. A1-B1, SJ 82, nv 137,87 m, PN 394.

T.12- Staklene ukrašene čaše koničnog oblika i čaše na visokoj nozi

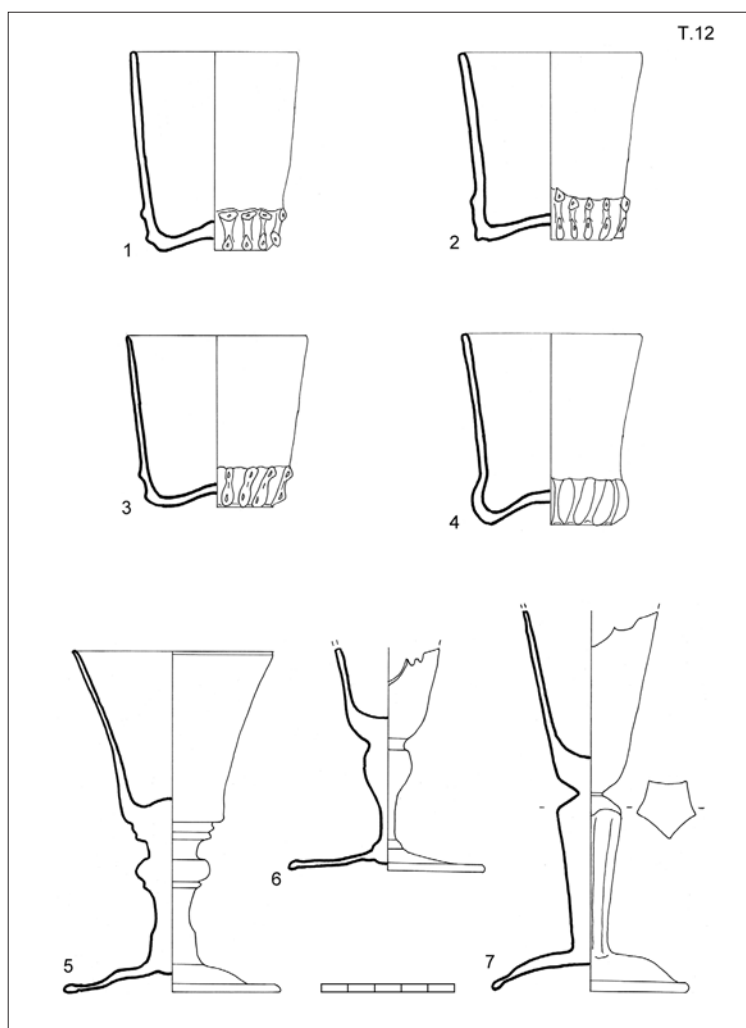
1- Čaša koničnog oblika ravnog oboda i uvučenog dna. Pri dnu ukras od dva reda bukli. Puhano u kalup, u sastavu vidljivi mjehurići. Oker do žućkaste boje. Prisutna irizacija. Dimenzije: $\varnothing$ oboda 64, $\varnothing$ dna 50, vis. 74, deb.st. 3. A1-B1, SJ 61, nv 138,22 m, PN 253.

2- Čaša koničnog oblika ravnog oboda i uvučenog dna. Pri dnu ukras od dva reda bukli. Puhano u kalup, u sastavu vidljivi mjehurići. Zelenkaste boje. Prisutna irizacija. Dimenzije: $\varnothing$ oboda 70, $\varnothing$ dna 56, vis. 70, deb.st. 3. A1-B1, SJ 61, nv 138,22 m, PN 205.

3- Čaša koničnog oblika ravnog oboda i uvučenog dna. Pri dnu ukras od jednog reda širih i visokih bukli. Puhano u kalup, u sastavu vidljivi mjehurići. Prozirno. Irizacija. Dimenzije: $\varnothing$ oboda 68, $\varnothing$ dna 56, vis. 71, deb.st. 2. A1-B1, SJ 61, nv 138,50 m, PN 138.

4- Čaša koničnog oblika ravnog oboda i uvučenog dna. Pri dnu ukras od jednog reda širih i visokih bukli. Iznad njih gravirani motiv crkve s prednje strane, a oko nje vegetabilni motiv vinove loze i grožđa. Puhano u kalup, u sastavu vidljivi mjehurići. Prozirno. Dimenzije: $\varnothing$ oboda 68, $\varnothing$ dna 48, vis. 64, deb.st. 2. A1-B1, SJ 61, nv 138,46 m, PN 129.

5- Čaša na visokoj profiliranoj nozi. Nedostaje dio oboda. Obod izvijen prema van. Tijelo noge višestruko raščlanjeno zadebljanjima i rebrima, a u presjeku je kružnog presjeka. Noga je proširena, podvinuta ruba i uvučenog dna. Puhano u kalup. Bijele boje.

Staklene ukrašene čaše koničnog oblika: 1- PN 253, 2- PN 205, 3- PN 138, 4- PN 129, čaše na visokoj nozi: 5- PN 309, 6- PN 175, 7- PN 143 (crtež: R. Čimin).

Prisutna irizacija. Dimenzije: $\varnothing$ oboda 76, $\varnothing$ dna 82, vis. 127, deb.st. 2. A1-B1, SJ 61, nv 138,08 m, PN 309.

6- Čaša na visokoj profiliranoj nozi. Nedostaje veći dio tijela posude. Tijelo noge višestruko raščlanjeno zadebljanjima i rebrima, a u presjeku je kružnog presjeka. Noga je proširena, podvinuta ruba i uvučenog dna. Puhano u kalup. Prozirno. Prisutna irizacija. Dimenzije: $\varnothing$ oboda nepoznato, $\varnothing$ oboda nepoznato, $\varnothing$ dna 74, sač.vis. 84, deb.st. 3. A1-B1, SJ 61, nv 138,22 m, PN 175.

7- Čaša na visokoj profiliranoj nozi. Nedostaje veći dio tijela posude. Tijelo noge odvojeno dubokim žlijebom, a u presjeku je petouglog presjeka. Noga je proširena, podvinuta ruba i uvučenog dna. Puhano u kalup, mjehurići. Prozirno. Dimenzije: $\varnothing$ oboda nepoznato, $\varnothing$ dna 74, sač.vis. 143, deb.st. 3. A1-B1, SJ 61, nv 138,52 m, PN 143.

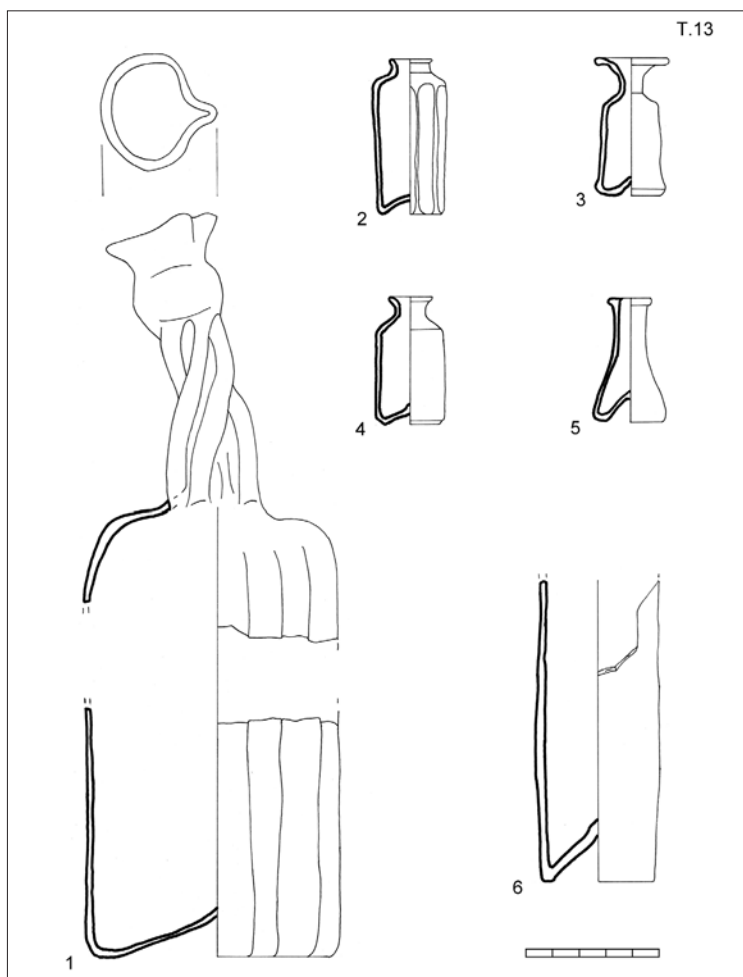
T.13- Staklene boce i bočice

1- Boca većih dimenzija trolisnog izljeva, poligonalnog presjeka i podvučenog dna. Nedostaje veći dio trbuha posude. Vrat je sastavljen od spiralnih cjevčica koje izviru iz ramena posude. Tijelo je rebrasto. Puhano u kalup, u sastavu vidljivi mjehurići. Zelenkaste boje. Prisutna irizacija. Dimenzije: $\varnothing$ oboda 42, $\varnothing$ dna 94, $\varnothing$ trbuha 96, sač.vis. 270, deb.st. 2. A1-B1, SJ 61, nv 138,22 m, PN 218.

2- Bočica ljekarnička ljevkastog manjeg suženog oboda, cilindričnog tijela osmouglog presjeka i podvučenog dna. Puhano slobodno, u sastavu vidljivi mjehurići. Prozirna, zelenkaste boje. Prisutna jača irizacija. Dimenzije: $\varnothing$ oboda 16, $\varnothing$ dna 26, $\varnothing$ trbuha 26, vis. 58, deb.st. 3. A1-B1, SJ 82, nv 137,74 m, PN 435.

3- Bočica ljekarnička ljevkastog izvučenog oboda, cilindričnog tijela i podvučenog dna. Puhano slobodno, u sastavu vidljivi mjehurići. Prozirna, zelenkaste boje. Prisutna irizacija. Dimenzije: $\varnothing$ oboda 28, $\varnothing$ dna 22, $\varnothing$ trbuha 22, vis. 52, deb.st. 2. A1-B1, SJ 61, nv 138,54 m, PN 115.

4- Bočica ljekarnička ljevkastog manjeg suženog oboda, cilindričnog tijela i podvučenog dna. Puhano slobodno, u sastavu vidljivi mjehurići. Prozirna, zelenkaste boje. Prisutna irizacija. Dimenzije: $\varnothing$ oboda 16, $\varnothing$ dna 26, $\varnothing$ trbuha 26, vis. 48, deb.st. 2. A1-B1, SJ 82, nv 137,62 m, PN 409.

Staklene boce i bočice: 1- PN 218, 2- PN 435, 3- PN 115, 4- PN 409, 5- PN 468, 6- PN 28 (crtež: R. Čimin).

5- Bočica ljekarnička ljevkastog oblika izvučenog oboda i podvučenog dna. Puhano slobodno. Žućkaste boje. Prisutna jača irizacija. Dimenzije: $\varnothing$ oboda 16, $\varnothing$ dna 26, vis. 46, deb.st. 2. A1-B1, SJ 82, nv 137,60 m, PN 468.

6- Boca manja, četverouglog presjeka i podvučenog dna. Nedostaje veći dio gornjeg dijela posude. Puhano u kalup, u sastavu vidljivi mjehurići. Zelenkasto-plave boje. Prisutna irizacija. Dimenzije: $\varnothing$ oboda 46, $\varnothing$ dna 42, $\varnothing$ trbuha 46, sač.vis. 113, deb.st. 3. A1-B1, SJ 61, nv 138,70 m, PN 28.

LITERATURA

1. BIKIĆ Vesna: *Gradska keramika Beograda (16.-17. vek)*. Beograd 2003.
2. CVEKAN Paškal: *Tristo godina samostana i crkve u Koprivnici 1675.-1975*. Koprivnica 1975.
3. CVEKAN Paškal: *Koprivnica i Franjevci*. Koprivnica 1989.
4. ČIMIN Robert: Glazirano stolno posuđe na području sjeverozapadne Hrvatske od 15. do 18. st. *Studia universitatis hereditatis 1*. Koper 2008. 95-135.
5. ČIMIN Robert: Keramički nalazi s utvrde Čanjevo. U: BEKIĆ Luka ur.: *Utvrda Čanjevo. Istraživanja 2003-2007*. Visoko 2008. 121-189.
6. ČIMIN Robert: Slučajni arheološki nalazi kod kuće Malančec iz 1997. *Podravski zbornik 35/2009*. Koprivnica 2009. 351-357.
7. ČIMIN Robert: Kasnosrednjovjekovni, novovjekovni i moderni keramički nalazi. U: RADIĆ ŠTIVIĆ Nikolina, BEKIĆ Luka ur.: *Tarsatički principij. Kasnoantičko vojno zapovjedništvo*. Rijeka 2009. 335-375.
8. ĐURIĆ Tomislav, FELETAR Dragutin: *Stari gradovi, dvorci i crkve sjeverozapadne Hrvatske*. Četvrto dopunjeno izdanje. Koprivnica 1992.
9. FELETAR Dragutin: *Podravina*. Koprivnica 1989.
10. GUŠTIN Mitja, JEZERŠEK Mirjam, PROŠEK Nataša: Katalog keramičkih najdb iz Celja. U: GUŠTIN Mitja ur.: *Srednjeveško Celje*. Ljubljana 2001. 195-238.
11. HURST VOSE Ruth: *Glass. The Antique Collector's Guides*. London 1989.
12. KRUHEK Milan: Tvrdava u Koprivnici - povijesni i tipološki razvoj. U: REBERSKY Ivanka ur.: *Koprivnica - grad i spomenici*. Zagreb 1986. 24-31.
13. KULENOVIĆ Igor: Arheološka istraživanja na lokalitetu Oružana u Koprivnici. *Podravina* Vol.1 br. 2. Koprivnica 2002. 153-164.
14. MARKOVIĆ Zorko - Novi srednjovjekovni nalazi s područja koprivničke utvrde. *Muzejski vjesnik - glasilo Muzeja sjeverozapadne Hrvatske 21/22 - 1989/99*. Varaždin 2000. 35-37.
15. MILLER Judith and Martin: *Miller's understanding antiques*. London 1995.
16. PETRIĆ Hrvoje: *Koprivnica u 17. stoljeću*. Samobor 2005.
17. PLANIĆ-LONČARIĆ Marija: Odabrani primjeri graditeljskog nasljeđa Koprivnice. U: REBERSKY Ivanka ur.: *Koprivnica - grad i spomenici*. Zagreb 1986. 79-143.
18. RADIĆ Mladen ur.: *Keramika i staklo 17. i 18. stoljeća iz starog Franjevačkog samostana (srpanj-prosinac, 2005)*. Muzej Slavonije Osijek, katalog izložbe. Osijek 2005.
19. RADIĆ Mladen, BOJČIĆ Zvonko: *Srednjovjekovni grad Ružica*. Osijek 2004.
20. SABOLOVIĆ-KRAJINA Dijana: Vjerske zajednice i vjeroispovijesti na koprivničkom području. *Podravski zbornik 17*. Koprivnica 1991. 151-165.
21. SLUKAN-ALTIĆ Mirela: *Povijesni atlas gradova: Koprivnica*. Zagreb 2005.

VLADARSKA POLITIKA BELE IV. (1235. - 1270.) I NJEZIN UTJECAJ NA RAZVOJ CRKVENOG ZEMLJIŠNOG POSJEDA S OBZIROM NA PODRUČJE KOMARNIČKOG ARHIĐAKONATA

THE REIGN AND ROYAL POLICY OF BELA IV, KING OF HUNGARY AND CROATIA (IN THE PERIOD 1235 - 1270) AND ITS IMPACT ON CHURCH LAND PROPERTIES, ON THE TERRITORY OF KOMARNICA ARCHDEACONRY

Ana Novak

Hrvatski institut za povijest
Opatička 10
10000 Zagreb
anovak@isp.hr

Primljeno / Received: 23. 2. 2010.
Prihvaćeno / Accepted: 29. 5. 2010.
Rad ima dvije pozitivne recenzije
Prethodno priopćenje
Preliminary paper
UDK/UDC 94 (497.5) - 05.292.52

SAŽETAK

Politika Bele IV. (1235.-1270.) usmjerena k jačanju kraljevske vlasti odrazila se na promjene unutar društvene strukture i na posjedovne odnose na području cijelog Ugarsko-hrvatskog kraljevstva što se posebno primjećuje na primjeru svjetovnog posjeda vladaru odanih velikaša. Te se promjene očituju već na samom početku kraljeve vladavine, dok su nakon provale Tatara još izraženije. Pritom primjeri zemljišnih posjeda Zagrebačke crkve također upućuju na određene promjene vezane uz njihovo širenje i (pre)raspodjelu. Stoga je cilj ovoga rada da se na temelju objavljene građe utvrdi da li je i na koji način vladavina Bele IV. ostavila traga na razvoju crkvenog zemljišnog posjeda na primjeru Komarničkog arhiđakonata kao jedne regionalne cjeline Zagrebačke crkve te kako je taj razvoj tekao u skladu s kraljevom politikom.

Ključne riječi: Bela IV., Komarnički arhiđakon, zemljišni posjedi, politika

Key words: Bela IV., Komarnica archdeaconry, land properties, policy

Problemi koji su nastali u Kraljevstvu za vrijeme Belinih prethodnika i posebno nakon provale Tatara natjerali su kralja da djeluje sukladno situaciji. Gubitak zemlje pokušao se nadoknaditi restitucijom posjeda, dok je njezinu obnovu pratila promišljena gospodarska politika. U tom je pogledu evidentan pokušaj obnove ugaslog gospodarstva usmjeren na razvoj gradova davanjem privilegija i doseljavanje stanovništva. Također, strah od ponovne provale Tatara naveo je kralja da zemlju osigura potičući izgradnju svjetovnih, ali i crkvenih utvrda.¹ Iako je područje Zagrebačke biskupije crkveno bilo podređeno Ugarskoj, područje srednjovjekovne Slavonije imalo je

¹ Usporedi: Zoltan. J. KOSZTOLNYIK, *Hungary in the Thirteenth Century*, New York 1996., 180-192.

donekle zaseban politički položaj i drugačiji razvojni put.² No kralj je i na tom prostoru uz pomoć hercega i bana provodio reforme, koje su rezultirale određenim gospodarskim razvojem, posebice gradskih središta, jačanjem pojedinih plemićkih rodova i gradnjom utvrda.³ Smatra se i da je za razliku od ranijih Arpadovića, Bela IV. na području od Drave do mora zapravo bio snažan vladar.⁴ Naime, velik dio kraljevske zemlje na području srednjovjekovne Slavonije stariji su Arpadovići izgubili podijelivši ju pojedincima i crkvenim redovima. Stoga je Bela IV. u cilju da učvrsti svoju vlast i stekne pristalice u lokalnom plemstvu, riješivši pitanje stalnosti vlade, krenuo i s restitucijom kraljevskog posjeda. U osnovi restitucija se svela na povrat kraljevske zemlje (*terra regalis*) iz ruku onih koji kralja nisu podržavali i dodjeljivanje iste u ruke pripadnika plemstva i crkve odanih kralju.⁵ Podravina je, pritom, zajedno s cijelim područjem Komarničkog arhidakonnata, bila najbliža Ugarskom kraljevstvu.

KRALJEV ODNOS PREMA ZAGREBAČKOJ CRKVI

Komarnički je arhidakonat, kao jedna od regionalnih administrativnih cjelina Zagrebačke biskupije, uz pojedine regionalne osobitosti, u načelu bio podložan kraljevoj politici prema Biskupiji u cjelini.⁶ Pri provođenju reforme Zagrebačka je biskupija zajedno s biskupom na čelu ugarskom vladaru bila jedan od važnijih oslonaca vlasti. Pritom je u zamjenu za njihovu službu Bela IV. crkvene prelate bogato darivao posjedima i izdavao im potvrde za starija posjedovanja. No izgleda da je vladar prilikom darivanja nešto više pažnje posvetio privatnom posjedu pojedinih pripadnika visokog crkvenog klera odanog kralju i kruni sv. Stjepana, dok je s druge strane nešto manje simpatije gajio prema pripadnicima pojedinih crkvenih redova, poput templara i ivanovaca.

² O položaju Slavonije u dinastičkoj zajednici s Ugarskom ne podudaraju se mišljenja. Iako u osnovi većina naših autora ističe njezin donekle zaseban politički položaj i društveni razvoj. Usporedi: Nada KLAJČ, *Povijest Hrvata u razvijenom srednjem vijeku*, Zagreb 1976., 253-450.; Lujo MARGETIĆ, »Državopravni položaj Hrvatske u doba Krbavske bitke«, *Krbavska bitka i njezine posljedice*, Zagreb 1997., 28.; Lujo MARGETIĆ, »Zagrebačka biskupija prema Arpadovićima i Anžuvincima«, *Zagrebačka biskupija i Zagreb 1094-1994 (glav. ur. Antun Škvorčević)*, 163-168. U novije vrijeme nešto više o tom problemu u: Zsolt ATTILA, »Hrvatska i Slavonija u srednjovjekovnoj Ugarskoj kraljevini«, 19-21.; Tomislav RAUKAR, »Hrvatska u dinastičkoj zajednici s Ugarskom«, 27-36., 30-32.; Franjo ŠANJEK, »Crkva u hrvatsko-ugarskim odnosima«, 37-43., 41-43.; Mladen ANČIĆ, »Zajednička država - srednjovjekovna stvarnost ili povijesna utvara«, 51-63., 60-62.; Damir KARBIĆ, »Posebnosti društvenog i gospodarskog razvoja: na razmeđu Sredozemlja i Srednje Europe«, 75-79.; Stanko ANDRIĆ, »Upravna zasebnost i društvene osobitosti srednjovjekovne Slavonije«, 89-94. Sve u: *Hrvatsko-mađarski odnosi 1102.-1918. (odg. ur. Milan Kruhek)*, Zagreb 2004.

³ N. KLAJČ, *Povijest Hrvata...*, 268-281., 284-285.; Z. J. KOSZTOLNYIK, *Hungary in the Thirteenth Century*, 187-189.; T. RAUKAR, *Hrvatska u dinastičkoj zajednici s Ugarskom*, 32.

⁴ Ugarski kraljevi nisu jednako djelovali na hrvatski srednjovjekovni prostor. Njihov je utjecaj bio različit kako u pojedinim dinastičkim razdobljima, tako i na razini njegovih regionalnih sastavnica, od Dalmacije i Hrvatske do Slavonije. Pritom su, zbog njezine blizine, najjače djelovali na području Slavonije. T. RAUKAR, *Hrvatska u dinastičkoj zajednici s Ugarskom*, 31. Margetić (L. MARGETIĆ, *Zagrebačka biskupija...*, 164.) je Belu IV. nazvao snažnim kraljem kojemu se ni Papa nije htio suprotstavljati. Naime, prema njemu se u Kolomanovu prijedlogu Papi o ujedinjenju Splitske nadbiskupije i Zagrebačke biskupije pod zajedničkom upravom zagrebačkog biskupa krila Kolomanova težnja za osamostaljivanjem Zagrebačke biskupije od Ugarske i s time od samoga kralja. U primjeru Papina rezerviranog odgovora Kolomanu trebala bi se vidjeti naklonost Beli i izbjegavanje sukoba s još uvijek jakim kraljem. O Belinoj vladavini na području Like Bužana i Krbave usporedi: Hrvoje KEKEZ, »Bela IV. i jačanje kraljevske vlasti u Lici, Bužanima i Krbavi nakon provale Tatara 1242. godine«, *Identitet Like: korijeni i razvitak (glav. ur. Željko Holjevac)*, Zagreb-Gospić, 2009., 197-220.

⁵ N. KLAJČ, *Povijest Hrvata...*, 268-281. Po tom pitanju Margetić (L. MARGETIĆ, *Zagrebačka biskupija...*, 163.) smatra Zagrebačku crkvu glavnim osloncem vlasti.

⁶ Dosad najdetaljniji prikaz crkveno-političkog odnosa između zagrebačkih biskupa i Bele IV. dala je Lelja Dobronić (L. DOBRONIĆ, *Zagrebački biskupi i nadbiskupi*, Školska knjiga, Zagreb 1995., 43-80.).

Iako su ti crkveni redovi do provale Tatara vjerojatno imali važnu ulogu, vladarev se odnos prema njima nakon provale izmijenio, što bi se moglo povezati s trenutnom političkom situacijom i njihovim neuspjehom u stvarnim ratnim poduhvatima. Takav stav vladara rezultirao je povremeno i oduzimanjem njihovih posjeda.⁷

Takav odnos omogućio je vladaru kontrolu situacije unutar redovničkih i crkvenih krugova. Pritom se može istaknuti da su gotovo uvijek najviše crkvene pozicije preuzimali kraljevi povjerenici, poput biskupa Filipa (1247.-1262.). On se od najranijih dana nalazio uz kralja odrastajući na dvoru te kasnije vršeći ulogu kraljeva diplomata.⁸ S druge strane, uz pomoć kralja, zagrebački su biskupi pomagali gospodarski i društveni razvoj na području Slavonije. U njemu su, prema svemu sudeći, veliku ulogu trebali imati cisterciti, koje su, uz kralja, darivali biskup Filip i zagrebački arhiđakon Petar.⁹ No iako se od crkvenih redova na području Komarničkog arhiđakonata u Belino vrijeme spominju uglavnom templari i ivanovci i na tom se području iza provale Tatara primjećuje određeni gospodarski razvoj. On uključuje uspostavljanje posjedovne mreže u čijem su stvaranju, uz plemstvo, sudjelovali i istaknuti pripadnici crkve i crkvenih redova.¹⁰ Budući da je to vrijeme intenzivne provedbe reformi u tom je svakako određenu ulogu imao i sam kralj.

CRKVENI POSJED NA PODRUČJU KOMARNIČKOG ARHIĐAKONATA PRIJE BELINE VLADAVINE

Komarnički arhiđakonatski s vremenom je mijenjao svoj teritorij omeđen rijekom Dravom na sjeveru. U osnovi on se prema popisima župa protezao od Jalžabeta, uz Dravu do Đurđevca (potok Katalena), a odatle do bjelovarskog okoliša i preko Rovišća uz Veliku cestu do Koprivnice. Na zapadu je graničio s Varaždinskim, na jugu s Kalničkim, a na istoku s arhiđakonatom Gušće.¹¹ Riječ je o jednom od najstarijih arhiđakonata na tlu Zagrebačke biskupije. Komarnički se arhiđakon prvi

⁷ Kraljeva nesklonost templarima i ivanovcima najbolje se vidi na području Garešničke županije i županije Gore. Naime, nakon što je Bela nagradio svog liječnika Tiburicija posjedom Gornjom i Donjom Garešnicom posebno je naglasio da svoje zemlje oporučno smije ostaviti komu želi osim ivanovcima, kojima ih ne smije dati ni pod koju cijenu. S druge strane templarima je oduzeo čitav Gorski komitat, dok je čast župana povjerio svojim velikašima. Tadija SMIČIKLAS, *Codex diplomaticus regni Croatiae, Slavoniae et Dalmatiae* (dalje: CD), 1904.-1916., V, 5-6., 177.; N. KLAČIĆ, *Povijest Hrvata...*, 326-328. Iako postoje kontradiktorni podaci o sudjelovanju ivanovaca u ratnim akcijama, a neosporno je i da su pratili kralja u bijegu od Tatara, neki podaci i Papino pismo iz 1247. godine pokazuju drugu sliku prema kojoj se u sukobu s Tatarima oni baš i nisu iskazali. Usporedi: Szolt HUNYADI, »The Military activities of the Hospitallars in the Medieval Kingdom of Hungary (Thirteenth to Fourteenth Centuries)«, *The Hospitallars, the Mediterranean and Europe: Festschrift for Anthony Luttrell*, Burlington 2007., 193-205., 193-194. Za odnos prema templarima usporedi: L. DOBRONIĆ, *Templari i ivanovci u Hrvatskoj*, Dom i svijet, Zagreb 2002., *passim*; Krešimir KUŽIĆ, *Hrvati i križari*, Hrvatski Institut za povijest, Zagreb 2003., 32-33, 43.

⁸ L. DOBRONIĆ, *Zagrebački biskupi i nadbiskupi*, 47-49.

⁹ O odnosu arhiđakona Petra prema cistercitima nešto više u: Mladen ANČIĆ, »Cistercians in Thirteenth Century Croatia«, *Mediaevistik* 10, Peter Lang, Frankfurt am Main, Berlin, Bern, New York, Paris, Wien 1997., 213-214. Arpadovići su u ulozi patrona Opatije Topusko često pomagali cistercite koji su ostvarili određeni gospodarski napredak na gorskom području (županija Gora) i šire. O tome više u: Ana NOVAK, magistarski rad *Topusko od dolaska cistercita do kraja srednjeg vijeka*, Filozofski fakultet u Zagrebu, 2008., 112-122.

¹⁰ Na dijelovima komarničkog kotara sredinom 13. stoljeća može se prema opisima međa rekonstruirati neprekinuta mreža posjedovnih granica što pokazuje primjer Velikog Poganca. Tamo su se posjedi Herbortija i Slanje vezivali na imanja prema Glogovnici i Varaždinskim Toplicama. Ranko PAVLEŠ, »Osobine popisa župa, naselja i posjeda u Podravini do kraja XVI. stoljeća«, *Podravina*, 2, br. 4, Koprivnica 2003., 75-99., 93.

¹¹ Usporedi: Franjo BRDARIĆ, »Arhiđakonatski Komarnički (1334-1934)«, *Podravski zbornik*, 1993/4., 83. U novije vrijeme o topografiji toga kraja pisao je Ranko Pavleš (R. PAVLEŠ, Osobine popisa župa..., 76.) koji prema popisima župa iz 1334. i 1615. godine nešto detaljnije omeđuje teritorij arhiđakonata, uzimajući u obzir i popise poreza kao jedan od pokazatelja vlasništva nad zemljom.

put spominje već 1247. godine, a o crkvenom životu na tom području svjedoče prvi pisani podaci već početkom 13. stoljeća.¹² Naime, prema listini iz 1201. godine Zagrebački je biskup u Podravini imao tri posjeda; Biškupec, Zdelju (Miholjanec) i Komarnicu.¹³ Petrić smatra da je i Kneginec, koji se 1201. godine spominje pod imenom *terra Sargas* pripadao dijelu biskupskog posjeda.¹⁴ Samostan templara spominje se u Kakinji kod Legrada.¹⁵ Sve to u osnovi govori o prostranom crkvenom posjedu koji se na području Komarničkog arhidakonata prostirao već i prije Bele IV. Starost crkvenog života na području Komarničkog arhidakonata potvrđuju i pojedine župe i župne crkve poput crkve Blažene Djevice Marije u Komarnici te župe u Đurđevcu.¹⁶ Vezano uz raniji postanak Komarničkog arhidakonata povremeno se ističe i njegova crkveno-politička uloga, prema kojoj ne bi bilo slučajno da su se tamo našla najvažnija naselja u Podravini, uključujući utvrdu Rovišće.¹⁷

Najstariji zemljišni posjed Zagrebačke crkve sastojao se od velikog broja zemljišnih jedinica koje se u izvorima nazivaju *terra* i *possessio*, a koje nisu nužno morale bit teritorijalno povezane. Ti se tipovi posjeda, koji su uglavnom bili naseljeni, različito tumače, dok je naziv *predium* u osnovi značio »vlastelinstvo«.¹⁸ Kako je točno tekao razvoj posjedovne mreže prije Tatara nije dovoljno poznato. Već je Andrija II. dosta povećao crkvene i redovničke posjede, koji se sve više nastoje zaokružiti i približiti sjedištu, a takav princip gdje se na manje vlasničke teritorijalne jedinice dodaju novi kompleksi zemlje na području Slavonije funkcionira još i 1313. godine.¹⁹ No nakon što su Tatari u lovu na Belu IV. 1242. godine provalili u Podravinu, pretpostavlja se da je i crkveni posjed stradao zajedno sa svjetovnim.²⁰ Ipak, pojedini istraživači smatraju da se na

¹² U ispravi iz 1247. godine spominje se *Petrus Camaricensis* u: CD, IV, 323. Petrić (Hrvoje PETRIĆ, »Novigradska podravina od ranog srednjeg vijeka do početka 20. stoljeća«, *Općina Novigrad Podravski (Glav. ur. Dragutin Feletar)* Samobor 2001., 43-61., 61.) u popisu arhidakona kao prvog navodi Pavla I. koji se spominje 1260. godine.

¹³ CD, III, 9.; Lelja DOBRONIĆ, »Topografija zemljišnih posjeda zagrebačkih biskupa prema ispravi kralja Emerika iz god. 1201.«, *Rad JAZU*, 283, Zagreb 1951., 262-271.; F. BRDARIĆ, Arhidakonat Komarnički ..., 84.

¹⁴ CD, III, 9.; Tomislav ĐURIĆ, Dragutin FELETAR, Hrvoje PETRIĆ, *Općina Gornji Kneginec*, Gornji Kneginec-Samobor 2004., 45.

¹⁵ Josip ADAMČEK, »Ludbreg i njegova okolica u doba feudalizma«, *Ludbreg*, Ludbreg 1984., 83-84.; Dragutin FELETAR, Podravina-Općine Đurđevac, Koprivnica i Ludbreg u prošlosti i sadašnjosti, knj. 1, Koprivnica 1989., 52.

¹⁶ Crkva Blažene Djevice Marije prvi se put spominje u ispravi iz 1279. godine u: CD, VI, 313-314. Iako je ta isprava identična ispravi iz 1229. godine, također uvrštenoj u Diplomatički zbornik (CD, III, 314-315.), za potonju su prema naknadno pronađenom originalu još Šufalj, a potom i Smičiklas utvrdili da je lošije transkribirana i krivo datirana. Usporedi: Milan ŠUFFLAY, *Viestnik Kraljevskog hrvatsko-slavonsko-dalmatinskog zemaljskog arhiva*, VIII, 1906., 183-184.; T. SMIČIKLAS, CD, VI, 314.; H. PETRIĆ, Novigradska podravina, 61. Crkva se prema toj ispravi nalazila uz potok Komarnicu. No zanimljivo je da se ista crkva prema ispravi iz 1316. godine (CD, VIII, 424.; Lelja DOBRONIĆ, Topografija..., 262-268.) nalazila kraj potoka Koprivnice. Stoga u svojim topografskim promišljanjima Ranko Pavleš (R. PAVLEŠ, *Koprivničko i đurđevčko vlastelinstvo: povijest, topografija, organizacija*, Koprivnica 2001., 271-272.) pretpostavlja da je kod pisanja izvornog dokumenta, ili kod njegovog prijepisa, došlo do neke pogreške vezano uz ime potoka, ili je pak s druge strane crkva bila smještena između oba potoka.

Đurđevac se kao *villa sancti Georgii* spominje 1270. godine, dok je titular crkve potvrđen u popisima župa 1334. godine. CD, V, 565. F. BRDARIĆ, Arhidakonat Komarnički ..., 99.; Josip BUTURAC, »Popis župa zagrebačke biskupije 1334. i 1501.«, Poseban otisak iz: *Starine JAZU*, knj. 59., Zagreb 1984., 76-77.; H. PETRIĆ, »Srednjovjekovni putevi u Podravini«, *Podravski zbornik*, 1992., 42.

¹⁷ Nada Klaić (Nada KLAJČ, *Koprivnica u srednjem vijeku*, Koprivnica 1987., 30) usporedila je razvoj Komarničkog s razvojem prekodravskih arhidakonata, za koje pretpostavlja da su se formirali još prije raspada starog političkog sustava. To je naglasio i Petrić (H. PETRIĆ, Novigradska podravina, 59-60.).

¹⁸ Kod Zagrebačkoga Kaptola taj se naziv koristio za manja, uglavnom nezavisna vlastelinstva, koja pripadaju kaptolskom. O tome više u: Radovan GAJER, »Posjedi zagrebačkog kaptola oko Zagreba u prvoj polovici XIV. stoljeća«, *Radovi Instituta za hrvatsku povijest*, 11, Zagreb 1978., 14-15.; H. PETRIĆ, Novigradska podravina, 43-44.

¹⁹ Usporedi: R. GAJER, Posjedi zagrebačkog kaptola..., 23-27.

²⁰ Iako su pisani podaci o prisustvu Tatara zapravo vrlo rijetki ili nepostojeći, na njihovo prisustvo u Podravini ipak upućuju pojedini arheološki nalazi poput onih s arheološkog lokaliteta Torčeca (Torčec-Cirkvišće) i s nekropole Đelekovec-Šćapovo. Oni ostavljaju mogućnost da su Tatari bili uzrokom kraju Bjelobrdске kulture koja pokazuje kontinuitet naseljavanja sve do tog vremena. Feletar i Petrić (Dragutin FELETAR, Hrvoje PETRIĆ, *Općina Đelekovec*, Đelekovec 2008., 84-86.) se referiraju na opsežnu arheološku literaturu vezanu uz problem kontinuiteta kulturnih slojeva.

istom prostoru ubrzo nakon njihove provale život ponovno odvija sugerirajući time naseljavanje kraja i njegovu gospodarsku obnovu. To bi trebao potvrditi i značajan društveno-ekonomski razvoj gradova na tlu sjeverozapadne Hrvatske što bi govorilo u prilog određenoj konsolidaciji feudalnih odnosa i utvrđivanju prostorne diferencijacije među naseljima.²¹

ZEMLJIŠNA REFORMA I NJEZIN UTJECAJ NA RAZVOJ CRKVENOG POSJEDA

Glavni trend u razvoju zemljišnog posjeda koji se za vladavine Bele IV. može primijetiti na području srednjovjekovne Slavonije, pa tako i komarničke regije, jest njegov prelazak u ruke svjetovnih velikaša i crkve. Crkva je pritom do velikog broja zemljišnih posjeda došla kupnjom, darovnicama, nasljeđivanjem i razmjenom. Ti su posjedi bili različite veličine i nije im bila određena jednaka vrijednost. No oni se uglavnom šire uz već postojeće posjede, uz važnije prometne pravce i trgovačka središta.

Jedan od najvažnijih i najstarijih posjeda u vlasništvu zagrebačkog biskupa svakako je Komarnica, u blizini koje se spominju i posjedi templara. Granice biskupskog posjeda Komarnice koji se nalazio u srednjoj Podravini, prema ispravi iz 1201. godine tekle su od zemalja biskupa Prodana preko potoka Močilnice na jugu i zemlje Tolimera na sjeveru. Na jugu je granica izlazila na Veliku cestu, a posjed je vjerojatno obuhvaćao sela Bregi, sv. Ladislav i Komarnicu te je vjerojatno dopirao do predgrađa Koprivnice.²² Potvrdu da je i trgovište sv. Ladislav, koje je sa svih strana bilo okruženo biskupovim posjedom, najvjerojatnije njemu i pripadalo, Petrić nalazi u podatku da je njegov sudac bio biskupov kmet.²³ Drugi po redu i po opsegu puno manji biskupski posjed pod nazivom Zdelja nalazio se u srednjoj Podravini i 1201. godine graničio je s posjedom templara²⁴ Biskupski posjed Zdelja odgovara današnjem Miholjancu te stoga ne stoji tvrdnja da ga je biskup izgubio između 1201. i 1270. godine, kako je L. Dobronić svojevremeno tvrdila.²⁵ Templarski posjed Zdelja, koji su templari dobili od bana Borića, (1267.) 1270. godine spominje se uz granicu s Prodavićem (Virje) i nalazio se između današnjih sela Virje i Miholjanec.²⁶

Iako je kralj s reformom na području Ugarske započeo još prije tatarske provale, na području Slavonije restitucija kraljevskih posjeda započela je tek iza nje, točnije 1249. godine.²⁷ To je vrijeme kad je vladar i crkveno imao jaku podršku zagrebačkog biskupa. Naime, 1248. godine tu funkciju vršio je njegov odani prijatelj Filip, kojega je, iako premlada, najvjerojatnije na poticaj samoga vladara i unatoč protivljenju pape, kaločki nadbiskup postavio na biskupsko mjesto.²⁸ Vladarske darovnice u Belino vrijeme općenito su vrlo rijetke, osobito one vezane uz crkvu. No one koje se javljaju svjedoče o strahu koji su izazvali Tataři. Naime, nastojanje crkve da nakon

²¹ Đelekovec se prema Petrićevu mišljenju (D. FELETAR, H. PETRIĆ, *Općina Đelekovec*, 95.) ponovno naseljava nakon tatarske provale. Naime, autor je rekonstrukcijom ustanovio da se posjed Gardun-Gradun zapravo odnosi na stariji naziv posjeda i sela Đelekovca, koji se nalazio na povoljnom prijelazu preko Drave. O razvoju Podravine nakon Tatara više u: D. FELETAR, Podravina..., 45-47.

²² CD, III, 9; Usporedi: L. DOBRONIĆ, *Topografija*..., 263-270.

²³ H. PETRIĆ, *Novigrad podravski*, 53.

²⁴ CD, III, 9.

²⁵ Usporedi: L. DOBRONIĆ, *Topografija*..., 271.; Josip ADAMČEK-Ivan KAMPUŠ, *Popisi i obračuni poreza u Hrvatskoj u XV. i XVI. stoljeću*, 1976., 28, 60, 128.; R. PAVLEŠ, *Koprivničko*..., 265-266.

²⁶ CD, III, 87.; IV, 559-567. Tezu da je templarski posjed Zdelja obuhvaćao današnji Đurđevac (J. ČUK, *Podravinom od Bednje do Voćinke*, 193.) opovrgnuo je Paškal Cvekan (P. CVEKAN, *Đurđevac-kakav nije poznat*, Đurđevac 1991., 15-17.).

²⁷ CD, IV, 1906., 402.; N. KLAJČ, *Povijest Hrvata*..., 327.

²⁸ CD, IV, 311, 364. Usporedi: L. DOBRONIĆ, *Zagrebački biskupi i nadbiskupi*, 48-49.

koncila u Lionu potakne crkvene prelate i kralja na gradnju utvrda urodilo je plodom. S druge strane ispražnjena blagajna i manjak sredstava prisilili su vladara da zadatak gradnje prepusti crkvi i redovima da to učine sami, dajući im pritom zemljišni posjed i prikladno mjesto za gradnju.²⁹ Na području Komarničke regije ne postoje takvi direktni podaci o gradnji crkvenih utvrda. No neki smatraju da je određena kraljevska politika već u 13. stoljeću i prije provale Tatara tamo bila formirana i očito zaživjela, o čemu bi trebale svjedočiti utvrde Kamengrad i Opoj.³⁰ Kraljeve darovnice crkvi na području komarničke regije gotovo su nepostojeće. Kralj uglavnom izdaje potvrde za starije crkvene posjede, dok u osnovi rijetkim darovnicama nagrađuje svoje povjerenike, time povećavajući njihov privatni posjed. Primjer tomu pokazuje posjed Slanje. Došavši u Vašku 13. listopada 1248. godine kralj je biskupu Filipu potvrdio obiteljski posjed Solovnu (Slanje). Pritom se u ispravi spominje da je taj posjed već prije darovan Filipovu ocu Joakimu, kao nagrada za vjernu službu, što potvrđuje i isprava iz 1250. godine.³¹ Također, Bela je u ponovnoj potvrdi posjeda iz 1259. godine naglasio da je opozvao sve Andrijine darovnice, ali je ipak poslije vratio posjed Solovnu.³² Tad se Slanje prostiralo uz rijeku Bednju do Rasinje i zemlje podanika grada Križevaca. No ubrzo su slijedile i kupnje nekolicine posjeda, kojima je biskup ili povećao svoj privatni posjed Slanje, ili pak biskupski posjed Biškupec kod Varaždina.³³ Značajno je pritom spomenuti da su biskup Filip i njegov brat Tomo bili vlasnici palače u Varaždinu.³⁴ Uglavnom, crkvenu zemlju biskup je povećao kupnjom zemlje Gaj u blizini Varaždina po cijeni od 50 maraka.³⁵ Uz nju je kupio zemlju Bezenche, nešto manje površine jer je platio 15 maraka, te zemlju Obrež.³⁶ Na Slanje se vezivao posjed župana Heriberta u Rasinji.³⁷

Odlaskom bana Stjepana 1260. godine kralj je stao s restitucijom kraljevske zemlje na području Slavonije.³⁸ Također, izgubivši podršku bana i odlaskom Filipa iz Zagrebačke biskupije, započeli su problemi u odnosima s crkvom. Naime, nakon kraljeva potkancelara biskupa Farkazija (1263.), na mjesto zagrebačkog biskupa došao je Papin kapelan Timotej (1263.-1287.), uz kojega se 1264. godine o duhovnosti na području biskupije privremeno brinuo papin penitencijar i kapelan Gvalterije. Gvalterije je po papinu nalogu trebao vratiti sve crkvi otuđene posjede. Kralj je pak na sve načine pokušavao omesti njegov rad.³⁹ Ipak, iako se nalazio na mjestu nadbiskupa u Ostrogonu, Filip je i dalje posredovao za vladara i smirivao situaciju na području biskupije. Tako je za zasluge pri izmirenju sa sinom Stjepanom 1267. godine Bela Filipova brata kneza Tomu i

²⁹ Uz Kaptol i Biskupa, Toplički su cisterciti sagradili kulu i kuće za obranu Opatijskog vlastelinstva. CD, IV, 323-324, 481; V, 156.

³⁰ Opoj grad je navodno sagradio ban Opoj iz roda Gut-Keleda. Nalazio se na obroncima kalničkog gorja, na brdu Budim i uz njega je prolazila cesta koja je od Rasinje dolinom potoka Gliboki pored Apatovca vodila prema Glogovnici. i Križevcima. Ista je prometnica prolazila i pored Kamengrada. Ta je cesta uz *via Colomani* regis svoje hipotetičko središte mogla imati kod Đelekovca, gdje se nalazio prelaz preko Drave. Više u: Željko DEMO, »Castrum Keukaproncha/Kuwar-počeci istraživanja«, *Podravski zbornik*, 84, 1984., 337.; Lelja DOBRONIĆ, *Templari...*, 104-105. Postoji podatak da je utvrdio ban Opoj 1236. godine darovao templarima. No teza o templarima u Rasinji smatra se nepouzdanom. Više u: L. DOBRONIĆ, *Templari...*, 104.

³¹ CD, IV, 368. Dobronić (L. DOBRONIĆ, *Zagrebački biskupi i nadbiskupi*, 49.) se pritom pita nije li biskupov rod Čurla (Türje) zapravo podrijetlom iz Slavonije. L. DOBRONIĆ, *Zagrebački biskupi i nadbiskupi*, 49.

³² CD, V, 132.; L. DOBRONIĆ, *Zagrebački biskupi i nadbiskupi*, 49.

³³ Isto.

³⁴ CD, V, 532.; L. DOBRONIĆ, *Zagrebački biskupi i nadbiskupi*, 54.

³⁵ CD, V, 182.

³⁶ CD, V, 184, 183.

³⁷ Kraljeva darovnica za Rasinju iz 1248. godine u: CD, IV, 354.; F. BRDARIĆ, *Arhidakonat Komarnički ...*, 90.

³⁸ N. Klaić (N. KLAJČ, *Povijest Hrvata...*, 329.) je pretpostavila da se kralj povukao zbog vanjske politike i odnosa prema sinovima Stjepanu i Beli.

³⁹ CD, V, 288, 290.; Usporedi: L. DOBRONIĆ, *Zagrebački biskupi i nadbiskupi*, 61-68.

njegov rod Ćurla (*Churla*) darovao posjedom Prodavić (Virje).⁴⁰ Taj je posjed u duhu restitucije, koja je uglavnom dotad na većem dijelu Slavonije završila, vladar radi nevjere oduzeo nekom nijemcu Korardu.⁴¹ Hercegu Beli to nije odgovaralo i posjed je Tomi oduzet. No ponovno mu ga vraća kralj Stjepan 1270. godine.⁴² Granice velikog prodavičkog posjeda prolazile su Dravom kod Sigeca preko pola Podravine do Drave istočno od Đurđevca koji je kao selo sv. Jurja bio uključen u posjed.⁴³ Uz Prodavić se spominje biskupski posjed Zdelja, a govoreći o kontinuitetu posjedovne mreže, za razliku od Dobronić, Pavleš smatra da je granica sv. Ladislava zapravo potok Smrdelj, a ne Komarnica. To bi značilo da se posjed Prodavić ne širi sve do Komarnice i »još joj dugo treba do tamo«.⁴⁴ U Filipovu privatnom posjedu već se nalazilo Slanje pa bi se moglo reći da je darovnicom za Prodavić Bela IV. zapravo povećao privatni posjed Filipova roda Ćurla. Taj je isti posjed nešto kasnije, kao jedno od četiri najveća srednjovjekovna vlastelinstva na području Podravine, došao u posjed Gisingovaca.⁴⁵ Stoga proizlazi da su privatni biskupski posjedi bili povezani s crkvenim, a nalazili su se i uz vrlo važne prometne pravce. Tako je Prodavić jednom prometnikom bio povezan s Đurđevcem na sjeveru i Zdeljom na jugu, dok je drugom prometnikom bio povezan s prelazom preko Drave u blizini Molvi. Srednjovjekovna je pak podravska cesta vodila od Prodavića do Komarnice (središta arhidakonata). Također, Slanje se nalazilo na staroj rimskoj cesti koja je povezivala Ludbreg i Varaždinske toplice.⁴⁶

Crkva je i za Timoteja, unatoč razmiricama s kraljem, uspjela proširiti svoj posjed i to uglavnom kupnjama od kojih je neke Bela IV. i potvrdio.⁴⁷ On je pak, budući da mu tad gospodarsko jačanje biskupije nije odgovaralo, zajedno s ugarskim plemstvom i sinom Stjepanom, 1268. godine izdao uredbu prema kojoj plemstvo ne treba plaćati crkvenu desetinu.⁴⁸ Sukobi koji su započeli zbog te kraljeve odluke ugrožavali su stabilnost biskupije na čitavom njezinom području, pa tako i na području Komarnice.⁴⁹ No u osnovi moglo bi se reći da je cjelokupna politička situacija na tlu biskupije djelovala na to da se polovicom 13. stoljeća neki crkveni i svjetovni posjedi i vlastelinstva zaokruže i povežu, što se direktno može povezati i s jačanjem biskupije.⁵⁰

Naposljetku, moglo bi se reći da je Bela IV. na području Komarničkog arhidakonata u vrijeme restitucije posjeda u osnovi imao kontrolu nad crkvom i crkvenim posjedom, koji se na pojedinim dijelovima uz važnija crkvena središta povezuje i pretvara u cjelovitu mrežu posjeda. No Bela je to dugovao prvenstveno svojem prijateljskom odnosu prema biskupu Filipu. S druge strane njemu je i njegovom rodu darovao velik privatni posjed koji je područje preko Drave vezivao sa središtem arhidakonata i drugim važnijim gradskim i crkvenim vlastelinskim središtima poput Varaždinskih Toplica.

⁴⁰ ...*terram nomine Proudauiz*...CD, V, 436.

⁴¹ CD, V, 436.; F. BRDARIĆ, Arhidakonat Komarnički ..., 97.

⁴² CD, V, 559-567.; Usporedi: R. PAVLEŠ, *Koprivničko*..., 134.

⁴³ Isto.

⁴⁴ CD, V, 359.

⁴⁵ O vlastelinstvu više u: R. PAVLEŠ, *Koprivničko*..., 133.

⁴⁶ H. PETRIČ, »Srednjovjekovni putevi u Podravini«, *Podravski zbornik*, 1992., 42-45.

⁴⁷ CD, V, 551.

⁴⁸ CD, V, 473.; N. KLAIĆ, *Povijest Hrvata*..., 336.

⁴⁹ CD, V, 487., 525.

⁵⁰ Primjer povezivanja većih crkvenih vlastelinstava u doba restitucije pokazuju Zagrebački Kaptol i cistercitska opatija Blažene Djevice Marije u Topuskom. O tome više u: R. GAJER, »Posjedi zagrebačkog kaptola...«, 23-27.; A. NOVAK, *Topusko*..., 54-60. U prilog povezivanju posjeda Opatije prema vlastelinskom središtu ide i isprava iz 1252. godine kojom se plemeniti Sebeslavići podvrgavaju pod vlast opata, čime se zapravo proširio posjed opatijske grande u Bročini. CD, IV, 519-521.

SAŽETAK

Nakon provale Tatara, a s ciljem jačanja vlasti, ugarsko-hrvatski kralj Bela IV. započeo je s provođenjem zemljišne reforme i razvojem gospodarstva na području Slavonije. Reforme, koje su tamo započele 1249. godine u osnovi su se dotakle i crkvenog i svjetovnog zemljišnog posjeda. Pritom je Zagrebačka crkva vladaru pružala oslonac u njihovom provođenju. Da bi osigurao crkveni utjecaj vladar je na mjesta visokog crkvenog klera postavljao i podržavao svoje bliske suradnike i prijatelje poput biskupa Filipa. Takva se politika odrazila i na razmještaj i raspodjelu crkvenog posjeda na području cijele biskupije. Komarnički arhidakonat kao najbliži području Ugarske također je doživio određene promjene i na njegovom se području primjećuje kraljevo djelovanje. Stoga je komparacijom objavljenih literarnih izvora i stručne literature analizirana kraljeva politika prema crkvi općenito i na području Komarničkog arhidakonata.

Rezultati analize pokazuju da je većina darovnica upućenih crkvi općenito vezana uz darivanje kraljevskog zemljišta za gradnju i održavanje utvrda te u svrhu povećanja privatnog posjeda u rukama pojedinih pripadnika visokog crkvenog klera. Vladar je s druge strane uglavnom potvrđivao već postojeća starija prava i posjede. No crkveni se posjed na području cijele biskupije ipak povećavao i to uglavnom kupnjom i razmjenom. Također, Filipu i njegovu rodu darovan je velik privatni posjed koji se povezuje s drugim crkvenim posjedima tvoreći na pojedinim dijelovima uz važnije prometnice neprekinutu mrežu posjeda koja je vodila prema važnijim gradskim i vlastelinskim središtima.

SUMMARY

After Mongol invasion, year 1249. hungarian -croatian king Bela IV. begun with kompleks administrative and agrarian reform on the territory of medieval Slavonia. His goal was stabilization of the Royal power. That reform affected equally church and secular land property. At that time Zagreb Church Bishopric supported King Bela. Although, he was securing his position by appointing some of his friends and companions as bishops or other members of church administratives. For example the highest rank of all had his close friend Zagreb bishop Filip. Such politics also made certain impact on the distribution and arrangement of church land property on the territory of Bishopric. As one administrative part of the Bishopric, Archdiaconatus of Komarnica was nearest to the Hungarian Kingdom. There are also evident some changes that can be associated with the Reform. So, by comparring literary sources and relevant literature Author analized kompleks relationship between King and Bishopric, especially on the territory of Komarnica Archdiaconatus.

As a result majority of Royal deeds appointed to the Church was associated with Royal donations of landed property to secure place for building forts, and donations of the Royal land (*terra regalis*) into the private hands of the highest church administratives that supported King. On the other hand majority of the Church Royal decrees were only confirmations for older possessions. Although it is obvious that Bishopric enlarged its property buying some peaces of landed property, or by exchange. Also, large private estate was given to the Bishop Filip and his family. At that time his private estate was connected with the other Church estates forming unbroken net of landed possessions. They were situated along the most important medieval roads and correlated with important cities or manorial towns.

FROM THE RUHR TO THE BOSPORUS EUROPEAN CAPITALS OF CULTURE 2010 - ESSEN, PÉCS, ISTANBUL

OD RUHRA DO BOSPORA EUROPSKI GRADOVI KULTURE 2010.GODINE - ESSEN, PEČUH, CARIGRAD (ISTANBUL)

Éva Orosz, Klára Stefán

PhD-student,

UP FNS Earth Sciences Doctoral School,

7624 Pécs, 6 Ifjúság str.,

Hungary

oroszeva@gamma.ttk.pte.hu

stefan.klari@gmail.com

Primljeno / Received: 21. 1. 2010.

Prihvaćeno / Accepted: 29. 5. 2010.

Rad ima dvije pozitivne recenzije

Stručni rad

Profesional paper

UDK/UDC 355.257.7 (497.1 - 163.4) 2010

Tamás Vati

Research Assistant,

UP FNS Earth Sciences Doctoral School,

7624 Pécs, 6 Ifjúság str.,

Hungary

vatoma@gamma.ttk.pte.hu

SUMMARY

During the 25 year old history of the prestigious title European Capital of Culture it will be added by a new component in the year 2010, as three cities get the opportunity to introduce their values. Essen, Pécs and Istanbul are significant pillars of a cultural axis running throughout Europe, whose development took place in distinct times along different historical, geographical conditions. Different nationalities are present as mediators and links between them who influenced decisively the development of these cities and their change of economic importance. Our fundamental aim is to emphasise the similarities and list all significant details related to the ECC priorities as the possibility of sustainability and liveability. Introducing the similarities and differences in financing, the implementation and variation of projects, emphasizing cooperation experienced in communication and certain program sets is a fundamental element of our present research. At the same time, common goals, various methods - that originate in cultural differences - by all means can teach us the lesson.

Key words: European Capitals of Culture, Essen, Pécs, Istanbul

Cljučne riječi: Europski gradovi culture, Essen, Pečuh, Carigrad (Istanbul)

INTRODUCTION

The notion of »European Capital of Culture« originated from Melina Mercouri in 1983, Minister of Culture in Greece at that time, and it was first awarded by the European Council in 1985 with the aim of bringing the Europeans closer to each other. The event offered a great opportunity to highlight the cultural diversity of the continent. These objectives were included also in the Maastricht Treaty in 1992, so since that time every year a different country gives European Capital of Culture (hereinafter ECC), which label became generally known in 1999.

The originally until 2004 scheduled project series commanded ever greater attention from the European citizens, thus with changes combined, but the programme that enabled meeting of cultures continued. It differs from other, similar series of events in its scale and appearance, since it assumes high standard of art. The project evolved throughout the years with unchanged original objective, thus it pays special attention to Europe's cultural richness, diversity and similarities, ensuring tolerance for each other, respectively to the creation of the »European citizen« feeling. These belong to the main priorities of the European Union (hereinafter EU), just like the development of culture that is the third most important element of the strategy.¹

Due to increase in the scale of the event, instead of one capital ten European cities could introduce their cultural values in the year of the Millennium, and since 2005 every member state has the chance to appear. Since 2007 two countries are allowed to delegate potential candidates. Since 2009 an old and a newly accessed member state can ensure hand in hand the cognition of their nation/nations for Europe and the world. From 2011 another curiosity will enrich the programme of the cultural capitals, since from that time on the cities of the member states will organize the programmes jointly.

Also the selection mechanism have undergone changes, since the conditions are rather diverse: the aspirant cities work out a comprehensive programme that meets the criteria, according to which the planned projects have to fulfil a determining role in the economic, cultural and social development of the city. This creates ground for the realization of long term cooperation, just like the mobility within the EU, the enhancement of the dialogue within the European cultural circle and with other areas. The European Union expects in the future that the forthcoming capitals pay a special attention to the long run sustainable cultural development of cities and regions; respectively it envisions the introduction of a controlling phase as well.

In the past member states had the freedom to select their capital of culture, later on also the European Union took a more significant part in this, since the Commission, the European Parliament, the Council and the Commission of Regions - at latest four years before the start of the events - composes a recommendation for the involved member states, in which it guarantees them its support. The Commission sets up a jury every year that works out a report about the proposed nominations. Based on the commission reports, the European Parliament takes a stand regarding the designations. The Council offers an opinion considering this latter and the opinion of the jury.

Also the 25 years jubilee differs in many aspects from the conventional one. The year 2010 is a special year not only because three cities could win the title but also in the sense that next to the member states it made field for the introduction of a country from outside the European Union

¹ European Agenda for Culture: the strategy worked out in May 2007 put the cultural diversity, intercultural dialogue, culture as engine of creativity and as key element of international relations in the centre.

- there have been only three examples for this until now² - that is a kind of courtesy on behalf of it for Turkey that is in the pre-accession phase.

The winners of the title for 2010 represent - under many aspects - quite different types of cities. The most striking difference is maybe in their size. Essen is a middle-sized city in the European sense, but as the centre of the Ruhr-area it represents a whole region. Though Pécs is a large city in the Hungarian scale, but it can be only categorized as a middle city in the European dimension. Istanbul represents clearly the mega-city that had a strategic role in every era due to its unique geographical position.

Regarding their historical evolution, the German settlement represents a former industrial area that won its current outlook during the economic restructuring. On the contrary, Pécs has a much older and vivid history, since it functioned already in the Roman Empire as a significant trade centre - primarily due to its favourable geographical position. Istanbul was repeatedly the centre of an empire, recently it is recorded as the biggest city in Turkey and one of the largest in Europe.

As it can be seen, we could cite a series of differences that suggest that except being cultural capitals in 2010 nothing connects these cities. We could start with the fact that Turkey and also Istanbul itself lay on two continents. Also the question could arise whether it is necessary at all to treat it as a part of Europe - and that of the European culture - and if yes, why? Nevertheless, if we investigate them closer, we can mention at least three connection points: EU-membership, respectively the chance of it, cultural diversity (within that the Turkish presence emphasized), as well as the role of heavy industry (primarily mining industry) in case of Essen and Pécs, and the consequently arising difficulties of the restructuring are definitely worth to mention.

The aim of the study is to follow up the conceptual changes in the ECC programme series, furthermore introduce the objectives and expectations recently associated with the title, and to introduce and compare the cultural capitals of Europe in 2010. We especially highlight how in practice against theory the three, under many aspects significantly different cultural European protagonists realize or depart from the principles declared in the EU-resolution.³ We analyze in detail which elements, principles of the original ECC-notion are represented by each city, in how far cooperation works between them and which difficulties they faced since the selection, which critique can we express related to planning and implementation, respectively, what makes 2010 different, what this year gives to the nominees and the visitors.

ESSEN FOR THE RUHR-REGION

Essen (and the Ruhr-region) was selected among 18 German cities on the 11th of April 2006. The other big possible winner was the project of Görlitz-Zgorzelec (German-Polish sister town in Saxony), and for big surprise it overrun candidates like Potsdam, Köln and Bremen, which were seen by the local and European public opinion to be much more significant in cultural sense. In fact there was the whole giant industrial area behind the winning proposal, on whose behalf Essen undertook the role of ensign (»Essen for the Ruhr-region«).⁴

² There is a possibility to choose a non-EU-member as well with the concordant opinion of the Council, so Reykjavik, Island in 2000 and Stavanger, Norway in 2008 could become of Europe's cultural capitals.

³ Until 2009 1419/1999 EC resolution, later on from 2010 1622/2006 EC resolution.

⁴ The application of a larger, integrated area was allowed only once before: in 2007 the whole country with the city and the neighbouring provinces won the title jointly under the name Luxembourg Large region (http://www.kulturpont.hu/content.php?hle_id=12148).

The Ruhr-region that lays in North Rhine-Westphalia federal province of the present-day Germany was the key area, core of the German industrialization in the 19-20th century, and it became worldwide the symbol of industrial landscape and that of industrial recovery of a country. However, the crisis appearing and deepening at the end of the 1950s resulted in drastic job-cuts and factory liquidations. The during the 20th century degrading local heavy industry left a region behind that struggled with serious ecological, economic, social and city architectural problems, where the structural change is going on even recently.

By the 1980s the area deepened into a deep crisis, and became a depressed region not only in economic, but in more general, social sense. The reasons originated clearly in the long term monotony of the economy regarded stable before and in the sudden changes. New perspectives had to be created for this region, which proved to be a big challenge.

Many associate the »Ruhr-region« even today with steel, coal and smoking chimneys of factories. The region gets a chance in 2010 to change these pictures that deeply root in people's head. To succeed this, a craggy, reasonably communicated new image is needed, for which the European Capital of Culture initiative is a great chance, since it introduces the comeback of the diverse city group by drawing up also unique features: revitalizing area; and not a city but a whole region.

There are several reasons why exactly Essen was selected among several settlements of the Ruhr-area. On the one hand it can be explained by its geographical position, since it lays in the middle of the region. Furthermore, it also stands out from its fellows regarding its population, because together with Dortmund they are the two largest settlements in the region, with 600 000 inhabitants each. However, next to these two important features also that played a significant role in the selection that Essen's demographic composition excellently demonstrates the cultural-nationality diversity of the region, respectively the city exemplarily deals with the issue of integration. The settlement - that was previously clearly characterized by coal mining and Krupp Steel Factory - is nowadays the cultural and artistic centre of the Ruhr-region, which it deserved by its built heritage (cathedral, synagogue, Hügel villa etc.) and by its famous cultural establishments (philharmonic, opera, theatre, galleries, exhibition halls etc.). The outstanding former mining factory of the Zollverein is recently part of the UNESCO World Heritage. Furthermore it hosts two internationally important institutions (Folkwang Museum and Folkwang College) that embody the ideology of »Folkwang«,⁵ thus the togetherness, accessibility of life and culture (Grizzo, n. et al. 2008).

The conurbation that stands behind Essen in the proposal and in the events as well has about 5.2 million inhabitants and consists of 53 settlements; cities and villages. It is an area known Europe-wide as one of the industrial areas with the longest traditions; after all consequently also lots of negative elements are associated with its image. Thus the proposal of Essen built on two central elements:

on the one hand, the Ruhr-area, as one of the former largest heavy industrial regions of Europe would like to introduce itself as a newly established cultural metropolis (»Ruhr Metropol«);

on the other hand, it applied for the title as an immigration target region in the heart of Europe.

⁵ The idea of »Folkwang« is related to the name of Karl Ernst Osthaus, patron of art and collector who established Folkswand Museum at the end of the 19th century. After his death Essen city bought the collection from the family and after its expansion it established the new Folkswang Museum that is recently one of Germany's oldest collections of 19-20th century art (BÖTTCHER, D. 2002 p. 278.).

Also the mottos of the 2010 event series try to express clearly the economic restructuring, the change of functions, respectively the - partly nationality - diversity that can be demonstrated multiple ways, fully meeting the criteria, objectives that are seen to be important by the awarding of the European Capital of Culture title. The motto »Transformation through culture - culture through transformation« in Essens proposal (»Wandel durch Kultur - Kultur durch Wandel«) suggest that the Ruhr-area can be an example for European regions that are in similar situation, with similar features, as it represents how a monocultural industrial district is able to find culture as a fundamental booster of its economic restructuring.

The other motto of Essen: »Discovery. Experience. Movement.« (≈Entdecken. Erleben. Bewegen.), the background meaning of which also strengthens the above detailed issues, i.e. it tries to motivate the visitors to get to know the local history, try to live it through and in connection with this try to visit the previous industrial memories (Abeck, S. et al. 2007).

Before 1850 the Ruhr-region did not have a history - at least it did not really have city-like traditions, valuable built heritage. The memories that survived the fall of the industry were planned to be demolished immediately, since that time they were seen as landscape destroying, function lost symbols of the region's crisis. They recognized fortunately still in time the ambivalent fact that without industry Ruhr-area is nothing, there is nothing else for the inhabitants of the »Pott«⁶ to be proud of. New traditions, community must be created in the region based on this heritage.

The rehabilitated, by monuments act protected, often special, uniquely beautiful buildings are today regions-wide tourism products as part of the »Road Industrial Culture« (Route Industriekultur). Also the sight of curious and later on settled tourists, arriving gradually since the second half of the 1990s, played an important role in fact that the region and its inhabitants discovered themselves again.

The history of the Ruhr-region is also the history of immigrants. During 150 years some four million foreign workers came into the area (primarily East-Europeans, Turkish, Italian, and also war refugees). Also nowadays there live more than 140 nationalities. 600 thousand among the 5.2 million inhabitants do not have a German passport.⁷ This cultural diversity is also the uniqueness of the Ruhrians. Additionally, in a wider sense almost everybody has a root regarding their ancestors based on which they can be seen as immigrants.

The RUHR.2010 GmbH was established in 2006 by the Municipality of Essen, Regionalverband Ruhr (representing the settlements of the Ruhr-region), by North Rhine-Westphalia federal province and by the Initiativkreis Ruhr (representing the civil society) (Gaßdorf, D. et al. 2005). The administration of the organisation is arranged by the general management and by the art direction. The former has the task to coordinate and follow up the processes of marketing, tourism, European exchange programmes, administration, financing and supports. Cooperation with partners and development of local and regional cultural structures are also its authority.

Regarding the art direction maybe the most important is to mention its human capital, the art director, who are famous personalities and are responsible for different issues, likewise cultural supply or creative economy. Basically their task is to manage the series of events of 2010 on a European level (Gaßdorf, D. et al. 2005).

The project ideas of the programmes of the cultural capital year originated from three sources: from civil society (individual projects and events), from cities, respectively their other cultural

⁶ Local denomination of the Ruhr-region is Pott or Ruhrpott.

⁷ Cultural Capital Ruhr-region 2010 Forum, 09.07.2008, Bochum (based on the data of Einwohnermeldeamt).

institutions, furthermore from the organizers of the Ruhr Triennale in Bochum that is traditionally organized every year.

Essen and the Ruhr-region can manage from a 48 million Euros budget between 2006 and 2010. Twelve million Euros from this are sponsored by the Regionalverband Ruhr (hereinafter: RVR), 6 million Euros by the city of Essen, 12 million Euros by North Rhine-Westphalia federal province, 9 million Euros by the German Federal State, 8.5 million Euros by the big corporations in the Ruhr-area, and the European Union provided a support in an amount of 0.5 million Euros. It was aimed to complete this budget from other sources to a total of 78 million Euros; however, these plans were undermined by the economic crisis that meanwhile reached its peak. Essen does not stand alone with the financial difficulties, since also the other two cities which met similar difficulties, additionally, the pre-arrangements in Pécs, Hungary were interspersed by a series of unfavourable coincidences as well.

PÉCS, THE »BORDERLESS CITY«

By the call for proposals eleven Hungarian settlements started to compete for the cultural capital title, among them Budapest and the regional centres, respectively the more remarkable middle-sized cities. Seven aspirants got into the second round in 2005, among them also Pécs, and in 2006 a governmental decision was made that declared that the winner of the competition was the centre of the South-Transdanubian region. Later on also in the December of the same year the European Commission confirmed the Hungarian resolution, thus the 25 year jubilee year will be based on three pillars with Essen and Istanbul jointly.

Pécs is a settlement in the southern part of Hungary that lays close (35 km) to the Croatian border, with some 157 thousand inhabitants. The natural endowments (geographical position, climate, hydrography, meeting point of different landscape types, unique flora and fauna elements) of the city that lays in the southern foreground of the Mecsek hill meant a decisive factor in the settling of the population from the beginning on.

Also due to this fact its history goes back to the Roman era when it was centre of Pannonia Valeria province and a commercial city, called Sopianae. In the middle ages it served as an episcopate seat that is reflected trustworthily by its Latin (*Quinque Ecclesiae*) and German (*Fünfkirchen* that is 'five churches') names as well. The cultural importance of the settlement is proved by the fact that King Louis the Great established university with the approval of Pope Urban V in 1367.

The Ottoman thralldom in the 16-17th century meant a significant element of the extern effects: that time it turned into a Balkan-type trade city. After the exorcise of the Turkish and after the Rákóczi-war of independence,⁸ the empty areas were occupied by residents from the South-German provinces, who exerted a significant effect on the later development next to the already resided Hungarian and South-Slav population.

The 19th century meant a further advancement in the field of economy and culture, since the largest black carbon stock of the country was discovered in the Mecsek, and they started its

⁸ After liberation from the Turkish dominion this was the first important war of freedom of Hungary between 1703-1711 against the Habsburg absolutism.

exploitation. This development was set back⁹ by World War I, and after World War II. the socialist industrialization (see uranium mining) was launched and the city became one of the industrial centres of Hungary. The system change meant another break in the life of the settlement, since the degradation of the secondary sector caused a serious crisis and change, from which Pécs has not recovered effectively yet. The chance of the renewed rise can be ensured by the presence of the services sector and the university, respectively the fourth, quaternary sector that is based on the knowledge economy (Trócsányi, A. 2008), the development of which is strongly influenced by the won ECC-title. Thus it is not accidental that the development of the city and the cultural life, the creation of the appropriate infrastructure, the strengthening of the regional centre role became a primary objective, simultaneously with the induction of aimed positive changes in the country's decentralization processes, the mitigation of the capital-centred character - for the first in a short, but later in a long run as well.

At the same time the discovery of urbanity, the creation of public spaces from plazas, pushing proxy to the nature in the foreground were also given a role - since Pécs was built in the nature (Takáts, J. 2004). It rightly ensures also with its multicultural role - that is a result of the changes that can be traced in its historical development - the original intention of the ECC complemented with the uniqueness emphasising character that it is situated - and was always situated in its whole history - on the border of Europe's most well known part, thus it means a real gateway towards the Balkans. This was accompanied by the diversity of the different habits and art branches, which can be traced also in the field of religion and education, so for example the Croatian and German nationality schools, the Roma education from the kindergarten to the university, and the arts higher education. As a further example it can be mentioned that Pécs is the Hungarian starting point of the avant-gardes. Uniquely in the country, it has a street that presents a series of museums, respectively after the capital the most theatres in the county can be found here. Also the cultural values of the different historical and political eras/systems are present in a compact manner, so it saved the architectural elements from the Roman era through the Turkish memories to the socialism.

Knowing the undertaken tasks and the common aim it is obvious in the case of the Hungarian capital of culture that it grasps the chance offered by the ECC as a potential step of the recovery from the crisis by exploiting the endowments. The role of the tertiary-, respectively quaternary sectors that come into the foreground of the economic life due to the restructuring becomes more important, just like the expected rise of the cultural economy becomes more important due to the boost in the cultural tourism. During the implementation of the projects also a brown field investment will be realized, in the frame of which the ground of the Zsolnay Porcelain Manufacture, that lays on the eastern border of the down town and played a key role in the industrial development of the city, will be the scene of a social and cultural city rehabilitation.

The slogans »The borderless city« and »The gateway to the Balkans« excellently reflect the role and situation of the several hundred-year-old city, the presence of a multinational population. The series of events based on this introduce the values of the settlement and they build an excellent relational ground towards the neighbouring countries, the Balkans' areas. So the event series of the ECC is nothing else than a thematic organization and colouration of events with longer traditions, though the basic principles exactly include the evading of such attractions and aim at the creation, maintenance of a long term strategy that in the case of Pécs is restricted to construc-

⁹ Since the changes of Trianon in the borders affected also Pécs very heavily: it became a periphery, close to the border of the country that cut its agglomeration in half, so it lost receiving markets in and demand representing purchase power in the economy.

tion of high budgeting facilities. The emphasis is given so to the city-image increase (Aubert, A. - Mészáros, B. 2008) that also can be caught as a trade-name campaign that is hall-marked by the name of the EU. The implementation of this is supported by a multi-source financed budget, in which the dominant items are covered by the European Regional Development Fund (ERDF)¹⁰ and the European Social Fund (ESF),¹¹ additionally the Ministry for Municipalities, together with the city contribution from loan (Table 1). This is reasoned by the overwhelming load that these expenses mean to the budget of Pécs city, since from its 69.8 billion yearly income it cannot finance the necessary 4.9 billion forint own source that is needed for the implementation of the project. However, it is important to emphasize that in the previous period the city was not beneficiary of a European Union support in this of this scale. If we approach from the side of budgetary incomes, it can be seen that in the previous four years an amount came that exceeded more than half of the yearly targeted income (37.3 billion Ft).

With their support five key projects will be implemented that are part of a long run city development strategy: the multifunctional building of the conference- and concert hall will be the home of music bands in Pécs and of the Pannon Philharmonics, additionally it will be a determinant segment of the Middle-European concert market. The Zsolnay Cultural District aims at the renovation of the monument buildings of the Zsolnay Porcelain Manufacture that played an accentuated role in the economic development of the city, and the creation of a cultural, art zone with the integration of the different cultural segments that operate in the city. The Big Exhibition Hall and the Museum street serve the increase of the importance of the museum centre outside Budapest with unified established infrastructure and the construction of the largest exhibition hall of Hungary. The Regional Library and Knowledge Centre offers an information and library base for the inhabitants of the region that meets today's needs - it concentrates all libraries operating in the city on one spot -, furthermore, with the broadening of the university infrastructure base, it also adds to the improvement of the level of education. By the revitalization of plazas and parks the on the surface appearance of the - by the way in Pécs lacking - water gets a central role, and creates a more liveable city: they ensure that they function as real plazas and meeting points.

Table 1: Financing sources and support amounts of the key projects

Key projects	Supports (million Euros*)			
	EU/STOP**	MM***	Own source	Preparation budget
Pécs Conference - and Concert Hall	18.9	1.3	6.1	6.4
Zsolnay Cultural District	33.6	1.9	4.0	0.6
Big exhibition hall (Museum street)	5.4	0.7	1.6	-
South-Transdanubian Regional Library and Knowledge Centre	18.9	1.1	3.2	-
Revitalization of plazas and parks	25.9	1.5	3.1	-
Total	102.7	6.5	18.0	7.0

Source: based on the data of the Pécs2010 Management Centre constructed by Stefán K. (2009)

* € =275 Ft

** South-Transdanubian Operative Programme: a document containing objectives, expectations, development priorities for the regions for the European Union planning phase 2007 and 2013.

*** Ministry for Municipality.

¹⁰ European Regional Development Found (ERDF).

¹¹ European Social Found (ESF).

ISTANBUL, THE »MOST INSPIRING CITY OF THE WORLD«

After the decision of the EU, based on which in case of solid support also a city in a country outside the union can be European Capital of Culture, on the 7th of July 2000 a civil initiative started in Turkey to achieve that also Istanbul became an ECC-candidate. As a result of long preparations and negotiation processes the elector body decided on 11 April 2006 that next to Pécs and Essen also Istanbul is ready to become European Capital of Culture. On 13 November 2006 also the European Parliament and the Council for Ministers of Culture approved the proposal made half a year before.

Also related to the accession issues of the country to the Union it is an often arising problem that Turkey is not a European state. Though the Asian expansion of Istanbul, that lays on the border of the two continents, is larger, regarding its history it is one of Europe's oldest and largest cities. Its prevailing geopolitical importance is also underpinned by the fact that Istanbul was the centre of the three longest-living empires¹² under the names Nova Roma, Byzantium and Constantinople.

Due its geographical position it has always been a cosmopolitan city. This statement is especially true for the Ottoman period, since next to Muslims also Jews and Christians lived on its territory. The development of the ethnically heterogeneous Constantinople was for a long time unbroken, it became one of the most important trade and diplomatic centres in Europe. After all due to the inability of the Empire for political, economic and social reforms (for hundreds of years fixed rigid circumstances in all field) by the end of the 19th century it was the centre of a powerless empire only that was on the brink of collapse.

The capital of the secular national state that was born on the ruins of the Ottoman Empire on 29 October 1923 became - primarily due to thoughts in security policy - Ankara. Istanbul was consciously neglected,¹³ the economic investments, developments »evaded« it in the first decades of the republic. The modern aged, intense development of the city started in the 1950s under the Mendres-government. The population of Istanbul started to increase drastically in the 1970s (Table 2), since with the increase of the internal migration immigrants settled down from the whole territory of the country in hope for better job opportunities. Istanbul evolved in 40 years for a modern metropolis. Recently it is the most developed city of Turkey and at the same it is its economic centre (it gives nearly half of the country's industrial production).

Istanbul is Muslim, western and Balkans city at the same time. By filling in a bridge function between Europe and Asia it creates the connection point between the differing cultures (east-west, Christian-Islam) of the areas. The basic objective of the Turkish government with the ECC-programme is to prove the European leaders and the sceptics that Turkey is ready and eligible for the EU-accession.¹⁴

The city builds on its - above detailed - multicultural character in the project series as well. Istanbul appears in the programmes as the city of the four elements: soil, water, air and fire.¹⁵ The soil is the metaphor of history and traditional culture; the air is the symbol of the different religions and spiritual richness; the water is the emblem of the connection to each other; while the fire means the future of the city. The synthesis of the four elements results in the coexistence in a

¹² The Roman-, East-Roman- (Byzantium), respectively Ottoman Empires.

¹³ Constantinople became Istanbul at the end of the 1920s as a result of Atatürk's name reforms.

¹⁴ While the dedication of the inhabitants towards the European Union recently decreased again, and it fell to around below 50%.

¹⁵ Aristotle lived and worked in the last years of his life in West-Anatolian. His notion that nature has four determinants: earth, fire, water and air condition, determined the scientific and religious life of also »west« and »east« for hundreds of years.

multicultural environment that has an extremely important role in the whole series of events, they follow each other in a given time-schedule. During the period of the soil that lasts from the 1st of January 2010 until 20th of March, the exhibitions and programmes focus on the presentation of the values of the past, focusing on the historical city district. During the air period, which lasts until the 21st of June, the spiritual world and the Holy places play a key role. Under the period of water, which lasts until the 22nd of September, the Bosphorus will be the main scene of events. The cultural year closes with the fire element that will be characterized by the sustainable cultural goods and by the city renewal.

Based on the plans more than 400 projects will be implemented until the end of 2010. Though innovative elements (turning Hasanpa a gas factory into cultural centre, exploration of the former Byzantine port) appear, the vast majority of the plans focus on the reconstruction works, renovation of monuments (Hagia Sophia, Topkapi palace). The emphasis is given to the representation of historical memories.¹⁶ The important role of the Cultural Capital, i.e. the fact that the city's communities and organizations function in an integrated system due to the culture, does not appear in the programmes.

In case of the Turkish city the Istanbul 2010 European Cultural Capital Agency coordinates the programmes. The agency was established with the aim of harmonising the planning and implementation of projects. The functioning of the agency covers three strategic areas:

- tasks related to culture and art,
- city application and protection of cultural heritage,
- coordination of tourism and projects aiming publicity.

Also Istanbul faced difficulties in financing. The programmes are almost fully supported by the central government. Significant subvention from the European »twenty-sevens« does not/cannot come, since Turkey is not a member of the European alliance yet. The total budget is 250 million Euros, 99 percent of which is financed by the Turkish government. The biggest portion of it is ensured by the Ministry of Finance, the special Province Directory, Municipality of Istanbul, and the Chamber of Commerce. Since the money comes from central budgets, and the city municipalities implement the plans, the local inhabitants have - on the one hand due to the central financing - a very little say in its merit.

CONCLUSION

2010 is under many aspects a special year, since due to changes in the selection criteria in the previous period, the circle of aspirants was broadened, so it enabled that also Istanbul, a city that basically symbolises the whole Turkey, can be among the winners.

Though all of the three cities meet the objectives and expectations required from the prevailing winner of the ECC-title, under several aspects there is place for criticism. One of the most

Table 2: Population of Istanbul (1927-2007)

Year	Population (persons)
1927	806,823
1960	1,882,092
1975	3,904,588
1990	7,195,773
1997	9,198,809
2000	10,018,735
2007	12,573,836

Ed. by: Vati, T. (2009).

16 This is underpinned also by the fact that majority of the sources - some 65% - were spent on restorations and constructions.

striking elements of this can be captured in financing. However, the root of the lack of sources has different origins: while in Essen the support promised by the sponsors never arrived at the counter in fact, in Istanbul the default of the central government caused balks. In Pécs - also besides a significant portion of private financial sources - the extra expenses resulted in delays or in necessity solutions. This situation was further worsened by the more and more perceivable, and in 2009 peaking world economic crisis. These factors and the frequently observable disorganization caused the delays in the execution that are typical for all of the three cities. We do not intend to express prophecies, but it can be made likely that there will be not only one project that definitely will not be finished in 2010.

Also policy influenced in many aspects the shaping of planning and execution, respectively in case of the Hungarian and Turkish parties this determined also financing by large. It proved to be even serious in the case of Istanbul, since the central government in many cases excluded the civil sphere from project related decisions.

The unfortunate series of Pécs that started in the summer of 2006, when the then mayor of the city had a car accident and he became incapable of action, respectively decision, became a big publicity. The provost who occupied the mayor's chair later on deceased in illness in 2009. After these events the city did not have a mayor for a while, consequently also lots of ECC-related decisions were delayed. Meanwhile there was a permanent fluctuation in the management of the established Pécs2010 Management Centre, from the autumn of 2008 - after the sixth cultural director left - the position of the highest manager was liquidated.

From the originally declared ECC criteria only cultural diversity is the connection between the three settlements, thus cities are melted to a nationalities related, vivid programme cavalcade. Hereby the ECC degrades to a single series of festivals.

The cooperation between the capitals is only formal, it gets stuck on the level of the needed protocol, for the inhabitants it is invisible, since also this slight cooperation is rather poorly communicated. The three parties maintain only bilateral, asymmetric relations, and even these irregularly.

Despite the fact that the winners worked out long run development strategies, the sustainability of the projects is questionable. This means in Pécs cultural infrastructure developments that are basically opposed to the expectations of the EU, furthermore it leaves unutilized building stock behind (see Conference- and Concert Hall). The developments of Istanbul sometimes seem to be a bit over-dimensioned compared to the ECC title, but compared to a 12 million mega-city they are nearly not those. They are intending to represent through this the - to a large extent economic - weight of Turkey within Europe and its eligibility for the EU-membership. The tourism attraction power of the continent's largest city - independent from the year 2010 - always ensures the further sustainability of the projects, despite the fact that they are a bit ambitious. Typical feature of the investments in the Ruhr-region is that they utilize the already existing - mainly originally industrial functioning - buildings, and fill them with very vivid programmes. Consequently it has only a few elements the maintenance and future utilization which could cause a problem.

One of the most fundamental aims since the establishment of the ECC programme series in 1985 is to put the winner cities on the cultural map of Europe. However, the question arises whether the ECC-programme really fulfils his function? If we regard the three capitals of 2010, a mixed picture evolves. The Turkish city is widely known, just like its historical and cultural diversity, so its - clearly outlined - presence on Europe's cultural map was evident before as well. We cannot make such clear statements about the city of Essen, since it is likely that it will be identified also later on only with the industrial area which is represented by it, the settlement itself melts into the Ruhr-city group, just like in the reality. Pécs that can be seen small compared to its

partners is unlikely to get a higher place in the ranking of the (well-) known European cities, even though it has similar characteristics as mentioned in the case of Istanbul.

SAŽETAK

Godina 2010. je u mnogim aspektima posebna godina, obzirom na promjene u izboru kriterija u prethodnom periodu, proširen krug mogućih kandidata za titulu grada kulture, pa je to i omogućilo da i Istanbul, grad koji praktički simbolizira cijelu Tursku, može biti među dobitnicima ovog priznanja.

Iako sva tri ova grada zadovoljavaju ciljeve i očekivanja koja se traže od nositelja ove laskave titule europskog grada kulture, u nekoliko aspekata ima mjesta i kritici. Jedan od najvažnijih može se sagledati kroz financiranje. Ipak, korijen problema u nedostatku financijskih sredstava ima različite uzroke: dok kod Essena financiranje preko sponzora nikad nije pristiglo u blagajnu grada, kod Istanbula je problem i zastoj nastao zbog središnje vlade. U Pečuhu - gdje je također značajni dio financiranja problematičan zbog privatnih financijskih sponzorstava - izvanredni troškovi su rezultirali kašnjenjima ili polovičnim nužnim rješenjima. Ova se situacija sve više i pogoršava, u svjetlu rastuće svjetske ekonomske krize iz 2009. Ovi su čimbenici i često vidljiva neorganiziranost prouzročili zastoje u provedbi kulturnih programa, a što je tipično za sva tri europska grada kulture. Ne namjeravamo ovdje davati nikakva proročanstva i zloguke prognoze, ali bi se moglo desiti da ostane više od jednog neostvarenog ili nezavršenog projekta u 2010. godini.

Također je politika bila od utjecaja u mnogim aspektima u kreiranju, planiranju i izvršenju kulturnih projekata, posebno kod Mađarske i Turske, što je uvelike i definiralo financiranje. Čak se to pokazalo jako ozbiljnim u slučaju Istanbula, obzirom da je turska savezna vlada u mnogim slučajevima isključila civilni sektor iz odluka koje su se ticale samih projekata.

Nesretna serija s Pečuhom je započela u ljeto 2006. godine, kad je gradonačelnik teško stradao u prometnoj nesreći, završio u komi i bez mogućnosti donošenja odluka, što je izazvalo veliki publicitet. Njegov je nasljednik kasnije umro od bolesti 2009. godine. Nakon ovih nemilih događaja, grad Pečuh jedno vrijeme nije imao gradonačelnika pa je, sukladno tome, dosta odluka vezanih za europski grad kulture kasnilo i bilo odgađano. U međuvremenu je zbog stalnih izmjene u vodstvu gradskog organizacijskog centra za grad kulture 2010. godine, od jeseni 2008. godine - nakon što je šesti po redu direktor organizacijskog centra napustio funkciju - ta najviša menadžerska funkcija i ukinuta.

Od prvobitno zacrtanih kriterija, potrebnih za proglašenje nekog grada gradom kulture, ostala je samo kulturna raznolikost kao veza između ova tri grada, a gradovi su se utopili u mješavinu i šarenilo nacija s vidljivom programskom kavalkadom. Stoga se pojam europskog grada kulture sveo na jednu seriju festivala u tim gradovima.

Suradnja između europskih gradova kulture samo je formalna, zapinje na stupnju potrebnog protokola, a stanovnicima je nevidljiva jer je i tako mala suradnja slabo predstavljena i iskomunicirana. Ove tri strane održavaju tek bilateralne, asimetrične odnose, a čak i to prilično neredovito.

Unatoč činjenici da su osvajači titule europskog grada kulture izradili dugoročne strategije, upitna je održivost tih projekata. To znači da je u Pečuhu razvoj kulturne infrastrukture u osnovi suprotan očekivanjima Europske Unije, a još gore, iza sebe ostavlja neiskorištenima neke kulturne građevine i objekte (konferencijska i koncertna dvorana). Što se tiče razvoja Istanbula, on se ponekad čini malo predimenzioniran u odnosu na titulu europskog kulturnog grada, ali u usporedbi s velegradom od 12 milijuna stanovnika, to nije ni približno tako. Oni to namjeravaju predstaviti kroz - u velikoj mjeri ekonomsku - snagu i težinu Turske u okviru Europe i turske kandidature za

članstvo u Europskoj Uniji. Velika privlačna snaga turizma najvećeg grada na kontinentu - neovisno o 2010. godini - uvijek osigurava daljnju održivost projekata Istanbula, bez obzira na činjenicu da su njihovi planovi malo preambiciozni.

Tipični oblik ulaganja u pokrajinu Ruhr - gdje se koristi već postojeća infrastruktura - uglavnom u prvobitnoj industrijskoj funkciji - građevine, ispunjene veoma bogatim i živim programima. Sukladno tome, grad Essen u Ruhru ima tek par mogućih problema, u smislu održavanja i budućeg iskorištavanja.

REFERENCES

- Abeck, S. - Borsdorf, U. - Peters-Schildgen, S. (ed.) 2007. Entdecken. Erleben. Bewegen. Erinnern! Forum Geschichtskultur an Ruhr und Emscher e. V., Dortmund, 15 p. (<http://www.geschichtskultur-ruhr.de/kulturhauptstadt.pdf>, 27-07-2009)
- Aubert, A. - Mészáros, B. 2008. Kulturális nagyberuházások hatása Pécs város imázsára In: Pap N. (ed.) 2008. Kultúra - Területfejlesztés Pécs - Európa Kulturális Fővárosa 2010-ben. Imedias Kiadó, pp. 213-231.
- Berki, M. - Trócsányi, A. 2008. Pécs 2010 - Ist es tatsächlich ein Ausweg aus der Krise? In: Zsilincsar, W (ed.): Wege aus der Krise - Erfahrungen in und mit strukturschwachen Regionen. Ausztia, 09.11.2007-10.11.2007, Graz, pp. 119-126.
- Böttcher, D. 2002. Hannoversches Biographisches Lexikon: Von den Anfängen bis in die Gegenwart. Schlütersche, Hannover, p. 278.
- Dege, W. - Lavier, M. (eds.) 2005. Das Ruhrgebiet. Zahlen, Daten, Fakten. RVR, Essen, 121 p.
- European Cities and Capital of Culture 2004. Palmer/Rae Associates, 235 p.
- Flesch, I. 2007. A Török Köztársaság története. Corvina, 167 p.
- Gay, du P. - Pryke, M. (eds.) 2002. Cultural Economy. Sage. London. 240 p.
- Goch, S. 2002. Eine Region im Kampf mit dem Strukturwandel. Bewältigung von Strukturwandel und Strukturpolitik im Ruhrgebiet. Klartext, Essen, 804 p.
- Gaßdorf, D. - Grizzo, N. - Fischer, J. (eds.) 2005. Wandel durch Kultur - Kultur durch Wandel. Bewerbung "Essen für das Ruhrgebiet - Kulturhauptstadt Europas 2010". Stadt Essen und RVR, Essen, 69 p.
- Grizzo, N. - Fischer, J. - Krüssmann, H. - Lechner, E. - König, D. (eds.) 2008. Eine Region im Kampf mit dem Strukturwandel. Bewältigung von Strukturwandel und Strukturpolitik im Ruhrgebiet. RUHR.2010 GmbH, Essen, 151 p.
- Gyüre, J. 2007. Pécsi egyetemisták a térben. OTDK dolgozat. Pécs, 28 p.
- Hajnal, K. - Pirisi, G. - Trócsányi, A. 2009. A táj és a belőle fejlődő város: Pécs. In: Fábíán, Sz. Á. - Kovács, I. P. (ed.): Az édesvizi mészkövektől a sivatagi kéregig - Tanulmánykötet a 70 éves Schweitzer Ferenc tiszteletére, Geographica Pannonica Nova 6. PTE TTK FI, IDRResearch Kft/Publikon Kiadó, Pécs, pp. 149-166.
- Istanbul 2010 - European capital of culture
- Kreibich, R. - Schmidt, A. S. - Siebel, W. - Sieverts, T. - Zlonicky, P. 1994. Bauplatz Zukunft. Dispute über die Entwicklung von Industrieregionen. Klartext, Essen, 303 p.
- Liptai, E. 1985. Magyarország hadtörténete két kötetben Zrínyi Katonai Kiadó, ISBN 9633263379
- Matuz, J. 1990. Az Oszmán Birodalom története. Akadémiai Kiadó, Bp. 255 p.
- Mezei, K. 2005. A Pécsi Tudományegyetem hatása Pécs város gazdaságára. In: Enyedi, Gy. - Keresztélyi, K. (eds.): A magyar városok kulturális gazdasága. MTA Társadalomkutató Központ. Budapest. pp. 143-178.
- Nuri, M. Ç. 2009. Istanbul 2010 ECOC - A multi-layered and multi-faceted project
- Pap, N. (ed.) 2008. Kultúra - Területfejlesztés Pécs - Európa Kulturális Fővárosa 2010-ben. Imedias Kiadó. Pécs. 248 p.
- Petrik, A. B. - Stefán, K. 2009. A természeti környezet szerepe Pécs kulturális gazdaságában. In: Szabó, V. - Fazekas, I. (eds.): Települési környezet, II. Települési Környezet Konferencia 2009. november 27-28, Debrecen, DE TKT, pp. 16-25.
- Pirisi, G. - Trócsányi, A. 2005. Európa kulturális fővárosa a Mecsekalján, A Földgömb, XXIII: (8), pp. 52-60.
- Pirisi, G. - Trócsányi, A. 2006. The effects of post-industrial processes in the spatial structure of Pécs, Hungary. In: Aubert, A. - Tóth, J. (eds.): Stadt und Region Pécs - Beiträge zur angewandten Stadt-und

- Wirtschaftsgeographie. Arbeitsmaterialien zur Raumordnung und Raumplanung, Heft 243. Universität Bayreuth 243: pp. 89-108.
- Pirisi, G. - Stefán, K. - Trócsányi, A. 2008. The role of cultural Economy in the revival of cities - endowments and chances of the city of Pécs. In: Lóczy, D. - Tóth, J. - Trócsányi, A. (eds.): Progress in Geography in the European Capital of Culture, Pécs, pp. 11-23.
- Pirisi, G. - Stefán, K. - Trócsányi, A. 2009. A kultúra fővárosa előtt: a bányászat szerepe Pécs dinamikus funkcionális morfológiájában. In: Csapó, T. - Kocsis, Zs. (eds.): A közép- és nagyvárosok településföldrajza. Savaria University Press, Szombathely, pp. 257-269.
- Pratt, A. C. 2004. The Cultural Economy: a call for spatialized 'production of culture'. Perspectives. International Journal of Cultural Studies 7.1, pp. 117-128.
- Sailer-Fliege, U. 1999. Characteristics of post-socialist urban transformation in East Central Europe. GeoJournal 49, pp. 7-16.
- Stefán, K. 2009. A pécsi egyetemisták kulturális fogyasztási szokásai, Geográfus Doktoranduszok IX. Országos Konferenciája, Szeged, CD-ROM
- Takáts, J. 2004. A határtalan város - Európa Kulturális Fővárosa - Pécs 2010, 62 p.
- The Cultural Quarter, as an Urban Development Strategy 2007. Európa Centrum Kht, Pécs, 122 p.
- Trócsányi, A. 2008. A kulturális gazdaság szerepe a városok megújulásában - Pécs adottságai és esélyei. In: Pap, N. (ed.): Kultúra - Területfejlesztés. Pécs - Európa Kulturális Fővárosa 2010-ben, Geographica Pannonica Nova 2, Imedias Kiadó, Pécs. pp. 231-244.
- Trócsányi, A. - Stefán, K. 2008. Megújuló Balokány? - Városrész-rehabilitáció az EKF szellemében. In: Szabó, V. - Orosz, Z. - Nagy, R. - Fazekas, I. (eds.): IV. Magyar Földrajzi Konferencia. Debrecen, Magyarország, 2008.11.14-2008.11.15, Debreceni Egyetem, pp. 298-306.
- Trócsányi, A. - Stefán, K. 2009. A pécsi fiatalok városképe és reprezentációja mentális térképek alapján In: Tóth, J. - M. Császár, Zs. - Hasanovic-Kolutác, A. (eds.): Társadalomföldrajzi kutatások makro-mezo és mikrotérségekben, PTE TTK FDI, IDRResearch Kft/Publikon Kiadó, Pécs, pp. 127-138.
- Wehling, H. W. 1990. Möglichkeiten und Probleme der Erhaltung und Inwertsetzung historischer Produktionsstätten im Ruhrgebiet. Geographie heute, 11. Jg., Heft 83, pp. 46-48.
- Wehling, H. W. 1994. Die Entwicklung des Ruhrgebietes unter besonderer Berücksichtigung der Emscherzone. Mitteilungen der Geographischen Gesellschaft für das Ruhrgebiet, Essen, Nr. 16, pp. 5-20.
- Wehrli-Schindler, B. 2002. Kulturelle Einrichtungen als Impulsgeber für Stadtentwicklung? Beobachtungen am Beispiel Zürich West. DISP 150, pp. 4-10.
- Zöpel, C. 1980. Die Zukunft des Ruhrgebietes als politische Aufgabe. In: Meyer-Dohm, P. 1980. Ruhrgebiet heute. Brockmeyer Verlag, Bochum, pp. 42-64.
- http://www.kulturpont.hu/content.php?hle_id=12148 (03.02.2010.)
- <http://www2.kulturhauptstadt-europa.de/organisation/ruhr2010-gmbh/mission-statement.html> (05.03.2009.)
- www.pecs2010.hu (15.01.2010.)
- www.pbkik.hu (22.12.2009.)
- www.ec.europa.eu (10.01.2010.)
- www.en.istanbul2010.org/stellent/groups/public/documents/ist2010_images/gp_598213.pdf (15. 12. 2009.)
- www.docstoc.com/docs/5391240/Istanbul-ECOC-A-multi-layered-and-multi-faceted-project (15. 12. 2009.)
- <http://hvg.hu/>
- www.istanbul2010.org/index.htm (10. 01. 2010.)

STRATEGIJSKI RAZVOJ I UTJECAJ PROMETA NA PRIJEVOZNU POTRAŽNJU U VARAŽDINSKOJ ŽUPANIJ *THE STRATEGIC DEVELOPMENT AND IMPACT OF TRAFFIC ON TRANSPORTATION DEMAND IN VARAŽDIN COUNTY*

Igor Franolić

predsjednik uprave Komunalnog
poduzeća »Lukom«, Ludbreg

Marin Dugina

srednjoškolski profesor,
Srednja škola »Ivan Seljanec«, Križevci

Petar Feletar

doktorand, Fakultet prometnih
znanosti, Zagreb

Primljeno / Received: 5. 3. 2010.

Prihvaćeno / Accepted: 29. 5. 2010.

Rad ima dvije pozitivne recenzije

Pregledni rad

Review

UDK/UDC 341.748.061 (497.5 - 35)

SAŽETAK

Strategijskim planiranjem prometa mogli bi nazvati sustavno, integralno i dugoročno sagledavanje aktivnosti radi ostvarivanja ciljeva društvene zajednice. Ujedno je to i usklađivanje društvenih interesa različitih entiteta, od gradskih, lokalnih do državnih razina. Polazna premisa u analizi prometne potražnje Varaždinske županije u dijelu strategijskog planiranja prometa jest gledanje na promet kao na složeni dinamički sustav s brojnim strukturnim obilježjima koja su promjenjiva i vremenski i prostorno. Prometna potražnja ili prometne potrebe ovise o brojnim strukturnim obilježjima prometa i društva.

Znanstveno utemeljenim spoznajama o najvažnijim fenomenima generiranja prijevozne potražnje u cestovnom putničkom linijskom prometu Varaždinske županije, kroz bolje upoznavanje karaktera djelovanja brojnih činitelja, od demografskih i prostornih preko gospodarskih i funkcionalnih do naseobnih i prometnih faktora, moguće je stvoriti autobusne linije kojima bi se autobusni kapaciteti u linijskom, posebice međumjesnom putničkom prometu, digli iznad razine ekonomske logike u kojoj se u Hrvatskoj trenutno nalaze.

Treba napomenuti da je zadnjih nekoliko godina mnogo učinjeno na izgradnji (autocesta) i modernizaciji cestovne mreže u Varaždinskoj regiji. Koncentracija stanovništva i gospodarsko-razvojne infrastrukture temelji se uglavnom u gradu Varaždinu. Većina središnjih naselja u općinama nema snagu nositelja razvitka svojeg područja. Javni prijevoz putnika tako postaje jedan od nezaobilaznih faktora bez kojega je teško zamisliti promet u skoroj budućnosti. On ima svoj dalekosežni društveno-gospodarski značaj jer svojom funkcijom povezivanja okolnih naselja s njihovim središtima kao i svih zajedno sa matičnim gradom.

Ponuda prijevoznih usluga na području Varaždinske županije bazirana je na uvođenju putničkih linija kompatibilnih s potrebama većine stanovništva. Razvoj prometne infrastrukture je preduvjet daljnjem razvoju Županije. Glavni pravci u Županiji opte-

rečeni su tranzitnim teretnim prometom koji prolazi kroz naseljena mjesta i uzrokuje zagušenje prometa. Omogućiti preusmjeravanje prometa izgradnjom cesta magistralnog tipa i više je nego potrebno. Javni prijevoz putnika kao gospodarska grana ima značajnu ulogu u dnevnom premještanju stanovništva uzrokovanom potrebama odlaska na posao i u škole. Probleme izaziva racionalno iskorištenje prijevoznih kapaciteta u efikasnom podmirenju prijevoznih potreba.

Uz to rekonstrukcija Podravske magistrale kao i izgradnja ceste Varaždin-Krapina, te rekonstrukcija postojećih lokalnih cesta, Županiju bi učinila kompaktnom cjelinom u pogledu prometne infrastrukture i samim time prouzročila lakši razvoj gospodarstva u regiji.

Ključne riječi: Strategijsko planiranje prometa, optimiziranje cestovne mreže, prometna infrastruktura, prijevozna potražnja, Varaždinska županija

Key words: strategic traffic planning, road network optimisation, traffic infrastructure, transportation demand, Varaždin County

UVOD

Planiranje prometa primarno sudjeluje u ostvarenju osnovnih ciljeva prometnog razvitka. Tu svakako spadaju pojedinačna mobilnost, učinak prometnog sektora i uključenost u prometnu mrežu regije. Strategijsko planiranje prometa kao dio cjelokupnog razvoja gospodarstva mora biti dio sustavnog planiranja. Pri tome se svakako mora voditi računa o neopterećivanju državnog proračuna, povećanje prihoda bruto domaćem proizvodu, djelovanje na razvoj i ostalih gospodarskih sektora kao stimulans, te isti takav utjecaj na ukupni rast u cjelini. Kako je Hrvatska svrstana u skupinu tranzicijskih zemalja, ostvarenje strateških ciljeva kako bi se dostigli standardi zapadnoeuropskih zemalja itekako bi trebali biti važan čimbenik strukturnih političkih i gospodarskih reformi. Istraživanje prijevozne potražnje za određeni prostor, odnosno regiju usko je vezano uz određivanje strateškog razvoja tog prostora, demografskog obilježja stanovništva i njihovih potreba, te cestovne mreže promatranog područja.

Postojeća cestovna mreža Varaždinske županije nastala je kao spontana i logična posljedica i izraz potreba za povezivanje koncentracija aktivnosti i stanovnika, a pojedini potezi te mreže bivali su položeni na terenski najpogodnije i ujedno što kraće linije povezivanja. Najznačajniji potezi postojeće mreže povezuju općinske centre, kao najrazvijenije naseljene aglomeracije. Cestovna mreža u regiji je prilično gusta i iznad prosjeka Republike Hrvatske. To je rezultat visoke gustoće naseljenosti i velikog broja naselja, ali i geoprometnog značenja ovog prostora. Općenito se može konstatirati da je cestovni prometni sustav nizinskog dijela regije cjelovitiji i u boljem stanju od onog u brežuljkastim područjima.

DOSADAŠNJA ISTRAŽIVANJA

Veliki doprinos planiranju prometa i potražnje u prometu dala je knjiga J. Pađena (1978): »Metode prostorno-prometnog planiranja« koja svojim sadržajem daje osnovu prostorno-prometnog planiranja i različitih prometnih rješenja. Prijevozna potražnja se kao planska kategorija može procijeniti na posredan i na neposredan način. Prvi model, dakle posredan način temelji se na oblicima četvero stupanjskog faznog sustava koji se sastoji od: I. stvaranje putovanja, II. raz-

dioba putovanja, III. načinska podjela i IV. pripisivanje prometa. Neposredan način je model koji se izvodi pomoću jedinstvene faze, u kojoj se svaki stupanj četveročlanog modela međusobno povezuje u jedinstveni postupak.¹

Faktore stvaranja putovanja možemo podijeliti u dvije kategorije. U prvu kategoriju spadaju faktori nastajanja putovanja (posjedovanje automobila, brojnost stanovništva, dob i spol stanovništva, dohodak kućanstva, veličina kućanstva, gustoća stanovanja, veličina grada, zaposlenost). U drugu kategoriju spadaju faktori privlačenja putovanja (ukupna zaposlenost, zaposlenost po sastavu i namjena zemljišta).²

O posjedovanju automobila (osobnog vozila) kao značajnog elementa povećanja broja putovanja po kućanstvu, obrađujući različite izvore, u svojoj knjizi piše i A. Malić (1999): »Prijevozna potražnja u međumjesnom cestovnom putničkom linijskom prijevozu«. Malić³ donosi podatak da su na tu međuovisnost pokazala neka istraživanja u SAD i Sloveniji.

Zanimljive su i analize kada se promatra međuzavisnost stanovništva i površine odnosno periferne dostupnosti putnika. Prema Presečkom⁴ periferna dostupnost može se računati na sljedeći način:

$$D = \frac{S - S_C}{P} = \frac{S_p}{P} \left[\frac{\text{stanovnika}}{\text{km}^2} \right]$$

gdje je:

- S - ukupan broj stanovnika nekog grada (općine)
- S_C - broj stanovnika gradskog (općinskog) središta
- S_p - broj stanovnika periferije
- P - površina grada (općine)
- D - periferna dostupnost putnika

Koristeći formulu koju je dao Presečki (Tablica 1.) prikazana je periferna dostupnost putnika Varaždinske županije.

Vidljivo je da najveću perifernu dostupnost putnika imaju mjesta: Sveti Ilija (173,5), Gornji Kneginec (160,9), Vidovec (146,7), dok najmanju dostupnost Ljubeščica (18,51), Veliki Bukovec (38,21), Breznički Hum (38,99). Površina određenog prostora (općine ili grada), te broj stanovnika općinskog ili gradskog središta bitni su čimbenici za organizaciju međumjesnog putničkog linijskog prometa.⁵

Utjecaj veličine primanja kućanstva, broja osobnih putovanja i veličine kućanstva i posjedovanja automobila razmatrao je Baerwald⁶ u svojem istraživanju 1976. godine.

Županović smatra da se zahtjevi za prijevozom stanovništva u međumjesnom prometu realiziraju kroz:

- korištenje javnih prijevoznih sredstava kolektivnog prometa (uključujući sve grane prometa),

¹ Pađen, J. (1978.), Metode prostorno - prometnog planiranja, Informator, Zagreb, str. 109-110.

² Pađen, J. (1978), op. cit., str. 114.

³ Malić, A. (1999), Prijevozna potražnja u međumjesnom cestovnom putničkom linijskom prijevozu, Zagreb, str. 16-17.

⁴ Presečki, A. (2002.), *Prijevozna potražnja i racionalizacija autobusnog linijskog prometa*, Doktorska disertacija, Zagreb

⁵ Presečki, A. (2002.), *Prijevozna potražnja i racionalizacija autobusnog linijskog prometa*, Doktorska disertacija, Zagreb, Fakultet prometnih znanosti, str. 33.

⁶ Baerwald, J. E. (Ed.), (1976.), *Transportation and Traffic Engineering Handbook*, Prentice-Hall Inc, Englewood Cliffs, New Jersey, str. 191.

Tablica 1. Periferna dostupnost putnika u Varaždinskoj županiji

Red. br.	Grad, općina	Površina (km ²)	Broj stanovnika 2001.		Periferna dostupnost putnika
		(P)	općina, grad (S)	općinsko; gradsko središte (Sc)	
1.	Ivanec	96,10	14434	5534	92,61
2.	Lepoglava	64,58	8718	4084	71,75
3.	Ludbreg	68,30	8668	3465	76,18
4.	Novi Marof	111,75	13857	1981	106,27
5.	Varaždin	59,45	49075	41434	128,53
6.	Var. Toplice	79,75	6973	1877	63,90
7.	Bednja	78,01	4765	772	51,18
8.	Beretinec	12,40	2288	1054	99,52
9.	Breznica	34,06	2304	891	41,49
10.	Breznički Hum	26,11	1575	557	38,99
11.	Cestica	45,91	5678	491	112,98
12.	Donja Voća	35,90	2844	1148	47,24
13.	Donji Martijanec	54,65	4327	792	64,68
14.	Gornji Kneginec	22,34	5259	1664	160,92
15.	Jalžabet	38,43	3732	1065	69,39
16.	Klenovnik	25,66	2276	1051	47,73
17.	Ljubeščica	35,60	1959	1300	18,51
18.	Mali Bukovec	37,28	2507	852	44,39
19.	Maruševac	50,15	6757	550	123,77
20.	Petrijanec	47,98	4994	1464	73,57
21.	Sračinec	23,41	4714	3725	42,24
22.	Sveti Đurđ	45,24	4174	743	75,84
23.	Sveti Ilija	17,22	3532	544	173,52
24.	Trnovec Bartolovečki	38,74	6852	4127	70,34
25.	Veliki Bukovec	22,95	1578	701	38,21
26.	Vidovec	31,99	5539	847	146,67
27.	Vinica	32,14	3747	1269	77,10
28.	Visoko	25,19	1641	526	44,26
	UKUPNO	1261,29	184.767	84.508	79,49

Izvor: SLJH 2005; Službeni vjesnik Varaždinske županije 2000. godine

- upotrebom javnih prijevoznika individualnog prometa (taxi promet),
- upotrebom prijevoznih sredstava osobnog prometa (osobni automobil).

Prijevozni zahtjevi s obzirom na svrhu putovanja u međumjesnom prometu obuhvaćaju dvije glavne skupine:

- skupina radno-poslovnih putovanja,
- skupina turističko-rekreacijskih putovanja.⁷

⁷ Županović, I. (1987.), *Prijevozni zahtjevi putnika u gradskom prometu*, FPZ, Zagreb, str. 139.

I. FRANOLIĆ, M. DUGINA, P. FELETAR - RAZVOJ I UTJECAJ PROMETA

I. FRANOLIĆ, M. DUGINA, P. FELETAR - RAZVOJ I UTJECAJ PROMETA

I. FRANOLIĆ, M. DUGINA, P. FELETAR - RAZVOJ I UTJECAJ PROMETA

I. FRANOLIĆ, M. DUGINA, P. FELETAR - RAZVOJ I UTJECAJ PROMETA

I. FRANOLIĆ, M. DUGINA, P. FELETAR - RAZVOJ I UTJECAJ PROMETA

I. FRANOLIĆ, M. DUGINA, P. FELETAR - RAZVOJ I UTJECAJ PROMETA

I. FRANOLIĆ, M. DUGINA, P. FELETAR - RAZVOJ I UTJECAJ PROMETA

I. FRANOLIĆ, M. DUGINA, P. FELETAR - RAZVOJ I UTJECAJ PROMETA

I. FRANOLIĆ, M. DUGINA, P. FELETAR - RAZVOJ I UTJECAJ PROMETA

bio je 2535, odnosno 1,4 stanovnik po automobilu. Od anketiranih domaćinstava, njih 1281 putuje barem jednom dnevno na bilo koji način što pokazuje da 98% domaćinstava negdje putuje svakodnevno. Onaj mali dio domaćinstava što ne putuje svakodnevno su uglavnom umirovljenička domaćinstava. Vidljivo je iz ankete da samo 646 domaćinstva koristi javni autobusni prijevoz što govori da samo svako drugo domaćinstvo koristi taj vid prijevoza.

Tablica 3. Zastupljenost putovanja javnim autobusnim prijevozom od stana prema različitim odredištima u Varaždinskoj županiji

Razlog putovanja iz domaćinstva	Broj putovanja	%
Na posao	1115	43,36
Na obavljanje privatnog posla	198	7,70
U školu	1008	39,21
Ostalo	250	9,93
Ukupno	2571	100

Izvor: Anketa »Ispitivanje prijevozne potražnje i svrhe putovanja domaćinstava u Varaždinskoj županiji«, Varaždinska županija, ožujak - travanj 2006. godine

U anketnom uzorku od 1301 domaćinstva u Varaždinskoj županiji došlo se do podataka da domaćinstva ukupno tjedno odlaze javnim autobusnim prijevozom prema različitim odredištima 2571 puta. Podatak se odnosi na radne dane. Bitan podatak je i da sva putovanja imaju početak, odnosno ishodište iz domaćinstva nositelja putovanja. Na posao ukupno putuju 1115 puta ili 43,36% tjedno, na obavljanje privatnog posla 198 puta ili 7,70% tjedno, na putovanje u školu 1008 puta ili 39,21% tjedno, a za putovanja prema ostalim odredištima kao što su odmor i rekreacija, privatni posjeti i sl., putuju 250 puta ili 9,93% tjedno.

Tablica 4. Broj dnevnih putovanja u domaćinstvu s obzirom na udaljenost putovanja i vrstu prijevoznog sredstva

Udaljenost (km)	< 2,5 i 2,5	2,5 - 5,0	5,0 - 10	10 i > 10	% sudjelovanja u broju putovanja
Automobil	534	496	628	1027	75,68
Javni autobusni prijevoz	93	123	140	507	24,32
JAP + Automobil	627	619	768	1534	
% putovanja po udaljenosti	17,67	17,47	21,65	43,23	
Ukupno	3548				

Izvor: Anketa »Ispitivanje prijevozne potražnje i svrhe putovanja domaćinstava u Varaždinskoj županiji«, Varaždinska županija, ožujak - travanj 2006. godine

Zanimljiv podatak dobiven je i usporedbom samo broja dnevnih putovanja anketiranih domaćinstava javnim autobusnim prijevozom i automobilom s obzirom na duljinu putovanja. Na putovanja ostalim vidovima prometa otpada vrlo velik broj dnevnih putovanja domaćinstava. Vidljivo je da su u svakoj kategoriji udaljenosti, putovanja automobilom izraženija. Sudjelovanje automobila u broju putovanja u ovoj usporedbi je 75,68%, a javnog autobusnog prijevoza 24,32% od ukupno 3548 putovanja što ih tijekom dana ovim vidovima prijevoza obave anketirana domaćinstva. Najveći broj putovanja čine putovanja na udaljenostima od deset i više kilometara. Na ta putovanja otpada gotovo polovica svih putovanja i to 43,23%. Najmanje su zastupljena putovanja na udaljenostima od 2,5 do 5 kilometara i ona sudjeluju u ukupnom broju putovanja sa 17,47%.

Prema rezultatima provedene ankete po domaćinstvima vidljivo je da najveći udio ima zaposleno stanovništvo i to 44,57%. Udio učenika u nekom je uobičajenom prosjeku i iznosi 26,88%.

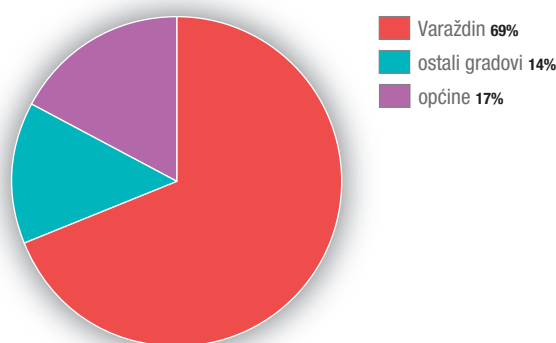
Dobiven je i podatak da se unutar županije najčešće putuje u njen centar, odnosno Varaždin. Varaždin slijede ostali gradovi i općinska središta. Smjerovi putovanja automobilom i javnim autobusnim prijevozom ne razlikuju se mnogo. I u jednoj i drugoj kategoriji najčešći je smjer putovanja Varaždin.

Tablica 5. Podjela stanovnika anketiranih domaćinstava prema aktivnostima

	Ukupno	%
Članova anketiranih domaćinstava	5622	100
Zaposleni	2506	44,57
Učenici/studenti	1511	26,88
Ostali	1605	28,55

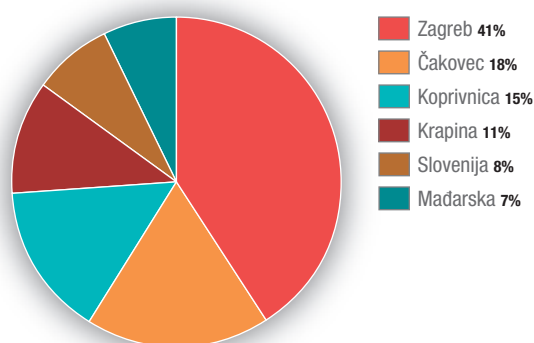
Izvor: Anketa »Ispitivanje prijevozne potražnje i svrhe putovanja domaćinstava u Varaždinskoj županiji«, Varaždinska županija, ožujak - travanj 2006. godine

Izvan županije najčešće se putovalo u općinska središta i gradove susjednih županija, a putovalo se i u susjedne države preko graničnih prijelaza. Situacija je i ovdje slična kao i kod putovanja unutar županije, odnosno, i putovanja automobilom i putovanja javnim autobusnim prijevozom imaju pretežito iste smjerove.

Grafikon 1. Smjerovi putovanja automobilom i JAP - om unutar županije

Izvor: Anketa »Ispitivanje prijevozne potražnje i svrhe putovanja domaćinstava u Varaždinskoj županiji«, Varaždinska županija, ožujak - travanj 2006. godine

Grafikon 2. Smjerovi putovanja automobilom i JAP-om izvan županije

Izvor: Anketa »Ispitivanje prijevozne potražnje i svrhe putovanja domaćinstava u Varaždinskoj županiji«, Varaždinska županija, ožujak - travanj 2006. godine

RAZVOJ CESTOVNE MREŽE VARAŽDINSKE ŽUPANIJE I NJEN UTJECAJ NA PRIJEVOZNU POTRAŽNJU

Prema podacima o brojnosti stanovništva iz 2001. godine⁹ vidljivo je da u Varaždinskoj županiji živi 184 769 stanovnika, odnosno svega 4,2% stanovništva Hrvatske, a sve na 1 262 km² površine. Premda je to relativno malen udio u ukupnoj populaciji, gustoća naseljenosti u županiji je 149 stanovnika/km² (u odnosu na cijelu Republiku Hrvatsku to je 78% više od prosječne naseljenosti). Općim demografskim kretanjem, županija nažalost slijedi regionalne i svjetske trendove, pa tako bilježi pad prirodnog prirasta. Sjedište županije je Varaždin i u njemu živi 49 075 stanovnika, što čini čak 26% stanovništva cijele županije. Ukupno je 23 152 muške i 25 923 ženske populacije.¹⁰

Najveća je gustoća naseljenosti u sjevernom dijelu županije, oko grada Varaždina. Također, nejednak je i gospodarski razvoj. Zbog tih razlika, kao i razlika u dostupnosti kulturnih i obra-

⁹ SLJH - 2005. str. 741.

¹⁰ SLJH-2005. str. 741.

zovnih institucija, bit će česte dnevne migracije unutar županije za što je nužna razgranata i uređena prometna mreža.

Podaci pokazuju da zbog svih navedenih razlika između naselja Varaždinske županije, dnevno migrira oko 15.000 stanovnika. Među razlozima tih migracija, ističu se tri najvažnija:¹¹

- učenici (put do škola i fakulteta)27%
- radnici (odlazak na posao)..... 71%
- turisti (obilazak i zabava)2%

Migracije stanovništva u Varaždinskoj županiji zanimljivo je razmatrati i preko prosječnog dnevnog prometa vozila, kojeg na temelju snimanja prometa na određenim dionicama brojanjem, daje Županijska uprava za ceste.¹²

Tablica 6. Prosječni godišnji i prosječni ljetni dnevni promet s općim podacima o brojačkim mjestima

Broj ceste	Brojačko mjesto		PGDP	PLDP	Način brojenja	Brojačka dionica	Duljina (km)
	Oznaka	Ime					
2	N05	Dubrava Križovljan.	2112	2639	AB	Gr. R. Slovenije - LC 25001	0,7
2	22	Majerje	7986	8421	AB	ŽC 2046-ŽC 2037	2,5
2	426	Šemovec	4042	3796	PAB	ŽC 2054-LC 25084	2,6
2	N06	Ludbreg-zapad	6236	6534	AB	LC 25094-ZC 2075	1,9
2	427	Ludbreg-istok	4892	4864	PAB	D24-LC 25104	1,5
3	N11	Novi Marof	6538	7049	AB	LC 25131-ZC2136	1,1
22	846	N. Marof-istok	1320	1334	PAB	D3-D24	2,3
24	848	Novi Marof-zapad	3231	3589	PAB	LC 25134-LC 25132	0,9
24	846	Novi Marof-istok	1320	1334	PAB	D3-D22	2,3
24	727	Varaždin. Toplice	1932	2036	PAB	ŽC 2109-D510	3,1
24	849	Leskovec Toplički	1532	1653	PAB	ŽC 2111-LC 25154	3,6
35	N40	Greda	5589	5743	AB	LC 25942-2C 2063	1,8
35	855	Kaniža-zapad	5067	4864	PAB	ŽC 2084-ŽC2102	2,0
508	729	Ples (Bednja)	1276	1527	PAB	LC 25012-ZC 2099	0,9
510	N75	Varaždin-jug	13272	14222	AB	ZC 2068-D3	3,0
510	728	Vrtlinovec	2535	2727	PAB	LC 25086-LC 25141	0,5

AB - automatsko (neprekidno) brojenje prometa

PAB - povremeno automatsko brojenje prometa

Izvor: Županijska uprava za ceste, Varaždin (brojenje prometa), 2004.

Praćenjem PGDP a uz to i izdvajanjem PL-DP vidljivo je koje su ceste kao i prometni pravci najopterećeniji prometom. Vidljivo je da je najopterećenija državna cesta D3 na području križanja sa Gospodarskom ulicom u gradu Varaždinu. To je cesta koja dolazi iz smjera Zagreba te na koju se priključuju sve lokalne i županijske ceste južnog dijela Varaždinske županije.

Slika 2. Geografski položaj Varaždinske županije u RH

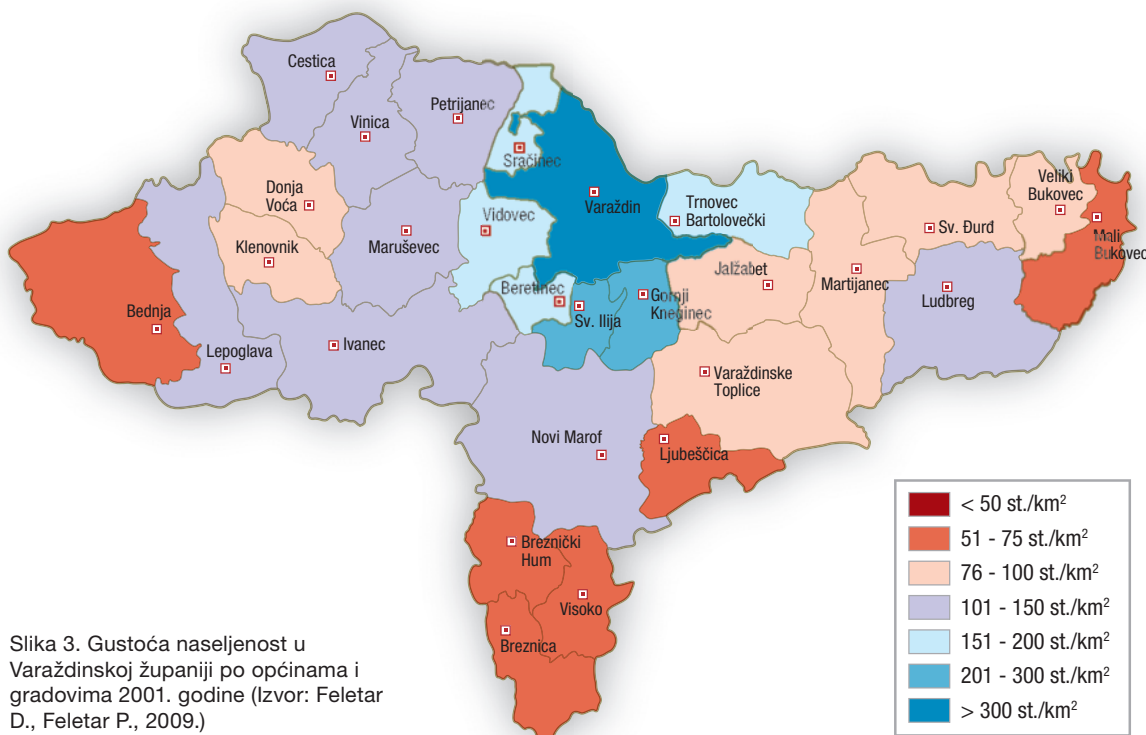

¹¹ Anketa »Ispitivanje prijevozne potražnje i svrhe putovanja domaćinstava u Varaždinskoj županiji«, Varaždinska županija, ožujak - travanj 2006. godine

¹² Županijska uprava za ceste, Varaždin (brojenje prometa), 2004.

Karakteristika Varaždinske županije je, dakle, izrazito velik broj malih naselja i vrlo disperzna naseljenost: prevladavaju naselja do 1.000 stanovnika i gotovo polovica ukupnog stanovništva živi u tim naseljima (relativno prema RH prosjeku koji je 1/3 od ukupnog broja stanovnika). Naselja su pretežito seoskih obilježja. Koncentracija stanovništva u gradskim naseljima varaždinske županije znatno je niža od prosjeka RH. Velik broj je malih naselja s disperzijom naseljenosti (raštrkanost), naročito u rubnim područjima Županije. Koncentracija stanovništva i gospodarsko-razvojne infrastrukture temelji se uglavnom u gradu Varaždinu. Većina središnjih naselja u općinama nema snagu nositelja razvitka svojeg područja. Samim time cestovna infrastruktura kao i javni prijevoz putnika imaju značajnu ulogu u razvitku županije.

Cestovna mreža županije je prilično razvijena, ali većinom se radi o regionalnim, a najviše lokalnim cestama. To je rezultat visoke gustoće naseljenosti i velikog broja naselja, ali i geoprometnog značenja ovog prostora.

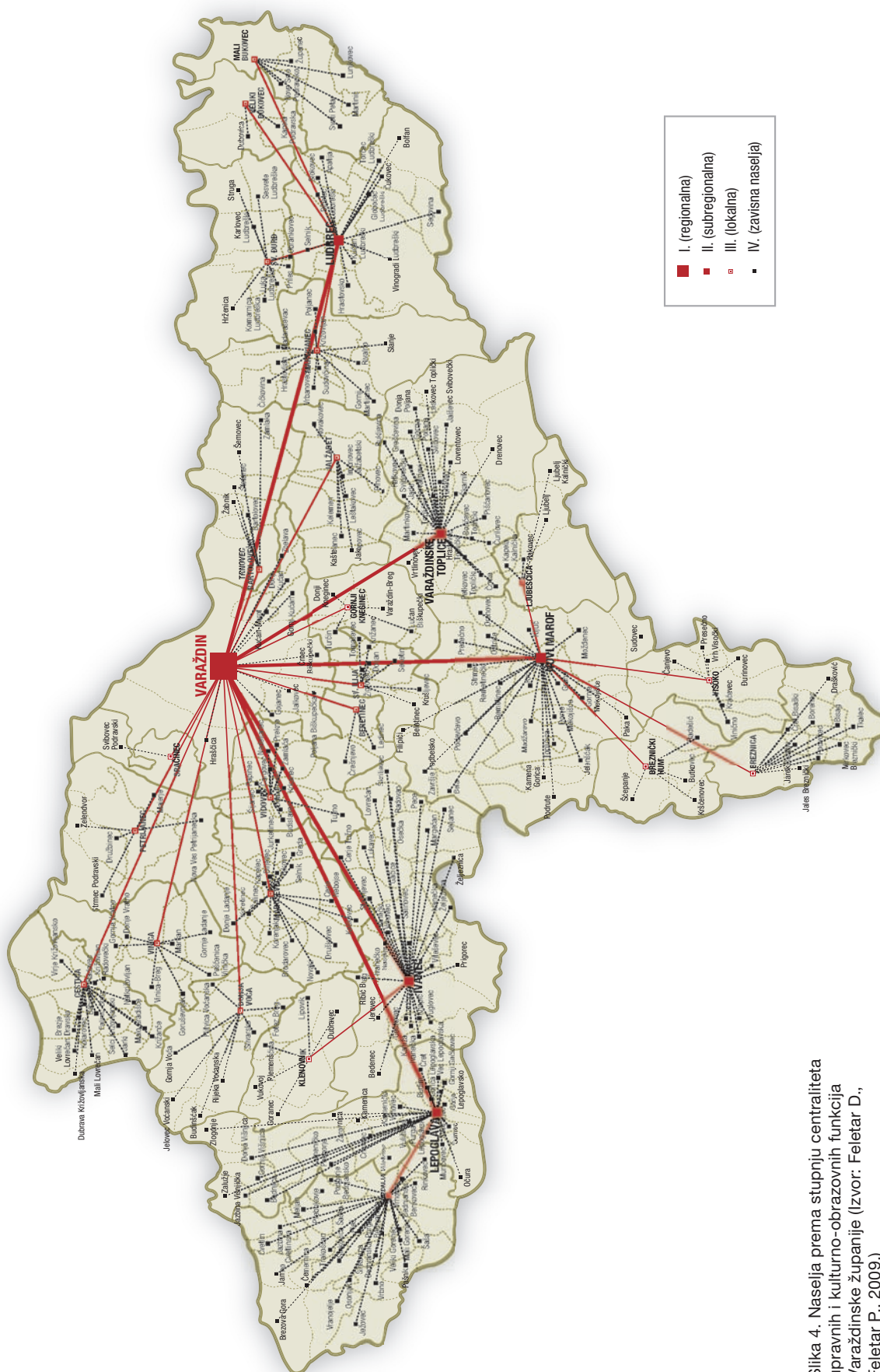

Slika 3. Gustoća naseljenost u Varaždinskoj županiji po općinama i gradovima 2001. godine (Izvor: Feletar D., Feletar P., 2009.)

Javni prijevoz putnika tako postaje jedan od nezaobilaznih faktora bez kojega je teško zamisliti promet u skoroj budućnosti. On ima svoj dalekosežni društveno-gospodarski značaj jer svojom funkcijom povezivanja okolnih naselja s njihovim središtima kao i svih zajedno sa matičnim gradom.

Ponuda prijevoznih usluga na području Županije bazirana je na uvođenju putničkih linija kompatibilnih sa potrebama većine stanovništva. To su odlazak u škole i posao. Postojeće linije su iz ekonomskih razloga bazirane u vrhuncima dnevnih potreba za prijevozom tako da ostali razlozi potreba za prijevozom teško da mogu biti realizirani.

Gospodarsko-društvenim razvitkom središnjica općina, došlo bi do migracija stanovništva na lokalnoj, a ne kao sada na županijskoj razini pa samim time potreba i ponuda javnog prijevoza putnika bi ojačala. Putnički prijevoz baziran je na prijevozu radnika i učenika u Varaždin kao i povratak istih. Ostali gradovi kao i naselja županije sudjeluju u prijevozu isključivo kao tranzitna mjesta. Lokalni prijevoz te u cjelini povezan s Varaždinom kao središnjicom bio bi logičan rezultat gospodarskog razvitka cijele županije, a ne samo Varaždina kao središnjice.

Slika 4. Naselja prema stupnju centraliteta upravnih i kulturno-obrazovnih funkcija Varaždinske županije (Izvor: Feletar D., Feletar P., 2009.)

Slika 5. Cestovni pravci od iznimnog značaja za Varaždinsku županiju

Varaždinska županija, zahvaljujući povoljnom položaju, ima prilično razvijenu cestovnu mrežu. Naime, iako je gustoća cestovne mreže na visokoj razini - uzimajući u obzir ukupni udjel u mreži Republike Hrvatske, detaljniji pregled otkriva kako se ovdje većinom radi o regionalnim, a najviše lokalnim cestama. Suvremeno uređenih, magistralnih cesta ima ipak premalo. Poznato je i to da je dobar dio lokalnih cesta u dotrajalom stanju, što dakako utječe i na sigurnost prometa.

Županija ima veliko prometno značenje jer se u ovom prostoru križaju dva važna prometna koridora: transversalni primarnog značenja, koji je najkraća i prometno najpogodnija veza srednjeg Podunavlja i sjevernog Jadrana, te longitudinalni sekundarnog značenja, koji slijedi tok rijeke Drave i povezuje Republiku Hrvatsku sa zapadnim i istočnim susjedima.

Oko 40 km autoceste u punom profilu Goričan-Varaždin-Zagreb povezuje sjeverni i južni dio Županije. Pet izlaza/ulaza na autocestu omogućava povezanost naselja koja su u koridoru od 10-15 km od autoceste. To je jedan od značajnih detalja o kojima se nije ratmišljalo. Ta čvorišta morala su biti na manjoj međusobnoj udaljenosti, maksimalno od 3 do 5 kilometara jedno udaljeno od drugog. Gotovo sve županijske ceste u dužini od 425 km su asfaltirane.

Iako je oko 212 km državnih cesta uglavnom u dobrom tehničkom stanju, ne zadovoljavaju u cijelosti tu kategoriju. Najznačajnija državna cesta je Podravska magistrala (državna cesta D-2) koja prolazi uzduž Županije, od njenog najistočnijeg dijela do najzapadnijeg na graničnom prijelazu Dubrava Križovljanska.

Unutar županije i njene guste prometne mreže (koja je rezultat visoke gustoće naseljenosti, velikog broja naselja i geoprometnog značenja ovog prostora), može se primijetiti da je promet u nizinskom dijelu bolje razvijen, cjelovitiji i u boljem stanju od onoga u brežuljkastim područjima. Čak i najvažnija prometnica kraja (Goričan - Zagreb - Varaždin) uglavnom prolazi nizinskim dijelom, koristeći prirodni koridor dolina rijeka Lonje i Pake, pa dolinu rijeke Bednje do Varaždinskih toplica, te rubom poljoprivrednih površina od Varaždina do Ludbrega.

Postojeća cestovna mreža Varaždinske županije nastala je kao spontana i logična posljedica i izraz potreba za povezivanje koncentracija aktivnosti i stanovnika, a pojedini potezi te mreže bivali su položeni na terenski najpogodnije i ujedno što kraće linije povezivanja. Najznačajniji potezi postojeće mreže logično povezuju općinske centre, kao najrazvijenije naseljene aglomeracije. Treba napomenuti da je u zadnjih nekoliko godina mnogo učinjeno na izgradnji (autocesta) i modernizaciji cestovne mreže u Varaždinskoj regiji. Već danas svi glavni cestovni potezi u regiji imaju kvalitetnu finalnu obradu, pa je zato potrebno planirati određena rješenja u svezi lakšeg odvijanja prometa kroz rastuće prometne tokove i omogućavanja kvalitetnijeg uvjeta života tog stanovništva u naseljenim mjestima regije.

Brz razvoj i visok stupanj cestovne motorizacije u regiji, daljnji razvoj turizma i međunarodne razmjene u domaćim i međunarodnim okvirima dovest će do povećanja frekvencije cestovnog prometa. Upravo zbog toga investiranje u modernizaciju cestovne infrastrukture ima veliko i dugoročno značenje.

STRATEGIJSKO PLANIRANJE OPTIMIZIRANJA CESTOVNE MREŽE VARAŽDINSKE ŽUPANIJE

Dijelovi županije udaljeniji od autoceste (npr. naselja u zapadnom dijelu Županije), zbog slabije prometne povezanosti lokalnim cestama s navedenih 5 pristupa autoputu, trenutno nemaju mogućnost iskoristiti sve pogodnosti koje pruža prolaz autoceste na međunarodnom cestovnom koridoru kroz Županiju. S obzirom da je izgrađen još jedan pravac autoceste u neposrednoj blizini, u Krapinsko-Zagorskoj županiji (od Zagreba prema graničnom prijelazu Macelj, i dalje nastavak prema Mariboru, Grazu, Beču), nedostaje cesta koja bi povezala ta dva međunarodna koridora od Varaždina, preko Ivanca do Krapine, što bi i zapadnom dijelu Županije dalo brzu vezu sa Zagrebom.

Podravska magistrala je vrlo opterećena putničkim i posebno tranzitnim teretnim prometom, prolazi kroz središta naselja pa tako prolazi i kroz središte stambenog dijela grada Varaždina, što usporava promet i opasnost je za građane. Niska sigurnost prometa na dijelu prometnica bez javne rasvjete, nogostupa i biciklističkih staza te označenih pješačkih prijelaza.

Veći broj prometnica je u lošem stanju zbog povećanog tranzitnog prometa i prometa teških vozila zbog izgradnje autoceste. Zbog zagušenosti postoji potreba za preusmjeravanjem tranzitnog prometa iz naselja i izgradnjom raskrižja cesta s npr. kružnim tokovima i sl. (trenutačno veliki problem s raskrižjem uz slobodnu zonu Varaždin). Cilj te mjere je iskoristiti geoprometni položaj Varaždinske županije i na taj način doprinijeti otvaranju novih mogućnosti njenog daljnjeg razvoja. Ovom mjerom će se osigurati bolja prometna povezanost prostora Županije sa susjednim državama i Europom te će se povećati sigurnost sudionika u cestovnom prometu. Modernizacijom cestovnog prometa povećat će se mogućnosti boljeg iskorištavanja ovog važnog geoprometnog položaja. Aktivnosti kojima se predviđa provedba projekta obuhvaćaju: unapređenje trenutnog stanja Podravske magistrale (državna cesta D2) - izgradnja nogostupa, postavljanje javne rasvjete, označavanje pješačkih prijelaza, što je u dobroj mjeri 2009. godine napravljeno, zatim izgradnja Podravske brze ceste (od Hrašćice uz kanal do Ormoža zapadno, a od izlaza s autoceste sjeverno od postojeće državne ceste do Koprivnice istočno), povezivanje grada Varaždina s autocestom Zagreb - Macelj.

Među hitnije zahvate na prometnoj infrastrukturi varaždinskog kraja trebalo bi uvrstiti i prometnice te prijelaze uz granicu sa Slovenijom. Taj dio teritorija je prometno zapostavljen, premda ima važan položaj kako za lokalnu, tako i za državnu razinu što se tiče međunarodne suradnje. Čak niti jedna važnija prometnica državnog značaja ne prolazi ovim prostorom, a pristup do nekih naselja moguć je jedino cestama iz smjera Republike Slovenije.

Tijela koja su zadužena za rješavanje ovakvih problema prometne infrastrukture uglavnom spadaju pod nadležnost Ministarstva mora, turizma, prometa i razvitka, zajedno s organima: Uprava cestovnog prometa (predlaže strategiju razvitka cestovnog prometa, osigurava provođenje politike i zakona iz područja cestovnog prometa i javnih cesta itd.), Uprava prometne inspekcije, Uprava za regionalnu i lokalnu infrastrukturu (razvoj pograničnih i lokalnih cjelina koje zaostaju za nacionalnim prosjekom) i druge.

ZAKLJUČAK

U gospodarskom smislu razvoja Varaždinske županije treba povećati lokalnu razvojnu osobitost područja, osigurati egzistenciju a samim time i ostanak stanovništva u lokalnim sredinama i rubnim naseljima. Spriječiti pretjeranu koncentraciju industrije i stanovanja u centru županije.

Lokalne sredine povezati prometnicama na višoj tehničko-sigurnosnoj razini. Varaždin, Ivanec, Ludbreg, Novi Marof te manji gradovi Lepoglava i Varaždinske Toplice zadovoljavaju osnovne kriterije gradskih naselja, bilježe stalni rast broja stanovnika, nalaze se na značajnim prometnim pravcima i imaju infrastrukturne elemente karakteristične gradskim obilježjima.

Jedan od bitnih preduvjeta dobre organizacije prostora Županije je jačanje uloge gradova, koji svojim dobrim razmještajem u prostoru omogućuju unapređenje o optimiziranje funkcionalne strukture županije. Treba ojačati njihovu strukturu i prvenstveno gospodarsku ulogu u prostoru kako i postali stvarna žarišta i nosioci vlastitog razvitka, a samim time i razvitka gravitirajućeg okolnog prostora.

Razvoj prometne infrastrukture je preduvjet daljnjem razvoju Županije. Mreža cesta u Županiji na zadovoljavajućoj je razini ali su prometnice u lošem stanju. Glavni pravci u Županiji opterećeni su tranzitnim teretnim prometom koji prolaz kroz naseljena mjesta i uzrokuje zagušenje prometa. Omogućiti preusmjeravanje prometa izgradnjom cesta magistralnog tipa i više je nego potrebno. Spojnom cestom između dva važna međunarodna koridora autoceste Zagreb-Goričan i Zagreb-Macelj potpomoglo bi se daljnjem razvitku zapadnog dijela Županije te rasteretilo postojeću prometnu infrastrukturu. Samim time rubni dijelovi županije koji graniče sa Republikom Slovenijom dobili bi na važnosti, te bi se smanjio nagli porast raseljavanja tih područja.

Varaždin ne daje mogućnost rasterećenja gradskih prometnica od tranzitnog teretnog prometa jer sve glavne prometnice prolaze kroz grad. Izgrađena je obilaznica koja spaja rubna područja zapadnog i sjevernog dijela Varaždina. U izgradnji je i obilaznica spajanja južnog sa zapadnim dijelom, koja će preuzeti veliki teret prometovanja teretnog programa sa autoceste Zagreb-Goričan prema slovenskoj granici. U planu je izgradnja sjeverne obilaznice koja bi rasteretila kompletni gradski prostor od tranzitnog prometa. Uz to rekonstrukcija Podravske magistrale kao i izgradnja ceste Varaždin-Krapina, te rekonstrukcija postojećih lokalnih cesta, Županiju bi učinila kompaktnom cjelinom u pogledu prometne infrastrukture i samim time prouzročila lakši razvoj gospodarstva u regiji.

Javni prijevoz putnika kao gospodarska grana ima značajnu ulogu u dnevnom premještanju stanovništva uzrokovanom potrebama odlaska na posao i u škole. Probleme izaziva racionalno iskorištenje prijevoznih kapaciteta u efikasnom podmirenju prijevoznih potreba. Nedostatak je neravnomjernost potražnje za putničkim prijevoznim uslugama u dvosmjernim putničkim tokovima u određenim vremenskim periodima. Zbog toga takozvane prazne vožnje i odstupanja od optimalne popunjenosti raspoloživih prijevoznih sredstava, uobičajene su prateće pojave svake neravnomjernosti potražnje za prijevoznim uslugama.

Gospodarskim jačanjem lokalnih centara a s njima i gravitirajućih naselja koncept prijevoza bi se uvelike promijenio. Ne bi dolazilo do premještanja stanovništva lokalnih centara sa gravitirajućim naseljima u Varaždin radi odlaska na posao nego bi se to odvijalo na lokalnoj razini. Mogla bi se povećati učestalost i frekvencija vozila na tim linijama. Ulaganjem u prijevozna sredstva dobilo bi se na brzini i sigurnosti.

Kvalitetnim omjerom ponude i potražnje za prijevoznim uslugama došlo bi do manjih gužvi i kvalitetnije usluge prijevoza. Ekonomska računica prijevoznika bila bi povoljnija a samim time i korisnika. Daljnji ciljevi planiranja razvoja gospodarstva, decentralizacije županije, razvitka prometne infrastrukture, optimiziranja javnog prijevoza putnika te opći razvitak društva, trebaju doprinijeti zadovoljavanju razvoja Varaždinske županije na lokalnoj, regionalnoj, nacionalnoj i međunarodnoj razini.

SUMMARY

Strategic traffic planning may be defined as the systematic, integrated and long-term consideration of activities aimed at achieving societal objectives. At the same time, it is an effort to coordinate the social interests of different instances, whether at the urban, local or national level. When analysing transportation demand as a part of strategic traffic planning in Varaždin County, the point of departure is to view traffic as a complex dynamic system involving numerous structural components which evolve in both time and space. Traffic demand or traffic requirements depend upon a number of structural features of traffic and the community.

Scientifically-informed insight into the major phenomena which generate transportation demand in regular-service passenger road traffic within Varaždin County and a better understanding of the impact of different forces, including demographic, spatial, economic, functional, settlement and traffic factors, could allow the development of bus services which would raise bus transportation capacity in regular-service and, in particular, long-distance passenger traffic above the level of economic logic at which they currently stand in Croatia.

It should be noted that, over the past few years, many efforts have been made to expand (motorways) and upgrade the road network in the Varaždin region. The population and the economic and developmental infrastructure are mainly concentrated in the city of Varaždin. Most of the municipal seats lack the capacity required to underpin the development of their respective areas. Consequently, public passenger transportation is becoming an indispensable prerequisite without which it would be difficult to conceive of traffic in the foreseeable future. It has far-reaching social and economic significance due to its role of linking neighbouring settlements with their local centres as well as the city towards which they all gravitate.

The supply of transportation services in the area of the Varaždin County relies on the introduction of regular passenger services tailored to the needs of most of the population. The development of traffic infrastructure is a prerequisite for further development of the County, where trunk routes suffer the burden of freight traffic in transit which passes through inhabited areas and causes traffic congestion. There is an urgent need to construct bypasses in order to redirect traffic. As an industry, public passenger transportation plays an important role in the daily commutes of citizens due to their need to go to work or school. Problems arise from efforts to streamline the utilisation of available transportation capacity while efficiently meeting transportation requirements.

In addition, the reconstruction of the Podravina trunk road as well as the construction of the Varaždin-Krapina road and the reconstruction of existing local roads would make the County a compact entity in terms of traffic infrastructure and, thus, foster economic growth in the region.

LITERATURA

- Anđelko Akrap, *Hrvatski časopis za javno zdravstvo*, Ekonomski fakultet, Zagreb, Vol 1., broj 2, 2005.
- Anketa »Ispitivanje prijevozne potražnje i svrhe putovanja domaćinstava u Varaždinskoj županiji«, Varaždinska županija, ožujak - travanj 2006. godine
- Baerwald, J. E. (Ed.), *Transportation and Traffic Engineering Handbook*, Prentice-Hall Inc, Englewood Cliffs, New Jersey, 1976.
- Bauer, Z. i suradnici, *Koncepcija dugoročnog razvoja prometa na području SR Hrvatske*, Dosadašnji razvoj, analiza i ocjena stanja, Centar prometnih znanosti Zagreb, OOUR Institut prometnih znanosti, Zagreb, 1984.
- Bauer, Z., *Razvoj i planiranje prometa u gradovima*, Informator, Zagreb, 1989.

- Čavrak, V., *Makroekonomski model procjene potražnje za cestovnim teretnim prijevozom u Hrvatskoj*, Ekonomski pregled, 50 (7-8) 854-872 (1999)
- Feletar D., Feletar P., *Promjene u prostornoj slici naseljenosti Varaždinske županije i centralitet Varaždina*, Zbornik 800. Godina slobodnog i kraljevskog grada Varaždina 1209.-2009., HAZU, Varaždin 2009. , 344-376
- Ključarić, M., Mikinac, B., *Aktualno stanje i perspektive razvoja javnoga gradskog prijevoza*, Prometna politika, 1996.
- Malić, A., *Prijevozna potražnja u međumjesnom cestovnom putničkom linijskom prijevozu*, Zagreb, 1999.
- Pađen, J., *Metode prostorno-prometnog planiranja*, Informator, Zagreb, 1978.
- Pađen, J.: *Osnove prometnog planiranja*, Informator, Zagreb, 1986.
- Presečki, A., *Prijevozna potražnja i racionalizacija autobusnog linijskog prometa*, Doktorska disertacija, Zagreb, Fakultet prometnih znanosti, 2002.
- Rajsman, M., Jurić, R., *Dinamičko iskorištenje prijevoznih kapaciteta u prigradskom putničkom cestovnom prometu*, Suvremeni promet God. 19 (1999) br. 3-4 (297-303)
- Statistički ljetopis, 2005.
- Statistički ljetopis, 2006.
- Štefančić G., *Metodologija planiranja mreže javnog prijevoza*, Tehnologija i organizacija prometa, 2001.
- Štefančić, G., Presečki, A., Gregurić, M., *Metodologija planiranja mreže javnog prijevoza*, Hrvatsko znanstveno društvo za promet, Tehnologija i organizacija prometa, Suvremeni promet God. 21 (2001) br. 6 (463-466)
- Zbornik radova za znanstveno stručno savjetovanje »Javni gradski i prigradski promet«, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Znanstveni savjet za promet, Zagreb, listopada 1992.
- Županović, I., *Prijevozni zahtjevi putnika u gradskom prometu*, FPZ, Zagreb, 1987.

TIPOLOGIJA I KRONOLOGIJA TRADICIJSKE ARHITEKTURE KLIJETI NA PODRAVSKOM DIJELU SJEVEROZAPADNE BILOGORE

THE TYPOLOGY AND CHRONOLOGY OF TRADITIONAL VINEYARD HUT ARCHITECTURE ON THE PODRAVINA FACE OF NORTH-WEST BILOGORA

Maja Zebec

Marina Tartaglie 14

Zagreb

Primljeno / Received: 5. 4. 2010.

Prihvaćeno / Accepted: 29. 5. 2010.

Rad ima dvije pozitivne recenzije

Pregledni rad

Review

UDK/UDC 94 (497.5) - 05.292.52 (Bilogora)

SAŽETAK

Na podravskom dijelu sjeverozapadne Bilogore od polovine 18. stoljeća, pa sve do sedamdesetih godina 20. stoljeća stvarani su tradicijom nadahnuti arhitektonski oblici klijeti, objekata združene gospodarske i boravišne funkcije. Danas su nažalost čak i njihovi ruševni ostaci izuzetno rijetki, što alarmantno upozorava na potrebu njihove zaštite. Ova je graditeljska baština skromna i gotovo nepoznata, ali to naravno ne znači da je i manje vrijedna. Estetska težnja vlasnika i graditelja prožela je njene oblike jednostavno i iskreno rezultirajući nesumnjivom umjetničkom vrijednošću. Arhitekturu ovih klijeti odlikuje izuzetno stilsko jedinstvo, čistoća i jednostavnost funkcijom nadahnutih oblika, uravnoteženost kompozicije, mjerilo prilagođeno čovjeku i ljepota upravo takvih proporcija. Korištenje materijala iz neposrednog prirodnog okoliša, te znalačka vještina seoskih graditelja da materijal koriste u skladu s njegovim svojstvima, ukazuju na povezanost i međusobno razumijevanje čovjeka i prirode, iz čega na kraju i prizlazi visokovrijedan ambijent nastao kao simbioza ove odmjerene arhitekture i pripitomljenog krajolika. Prema različitim formalnim elementima vanjskog oblikovanja građevine, kao i oblikovanju njima specifičnih prostora izdvajaju se tipovi, koji ujedno kronološki pobliže određuju razvojnu liniju arhitekture bilogorskih klijeti.

Ključne riječi: tradicijska arhitektura, vinogradska klijet, Podravina, okoliš, gradnja, vinogradarstvo

Key words: traditional architecture, vineyard huts, Podravina, environment, construction, viticulture

Klijeti - objekti građeni na samoj obiteljskoj vinogradarskoj parceli namjenski vezani uz poslove u vinogradu, tehnologiju spravljanja i čuvanja vina, društveni život i dokolicu karakteristični su za kontinentalnu Hrvatsku. Na podravskom dijelu sjeverozapadne Bilogore uzgoj vinove loze prati duga tradicija, tradicija koja je iznjedrila i specifičnu arhitekturu klijeti zaokružene umjetničke i kulturne vrijednosti, te izrazito zanimljive oblikovne raznolikosti.

Sve do posljednje četvrtine 20. stoljeća, ova tradicijska zdanja bogato su se nizala na hrptovima niskih, ali strmih bilogorskih bregova ili pak u njihovim udolinama. Pretežito slamnati krovovi gusto su se ocrtavali između koraljnih krošnji orijaških stabala kestena i činili specifičnu vizuru bilogorskog kraja.

Godine 1857. prigodom prvog službenog popisa stanovništva ostalo je zabilježeno da je cijela đurđevačka pukovnija, na čijem je nekadašnjem području do danas ostalo najviše sačuvanih tradicijskih klijeti, brojila 893 kuće sa 10431 stanovnikom, a pripadala su joj mjesta: Budančevica, Budrovac, Čepelovac, Ferdinandovac, Mičetinac, Prugovac i Sirova Katalena.¹ Podatak župnika Ivana Posavca iz etnografskih zapisa spomenice župe Novigrada Podravskog iz 1940., ističe da je svaka kuća posjedovala jednu klijet, kao dio svog gospodarskog imanja,² pa ovaj broj kuća što ih navodi Cvekan govori prilično točno i o broju klijeti na navedenom području.

U današnje vrijeme čak su i ruševni ostaci ovih objekata tradicijske arhitekture izuzetno rijetki, toliko da ih ponekad satima moramo tražiti na završecima velikim dijelom obraslih staza i zapuštenih putova. Još preostale stare klijeti do danas su promijenile autentičan izgled brojnim potrebnim i nepotrebnim adaptacijama, mnoge su ostale bez svojih vlasnika i neumoljivim tokom vremena srušene. Na njihovu mjestu često su sagrađene nove za koje s pravom sumnjamo da će netko cijeniti njihovu arhitekturu i žaliti za njima.

Malobrojni materijalni ostaci tog na vrijeme neprepoznatog graditeljskog blaga našeg seljaka, vezanog za jedno dugo, životno uravnoteženo razdoblje, svakim danom sve brže propadaju i nepovratno nestaju. Kako vučem korijene iz tog kraja osjećala sam kao dužnost da ovim svojim malim doprinosom pokušam predstaviti i objasniti ovu pojavu u graditeljskom umijeću narodne umjetnosti svojega kraja 18., 19. i 20. stoljeća, te je tako sačuvati od potpunog zaborava. Ujedno je ovdje bitno dići glas struke i apelirati na alarmantnu potrebu zaštite tradicijske arhitekture bilogorskih klijeti, koja ostaje jedina nada za spas, jedina nada da se ne izgubi i zadnji trag ove kulturne baštine, specifične za jedan igrom slučaja zaobiđeni kraj,³ koje se stvaralo stoljećima.

Tradicijska arhitektura klijeti podravskog dijela sjeverozapadne Bilogore gotovo je neistraženo područje povijesti umjetnosti, pa jedan takav stručni pogled na ove arhitektonske oblike u potpunosti nedostaje. Dosadašnji interes za znanstveno istraživanje potaknut je isključivo u etnografskom smislu, što dakako i u ovom slučaju uvelike pomaže u smislu interdisciplinarnog istraživanja koje uvijek daje najpotpunije rezultate. No i tada je pažnja pojedinih etnologa i zaljubljenika u tradiciju posvećena isključivo tipu klijeti kanatne konstrukcije 19. st., ali klijeti 18. st., kao i tipovi klijeti 20. st. ostali su do danas nedotaknuti znanstvenim interesom kao niti ikakvim drugim. Iz tog razloga krenula sam na prijeko potrebna terenska istraživanja velikog područja rasprostriranja i nadasve zahtjevnog terena, usput bilježivši vrijedna sjećanja kazivača, ne bih li prikupila informacije presudne za što kvalitetnije interpretiranje ovih građevina.⁴

¹ CVEKAN, Paškal: *Đurđevac kakav nije poznat*, Skupština općine, Đurđevac, 1991., str. 46.

² POSAVEC, Ivan: *Etnografski zapisi iz Novigradske župe*. U: *Općina Novigrad Podravski. Izabrane teme*, Novigrad Podravski, 2001., str. 231.

³ U drugoj pol. 19. st. dogodio se procvat istraživanja hrvatske narodne umjetnosti kao podrška jačanju nacionalnog identiteta, a time i Kršnjavijeve kulturne obnove. Tako je i 1885. *Hrvatsko društvo inženira i arhitekata* potaknulo svoje članove u istraživanju i bilježenju oblika tradicijske, seoske arhitekture, što je ubrzo 1904. urodilo ključnim djelom - atlasom *Hrvatski građevni oblici*. Nažalost, već ovdje tradicijska arhitektura Podravine nije obuhvaćena prikazom. Čak niti kasnije kada se 70-tih godina prošlog stoljeća, nakon puno truda pokrenuo znanstveni interes za narodnu arhitekturu organiziranim etnološkim istraživanjima, nije obuhvaćeno područje Podravine. Tek su unazad nekoliko godina od strane Ministarstva kulture započela poneka, izolirana istraživanja tradicijske arhitekture klijeti Bilogorskog područja.

⁴ Terenskim istraživanjima obuhvatila sam vinogradarske položaje sela u podnožju Bilogore, Od Koprivnice prema Novigradu Podravskom, Virju i Đurđevcu, sve do Pitomače.

ARHITEKTURA KLIJETI KAO IZRAZ NARODNE UMJETNOSTI

Na razigranim brežuljcima bilogorskog dijela Podravine brojni vinogradi s klijetima stopili su se s pejzažom odnjegovanim stoljetnim trudom težaka do prepoznatljivosti u kojoj se sublimirao autohtoni likovni izražaj. Autohtoni jer je nastao pod minimalnim utjecajima i pobudama strane arhitekture, najvećim dijelom kao rezultat funkcije, materijala, te time usmjerene konstrukcije.

Koliko god nam se arhitektura ovih klijeti na prvi pogled čini jednostavnom, malom i skromnom, iza nje se krije rafinirana ideja i ostvarenje. Sve pojave u ovoj tradicijskoj arhitekturi koje možemo tipološki razlučiti u nekoliko sekvenci, duboko su prožete prisutnošću stila. Ovo strogo zadržavanje graditeljskog izraza tradicijske arhitekture klijeti unutar granica stila možemo zahvatiti drugačijem doživljavanju sebe kao dijela tadašnjeg društva kome je to isto društvo ujedno korektiv. Svako napadnije isticanje iz kolektiva u bilo kojem pogledu, pa tako i u arhitekturi, izvravalo se podsmijehu, čime je zajednica na ovaj način održavala sve izraze čovjekova duha unutar kolektivom potvrđenih i odobrenih pravila, koje su posljedično na ovaj način urodile rafiniranim ukusom i jedinstvom stila.

Da bismo shvatili razvoj oblikovanja u arhitekturi bilogorskih klijeti moramo biti upoznati sa zakonitostima narodne umjetnosti. Narodna umjetnost odvija se mnogo jednostavnijim i drugačijim ritmom i drugačije je strukturirana nego »visoka umjetnost«. Razvoj njenih formi kreće se kroz izrazito polagani proces bez naglih promjena, lutanja, eksperimenata i slijepih ulica, što rezultira određenom ustaljenošću. Tu se uvijek igra na sigurno. Iz tih razloga, ali i načina gradnje, pripisuje joj se konzervativnost i shematičnost, te u ovom sklopu ostavlja utisak bezvremene vrijednosti. Bit narodne umjetnosti uvijek se izriče kroz iste elemente, a oni su: funkcionalnost i mjerilo koji odgovaraju svim potrebama seoskog čovjeka, te materijal i konstrukcija prilagođeni mogućnostima tog istog čovjeka. Jednostavnost, iskrenost konstrukcije i primjene materijala, a time i oblikovanja, ovdje je prisutna bez opće prihvaćenih prijevara specifičnih za razdoblja visoke umjetnosti, poput historicizma i sl. Bitno je određena tradicijom, tj. prenošenjem znanja i iskustava s generacije na generaciju lokalnih graditelja, u vidu izbora materijala i njegove obrade, vještine građenja i konstruktivnih rješenja. Graditelji i stvaraoci tradicijske arhitekture klijeti danas su anonimni, bili su to tesari i priučeni seljaci, likovno nadareni, poučeni tradicijom i vođeni funkcionalnim zahtjevima življenja kao i estetskim idealima seoske sredine. Sve su to jaki razlozi da se ova arhitektura veže uz kolektivno umjetničko stvaranje. Ipak dašak individualnosti redovito postoji, niti jedna klijet nije identična onoj drugoj, uvijek su tu mali detalji koji ističu potrebu pojedinca, tj. vlasnika da se u tim detaljima individualno odijeli u zajedničkom izrazu oblika i kompozicije.

Naš cijenjeni etnolog Milovan Gavazzi istaknuo je ovu bitnu karakteristiku narodne umjetnosti, a to je da nju suštinski određuje kolektiv u kojem je prihvaćen određeni motiv ili kompozicija, ali da je tu ujedno od izuzetne važnosti i pojedinac koji iz poticaja unutarnje stvaralačke težnje mijenja, dotjeruje i dopunjava motive i kompozicije, međusobno ih kombinira, te tako potihom stvara nove.⁵ Pritom uvijek poštuje pravila i estetske norme kolektiva, što čini ove kompozicije i dalje prepoznatljivima i svojstvenima za kraj u kojem su nastale. Ova je pojavnost obilježavala jednako arhitekturu kao i ornamentiku koja je oplemenjivala njenu unutrašnjost i vanjštinu.

Kroz ovaj dugotrajni proces razvoja nastaju ostvarenja koja malo - pomalo postaju tip, koji se zatim uporno ponavlja, sve dok elementi vanjskih utjecaja korijenski ne promijene način promatranja i življenja, a time i izražavanja.

⁵ GAVAZZI, Milovan: *Hrvatska narodna umjetnost*, Liepa naša domovina, knjiga šesta, Hrvatski izdavački bibliografski zavod, Zagreb, 1944., str. 5-6.

Ustaljenost formi i jednostavnost izvedbe, proizlazi iz činjenice da je to arhitektura iako brojčano nadmoćnog, ipak ekonomsko i politički podređenog sloja društva koji nije imao mogućnosti za hirovite pobude za promjenom. Ideja koja vodi oblikovanje ove arhitekture najbolje je rješavanje funkcije, uz razvijeni osjećaj za ljepotu forme i proporcije. Svaka forma oblikovana je s osjećajem za mjeru, sklad i ravnotežu. Svaki oblik nastao je kao da ga je i oblikovala funkcija sama. Prostorna dispozicija nastala je s istom idejom, pa već svaka prostorija i sama govori o svojoj svrsi. Ali tu ideja funkcionalnosti ne prestaje - funkcionalno je odabran i materijal iz prirodnog okruženja u kojem se klijet nalazi, a tako je i primijenjen stvarajući najbolja konstruktivna rješenja.

Spomenuto je da su klijeti iskrene prema van u svojoj konstrukciji, nema potrebe da se nešto sakrije, dapače, konstruktivni elementi se čak i ističu, što ih čini dostojanstveno jednostavnima. U prostornom konceptu su jasne i čiste, u volumenu i oblicima skladne, vješto odmjerenih proporcija, upravo dimenzionirane prema ljudima koji je koriste. Mjerene su ne metrom, nego čovjekom, njegovom visinom, njegovim korakom, laktovima, dlanovima i palcima, dosegom ruke i dosegom pogleda.

Kako je tradicijska arhitektura klijeti skromna u korištenju materijala i oblikovanju prostora, tako je odmjerena i u umjetničkom izrazu, jer je stvarana za seljaka i stvarana od seljaka. Ona je izraz njihova osjećaja za estetiku u sklopu tog vremena. Možda i nesvjesna, ali tu svakako prisutna umjetnička težnja seljaka prožela je njene oblike jednostavno i iskreno. Ovdje estetsku kvalitetu ne čine samo detalji poput ornamentike, već i sama ljepota proporcija građevine, njena značajki usklađena kompozicija i vizualno uravnotežen odnos svih masa. Stvaranje ovih lijepih i skladnih oblika arhitekture bilo je vođeno željom da sve bude ugodno oku, što znači da su njeni graditelji bili svjesni toga da oblikuju estetski, ali nisu to činili s namjerom da oblikuju umjetničko djelo. Ta ljepota nikada nije bila sama sebi svrhom.

Korištenje materijala iz neposrednog prirodnog okoliša, te vještina seoskih graditelja da materijal koriste u skladu s njegovim svojstvima, ukazuju na međusobnu povezanost ljudi i prirode koja ih okružuje, iz čega na kraju i proizlazi visokovrijedan ambijent nastao kao simbioza ove odmjerene arhitekture i pripitomljenog krajolika. Klijeti su svojim oblikom, dimenzijama i materijalom skladno srasle s terenom i oblicima prirode, pa pobuđuju dojam kao da su »iznikle iz nje same«.⁶ Pokraj klijeti uvijek se sadilo soliterno stablo pitomog kestena, koje je pored pletenog sklopa lipe,⁷ tako postalo i svojevrsan zaštitni znak *gorica* podravskog dijela sjeverozapadne Bilogore, a time i zanimljiva ambijentalna vrijednost.

Usprkos naglašenoj vjeri u tradiciju, narodna je umjetnost, pa tako i arhitektura bilogorskih klijeti, oprezno prihvaćala i utjecaje »visoke«, građanske umjetnosti, ali ih je temeljito preispitala sublimirajući samo ono što je odgovaralo estetskoj naravi i bilo čitljivo za ukus ove dijelom zatvorene zajednice. Te posuđene ideje su prilagođavane raspoloživom materijalu i skromnim potrebama tako da ovi strani elementi nikada ne izgledaju suvišno i nakalemjeno već su nadahnuti novim životom, pa koegzistiraju sa baštinjenim elementima u jedinstvenoj skladnoj kompoziciji. Ostvarenja narodne umjetnosti iz tog razloga, unatoč svim novim, posvojenim elementima

⁶ FREUDENREICH, Aleksandar: *Kako narod gradi na području Hrvatske*, Republički zavod za zaštitu spomenika kulture, Zagreb, 1972., str. 246.

⁷ Svaki vinogradarski posjed imao je stabla lipe zasađena i održavana na vrlo specifičan način. Nekoliko stabalaca sadilo se na malom razmaku jedno pokraj drugog kako bi se njihove grane međusobno ispreplele. Rezanjem i spajanjem grana susjednih stabala ciljano se oblikovalo krošnje koje su pritom srasle u maštovite i neobične oblike, a domišljatošću njihovi su se vlasnici međusobno i nadmetali. Te su lipe na odrezanim i međusobno sraslim granama puštale mladice, koje su se zatim rezale i njima vezala loza.

Sl. 1.: Pokraj klijeti često se sadilo soliterno stablo pitomog kestena, svojevrsan zaštitni znak gorica podravskog dijela sjeverozapadne Bilogore, te zanimljiva ambijentalna vrijednost; lokalitet Belevine između sela Čepelovac i Budrovac (foto: V. Zebec, 1998.)

koji su polako prodirali u njene okvire, u svojoj biti i dalje ostaju prepoznatljiva za područja u kojima su nastala.

Ekonomski i društveni prosperitet su elementi koji stvaraju uvjete za otvorenost ili zatvorenost jedne zajednice, koja na taj način dugo čuva ili gubi tradicijske vrednote. Kada se ovi osnovni društveno ekonomski čimbenici počinju mijenjati, nestaju tada i tradicijski okviri unutar kojih je narodna umjetnost živjela. Logično se tad i ona mijenja, a tradicijske tekovine sve brže nestaju.

Kao dio života i kao produkt života klijeti nisu predstavljale egzistencijalni šaraf tog prolaznog procesa, već ih je oblikovala u potpunosti drugačija ideja. Ukoliko ih usporedimo sa Salopekovim posavskim kućama - »korabljamama«, one bi bile čamci za spasavanje - bile su utočište i pribježište od teškog seljačkog života. Jedna je atmosfera obavijala kuću i gospodarstvo, a drugačija *gorice* i *breg*e, pri čemu su se i ljudi tamo mijenjali, s bar nakratko odloženim bremenom briga prepušteni sretnim trenucima svojevrsnoga azila.

Možda je i sam nisko položeni nadvratnik na ulazu u klijet u ideji nosio počast ovoj atmosferi, prisiljavajući svakog tko je zakoračio preko *poceka* da se duboko pokloni.

SMJEŠTAJ KLIJETI

Zgrade klijeti smještene su već na prvim vinorodnim brežuljcima, u blizini sela. Posjedovanje klijeti jednako su cijenili i brojni vlasnici iz ravničarskih područja uz Dravu koji su do njih putovali zapregama i po nekoliko sati. Za podravski dio sjeverozapadne Bilogore specifična su dva načina smještaja klijeti i vinograda u odnosu na reljef:

- smještaj klijeti na hrptovima bregova sa pripadajućim vinogradima koji se spuštaju niz njihove padine, uglavnom tamo gdje je komunikacija bila moguća samo po hrptovima.

Slika 2. Klijeti se nižu najčešće jedna iza druge na međusobnoj udaljenosti od 20 do 50 metara, te su sve prozorskim otvorima okrenute prema prisojnoj strani - lokalitet Belevine (foto: A. Švajger, 1960.)

- smještaj klijeti u dolinama podno pripadajućih vinograda na brijegu. To se događalo u slučaju oskudice za parcelama na cijenjenijem, uzdignutijem položaju. Ujedno, zadržavanje niže temperature u dolinama gdje bi se smještale klijeti pogodovalo bi čuvanju vina za vrijeme toplijeg razdoblja.

Prostorni razmještaj samih klijeti i njihov međusobni odnos činio je svojevrsnu ulicu. Zgrade klijeti bile su smještene uz jednu stranu kolnog puta, najčešće začeljem okrenute prema putu, od njega udaljene nekoliko metara. Često se nižu jedna iza druge na međusobnoj udaljenosti od dvadesetak do pedesetak metara, te su sve orijentirane prozorskim otvorima prema prisojnoj strani.

Zgrade klijeti redovito su bile orijentirane tako da je boravišni prostor bio izložen toplini i svjetlosti prisojne strane, dok je onaj gospodarski funkcionalno bio smješten u hladnijoj sjenovitoj strani. Ulaz u klijet bio je u pravilu na suprotnoj strani od kolnog puta osiguravajući na taj način potrebnu privatnost.

TIPOLOGIJA I KRONOLOGIJA RAZVOJA TRADICIJSKE ARHITEKTURE KLIJETI

Na formiranje različitih tipova klijeti, najvećim dijelom utjecao je diktat dostupnosti građevnog materijala, a time i njemu prilagođena konstrukcija. Sam odabir materijala pak, bio je uvjetovan prvenstveno onim što je u određenom razdoblju bilo na ponudi primjereno za ovakve građevine, često određeno mogućnostima što se iz prirode može najpovoljnije uzeti da bi se čitav trud oko klijeti čovjeku isplatio. Za gradnju klijeti 18. i 19. st koristilo se kvalitetno drvo hrasta, poljskog brijesta ili lipe, s tim da su se krovovi prekrivali raženom slamom. Tijekom 20. st. opeka i crijep zamjenjuju dotadašnji građevni materijal kao sve dostupniji produkt, ali i kao stvar prestiža.

Korištenje slame kao materijala bilo je uobičajeno jer su osim klijeti, slamom bili pokriveni i krovovi kuća i gospodarskih zgrada u selu. Oblikovali su ih, tada izuzetno brojni, za takav posao specijalizirani obrtnici - *škofari*. Za pokrivanje krovova koristili su slamu raži, kvalitetniju od slame drugih žitarica zbog duljine, otpornosti i trajnosti njene stabljike. O tome koliko je to nekada bio dostupan materijal u Podravini, govori podatak da je na bjelovarsko - križevačkom po-

dručju bilo u razdoblju od 1885.-1889. zasijano 32.2 % raži u ukupnoj zasijanoj površini pod krušnim žitaricama, a pšenice tek 11 %.⁸

Ovakav slamnati pokrov čija je debljina iznosila od 15, pa čak do 30 cm bio je kvalitetno i mudro rješenje jer je slama kao odličan toplinski izolator održavala temperaturu u klijeti pogodnom i ljeti i zimi za čuvanje vina. Bio je također izuzetno izdržljiv, pa je s malim popravcima mogao potrajati i do šezdesetak godina. Na krajnjim točkama sljemena krov je često završavao sa dva izbočena ukrasna elementa od drveta ili pak slame, koji su se nazivali *babe*.⁹

Sve građevine tradicijskih klijeti koje nalazimo na terenu ne mogu se uvijek morfološki strogo podijeliti na tipove. Česti su primjerci prelaznih oblika koji nose karakteristike obaju tipova koji se kronološki susreću. Također možemo primjetiti da ni vremenske granice koje određuju završetak jednog i začetak slijedećeg tipa nisu, niti ne mogu biti strogo određene, jer postoje prilično dugi periodi međusobnog koegzistiranja u kojem vremenu se grade objekti jednog i drugog, tj. slijedećeg tipa.

Prema različitim formalnim elementima vanjskog oblikovanja građevine, kao i oblikovanju njima specifičnih prostora izdvajaju se tipovi koji ujedno kronološki pobliže određuju razvojni liniju arhitekture bilogorskih klijeti:

1.) Drvena klijet sa dominantnim elementom hrvatskog veza (*hrvatski vugel*) - druga polovina 18. st.

Najstariji sačuvani objekti su oni iz druge polovine 18. stoljeća, danas izuzetno rijetki, kao i fotografski materijal vezan uz njih, pa i kazivanja koja su omogućila šire znanstveno istraživanje tamo gdje svaki materijalni trag nestaje.

Kao specifičnost na ovim se klijetima javlja tesarski spoj planjki - *hrvatski vugel*, način križnog spajanja masivnih planjki, dugačkih čak i do pet metara. Ovim se tesarskim vezom, urezanim utorima blizu krajeva planjki, međusobno uglavljaju poprečne planjke s onim uzdužnim pod pravim kutem. Pri tom spajanju krajevi planjki su ostavljeni da kojih pola metra preko točke sjecišta slobodno strše u prostoru. Uloga tih ostavljenih pola metra je da čvrsto drži vez na okupu koji je definiran urezanim utorima. Takva jednostavna konstrukcija, osim što čvrsto uglavljuje zidove, ujedno je i nosiva za stropnu konstrukciju i krovšte. Planjke su pak međusobno dodatno učvršćene drvenim klinovima koji se okomito usađuju između planjki, tako da nisu vidljivi izvana, a zadatak im je da planjke održavaju u ravnini zida i sprečavaju njihovo izvitoperenje.

Ovaj način drvene konstrukcije objekta nalazi razlog u gospodarskim prilikama tog vremena. Zbog stalne turske prijetnje u ovim krajevima, ozbiljnije sječe nije bilo dvjestotinjak godina, pa je krupnih, kvalitetnih hrastovih stabala bilo napretek. Dugačke planjke tada nisu bile nikakav problem. Kasnije kada je iskorištavanje drvnog bogatstva intenzivirano, došlo je i do nužnosti racionalizacije drvene građe, a time je i dužina planjki puno kraća i tanje su, pa one na kraju postaju tek elementi u kanatnoj konstrukciji objekta kao nenosiva ispuna zidova.

Svi takvi objekti redovito su pokriveni slamnatim krovom na četiri vode. Ponegdje se na ovom tipu klijeti javlja jedna specifičnost - četverokutni mansardni otvor, na zabatnoj ili na bočnoj strani krova, koji je služio za ubacivanje sijena u tavanski prostor.

⁸ FELETAR, Dragutin: *Podravina. Općine Đurđevac, Koprivnica i Ludbreg u prošlosti i sadašnjosti; Povijesno geografski pregled od paleolitika do 1945. godine, knj. 1*, Centar za kulturu-OOOUR Muzej grada Koprivnice, 1988., str. 142.

⁹ RAŠAN, Đuro: *Ilustrirani rječnik stare podravske materijalne kulture*, Podravski zbornik, Muzej grada Koprivnice, 1982., str. 190-222.

Slika 3. Klijet iz druge polovice 18. stoljeća s elementom horvatskog vugela - Starigrad, Podravska klet (foto: V. Zebec, 2008.)

Dijelovi ovakvih konstrukcija danas se uglavnom nalaze u kombinaciji s najvjerojatnije kasnije dodanim prostorom kanatne konstrukcije. Originalno oblikovanje prostora u klijetima 18. st. upitno je zbog upravo ovih brojnih nadogradnji na postojeće objekte tijekom dugog vremenskog razdoblja. Prema vrlo rijetkim materijalnim ostacima, te sjećanjima kazivača, ove klijeti najvjerojatnije nisu imale boravišni prostor što ih obilježava kao isključivo gospodarske građevine. Iz istog razloga nisu ni imale prozorske otvore, već samo kružne otvore izrazito malih dimenzija za prirodno prozračivanje.

2.) Klijet sa dominantnom kanatnom konstrukcijom - 19. st. i prva četvrtina 20. st.

Klijet sa dominantnom kanatnom konstrukcijom oblikovno je i prostorno najkarakterističniji i najučestaliji tip klijeti na podravskom dijelu sjeverozapadne Bilogore. Upravo je ta građevina dosegla maksimum funkcionalnosti, rafinirane ljepote i vrhunac u primjeni prirodnih materijala uzetih iz neposrednog okoliša.

Zgrade su redovito građene kao prizemnice pravokutnog tlocrta, sistemom kanatne konstrukcije. Prostor je koncipiran sa tri linearno nadovezane prostorije, vanjskih mjera 12 x 4 m. Temelj građevine su masivne grede, *poceki*, dok se nosivost konstrukcije umjesto na zidove prebacuje na vertikalne stupove, *podboje*, ukrućene koso i vodoravno položenim potpornjima, *pantima*. Kada se prilazilo gradnji klijeti prvo se na temeljnim gredama podizao ovakav drveni okvir, na koji se zatim stavljala greda vjenčanica - *nastenja*, te krovna konstrukcija. Visina prostorija u pravilu je iznosila do 2 m, no ponekad i nevjerojatnih 1,60 m. Kao ispune zidova upotrebljavale su se kraće tesane planjke, kao i pleter premazan blatom ili pak opeka. Nakon sušenja zid se obijelio vapnom što je lijepo isticalo kontrast sa vidljivim potpornjima konstrukcije. Pokrivene su također slamnatim krovom na četiri vode.

Spojevi drvene konstrukcije redovito su bili uglavljeni drvenim klinovima kružnog presjeka, što je specifičnost po kojoj kronološki možemo odrediti klijeti 19. st. Konstrukcijski elementi sličnih klijeti građenih kasnije, u prvoj četvrtini 20. stoljeća, spajani su isprva kovanim, a zatim industrijski proizvedenim čavlima. Ova kronološka podjela ujedno se može dodatno dopuniti proučavanjem načina obrade drvene građe. Za gradnju klijeti 19. st. upotrebljavana je drvena građa obrađena isključivo tesanjem, dok je za građu onih kasnijih upotrebljavano samo drvo obrađeno piljenjem.

Prostorna koncepcija razgovjetno je definirana najčešće sa tri, rijetko dvije, linearno raspoređene prostorije jednake širine, a često i podjednake dužine. Ove tri prostorije: *prešnica*, *vinska*

Slika 4. Klijet iz 19. stoljeća s dominantnom kanatnom konstrukcijom, nedavno zaštićena i obnovljena - Stara gora kod Virja (foto: V. Zebec, 2008.)

klet i *ižica*, predstavljaju nadopunu gospodarskog i boravišnog prostora kuće u selu, te su funkcionalno raspoređene u izduženom pravokutnom tlocrtu. Raspored i funkcija pojedinih prostorija zajednički su na cijelom području. Središnja prostorija, *prešnica*, služila je kao radni prostor za prešanje grožđa u vrijeme berbe. Tu je smještena velika vinogradarska preša i pribor, a potrebna radna visina dobila se izostavljanjem tavanskog prostora, pa je prostorija po visini otvorena do krovišta. Tavanski prostori iznad *ižice* i *vinske kleti* bili su otvoreni prema *prešnici* zbog mogućnosti ubacivanja sijena. Gospodarska namjena *prešnice* nije zahtijevala prozorske otvore, pa vanjska ulazna vrata koja ovdje vode, ujedno omogućavaju ulaz svjetlosti. S jedne strane *prešnice* smještena je *vinska klet*, a služila je kao čuvaonica bačava s vinom, također bez prozorskih otvora zbog njene isključivo gospodarske funkcije. S druge strane središnje prostorije smještena je *ižica*, a imala je funkciju boravišnog prostora klijeti za blagovanje, odmor i druženje, te sklanjanje od nevremena. Redovito je bila opremljena malom zidanom peći, te jednostavno i lijepo oblikovanim osnovnim namještajem, koji su sačinjavali krevet, stol i klupe. *Ižicu* su osvjetljavala najčešće tri prozorska otvora vrlo malih dimenzija, od kojih su dva redovito bila simetrično smještena na pročelju klijeti, a treći s one strane gdje je ulaz u klijet. Bili su opremljeni drvenim kopcima, često izražajnih boja, pa su se lijepo isticali na bjelini zida.

Više kao iznimka bile su klijeti 19. st. koje su imale opekom zidanu i nadsvođenu podrumsku prostoriju za čuvanje vina, ukopanu ispod klijeti, a do nje su izvana vodile natkrivene stepenice.

Klijeti ovog tipa bile su ukrašavane, no to je bilo izuzetno rijetko. Ornamenti su izvedeni duborezom ili plitko urezanim linijama u drvetu na eksterijeru, najčešće nadvratnika i dovratnika, a čine ih geometrijski ili vegetabilni motivi. Oni izvedeni duborezom bili su originalno istaknuti bojom, pa su još uvijek ponegdje u utorima sačuvani jedva vidljivi tragovi plavog i žutog pigmenta. Motivi su redovito strukturalno vezani uz konstruktivne elemente arhitekture, ujedno ih tako naglašavajući. Uz ove ukrase postojali su i oni izvedeni slikarskom tehnikom na *prsnici*¹⁰ u unutrašnjosti klijeti, a bili su redovito vegetabilni, najčešće florealni, često svedeni na stilizirane forme gotovo posve nalik apstrakcijama. Kompozicije koje ovi motivi stvaraju, nikad ne služe narativnoj svrsi, već samo dekorativnoj.

¹⁰ Poprečno postavljene daske koje čine gornju stropnu oplatu u prostoru *ižice* i *vinske kleti*. Konstruirana je od dva reda dasaka i to na taj način da daske gornjeg reda prekrivaju razmak između dasaka donjeg reda. Stropovi su niski, pa je *prsnica* često tik nad glavom.

Većinom su jedini nosilac ukrasa klijeti ulazna vrata ukrašena vanjskim fino obrađenim drvenim daščicama koje su najčešće formirale u geometrijskom rasporedu specifičan motiv koncentričnih rombova ili pak motiv pravilnog horizontalnog ponavljanja.

Ponekad na terenu nailazimo na klijeti ovog tipa, ali bitno drugačijih dimenzija, dužine i do 30 m, s više prostorija. Ovakve klijeti prilagođene su potrebama nekoliko obitelji združenih pod jednim krovom - zadružnim obiteljima, tada brojnim u ovome kraju. Naglim povećanjem stanovništva i diobom obiteljskih zadruga parceliraju se veliki posjedi i osnivaju mala obiteljska gospodarstva, što je ujedno dovelo do rasklapanja velikih zadružnih drvenih klijeti, te se od iste građe moglo sastaviti dvije do tri nove klijeti manjih dimenzija.¹¹ O ovome svjedoče brojni nefunkcionalni otvori na građi u koje su nekada zasigurno bili uglavljeni drveni klinovi, te utori predviđeni za različite spojeve.

Jedan zanimljiv element redovito se javlja na ovom tipu klijeti, a to je otvor za vinogradarske mačke, koje su na taj način imale pristup u sve klijeti i tako ih štitile od miševa (*gorični maček*). Javlja se na visini najviše do jednog metra, ponekad i niže, u formi otvora kvadratnog oblika, okvirnih dimenzija 15 x 15 cm, ukoliko je ispiljen u zidu od planjki. Ako je pak formiran u zidu od pletera i blata uvijek je okruglog oblika.

Slika 5 i 6. Ornamenti izvedeni tehnikom duboreza na dovratniku klijeti iz 1884. godine (srušena) - Belevine između Budrovca i Čepelovca (foto: V. Zebec, 2008.)

3.) Ladanjske klijeti bogatijeg staleža - druga polovina 19. st. i prijelaz u 20. st.

Uz društveni status vlasnika dolazi još jedna grupa vinogradarskih zgrada vezana uz bogatiji sloj seljaka ili građana, a to su građevine u kojima je ujedinjena funkcija klijeti i ladanjske kuće.

Do danas ih je ostalo sačuvano izuzetno malo.

¹¹ BELAJ, Vitomir: *Vino u hrvatskoj pučkoj kulturi*. U: *Martinje. Blagdan vina*, Otvoreno sveučilište, Zagreb, 1992., str. 18.

Gradene su kao zidane katnice većih dimenzija, izduženog pravokutnog tlocrta, ili pak na polovini jedne strane oblikovane kao katnice, dok je druga bila izvedena kao prizemnica. Na terenu nalazimo i one građene sistemom kanatne konstrukcije sa ispunom od opeke. Kako su sve ovakve klijeti imale jasno odvojeni boravišni od gospodarskog dijela zgrade, kostur kanatnog sistema stambenog dijela ispunjen je opekam, dok je onog gospodarskog ispunjen drvenim planjkama. Zaključene su četverostrešnim ili pak dvostrešnim krovom prekrivenim crijepom.

Raspored prostorija bio je prilagođen potrebama lagodnijeg življenja. Prostorije gospodarske namjene redovito su bile smještene u prizemlju objekta s podrumskim prostorijama za spremanje vina i štalama za konje. Kat predviđen za odmor i dokolicu rastvoren je velikim prozorima, a najčešće i velikom terasom na pročelju. Pošto su ovakve vile bile građene na atraktivnim lokacijama, terasa zamišljena kao vidikovac, redovito je bila okrenuta lijepom pogledu. Ove drvene terase bogato su ukrašene geometrijskom ornamentikom izvedenom rezbarenjem ili tehnikom na proboj, pa su ujedno i glavni ukras građevina ili su pak ovaj ukrasni dio preuzimale ožbukane fasade decentno oblikovane pod utjecajem historicizma iz obližnjih gradova. Neatraktivna pak začelja smještena su uz kolni put.

Slika 7. Tip ladanjske klijeti bogatijeg staleža, početak 20. stoljeća - klijeti Frana Galovića, Širovica kod Koprivnice (foto: M. Zebec, 2008.)

4.) Zidana klijet - prva polovina 20. stoljeća

Tijekom prve polovine 20. stoljeća napušta se u potpunosti gradnja kanatnom konstrukcijom i prekrivanje krovova slamom. Razlog je u primjeni novih materijala, dugotrajnijih i jednostavnijih za gradnju, a sada i dostupnijih. Opeka i crijep istiskuju iz upotrebe slamu, blato i drvo. Opeka više nema samo ulogu ispune, već je glavni nosivi materijal kojim se gradi ona ista ideja forme i prostora klijeti kanatne konstrukcije.

Raspored, broj, veličina i namjena prostorija ostaju potpuno isti kao kod kanatnog tipa klijeti, a ova dva tipa ujedno neko vrijeme i koegzistiraju. Proporcije građevine i dalje su vješto usklađene s mjerilom određenim čovjekom, te i dalje skladno ukomponirane u pejzaž. Konstruktivna logika i dalje je vidljiva, a prostor je i dalje na isti način funkcionalno usklađen sa čovjekovim potrebama.

Precizno, ukrasno zidanje opekam ostaje otkriveno, bez završavanja fasade žbukom. U ovakvom oblikovanju eksterijera ističe se želja za isticanjem novog materijala.

Krov je oblikovan dvostrešno s trokutastom poluskošenom površinom nad zabatnim dijelovima, te prekriven crijepom.

Pročelje je nešto drugačije oblikovano baštineći elemente gradske arhitekture u isticanju konstruktivnih značajki. Dosadašnja karakteristična dva prozorčića zamjenjuje samo jedan, većih dimenzija, dodatno naglašen segmentnim lukom izvedenim ukrasnim slaganjem opeke. Na pročelju se također ističu ukrasno izmodelirani brojevi koji označavaju godinu gradnje. Karakteristični su geometrijski ukrasi, izvedeni reljefno istaknutom opekam, te oblikovani u trokute i rombove koji naglašavaju arhitektonske elemente i rubove zabata. Ujedno rubove streha prate lijepe profilacije apstraktnih, vegetacijom nadahnutih, ukrasa izrezanih u drvu, te istaknutih zelenom bojom. Zabati pročelja ukrašeni su dvama uskim tavanskim otvorima za svjetlost.

Slika 8. Zidana klijet iz polovice 20. stoljeća - Čukljašev brijeg kod Budrovca (foto: M. Zebec, 2008.)

nih, na početku tek iznimno rijetkih, klijeti važnih i bogatijih ljudi u selu, poput učitelja, lugara i ponekog obrtnika. Ubrzo su po uzoru na ove započele i nešto skromnije verzije klijeti. Kad je jednom oblik formiran s jednakom se stilskom čistoćom prenosio dalje, kao i do sada navedeni tipovi klijeti, no nešto kraće vrijeme. Ovdje se tradicijski elementi susreću još samo u proporcijama i dijelu ukrasa, dok je upliv gradskih stilova sve naglašeniji u oblikovanju zidnog plašta, što je tada već bilo izuzetno rašireno na pročeljima seoskih kuća.

U potpunosti se mijenja kompozicija oblikovanja prostora i vanjskog plašta građevine sa ponekim prenošenjem već ustaljenih kompozicija prethodnog tipa klijeti (oblikovanje pročelja), dok dimenzije i dalje ostaju skromne. Građene su kao dvoetažne visoke prizemnice pravokutnog tlocrta sa plitko ukopanim podrumom sposobnim za primjerenije čuvanje vina, gornjim boravišnim prostorom i u ključ dodanom otvorenom verandom jednake visine s koje se zadovoljan vlasnik može pokazati susjedima. Verandom je ujedno natkriveno stepenište koje vodi prema, na taj način zaštićenom, ulazu u podrum. Iz organizacije prostora izbačena je *prešnica*, pa se prešanje u vrijeme berbe odvija na otvorenom ispred podruma. Klijet kao i veranda pokriveni su dvostrešnim krovom sa zabatnom poluskošenom plohom pokrivenim crijepom.

Redovito su ožbukane, te razvedene bogatim reljefnim istakama koje naglašavaju elemente konstrukcije. Ovi elementi dodatno su bili pojačani tamnijom i svijetlijom nijansom najčešće plave, ružičaste ili zelene boje. Glavni ukras čine raskošne rezbarije verande i krovni zabata sa vegetabilnim motivima stiliziranim i pročišćenim do apstrakcije, kao i geometrijskim motivima.

Ovaj tip klijeti također je specifičan za područje đurđevačke Bilogore.

Oblikovanje ovih klijeti definitivno ukazuje na poboljšanje životnog standarda, što se ubrzo pokazuje dvosjeklim mačem, jer kako vidimo u daljnjem arhitektonskom izrazu, upravo sve izraženijim pojačavanjem ovog elementa umjetnička se vrijednost u arhitektonskim oblicima gubi.

Zadnje takve klijeti sazidane su sedamdesetih godina prošlog stoljeća. Bio je to zadnji uzlet nečega što bi se moglo zvati kulturnom baštinom. Nakon toga slijede građevni oblici klijeti koji uzore nalaze u arhitekturi suvremenih prigradskih obiteljskih kuća, s vremenom sa sve izraženijom anarhijom i egzibicionizmom u oblicima i dimenzijama, te kaosom u prostornoj orijentaciji.

U formama i kompoziciji ukrasa lagano se počinju primjećivati priljevi utjecaja »visoke umjetnosti« iz obližnjih gradskih središta, no stoljećima duge tradicijske tekovine još uvijek su izrazito jake u oblikovanju same zgrade i prostora.

Ovaj tip klijeti specifičan je za šire područje đurđevačke Bilogore.

5.) Mala vinogradarska »vila« - od tridesetih do sedamdesetih godina 20. stoljeća

Tridesetih godina 20. stoljeća započinje novi stilski upliv s gradnjom malih vinogradarskih »vila«. Ovaj oblik vuče korijen iz oblikovno slič-

ZAKLJUČAK

Iako je danas većina starih klijeti izgubila auru autentičnosti brojnim adaptacijama, do danas sačuvani objekti imaju veliku vrijednost svjedočenja o primjeni znanja seoskih graditelja u poznavanju materijala i prirode, njihovu smislu za prepoznavanje i vjerovanje u tradicionalne vrijednosti, njegovanje smisla za estetiku i funkcionalnost mjerenu čovjekom, te ujedno otkrivaju društveni život njihovih vlasnika utkan u samu jezgru arhitekture.

Iako je ova graditeljska baština skromna i gotovo nepoznata, jasno da to ne znači da je i manje vrijedna. Bitno je da povjesničar umjetnosti otkrije i da ukaže na te jednostavne i istodobno fascinantne kvalitete i ideje koje se kriju u arhitekturi klijeti, na isti način kako je to bilo potrebno da bi se počeli cijeniti oblici razdoblja manirizma, realizma ili pak impresionizma. Oči su naviknute na sjajne forme i reprezentativnost »visoke umjetnosti«, pa teže vide vrijednost i ljepotu smirenog, skromnog i iskrenog izraza tradicijske arhitekture. Tako je na nama povjesničarima umjetnosti da ujedno i educiramo, naročito današnje imaoce toga blaga, o tim kvalitetama, jer očito je, ako pogledamo na ubrzano nestajanje ove arhitekture, da se ona kao takva još uvijek ne shvaća, a time i ne cijeni koliko bi trebala.

Slika 9. Mala vinogradska vila, šezdesete godine 20. stoljeća - Čukljašev brijeg kod Budrovca (foto: M. Zebec, 2008.)

SUMMARY

From the mid-eighteenth century through the 1970s, vineyard huts built on the Podravina face of north-west Bilogora were inspired by traditional architectural forms as structures that combined functional and residential aspects. Unfortunately, such huts are now quite rare, even in the form of ruins and remnants, which is an alarming indication of the need to preserve them. This building heritage is scarce and practically unknown, which, of course, does not diminish its value. The simple and honest aesthetic aspiration of hut owners and builders has imbued the resulting forms with incontrovertible artistic value. The architecture of these huts stands out for its exceptional stylistic peculiarity, the purity and simplicity of functionally-inspired forms, balanced composition, dimensions tailored to human needs and the very beauty of such proportions. The use of materials found in the immediate natural surroundings and the exceptional skill of rural builders in utilising such materials in line with their properties clearly suggest the links and mutual understanding between people and nature, which eventually results in a highly valuable ambient created as a symbiosis of this well-measured architecture and the tamed landscape. Different formal elements of exterior building design as well as their specific interior design allow us to identify certain types which, at the same time, define the developmental chronology of the architecture of Bilogora vineyard huts.

POPIS KUĆEDOMAĆINA (OBVEZNIKA PODAVANJA ŽUPNICIMA) U KOMARNIČKOM ARHIĐAKONATU 1659. GODINE

LIST OF PARISH PRIESTS IN TAXPAYER DONATION IN KOMARNICA ARCHIDEANRY 1659

Hrvoje Petrić

Odsjek za povijest,

Filozofski fakultet,

Ivana Lučića 3,

HR-10000 Zagreb, Republika Hrvatska

h.petric@inet.hr

Primljeno / Received: 1. 2. 2010.

Prihvaćeno / Accepted: 29. 5. 2010.

Grada

Sources

Ovaj popis podavanja župnicima Komarničkog arhiđakonata iz 1659. godine predstavlja važan ranonovovjekovni poimenični popis kućedomaćina na prostoru Podravine od župe Virje na istoku do župe Jalžabet na zapadu te je nezaobilazan izvor za poznavanje stanovništva u 17. stoljeću. Ovaj popis je, s nizom manjkavosti, objavljen u radovima Rudolfa Horvata¹, a samo prezimena je objavio Stjepan Krivošić za župe Virje i Koprivnica, te ukupne zbrojeve za Podravinu,² koji se inače bavio problematikom djelomičnim broječanim i poimeničnim popisima stanovništva u predmodernom razdoblju.³ U ranijim sam radovima objavio potpune popise iz 1659. za župe Imbriovec i Koprivnica pa sam ih stoga izostavio ovom prigodom.⁴

Radi obaveze podavanja lukna (saponi) kanonici su prigodom kanonskog pohoda zapisivali broj obveznika u pojedinoj župi. Ponekad se te obveznike zvalo saponiste, saponaliste ili glave obitelji (patres familias). Radi jednostavnosti smatram da je primjereno govoriti o starješinama ili kućedomaćinama. Sela su u nekoliko navrata bila popisivana po broju kuća ili domova (domus). Broj kuća se navodio u pravilu kada se radilo o zbirnom prikazu veličine pojedinog sela bez poimeničnog navođenja starješina ili kućedomaćina. Obaveze za podavanje lukna su bile utvrđene ili za kuću (domus) ili za poimenično predstavnike kuće. Kuća (domus), prema Stjepanu Krivošiću, »ima preneseno značenje: to je skupina ljudi koji svi ne moraju biti u rodbinskim odnosima«.⁵

¹ Rudolf Hovát, Hrvatska Podravina (pretisak), Koprivnica 1997.

² Stjepan Krivošić, Stanovništvo Podravine 1659-1859. godine, u: Podravski zbornik, br. 9, Koprivnica 1983. Isti je dao podatke za stanovništvo Podravine od sredine 17. do sredine 19. stoljeća, no njegov pristup, iako je vrijedan i koristan, ima čitav manjkavosti. To se pogotovo odnosi na predstavljanje zbirnih rezultata dobivenih procjenom te uključivanje podataka iz nestalih naselja u postojeća; isti, Koprivnica - naselje i njegovi stanovnici, u: Podravski zbornik, br. 14, Koprivnica 1988; isti, Virje, Iz demografske povijesti đurđevačko-krajiške regimente, u: Podravski zbornik, sv. 12, Koprivnica 1986.

³ Stjepan Krivošić, Izvori za historijsku demografiju - djelomični broječani i poimenični popisi stanovništva, Arhivski vjesnik, 36, Zagreb 1993.

⁴ Hrvoje Petrić, Koprivnica u 17. stoljeću - okoliš, demografske, društvene i gospodarske promjene u pograničnom gradu, Koprivnica 2005., 323-328; Hrvoje Petrić i suradnici, Općina Đelekovec - Povijesno-zemljopisna monografija, Đelekovec 2008., 162-163; Hrvoje Petrić, Prilog poznavanju razvitka župe Imbriovec od srednjega vijeka do sredina 19. stoljeća, Tkalčić, 7, Zagreb 2003., 232-234.

⁵ S. Krivošić, Stanovništvo Podravine 1659-1859. godine, 147.

POPIS OBVEZNIKA PODAVANJA U ŽUPI VIRJE 1659. GODINE

(NAZ, KV, PROT. 89/IA., STR. 69-73)

Stephanus Chorta Signifer	Marko Vodogaszich	Pauel Doleniakouecz
Marcus Jankouich Signifer	<i>Jakopa Szocheka Dessetka</i>	Illia Pradauecz
<i>Ztanko Liubich Deszetnik</i>	Jakop Szochecz	Blas Duoiskoga
Balent od Moyslauine	Juri Vlassich	Giurek Karabia
Gregur Knezouich	Blas Topolchich	Lukacs Magdin
Thomas Hegedussich	?Pauel Poriudigosstich	<i>Iuankoua Dessetka</i>
Mathei Kukell	Juanecz Ztourasich	Iuanek Kranyecz
Matok Muratich	<i>Jakopa Ztouraga Dessetka</i>	Iuan Miter
<i>Istok Singlinorich Deszetnik</i>	Jakop Ztourag	Mihalj Plantanj
Stephan Singlinarich	Iuan Miklouusecz	Tom Iuankou zett
Blas Korchmar	Blas Miklouusecz	Tom i Mattok Jurian
Mikula od Szaue	Lukach Praedauecz	<i>Juricza Szabola Dessetka</i>
Marko Egidvusch	Thomas Bogdanich	Juricza Szabol
Blas od Legrada	Thomas od Grebena	Martin Tetecz
Mattias od Torchecza	<i>Andras Karabie Dessetka</i>	Steph(an) Topolchich
<i>Pauel Erseniak Deszetnik</i>	Andras Karabia	Lukacs Pandurou
Pauel Erseniak	Thomas Ztrusan	Gall. Dobrinich
Peter Boszorich	Lukas Kolarich	Jakop Poszauecz
Gerga od Virou	Marko Seles	Iuanis Lonchar
Martin Kapichka	Thomas Gasparich	<i>Gyurinyakoua Dessetka</i>
<i>Janus Szabola Deszetka</i>	Miho Prădauecz	Gyurek Singlinar
Janos od Szaue	Andras Kosutich	Fabian Messar
Iuan Boszorich	<i>Juicze Susinoga Dessetka</i>	Martin Sian
Juricza Paulinouich	Juicza Susin	Matok Ztourasich
Iuan Sganecz	Iuan Kouach	Matte Karabicheŭ zet
Mathe od Szuhe Mlake	Pauel Kouachich	Benko Tosstich
Peter Hegedussich	Mihok Babin	<i>Gyurka Changyeka Dessetka</i>
<i>Janus Muraticha Deszetka</i>	Matthias Herczeg	Gyurko Changyek
Janus Muratich	Andras Kerechin	?Gyurtan Sbrato Szaraga
Stephan Szőok	<i>Petra Pauŭnich Dessetka</i>	Habianecz
Iuan od Szigeta	Peter Pauŭnich	Mart(in) Chernkovich
Martin Poudieuich	Mihaly Tislyar	Marko Skrinyar
<i>Gyurissa Szuka Deszetka</i>	Blas Muratich	Tisnyek Hegedussich
Gyuris Szük	Stephan Chismesia	<i>Gyuroka Iuanussicha</i>
Mihaly od Kuscherouecz	Stephicza Galichin	<i>Dessetka</i>
Jurissa Liubich	Pauel Ogrinich	Gyurok Iuanussich
Mattok Vinkouich	Antol Doleneecz	Mart(in) Klyunachin
Iuek od Szaue	Petrek Spoliarich	Blas Klyunakouich
<i>Bertina Deszetka</i>	Mattok Rizner	Andr(as) Kentressich
Mihok Berth	Mihok Iuanusich	Pauel Jarsin
Stephan Szlepcheuich	<i>Iuana Vogge Dessetka</i>	Zmekin Rep
Iuan Kouachou Brat	Iuan Vogia	<i>Paula Banouoga Dessetka</i>
Simun Tolnachich	Iuan Turopolecz	Paulek Banou
Stephan Salinich	Paulek maloga Petra szin	Thomas Serianich

Antol Lonchar
 Blas Kossutich
 Gerga Vodogasich
 Stephan Poszauecz
Petra Glauangia Dessetka
 Petar Glauangia
 Matok Siglinar
 Matthe Kouachichin
 Gyurek Kalaiuczych
 Martin Simandlin
 Gyrurko Tkalchich
 Martin Chrek
 Matok Maiornyaüchich
Horuategoua Dessetka
 Stephan Horuateg
 Matthe Kouachek
 Mika Susin
 Iuan Kuliman
 Martin Koritarich
 Gyurochich Mali
Fundachicheua Dessetka

Iuek Fundachich
 Miholy Liubich
 Matek Dobrinich
 Peter Chernyakouich
 Gyura Zuonar
 Mattek Paulinou
Hersenyacheua Dessetka
 Matok Hersenyak
 Matok Fondak
 Matok Jachankou
 Matok Szelles
 Matok Gorianich
 Andr(as) Varsich
 Thomas Praemosich
Harambasse y katani
 Martin Egidouich
 Iuan Siglinarich
 Gyuricza Kosstis
 Mikula Hatachon
 Siuko Hatachon
 Stepho Dessetarouich

Siuko Idem
Jednoglaucze kysze ieszu
sposenili y vdouiche
 Iuan Ersenyak
 Jambrekoua Sena
 Katussa Paulinoua
 Matecheua Sena
 Jella Kolaricza
 Miklin Fundak
 Iuan Kerczel
 Jakop Szmileni
 ?Martin Chredarek
 Gaspar Kerechin
 Ztanko Mrauecz
 Guricza Raszinecz
 Gaspar Zabol
 Martin Szechecz
 Gyrurko Chismesia
 Ferencz Koren
 Peter Kisselicza

POPIS OBVEZNIKA PODAVANJA U ŽUPI KOMARNICA-NOVIGRAD 1659. GODINE

(NAZ, KV, PROT. 89/IA., STR. 83-85 I 88-89)

Praesidium Noui Grad aliter Kamarcha

Iuan Duga
 Juricza Kraiachich
 Andras Gallouich
 Mihaly Gallouich
 Gaspar Sostar
 Martin Tkalecz
 Matotichy
 Iuan Kurchenich
 Vedrisina
 Thomas Ambressich
 Gyura Vedris
 Gyrurko Markouich
 Gyura Kukan
 Matth(ias) Szabolich
 Janus Czoczan
 Pael Kurchenich
 Steph(anus) Zubek
 Andras Pintarich
 Mihaly Rosak

Martin Ternszky
 Matthei Grahouecz
 Stephan Szenkouich
 Lukach od Szaue
 Ztanko Pauissich
 Chreuobolka
 Mattok Mikulich
 Mikleus Tkalecz
 Mihok Grahouecz
 Martin Poszauecz
 Mihaly Ledinszky
 Chredarich
 Gyrurko Szuinier
 Peter Rük
 Martin Lonchar
 Martin Tatar
 Martin Bussich
 Pael Ledinszky
 Matthei
 Marko Vratarich
 Peter Griszigor

Gyura Bresstich
 Mathei Sostar
 Jakop Presern
 Jakop Zuetecz
 Jakop Poszauecz
 Geczy Mägyer
 Gyrurko Varga
 Stephan Kouach
 Antolicza
 Iuan Neuesztich
 Gyrurko Verbskhy
 Andras Tresziglau
 Martin Rogline zett
 Mihaly Milak
 Ztipan Bugiaklia
 Jakop Hraschanecz
 Blas Geczy
 Geczy Zigetchan
 Chikan
 Marko Kolarusa
 Peter Sesztak

Iuanus Markouich	Peter Turchin	Matok Hrupa
Jankoczka	Gyurko Köosz	Juricza Hrupa
Sarampouka	Peter Lonchar	Marko Szlauecz
Adam Slabekouich	Gyurko Skoyoel	Imbricza Poszauecz
Thomas Wchak	Marko Barich	Iuan Vaidich
Thomas Tkalecz	Jakop Iuanou	Blas Mosteh judex
Mihaly Loncharich	Gyurko Krasely	Jakop Gayszky
Peter Gallouich	Kolestia	Janko Mostek
Martin Wszkok	Paul Hirianich	Thomas Pintar
Iuan Babich	Antol Hirianich	Garian Lipacky
Mihok Vargon	Gyuricza Kouachich	Andras Boszota
Matthei Heruatich	Thomas Filipach	Iuan Sumak
Martin	Cherleniak	Mikula Predauecz
Martin Ztasich	Gyurasz	Pagus Moztoulie
Blas Harambassa	Paul Tkalecz	Jurko Mihich
Blas Zuonar	Stephan Sesztak	Mihaly Nouoszel
Ferenchicza	Tusztechina	Janko Vlassich
Matthei Vrabecz	Peter Osimecz	Iuan Romek
Antol Pitom	Gaspar Horuath	Martin Romek
Iuan Jeresinecz	Gyurko Bicherd	Iuan Kraly
Janchy Magyer	Gyurko Persun	Jurko Romek
Mikula Kolar	Luchak Gibanicza	Matthe Herczegh
Mikula Vrabecz	Villa Mostoulyani	Matthe Mosztek
Iuan Czikos	Jurko Posgaich	Jakop Varga
Gyura Zabolich	Steph Runijek	Iuan Harambassa
Andras Tatarich	Jakop Raffaiecz	Jurko Mraz aliter Vinkouich
Hulama	Jakop Peuecz	Peter Hrezkouecz
Stephan Gyurinouich	Martin Vinkouich	Jurko Duorzky
Jakop Resetar	Andras Changyek	Iuan Jursin szin
Mihok Kurchenich	Jurko Vagych	Iuan Dolachki
Matthias Zablich	Blas Harisnya	Mikula Fodrich
Lukach Kurchenicza	Juricza Skrinyar	Andras Fodrich
Gyurko Bukouchan	Iuan Satuar	Iuan Glogoucsan
Lukach Hirianich	Matok Kranchich	Martin Czirkuenecz
Peter Bukouchan	Matthe Skaŭurin	Berecz
Miklouus Sesstanouich	Istuan Baiszki	Jurko Maiurecz
Gyurko Barungia zett	Thomas Rosman	Mihaly Sudar

POPIS OBVEZNIKA PODAVANJA U ŽUPI DRNJE 1659. GODINE

(NAZ, KV, PROT. 89/IA., STR. 99-104)

Oppidum Dorneye	Matte Lugar	Prelichin Mus
Androk Zuonarich	Pandur	Zaztaunichka
Simon Bobouchinin	Chismessia Seztak	Kollar
Balas Jakopich	Janos Barbely	Gorgy Sarkahazi
Lukach Rodich	Anna Dulga	Franycza Thomassicza

Gyurko Meszar
 Anrok Ritecz
 Georgy Kiss
 Iuan Knez
 Szabo Balint
 Gyuricza Franczek
 Mihaly Szabo
 Martin Kouach
 Gaspar Otepich
 Janus Bencze
 Orugi
 Retechinin zett
 Martin Pakaszinich
 Giurko Varga
 Marton Katona
 Mihok Tőrek
 Marko Chismessia
 Mattok Klasznouich
 Andor Koment
 Leania Koment
 Chimeres
 Hoszu Mihalicza
 Jaksa
 Matthias Diakou Szin
 Damian Balasicza
 Kalmanchaj
 Gregur Gallouich
 Mika Barin
 Mihaly Skuorc
 Janus Kopany
 Thomas Hocheu
 Mihok Harsach
 Szabo Bencze
 Ambrous Kouach
 Egresi
 Lukach Lonchar
 Peter Hidi
 Marton Tot
 Tokarinin Zett
 Balas Paulouich
 Giurko Kraly
 Mikles Haiduk
 Simon Gomkew
 Istuan Spoliar
Dernianzky katane ij
haramie
 Habianoui szini

Marko Christophich
 Thomas Vaiuodin
 Mika Rodich
 Dabi Geczi
 Mihaly Harabaisza
 Kelemenecz
 Mikula Horuatt
 Giura Iffasett
 Martin Tarsa
 Giuricza Haramia
 Iuan Matiochich
 Martin Zaztaunik
 Brat Zaztaunikou
 Farkas
 Jankouich
 Louosin
 Mihok Racz
 Miklous Diak
 Androk Bencze
 Juricza
 ?Qui frumento soluunt
 Giura Bedniei
 Zlatecz
 Maricza Pauuchicza
 Bednieichi
 Androk Lonchiar
 Giurin Lonchiar
 Mihaly Andrassich
 Giurko Lonchiar
 Saffranicza
 Martin Petrekouich
 Chiangiek
 Giura Kaczeus
 Martin Kaczeus
 Marko Mattochich
 Mihok Rusanko
 Vidak
 Japalenich
 Androk Lenasich
 Basnyecz
 Slafurichi
 Glauachich
Qui dant capones
 Martin Rogosar
 Mara Bobouchina
 Katta Sinkouicza
 Chiesniak

Matte Leuak
 Marta Nouachina
 Jella Bidaroua
 Marko Bidarich
 Hudechina
 Petrich
 Salmou szin
 Lukach Ballyok
 Jellona Chernka
 Stephan Perusich
 Martin Ztari
 Mihaly Poszek
 Mattok Pakaszinich
 Giurko Petreanchian
 Mihaly Varga
 Mareka
 Koroschina
 Maga Bengiusina
 Orsa Pasicheuka
 Katta Hocheua
 Mika Brodareu
 Iuan Kopun
 Matte Koritko
 Matte Lonchar
 Andras Sauur
 Petra Chismesicza
 Petricza Rác
 Steffko Kozarich
 Gregur Petan
 Imrehouciczia
 Kranchina
 Pezdanicza
 Gadancha
 Orsicza Andrassicza
 Paulich Lukinich
 Gasparich
 Chonkasina
 Maszlakouina
 Paiuanicza
 Kouach Mihekouicza
 Pod Mestrouicza
Petreancienses
 Matthos Simetin
 Wko Ifkouich
 Thomas Segercz
 Mihalyko Imresich
 Mattok Perusich

Iadamou Benno
 Blas Gallouich
 Iuek Jadamich
 Mart(in) Godek
 Giura Mattok
 Mihok Stanchichin
 Thom(as) Androtin
 Iuan Petrinich
 Androk Czár
 Lourek Verbanich
 Stephini
 Iuek Sinkouich
 Miklous Kozár
 Mihaly Blasetich
 Louko Gallouich
 Miko Magdin
 Mattok Sztanchichin
 Simon Geginich
 Steffan Ifkouich
 Simon Pétrou szin
 Czmerk Kouach
 Matte Kassa
 Gariucheuka
 Marko Posgaich
 Bethlehem
 Marich
 Steffan Kattosich
 Marko Sass
 Mattok Szabouich
 Raidich
 Antol Perkouich
 Andras Mattechich
 Antolichi
 Paules
 Mlinaricza
 Miko Fran
 Blasekoui
 Iuang Dekanich
 Andras Wkou
 Marko Kouach
Qui dant Capones
 Steffan Valles
 Martinecz Sinkou
 Simon Jadamecz
 Marko Pandurichin
 Jagota Iuankoua
 Gasi

Jakop Petrou zet
 Mart(in) Blasekou szin
 Susa Jirinichina sena
 Giurko Szaboli
 Varge Giuricze sena
 Valles
 Blasa Matticza zet
 Mattus Mlinarich
 Vadachin zet
 Marko Torchek
 Blas Franych
 Mihek Jagotin
 Simon Sinkou
 Matthias Bachanou
 Marko Mattessich
 Iuan Iurin
Pagus Thorchecz
 Simon Piczer
 Martin Piczer
 Antoloui Deczi
 Mihek ij Ztanko
 Petrinichoui szini
 Ztanko Mikuleu szin
 Miho
 Szudecz ij neuezta niegoua
 Mihalieui
 Janus Koleszar ij Mattok zett
 Giurko
 Peter Lukacheu szin
 Jakob Tukan ij Blas
 Kuzma ij Hegedusssina
 Lakos
 Pakaszin
 Gregoroui
 Philipou zet
 Kouacheu szin
 Magiarich
 Ferencz
 Szataichi
 Pripelianicza
 Lonchar
 Iuek
 Blasek
 Mihin szin
 Mihaly Piczerieu
 Vargoui tri
 Balasko

Marko Lakos
 Simon Kolleszar
 Petroui szini
 Sumoczi
 Mikuliecz
Quie dant capones
 Fokycza
 Duekarina
 Antol Tkalecz
 Zagorecz
 Hicheu Jakecz
 Imresek
 Zuonarina
Szigetecz
 Mihek Marczepanich
 Mihaly Lupchin
 Mihaly Krisán
 Mihaly Antolich
 Giura Vagionou
 Matte Lupchin
 Mattok Dekanich
 Szuedrichina
 Giurek Martinecz
 Iuan Berutta
 Peter Bertutta
 Andras Santus
 Mihaly Szudecz
 Mihok Raich
 Janna Bredarina
 Thom(as) Bredarich
 Dora Rumeniachia
 Stephan Rumeniak
 Mihaly Szabo
 Mihalich
 Andras Lupchinowu
 Giura Bekan
 Thom(as) Nestich
 Spanich Matteka Jella
 Philipp Veriga
 Matte Churanecz
 Giura Mikin
 Anna Sudohichka
 Mihok Kassich
 Mart(in) Manenicza
 Giurkin
 Balenticza
 Mart(in) Kassich

Maricza Baleznikina
Katta Braticha Mikloussa
Jalsa Breueniachia
Vargouina ztara
Katicza Froskina
Iuan Kati zett

Rakar
Matte Miklossich
Dora Jakopancha
Dora Torchanka
Maricza Cheuizsoua
Gregur Chelinich

Halauanicza
Mart(in) Ledinschiak
Simon Veriga
Jakop Verigou zet
Pauko Poszauecz

POPIS OBVEZNIKA PODAVANJA U ŽUPI KUZMINEC 1659. GODINE

(NAZ, KV, PROT. 89/IA., STR. 147-153)

Villa Kuzminczy

Joannes Tkalecz
Blasius Kouach
Catharina Vitezicza
Nicolaus Gasparich
Georg Mraz
Dorothea Gyurkassina
Matheus Gyurkas
Markus Szichék
Gregoris Sobeg
Matthias Gyurin
Mattäs Mikulecz
Mihaël Kőoz
Georgius Popouich
Elisabeth Horuaticza
Andras Horuatt
Simon Horuatt
Georgius Poszauecz
Matthias Markouich
Mattheus Szalay
Nicolaus Chopor
Michaël Pokriuach
Georgius Kusan
Georgius Markouich
Michaël Jelin szin
Nicolaus Sziszek
Andras Bestianou szin
Andras Bestian
Georgius Kouachich
Helena Buzinka
Cathar(ina) Proszenyak
Gregor(ius) Proszenyak
Stanislaus Proszenyak
Georgius Nouossel
Vrsula Keruaricza
Vrsula Prigranicza

Thomas Buday
Joannes Varsich
Martinus Stephanecz
?Ioannes i(bi)dem
Jacobus Magich
Joannes Zagorecz
Antonius Stephkouich
Michaël Keruar
Georg(ius) Szokach
Joannes Szokach
Jacobus Szolyar
Petrus Megymurecz
Georg(ius) Szabol
Vidua Budai
Gregorius Sznobok
Nicol(aus) Rekouich
Martinus Kolar
Chatar(ina) Jeankouicza
Demetr(ius) Darassi
Vrsula Vlahouina
Thomas Oros
Georg(ius) Tkalecz
Mart(inus) Zagorecz
Marcus Taraden
Peter Petrauch
Math(eus) Tkalecz
Mich(ael) Kattana
Paulus Martinich
Fran(ciscus) Katana
Nicol(aus) Keruar
Thomas Mlinar
Matthias Zuonar
Ioannes Bochkaieu
Ioannes Dobszay
Valent Tkalecz
Georg(ius) Horuatt

Villa Kolledinczy

Nicol(aus) Balar
Thomas Komar
Georg(ius) Biczak
Mich(ael) Logina
Matthias Balar
Matthaeus Balar
Marcus Votucz
Gregor(ius) Sciak
Andr(eas) Sciak
Blasius Poszauecz
Stanislay Barilar
Andrasseu Gregur
Joannes Megymorecz
Blas Megymorecz
Blasius Benchar
Martin Pachko
Martin Czulyak
Matthaeus Poszauecz
Ioan(es) Meszar
Antonius Raich
Marcus Maidak
!!!Matthaeus Tkalecz
Georg(ius) Beda
Thom(as) Markouich
Georg(ius) Markouich
Lauren(tius) Kersznarou szin
Villa Antolouczy
Stephan Dulyak
Thomas Gresz
Georg(ius) Mraz
Ioannes Kouach
Thomas Rumach
Nicol(aus) Zdelar
Michaël Zdelar
Matthaeus Funtek

Georg(ius) Funtek
 Blasius Varga
Villa Kutnyak
 Simun Dolencz
 Georg(ius) Milyak
 Stephanus Dolencz
 Andr(eas) Zagorecz
 Mart(inus) Milyak
 Helena Stephokouichka
 Matthaeus Tokar
 Siuko Poglauecz
 Matthaeus Maytan
 Matthaeus Maytanich
 Cosma Muchnyak
 Nicol(aus) Milyak
 Stanislaus Tukias
 Mich(ael) Frischich
 Petrus Muchnyak
 Ioan(es) Magyar
 Thom(as) Megymorecz
 Martin Maitan
 Mich(ael) Skrinjarou szin
 Matth(aeus) Muchnyak
 Simun Magyar
 Ioan(nes) Tkalecz
 aliter Szmok
 Peter Tkalecz
 Pauel Poszauecz
 Nicol(aus) Schuricz
 Ioan(nes) Skrinjar
 Mich(ael) Milyak
 Ioan(nes) Bontich
 Gregor(ius) Tkalecz
 Mich(ael) Blasekouich
 Peter Megymorecz
 Nicol(aus) Megymorecz
 Gregor(ius) Santani
 Mich(ael) Vaganich
 Stephanus Jakopich
Villa Gerbaseuczy
 Mich(ael) Fogonich
 Stephanus Bolich
 Georg(ius) Tkalecz
 Ioan(nes) Szabol
 Blasyus Gyurasin
 Aliter Blasius Gyurasin
 Georg(ius) Zagorecz

Blasius Nouak
 Martin Ferenchak
 Relicta Mathias Fogorich
Oppidum Raszinya
 Georg(ius) Musek
 Mattheas Dolenchich
 Simun Chonchich
 Gregor(ius) Presztouecz
 Stephanus ibidem
 ?Petrus Sclauiza
 Gluha Blasicza
 Thomas Tkalecz
 Martin Groff
 ? Michael Barilar
 Thomas Kouachich
 Greg(orius) Kelemin
 Matthias Kolar
 Mich(ael) Chismesia
 Steph(anus) Liubich
 Dorothea Smuklina
 Nicol(aus) Vramich
 Thom(as) Peszecz
 Mich(ael) Maszlak
 Vidua Andrasichka
 Ioanes Piskor
 Mich(ael) Babni zett
 Martin Kranyecz
 Nicol(aus) Opicza
 Gregor Skoicza
 Andreas Drosgyar
 Martini Zuonar
 Ioannes Strigely
 Michaeli Dolenchich
 Gregor(ius) Beziak
 Matthias Lyubych
 Martin(us) Vargouich
 Sebastian(us) Ztanek
 Nicol(aus) Pribeg
 Orsa Trosina
 Matth(eus) Makarich
 Georg(ius) Kouach
 Marcus Mikulin
 Matth(eus) Brezouecz
 Andr(eas) Kapitan
 Gerog(ius) Groffou Beg
 Vdoua Sassinka
 Vitus Snegez

Steph(anus) Kelemin
 Georg(ius) Rogina
 Andr(eas) Loncharich
 Petrus Suegecz
 Franc(iscus) Derk
 Andreas Mikoussich
 Lucas Obadin
 Mara Schilichina
 Wk Terputecz
 Lucas Kelemin
 Stephanus Herczeg
 Georg(ius) Zoldat
 Antonius Kraly
 Blasius Kossuta
 Helena Vdua
 Antonius Lonchar
 Mih(ael) Nouak
 Blasius Koczian
 Marcus Kraly
 Nicol(aus) Herczeg
 Mich(ael) Zagorecz
 Georg(ius) Varga
 Marcus Filipanecz
 ?Thomas Chefan
 Matth(eus) Hladen
 Ambro Hugyek
 Fab(ianus) Ztubichan
 Nicol(aus) Gyurin
 Georg(ius) Grabar
 Marcus Rogosar
 Michaël Derk
 Mart(inus) Mikloussich
 Mich(ael) Chredar
 Villa Szoboticza
 Matthias Jankouich
 Mattheas Museuich
 Nicol(aus) Bradich
 Georg(ius) Herbud
 Joannes Wkouich
 Joannes Magyar
 Goerg(ius) Premecz
 Lauren(tius) Doboicza
 Joannes Spolyar
 Helena Szlakouina
 Miholy Hegedus
 Michael Kraly
 Georg(ius) Jambeussich

Catharina ibidem
 Georg(ius) Vargou szin
 Joannes Varga
 Petrus Janchieu szin
 Marchus Bochari
 Matthe Szeuer
 Georg(ius) Keglyeuich
 Vincent(ius) Lonchar
 Caspar(us) Petru zett
 Thom(as) Poszaecz
 Jakop Ferenchak
 Michaël Skrinjar
 Thom(as) Skarich
 Antonius Deszetin zett
 Mara Changekouicza
 Peter Zuonar
 Georg(ius) Nouoszelec
 Paulus Jambreussich
 Helena Gaziuodina
 Jakop Kraly
 Matthias Gaziuoda
 Anna Verbonikanka
 Vitus Vidak
 Petrus Futach
 Martinus Lipnichky
 Simun Futach

Petrus Skerlec
 Matt(hias) Tkalecz
 Mich(ael) Dechkou szin
 Ambr(osius) Fuchakou szin
 Georg(ius) Pribegou zett
 Blasius Kolarich
 Mih(ael) labazan
 Emericus Habianich
 Ambrosius Czehmester
 Lucas Lonchar
 Mart(inus) Koszmatt
 Mart(inus) Hegedus
 Gregor(ius) ibidem
 Martinus obaidin
 Magda Herkouichka
 Mich(ael) Herkouich
 Matth(ias) Vodomin
 Villa Goricza
 Georg(ius) Megymorecz
 Matthias ibidem
 Petrus Tkalecz
 Thomas Stefkouich
 Martinus ibidem
 Stephanus Buzia
 Blasius Kuzma
 Stanislaus Stefkouich

Lucas Bazlun
 Simun Razumich
 Peter Kaczeus
 Mich(ael) Gyurgyekouich
 Blasius Buz
 Georgius Kouach
 Blasius Gyurina
 Jakob Piskor
 Andr(eas) Tomaszou szin
 Andr(eas) Hlebar
 Mich(ael) Jakopouich
 Michaël Gerden
 Gregor(ius) Dobouicza
 Jankouicza Vaiuoda
 Greg(orius) Tkalecz
 Villa Vaiuodinczy
 Margareta Andrasichka
 Magdalena Petrekouicza
 Simun Megymorecz
 Joannes Buz
 Gregorius Lonchar
 Blasius Katanin zett
 ?Mich(ael) Chihkar
 Steph(anus) Fodroczy
 Vrsula Megymorka

POPIS OBVEZNIKA PODAVANJA U ŽUPI LUDBREG 1659. GODINE

(NAZ, KV, PROT. 89/IA., STR. 173-178)

Oppidum Lyudbreg

Vinczek Kouach
 Peter Porcus
 Mihok Szabol
 Martin Kalander
 Mika ibidem
 Marko Szokach
 Sipus
 Marko Kouach
 Peter Jambressecz
 Magyar
 ? Doiko
 ? Peter Kuchis
 Mika Toplichan
 Andras Kalander
 Blas Kemecz

?Szabolek
 Kranchina
 Raszinecz
 Rihtar
 Istuan Kramar
 Lourek
 Iuricza Kuchis
 Matthias Kemecz
 Peter Grabarich
 Thomassek
 Janchi Durbanich
 Gregur Chych
 Gyurek ibidem
 Relicta Cheszy
 Iuan Konszky
Inquilini Oppi. Lydbregensis

Mikula Ergyanecz
 Paulek
 Istok Sostar
 Peter Szabol
 ?Marko Kaychicz
 Paulek
 Sutkecz
 Peter
 Jakop Hegedus
 Stuban
 Istuan Vinczetich
 Gaspar Iakopou
 Petrich Szabol
 Andras Deszetnik
 Petrek Kolar
 Istuan Kuchis

Zrinszky
 Stephan Fister
 Chredar
 Martin Iuanichan
 Gyurek Tutlek
 Ferko
 Pispek
 Skrobott
 Inquilini D. Hudoden
 Basinichka
 Iuek Luchin
 Inquilini D. Szlakouich
 Inquilini Jembresecz
 Peter Postar
 Mihaly Deszetnik
 Iuanek
 Juri Sostar
 Verban Tkalecz
 Thoman Hertarou
 Gregur Kranyecz
 Vracha
 Iuan Louris
 Stephan Räk
 Gregur ibidem
 Miklous Szabol
 Miklous Dijak
 Mihok Raszinecz
 Balenticza
 Matthias Kranyecz
 Pesgyan
 Mihaly Jembreusecz
 Barich
 Jakop Paulou
 Gaspar Rak
 Mlinarich
 Jagecz
 Iuan Szuhi
 Steph(anus) Zagorecz
 Hugiplat
 Mattok Pesgyanou
 Habian Grabarich
 Sterkussin Tkalecz
 Piknyach
 Martin Szabol
 Fasnik
 Pael
 Pael Hegeduszeu

Villa Szelnik
 Pauletich
 Marko Peuecz
 Gyurak Szolar
 Martin Deuecz
 Biskupina
 Matthias Vrasich
 Mika Szdar
 Martin Bubia
 Janus Taraden
 Gregur Pauleticheu zett
 Gyurko Bussia
 Mihaly Peuecz
 Iuan Dolenech
 Mattek Baidak
 Iuek Massnecz
 Mihaly Peuecz
Eiusdem inquilini
 Iuan Margich
 Habian Pertas
 ? Iuek Chauny
 Matus Masznecz
 Zayecz
 Wkich
 Pianecz
 Magdicza
 Masznecz
 Jakop Petras
 Mikula Dianesich
 Andras Dolenech
 Iuek Rumach
 Jakop ibidem
 Jurn
 Zjednem okom Petras
Villa Szigetecz
 Janus Chernkouich
 Mathhias Megymorecz
 Matok Varasdinecz
 Matthias Dragecz
 Peter Buszia
 Andras Cherkouich
 Marko Tkalcheu
 Gyurek ibidem
 Peter Cherkouich
 Duhouich
 Habian Pauletich
 Megymorecz

Kutenschak
Inquilini eiusdem
 Jakop Hansek
 Peter Dugi
 Gyurek Blasich
 Iuan Zayecz
 Stephan Varga
 ? Adam ibidem
 Mikula Kuchich
 Ztanek
 Gyurek Janchieu
 Andras Lochay
 Balas Poturicza
 Martin Habatich
 Mihaly Iuankouich
 Iuan Szukach
 Gregur Kehlyach
 Iuan Szabol
 Martin Vrachich
 Blas ibidem
 Martin Lonchar
 Peter Tkalecz
 Stephan Blasich
 Szabol
Villa Szlokouczy
 Jakop Megymorecz
 Gyurek Mrasz
 Mihaly Kiuagy
 Matek Iuankouich
 Mihaly Szibahih
 Relicta Suekecz
 Blas Jakopich
 Blas Zagorecz
 Mikula Pehak
 Gregur Magyar
 Martin Lonchar
 Iuek Lonchar
 Mihaly Jankouich
 Matoczy
 Golobich
 Habianich
 Stephan Sostar
 Mihaly Tkalecz
 Hauaich
 Mihaly Horuat
 Martin Kolar
 Gyurko Vargov szin

Jura Heruatich
 Martin Heruat
 Marko Golecz
 Blas Jaronich
 Gasparez
 Matte Zagorecz
 Iuan
 Andras
 Iuan Szibalich
Villa Hrasztouszko
 Matthaas Mileich
 Mlinar
 Matok Szerben
 Paulek Meszar
 Mikich Kolar
 Jantolov zett
 Gyura Knapich
 Pernyak
 Kouach
 Mihaly Köosz
 Tunyaszich
 Inquilini Koszy
 Premusich
 Torbarich
 Geczi Szabol

Petrina
 Simon
 Mikula Silyak
 Drago zett
 Relicta Medenyak
 Paulicheu zett
 Eiusdem inquilini
 Peter Medenyak
 Gregur Köosz
 Futak
 Hersenyak
 Magyarou szin
 Magda Tunyaszichka
 Andras Tunyaszich
 Mihaly Baidak
 Pael Wgrin
 Mihaly Hersenyakou zett
 Mattheas Köosz
 Mihalek Köosz
Villa Seratinouczy
 Lukach Grabarou
 Janus Varga
 Andras Meszarich
 Peter Kranyecz
 Peter Chernyak

Lukach Belaich
 Marko Kuschar
 Blas Paulouich
 Blas Tkalecz
 Matte Debich
 Giurek Maiarecz
 Mihaly Suekecz
 Stephan Chernyak
 Varga Mateieu szin
 Hanseka Tkalcza szin
 Gyurko Berzai
 Varga Martinou szin
Inquilini eiusdem
 Ztanek Maierecz
Kochany
 Glad
 Matthaey Vagionou zet
 Simun Taradem
 Mikulicza
 Megymorka
 Thomicza
 Mihaly Baidak
 Iuan Berbai
 Martin Bereczky
 Andr(as) Lonchar

POPIS OBVEZNIKA PODAVANJA U ŽUPI VELIKI BUKOVEC 1659. GODINE

(NAZ, KV, PROT. 89/IA., STR. 186-191)

Villa Veliki Bukouecz
 Mathias Galich
 Matok Palich
 Matthe Krisan
 Mattheas Krisan
 Iuan Pantek
 Gaspar Galich
 Lourek Galich
 Jakob Gaslichin szin
 aliter Luterinka
 Juri Kranyecz
 Petrek Galou szin
 Iuanecz Varga
 Gyura Mihalcheu szin
 Lukach Gall
 Thomas Galou szin
 Gyurko Dominkus

Gregur Fita
 Galichka Bartola
 Mikula Szmiczal
 Matok Vlahouich
 Mikula Leszichak
 Matthe Chukas
 Mihok Varchich
 Markocz
 Blas Nemcheu szett
 Lourek Kusel
 Relicta Thomae Mikuch
 Blas Jelin
 Gregur Talpas
 Lourek Kudelyas
 Blas Orszag
 Mihaly Budek
 Dora Toplyachina

Dora Janchinoua
 Matthe Martinchich
 Thomas Krisan
 Jakop Milyak
 Iuan Blasucz
 Andr(eas) Premusichu szin
 Petrek Galou szin
Villa Dobouicza
 Peter Petrin
 ?Ztanko Dobrounikhy
 Relicta Ferenchachka
 Jakop Stephanich
 D. Martin Hunyad
 Steph Duboicza
 Martin Kelemin
 Steph Vrabcz
 Thomas Kapusztich

Juricza Horuatt
 Juricz Hunyad
 Andr(eas) Tkalcheu szin
 Blas Cherni
 Matthe Zagorecz
 Jella Chehina
 Lukach Tkalcheu
 Ferencz Verbanich
 Andr(eas) ibidem
 Jurek Agrachich
 Relicta Dora
 D. Martin
Villa Capela
 Jantol Tkalecz
 Thomas Milchich
 Jalsa Kapusztina
 Mihaly Jurassin
 Iuan Veliki
 Janchich Nob.
 Gregur Iuanchich
 Blas Nemcheu zett
 Jakop Ferenchakou szin
 Relicta Hunyadouka
 Iuek Habianou szin
 Gregur Janchiou szin
 ?Matthias Triplat
 Marko Triplat
 Gyurek Hodnik
 Andr(eas) Deschek
 Magyarou vnuk
 Gyurek Toplichanecz
 Gyura Bedenik
 Janko Triplat
 Miklos Nemeecz
 Ztanko Triplat
 Thomas Mraz
 Thom(as) Kelemin
 Gyura Jagin
 Thom(as) Kapusztich
 Peter Juraszin
 Blas Juraszinou zett
 Mikula Bendak
 Gyurek
 Marko
Villa Mali Bukouecz
 Gyurek Kouach
 Gregurecz

Berta Martincheu szin
 Relicta Szudechina
 Relicta Blaseuicza
 Mihaly Godecz
 Lukach Kranyecz
 Mihok Czepich
 Mihok Pouiach
 Gyurko Leuak
 ?Mihaly Horuat ?iuscta
 curia domini Supanich
 Mihok Battya
 Gyurko Nouoszell
 Thomas Martincheu
 Mihaly Chukas
 Martin Gyurkou szin
 Gyurek Frischich
 Martin Repich
 Iuanecz Vlahouich
 Mattossa Vlahouiceu szin
 Iuek Istokouichin
 Gaspar Iurinou
 Mihaly Ribarich
 Mikula Martinicheu
 Mattok Laptus
 Relicta Bokrochina
 Iuek Buhek
 Thomas Vlahouich
 Villa Supanczy
 Iuan Supanczky
 Andras Chehmester
 Mart(inus) Berodonich
 Blas Kööz
 Petrek Hudi
 Magda Kopanicza
 Iuanecz Mlinarou zett
 Martin Sipus
 Andr(eas) Chyk
 Martin Biskup
 Mihaly Kossuta
 Andras Mlinarou szin
 Mihaly Brezi
 Matthe Pospeas
 Mihaly Krussek
 Magla Krussina
 Gaspar Gaziuoda
 Iuanek Bertekouich
Villa Nouoszello

Iuan Petrin
 Martin Varga
 Mihok Varga
 Iuan Vardek
 Verban Poszauecz
 Matthe Kouach
 Matthias Harambassa
 Marko Kundrich
 Relicta Bastianicza
 Relicta Skrinryaricza
 Iakop Gyurekou
 Lourek Meszarich
 Iuan Zamlyachan
 Gyurko Leszichak
 Thomas Podrauecz
Petrouo szelo
 Gyura Horuatich
 Matthe Ztruski
 Fabian
 Peter Dorichin szin
 Iuan Sutrinkin
 Iuan Meczko
 Mihaly Gregurinou
 Thomas ibidem
 Iuan Tkalecz
 Iuan Bachani
 Marko Golena
 Iuan Horuatich
 Gyura Stefancheu
 Iuan Musich
 Iuan Stephancheu
 Boltis Kranyecz
 Mikula Musicheu
 Anrok Bachani
 Jembrik Kouach
 Matthias Musich
 Iuan Golobich
 Blas Bogdanich
 Peter Nemeecz
 Gyuro Markouich
 Matthias Ibidem
 Mihok Ledinko
 Mika Kerpecz
 Gyurko Forgas
 Blas Golubich
 Tkalech Piszani
 Janko Gregurichkin

Anna Petrekoua
Mihaly Hrachinecz
Peter Vargouich
Gregur Vargouich
Martin Pruz
Mihaly Fendek
Jella
Peter Golena
Blas
Matthe ledinko

Villa Szelnicza
Istok Magyar
Janus ibidem
Paulus Paullich
Gaspar Dernouecz
Megymorecz
Jedrichka
Mlinaricza
Margarich
Gyuraich

Tersonarich
Peter Labozan
Nesa Darasicza
Jagicza
Leszichak
Benko
Mihilich
Thomas Pantek
Gyura Stephancheu

POPIS OBVEZNIKA PODAVANJA U ŽUPI IVANEC 1659. GODINE

(NAZ, KV, PROT. 89/IA., 218-223)

Iuanczy

Gyura Spanou szin
Ztanko Lourekou
Gyurek Martinecz
Gyurek Cheh
Steph Jakupich
Stephan Osuan
Blas Ospeter
Androk Span
Pauel Nouoszell
Gyurek Ztolec
Gregur Mlinarich
Gregur Ztolcheu
Lukach Ouchich
Gyurek Horuata szin
Anna Londouerka
Gregur Kouach
Gaspar Horuatou szin
Iuanus Panczer
Mihok Loncharou
Kusma Loncharou
Juricza Duvimas
Peter Lonchar
Martin Wjecz
Matthe Cheuiz
Martin Suchich
Steph Detel
Gyurek Valentek
Vidak Szekula
Mikula Tremszki
Gyurek Lonchar
Mihek Sulyeu

Mihaly Dogouratt
Steph Valentek
Jantol Sambulich
Thomas Klarin
Mihaly Koczan
Gyurek Koczan
Blas Pandur
Janchi Kouach
Gyurek Kouacheu
Jakop Koczan
Iuan Wjecz
Mika Loncharou
Steph Vargouich
Gyurek Osuan
Gyurek Osuana Thomasa
Andrea Lupchin
Thomas Rakouecz
Iuan Suti
Gregur Zajiecz
Jakop Chani
Mihok Kattana
Jagicza Iuanussa
Iuan Szajmoied
Iuan Prauicza
Mikula Skrinjar
Pauel Jakopcheu
Mihaly Toplichanecz
Gyurek
Thomas Osuan
Anna Skrinjarina
Andr(as) Tkalecz
Gyurek Skrinjarou

Simun Klarin
Jakop Bogdan
Mihaly Gerlicza
Iuan Bosich
Martin Magdin
Iuan Jelenin szin
Jelicza Bertoka szety
Katta Ztanchechka
Gyurek Marchecz
Mihaly Heruatic
Thom(as) Milichin szin
Katta Remenaricza
Jakop Barin szin
Blas Barin szin
Marin Cheuiszou
Jakop Markouich
Iuan Wokoian
Janchi Januszich
Gyurek Zremecz
Gyurek Vokouich
Gyurek Harachinā szin
Vrsula Vdoua
Martin Szalaikin szett
Vrsula Furkosina
Blas Anderlin
Habian Rakouecz
Martin ibidem
Vrsula Valenticza
Martini Marek
Androk Somogi
Villa Chernikouecz
Marin Varga

Mattok Hobolich
 Lourek Jakupich
 Mihok Vagyon
 Blas Hobolich
 Androk Chismesia
 Marko Kranyecz
 Steph Oltarecz
 Helena Vdoua
 Lourek Varmosich
 Ztanko Ritak
 Dora Vdoua
 Mattok Vagyon
 Katta Zaiaszina
 Hansz Kranyecz
Villa Goricza Mikulich
 Jella Bedicza
 Ztanko Kopun
 Thomas Tkalcza zett
 Thomas Tkalecz
 Blas Fundelich
 Jambrek Kassinecz
 Jantol Turchecz
 Lourek Blasichkin
 Miklos Lonchar
 Gregur Szlauich
 Benko Kaszia
 Mikula Petrichak
 Peter Habianich
 Martin Gabai
 Mikula Szudecz
 Mihaly Poldrugach
Villa Kunouczy
 Iuan Korenszky
 Martin Magyar
 Iuan Mihotek
 Thomas Kouachich
 Mihaly Blasicz
 Gregur Nyer
 Martin Fuchko
 Simun Siak
 Vdoua Vrsula
 Mikula Cheuiz
 Blas Bebek
 Lourek Ouchich
 Steph Gechich
 Giurko Kouach
 Mihaly Nyer
 Gyurko Pezak

Matthe Vidich
 Peter Benus
 Andre Chibol
 Matthe Forok
 Marko Gersa
 Gyurek Kopasz
 Gyurek Jamreus
 Dora Filiacha
 Peter Filiak
 Iuan Megymorecz
 Matthe Mablacz
 Gyure Jesztrabarchan
 Gyurek Ouchich
 Mihaly Megymorecz
 Miklos Loncharou
 Iuan Szabolou
 Mihok Filiaka
 Lukach Varga
 Thom(as) Biskupou szin
 Steph Kouachou pasztork
 Gyuro Nyer
 Gregur Varga
 Gregur Mikulyeseu
 Mihaly Loncharek
 Relicta Thom(asa) Habianich
 Jakop Jambreuseu
 Matte Szabol
 Jakop Toplichanez
 Iuan Paulichin zett
 Blasek Filiachin szin
 Iuan Zagorecz
 Gyurko Chismesia
Villa Nouoszelo
 Balasko Kouach
 Gal Kechich
 Steph Nyer
 Andre Kouachou
 Mihok Kouach
 Gyurko Houratt
 Ztanko Ouchich
 Gyurko Jambreuseu zet
 Lukach Kouachou
 Jakop Bebek
 Gyure Skoicza
 Gyurko Gechich
 Steph Klarich
 Gyurko Szabol
 Andro Paulichin

Vidak Skoicza
 Gaspar Kouachicha zet
 Pael Tkalecz
 Pael Furkez
 Thomas Nyer
 Thomas Bebek
 Blas Siak
 Jakopa Kouachicha szin
Villa Botinocz
 Gyurko Hruskou szin
 Jella Szkachina
 Martin Gabai
 Benczek
 Matte Krancza szin
 Gyurek Paulichin
 Mihok Hrusko
 Jakop Magdin zet
 Matte Belcheu szin
 Jakop Belcheu
 Gyurko Belec
 Iuek Megymorecz
 Stefan Ztrusan
 Andras Ztrusan
 Jella Stublina
 Mihok Krancza szin
 Matte Stublin zet
 Ztanko Kouach
 Gregur Pokaszina szin
 Janus Chismesia
 Blas Klarek
 Jambrek Lonchar
 Stephan Belec
 Blas Maly
Villa Pusztakocz
 Jakop Besten
 Martin Siak
 Mihaly Kouach
 Martin Szabolou
 Jantol Lonchar
 Gregur Kranyecz
 Jambrek Tkalcheu
 Stefan Horuatou
 Matte Hrusko
 Jantol Potrossko
 Andras Talismanou
 Jambrek Szudcza szin
 Peter Besten
 Peter Maidachin

POPIS OBVEZNIKA PODAVANJA U ŽUPI SVETI ĐURĐ 1659. GODINE

(NAZ, KV, PROT. 89/IA., 251-255)

Pagus primus Ztruga

Matte Quakon
Mihek Zpruski
Juri Kranyecz
Jakop Funt
Stephan Gizdanecz
Ibidem aliter Gizdanecz

Blas Turek
Gyurko Kolar
Stephan Ztari
Stephan Krussel
Szirecz

Gyureko Rusz
Inquilini ibidem

Porkuszeu zett
Martin Gozdek
Habian Krussel
Iuan Gladibad
Juricza Szaboll
Juraj Petkouich
Jakop Varga

Pagus 2dus Szezuete

Gyurko Gomaz
Martin Funtou zet
Megymorecz
Hansek
Mikula Pintarou
Gyurko Gomaz
Blas Vagyen
Thom(as) Szeuerek
Ibidem alter szeuerek

Matte Kulten
Peter ibidem
Iuan Biskup
Thom(as) Vagyon
Blas Tuskan
Marko Megymorecz
Mikula Dijak
Szeuer Sztari
Inquilini ibidem

Gyurko Megymorecz
Blas Jarinszich
Matte Buzija
Futou Flegar

*Ad huc duo sunt inquilini
quo. nomina parochus
ignorat.*

Pagus 3tius Karlouecz

Blas Gacha
Blas Siroki
Martin Hegeduszeu
Peter Kouach
Blas Valentinin
Gyurko Gyosaricza
Mrazou szin
Iuek Hladnich
Iuan Hladnicheu zet

Stephan Szacher
Gyurko Varga
Lenart Tkalecz
Thomas Varga
Gregur Verban
Jakop Resetar
Turinkin szin
Gregur Pertas
Zlakouich

Stepha Vrachich
Jambreussich
Blas Bernetek
Ztanek Vagyon
*(Inquilini) ibidem
ibidem (sic!)*

Gyurko Lonchar
Gyurko Hegeduszeu
Konzki
Turinkin szin
Chredar
Zagorecz

Hladnicheu selyar

Pagus 4tus Hemusseuczy

Iuan General
Gyurko ibidem
Andras Dyanesich
Gyurko Brezkochil
Mattokouicza
Iuek Wzlak
Kranyecz
Mattoka Wzlaka szin

Gyurko Chukanecz
Loncharou Hisnik
Chuniak
Martin Mikulichkin
Mihaly Japek
Petrisa Japek cum Mihalecz
Gergacz
Peter Biklach
Megh Vegy
Brodarou zet
Andras Maltar
Inquilini eiusdem pagi

Matte Harabaga
Mihaly Horuat
Matte Paitak
Martinko Vidak
Semirekolou szin
Thomas Gaziuoda
Vinko

Loncharekou zet
Loncharekou szin
Peter Bontak
Stephan Bohnechecz
Vidacha
Matte Chuszinin
Jakop Jembrihou szin
Iuan Kranjecz
Gregur Kouachek

Dugoga Mihalya szin
Peter Sziti
Peter Chatouus
Iuan Kouachek
Iuan Bohnecz

Pagus quintus Komarnicza

Ztanek Komarnichki
Dyanesich
Vargou zet
Varogou szin
Blas Meszar
Andrasek
Peter Komarnichki
Kehlyach
Inquilini eiusdem pagi
Blas Wchinich

Iuan Chlek
Mihaly Cziganek
Nouoszel
Stephan Mihalyeu szin
Berchki

Pagus 6tus Luka

Kolarou szin
Iuan Plituichki
Mihok ibidem
Jakop Kapuzta
Martin Luchan
Poszauecz Luchan
Inquilini ibidem
Iuan Selek
Mattek Luchki
Mikula Mihalych
Mikulecz Kuharich
Pauko
Berzak

Pagus 7mus Praelesz

Ztanek Kattich
Blas ibidem
Gyurko Kouachich
Iuan Wlah
Mihaly pintar
Gyurko Habianecz
Horuat Mihalya szin
Gregur Kouachich
Kapuztou zet
Mihok Klucharek

Pagus 8uus Obrankouc

Gyurko Muztach
Vida Berczkouich
Lukach Kapuzta
Gyurko Loborcz
Peter Muztach
Andras Kozlek

Andraszek Berckouich
Jakop Kranichin
Stephan Gutman
Ztanek Terden
Matte ibidem
Pagus 9nus Polyanczy
Roglicheu zet
Matteieui szini
Pradium Simunouich
Jankouicza
Lugar
Thomichin szin
Relicta Paztork
Marko Messtrouich
Miketa Kollarich
Marko Mirozlau
Andras Messtrouich
Martin ibidem
Koza

Kouach Tkalecz
Iuan Vaganek
Jambreus Zagorecz
Andras Tkalecz
Miketa Messtrouich
Marko Varga
Iuan szin Vargou
Szabol Gyurgy
Vdoua Jesouich
Peter Jesouich
Mihaly Szolanich
Ztari Kehlyach
Martin Tkalecz
Marko Tkalecz
Bazulinkin szin
Juricza Kollar
Gyurko Lugar
Benko Kauran

Loncharich
Zagorecz
Mihaly Muztach
Juri Mlinarichkin
Jankouicza Pazieuska
Zkudelyachka
Juycz Zkerben
Iuek Paitak
Petrycz
Tekuteu Matusza
Jesduichkin szin
Jure Kernichar
Inquilini eiusdem pagi
Matteicz Zagorecz
Mattias Suecz
Lugarou szin
Iuek Koracheuich
Mihaly Lonchar
Loncharich Mihaly
Jakop Koracheuich
Loparicza

*Duo (...) nomina ignorant***Pagus 10 Hemuszeuecz alter**

Peter Kouach
Martin Biskup
Gyurek Harabayz
Gyurek Duhouich
Mattek Duhouich
Mihaly Horuatt
Salgainin zett
Inquilini eiusdem pagi
Mihaly Ledinzky
Mattias Horuat
Thomas Harabaiz
Gyurko Runyach
Iuan Humszky
Blas Szirecz

POPIS OBVEZNIKA PODAVANJA U ŽUPI MARTIJANEC 1659. GODINE

(NAZ, KV, PROT. 89/IA., 279-284)

Villa Krisoulani
Curia (...) Dominis
Georgy Ottmich
Peter Mikulich
Gyurek Nouak

Thom(as) Szirecz
Iuan Loborecz
Blas Haraminecz
Gergo Preszkochil
Fabian Zagorecz

Iuan Premecz
Martin Matteaszicz
Domus Nobilitaris
Petri Karlek
Pauel Zuonar

Curia (...) Stephani Zlakouich
 Jakop Kehliach
 Gregur Premecz
 Stefan Magyerecz
 Jakop Bakecz
 Curia (...) domini
 Georg(ius) Komornich
 Desert. (...) Petri Wkszan
 Matthei Kuzulin
 Iuan Megymorecz
 Iuan Kolman
 Blas Gyurin
 Peter Mikich
 Gyurko Ferkecz
 Iuan Bortek
 Matteas Plehouich
 Matte Piplek
 Andr(eas) Mikich
 Karabe
 Thom(as) Fister
 Iuan Hencz
 Mikula Zagorecz
 Matteas Bohmecz
 Iuan Barilar
 Gyura Zagorecz
 Habian Horuatic
 Mihaly Horuatic
 Iuan Vota
 Mihaly Gyurin
 Mikulecz
Villa Martianczy
 Andras Simunich
 Bara Barisich
 Mihaly Mattek
 Peter Harramych
 Gragur Harramych
 Andras Chaiko
 Petrek Kuchissin
 Martin Horuatt
 Peter Nouak
 Andras
 Miklous Kuhta
 Bara Ztubichanka
 Matteas Snaidar
 Blas Nouoszelecz
 Peter Kuntek
 Thomek Nouak

Miklous Prichicza
 Gyurko Maidak
 Peter Pyanecz
 Iuanko Pyanecz
 Iuanek Hozek
 Miholek Pyanek
 Matto Natulych
 Martin Spanich
 Peter Chaiko
 Jantol Zagorecz
 Mihaly Benko
 Curia (...) Gottal
Villa Szuhodol
 Marko Wgrinich
 Jakop Papiga
 Peter Premecz
 Peter Vratarich
 Mattei Kouach
 Gyura Somogy
 Mattek Fundachez
 Mihaly Bartolich
 Jakop Pustek
 Martin Premecz
 Jakop Funiak
 Iuek Wgrinich
 Mihaly Radek
 Gyura Meszar inquilinus
 Mihok Vagyun
 Mihaly Premecz
 Steffan Lesinarkou
Pagus Zlaino
 Pauko Terputecz
 Gyurko Komparich
 Marko Kesmanich
 Gaspar Kesmanich
 Blas Wkasecz
 Marko Grobarich
 Iuek Lourenecz
 Steffan Jelkin
 Juray Kesmanich
 Martin Bellaich
 Iuan Zerssa
 Steffan Hessa
 Bartoli Simunek
 Mihaly Bahunek
 Jella Kolopetka
 Peter Zagorecz

Mika Stupek
 Gyurko Smer
 Iuan Kesmanich
 Marko Köosz
 Andras Broz
 Mihaly Pukecz
 Mihaly Bahatt
 Iuan Smer
 Mihaly Poszauecz
 Martin Klemen
 Mihaly Smer
 Mihaly Merichar
 Iuan Terputecz
 Mihaly Zagorecz
 Lourenecz Negeral
 Andras Kranchecz
 Janus Turchin
 Mihaly Kesman
 Iuan Pasametek
 Martin Bahunek
 Gyurko Zerssa
 Pautel Simunek
 Mihaly Zerssa
Pagus Verbanouecz
 Gyurko Horuatt
 Matteas Szabol Mike szin
 Iuan Harch
 Blas Zkodobuch
 Martin Kudek
 Gregur Markouich
 Iuan Mikulecz
 Ztanko Jakopecz
 Mika Kuded
 Blas Bubitichek
 Matteas Szussecz
 Lukach Sziuecz
 Martin Ztr(...)kin
 Gaspar Mlakar
 Mattei Berlyak
 Thomas Berlyek
 Mattheas Thomassich
 Peter Szabol Mike szin
 Gaspar Bakos
 Matteas Sunko
 Thomas Jambeussich
 Joanes Jakopecz
 Iuan Stiglec

Matthei Paschirit	Benko Blasin	Peter Mlatecz
Steffek Sunko	Jakop Kranyecz	Lourek Popouich
Ztanko Gyurichkin	Andras Lesimarko	Mattias Popouich
Martin Puklyauecz	Martin Vratarich	Steffan Popouich
Martin Sostarich	<i>Inquilini</i>	Villa Hraztoulanyi
Nicolauc Sostarich	Lukach Chupek	Mikula Wlak
Andras Masznecz	Gyurko Suogor	Pauel Zagorecz
Matteas Prezkochil	Curia (...) Wolffganci	Marko Lenartich
Matte Puklyauecz	Gerzelya	Gaspar Pozauecz
Mihaly Puklyauecz	Pagus Kastelische	Juricza Gorupecz
Gyurko Holtich	Illia Nouak	Thomas Zagorecz
Mihaly Greznecz	Peter Bohmecz	Mihaly Terputecz
Mihaly Kusser	Lukach Terputecz	Martin Biskup
Mattei Preznecz	Gyura Komayecz	Gyura Opaniek
Iuan Kouach	Thomas Ptichek	Blas Istuanich
Mika Puklyauecz	Mihaly Mlatecz	Thomas Smareuich
Jure Lipnichky	Blas Ptichek	Gyura Santek
Mihaly Gregurich	Mihaly Smer	Iuek Puklyauecz
Matteas Duekar	Gregur Marin	Mihaly Dedouich
Thomas Duekar	Martin Pasametek	Gyurko Zeureliza
Mikula Erdedi	Mattok Pechyk	Agatha Popouich
Ztanko Zagorkin	Villa Chichkouina	Mihaly Lipnichky
Gyurko Blasin	Mikula Nahran	Jakop Gross
Iuek Tkalcich	Iuan Sambula	Mihaly Negeraly
Marko Bele Jelle szin	Iuan Popouich	Mihaly Kouach
Mihaly Lesimarko	Mihaly Heruatinecz	Martin Putricza
Peter Premecz	Mikula Klarin zet	Lukach Choczan
Thomas Premecz	Thomas Blasin	Gyura Toplyak
Blas Chupek	Andras Klarin zet	
Mihaly Szabola Stefeka szin	Ztanek Istuanich	

POPIS OBVEZNIKA PODAVANJA U ŽUPI JALŽABET 1659. GODINE

(NAZ, KV, PROT. 89/IA., 312-318)

Villa S. Elizabetha	Klobuchar	Miha Gluhachich
Gyurko Karaben	Blas Volouszky	Meszar
Jakop Orslin	Tkalecz Kranyecz	Mart(in) Bersatouich
Matte Gluhachich	Lukach Machek	Jure Pounecz
Matte Zagorecz	Gyurko Hreschek	Juraz Szultan
Miho Kussek	Kanichichka	Zagorecz
Thomas Gledan desertu.	Curia D. Natulia	Martin Czauorek
Juras Jaginich	Curia Jagatich	Thomas Hrabrek
Stephan Schulecz	Blas Szultan	Miho Pepelko
Egr. Natulia (...)	Mihok Makarun	D. Nemecz
Vyuari Nobil. (...)	Jakop Rozdrasich	D. Vargouich
Opih	Matte Bozenich	Iuan Hegedussich

Relicta quadam
 Lukach Kuscherecz
 Lukach Vargouich
 Ztanko
 Ogras Nedoklan
 Simun Czar
 Matte Maltarich
 Iure Iuankouich
 Miklos Vargouich
 D. Iure Iuankouich aliti
 Thomek Chauor
 Jure Stephancheu
 D. Farkas Ptichar
 Andr(eas) Blazinyak
 Iue Koszina
 Paulich
 Marko Roginich
 Jure Kneszich
 Peter Lepi
 D. Gazda
 Mihaly Tkalecz
 Curia Domini Skerlecz (...)
 Petri Suanolaszich (?)
 Georg(ius) Filipassich
Villa Nouakouczy
 Martin Jug
 Marko Regetich
 Marko Kapitanich
 Jurinou Namesztnik
 Mihaly Ztanich
 Matos Jugh
 Stephan Perecz
 Thomek Sitomerecz
 Stephan ibidem
 Mikula Businecz
 Martin Kapitan
 Gyurek Tukachich
 Mihaly Businich
 Thomas Regetich
 Tropinachka
 Blas Businich
 Mihaly Kusan
 Peter Tkachich
 Iuan Kouachich
 Lourek Perecz
 Mihaly Visiniecz
 Miklos Nosich

Iuan Delich
 Mihek Berzel
 Iuan Bert
 Gergo Visinich
 Martin Nosich
 Jakop Kapitan
 Andras Szmerchek
 Iuan Haraminchich
 Jurko Mlinar
 Lourek Zagorecz
 Mikula Fucz
 Iuan Poszauecz
 Martin Zueranich
Villa Zamlaka
 Peter Kuchel (...)
 Mihaly Kopun
 Gaspar ibidem
 Thomas Klobuchar
 Mare Kraiach
 Mihaly Zagorecz
 Mare Tkalecz
 Gergo Klobuchak
 Gyurek Szmok
 Peter Gacha
 Gaspar Mlakar
 Mihaly Sianich
 Martin Dolenech
 Gergo Dugi
 Mattek Ersenyak
 Gaspar Megymorecz
 Jure Szirkouecz
 Mihaly Kraiachich
 Vinczek
 Gyurek Ritak
 Pael Knezich
 Valent Knezich
 Pael Klobuchiar
 Gaspar Kemecz curia
 Georg Paris
Villa Jembihouczy
aliter Bedouo
 Jella Mikachka
 Zagorecz
 Vdoua
 Ianko Krisanich
 Martin Horuatich
 Gergouich

Mihalekouich
 Andr(eas) Krisanich
 Iuan ibidem
 Matthias Karabia
 Gyurko Horuatich
 Gyurko Szouich
 Zagorkin szin
 Andrassich
 Thomsa Heruatich
Villa Lestakouczy
 Martin Chudek
 Martin Krisanich
 Gergo Nouoszel
 Matte Barchich
 Mihaly Vlahouich
 Miho Neszrech
 Jure ibidem
 Jure Meszarich
 Andr(eas) Krisanich
 Iuan Barchich
 Gergo Ztancheuich
 Marko Barchich
 Mikula Simunchich
 Gergo Czuetnich
 Gergo Barchich
 MartinMakarun
 Juricza Jagechich
 Czarouicza
 Andr(eas) Vokanecz
 Juricza Makarun
 Miho Bokanchich
 Meszarichka
Villa Sancti Clementis
 Matte Pouunecz
 Miho Hrupa
 Miho Barchich
 Martin Cziganeck
 Miho Sostarich
 Blas Földi
 Matte Illyanich
 Thom(as) ibidem
 Miko Nouoszel
 Alodium Nicolai
 comitis Erdőodi (...)
 Mika Ledinzki
 Jure Ledinzki
 Peter Fukesich

Matte Kouachich
 Miho Poiunecz
 Jakop Horuatt
 Martin Sambar
 Thom(as) Sztipan
 Mihaly Kazia
 Mikula Paiunecz
 Iuan Diakouich
 Bartol Heruoi
 Blas Dianek
 Martin Varieulich
 Iure Vranich
 Iure Magyarich
 Iuan Horuatt
 Miho Varieulich
 Juricza ibidem
 Jakop Magyarich
 Gergo Paukouich
 Miho Borkouich
 Mart(inus) Mikich
 Thom(as) ibidem
 Suska Vdoua
 Kralich
 Martin Paukouich
 Gregur Resetar
 Zuonar
Pars capt. Zagrabien.
in eadem villa
 Marko Pungacz
 Iuicza Magiek
 Iuan Ianek
 Marko Kouachich
 Iuan Spisa
 Mart(inus) Pianecz
 Marko Bubanich

Gergo Sambar
 Miho Magich
 Jure Magich
 Iure Franchek
 Matthias Filyer
 Gyurko Bubanich
 Gergo ibidem
 Miho Lukszar
 Vitmilo
 Gergo Simunchich
 Miho Czuetko
 Tkalecz
 Santauoga zuonara namestnik
 Andr(eas) Buanecz
 Lukach Visnich
 Jure Domitrouich
 Mattheas ibidem
Dolyna Polyana
 Thomas Buhouich
 Pael Hozia
 Peter Hiszuich
 Mart(inus) Szomina
 Iuan Horuatt
 Jella Fiazkouicza
 Iuan Debich
 Jura Juraskouich
 Miho Puszte
 Gyura Hozia
 Iuan Kranyecz
 Iuan Haszan
 Gyura Borchek
 Matte Kranyecz
 Matko Barisich
 Thom(as) Kathalenich
 Gyurko Resetar

Gyurek Tkalecz
 Marko Kathalenich
 Stephan Iuanecz
Pars altera Gornya
Polyana dicta
 Iuan Tkalecz
 Adamecz Siuka
 Thomas Meszarich
 Mihek Szomina
 Juricheu zet
 Juraiecz
 Matthias Lonchar
 Jure Kattalenich
 Matthe Paiszarich
 Mihaly Hlachar
 Matte Haszan
 Mattheas Wk
 Marko Huziak
Villa Greksicheuina
 Jure Radi
 Mikula Kukecz
 Andr(eas) Szabolich
 Mihaly Domerhan
 Matte Kukocz
 Andr(eas) Kuster
 Kuchinin Nameztnik
 Cherna Brada
Villa Phihouczy
 Martin
 Iuanek
 Baszil
 Relicta Vinczekouicza
 Andras

PRIKAZI NOVIH KNJIGA, ČASOPISA I ZNANSTVENIH SKUPOVA

REVIEWS OF NEW BOOKS, MAGAZINES AND CONFERENCES

ZAPISNICI POGLAVARSTVA GRADA KOPRIVNICE 1639.-1700., SV. 1-2 (SAMOBOR: MERIDIJANI, 2006-2008)

Izvori su temelj većine radova iz područja povijesne znanosti. Oni su osnova na kojima nastaju naša tumačenja prošlih vremena. Zbog toga su kritička izdanja arhivske građe nezaobilazna referentna točka u radu povjesničara. Što se povijesnih izvora, koji se odnose na koprivničku povijest, tiče, oni do prije nekoliko godina uglavnom nisu bili predmet posebnih izdanja, već su najčešće objavljivani unutar tematski širih serija. Ipak, svakako valja istaknuti doprinos Leandera Brozovića koji je postavio temelje za objavljivanje i prikupljanje koprivničke povijesne građe djelom *Grada za povijest Koprivnice* (Koprivnica: Muzej grada Koprivnice, 1978.) i osnivanjem Muzeja grada Koprivnice. Također, značajan prilog predstavlja izdanje *Statuta grada Koprivnice* (Koprivnica: Muzej grada Koprivnice-Državni arhiv u Varaždinu, 2006).

Zapisnici poglavarstva grada Koprivnice 1639.-1700. temelje se na spisima koji se čuvaju u Državnom arhivu u Varaždinu. To su *Liber Civitas Caproncenis* (Gradska knjiga) i sudski zapisnik. Ovom prilikom izdani su u dva djela; kao treći i četvrti svezak serije »Grada za povijest Koprivnice«. Urednik serije je dr. sc. Hrvoje Petrić, a izvore je za tisak pripremila Karmen Levanić. Prvom knjigom obuhvaćeni su *Zapisnik poglavarstva grada Koprivnice* unutar kojeg se nalaze odluke poglavarstva grada Koprivnice donesene u razdoblju od 1639. do 1700. godine unesene u Gradsku knjigu (sv. 1, str. 36-115), te *Sudski zapisnik poglavarstva grada Koprivnice* s odlukama između 1676. i 1677. godine (sv. 1, str. 116-213). U drugoj knjizi objavljen je preostali dio *Sudskog zapisnika poglavarstva grada Koprivnice* za razdoblje između 1678. i 1687. godine (sv. 2, str. 222-388).

Unutar prve knjige nalazi se uvodni članak Hrvoja Petrića pod naslovom »Organizacija uprave i sudstva slobodnog i kraljevskog grada Koprivnice tijekom 17. stoljeća« (sv. 1, str. 7-32). Autor je u njemu izložio društvene, demografske i gospodarske promjene koje su se odvijale u gradu u navedenom vremenu. Zatim se osvrnuo na koprivničku upravu i sudstvo, te institucije unutar njih poput bilježnika, senata, sudaca i tako dalje. Istaknuta je pojava svojevrsnog koprivničkog »patricijata«, odnosno malobrojne oligarhije koja je koncentrirala vlast u svojim rukama i održavala međusobne veze. Ukratko je obrađeno i ispreplitanje vojne i civilne vlasti te sudstvo i zastupanje grada. Karmen Levanić je u tekstu »Opis gradskih zapisnika iz 17. stoljeća« (sv. 1, str. 33-34) iznijela svoja opažanja o fizičkom stanju samih zapisnika te problemima s kojima se suočila tijekom njihove pripreme za objavljivanje. Uz ova dva teksta, edicija je opremljena i popisom kratica i znakova te kazalima osoba, mjesta i stvari.

Što se tiče količine objavljene građe, iz *Zapisnika poglavarstva grada Koprivnice* objavljeno je 197 unosa, a njih 329 preuzeto je iz *Sudskog zapisnika poglavarstva grada Koprivnice*. Važno je napomenuti da su iz Gradske knjige objavljeni samo upisi koji su nastali u sedamnaestom stoljeću, što znači da razdoblje između 1701. i 1756. godine nije obuhvaćeno ovima izdanjima. Upisi su objavljeni redoslijedom kojim su unošeni u zapisnike. Oni stoga nisu poredani kronološki već je naglasak stavljen na povezanost pojedinih predmeta. Upisi su pisani latinskim jezikom i kajkavskim narječjem. Budući da su zapisničari palatale pisali na nedosljedan način,

oni su u ediciji objavljeni u originalnom, a ne usklađenom obliku. Također, kao što ustaljena pravila egdotike podrazumijevaju, svaki objavljeni unos popraćen je registrom na hrvatskom jeziku.

Gledano izvan ovih »evidencijskih« okvira, *Zapisnici poglavarstva grada Koprivnice 1639.-1700.* sadrže lepezu informacija koja omogućuje uvid u svakodnevnicu grada i njegovih stanovnika. Ona je još pristupačnija ako se uzme u obzir dvojezičnost većine upisa. Naime, unutar formalnog latiniteta nalazi se kajkavski sadržaj koji je i danas lako razumljiv. Tako se, u široj perspektivi, može nazrijeti utjecaj raznih čimbenika na dinamiku odnosa tipičnih za ranonovovjekovni grad (ali i netipičnih, budući da se Koprivnica u to vrijeme nalazila na imperijalnoj granici). Na primjer, može se dobiti uvid u određivanje cijena od strane gradskih vlasti, povlastice i restrikcije određenim društvenim skupinama, odnosi među cehovima i slično. Uže gledano, na površinu izbija život pojedinca, odnosno načini na koje on participira u različitim razinama gradskog života - od sudjelovanja u donošenju odluka, obraćanja gradskim institucijama, pa sve do intimnih razina poput imovinskopravnih pitanja, vjenčanja, smrti ili odnosa s obitelji i sugrađanima.

Koprivnička povijest sedamnaestog stoljeća dosad je obrađivana od strane niza autora koji su zbog nedostatka kritičkih izdanja izvora bili prisiljeni uložiti značajan osobni trud u potrazi za relevantnom građom u arhivskim institucijama. Stoga je građa izdana u ovoj ediciji donekle već prezentirana zahvaljujući tim radovima. Naravno, to nimalo ne umanjuje njezinu elementarnu vrijednost. Važnost ove edicije dodatno pojačava činjenica da je Koprivnica bila jedan od malobrojnih hrvatskih gradova koji su u rani novi vijek ušli sa sačuvanim povlasticama i slobodama, kao i uloga koju dobiva zbog neposredne blizine granice s Osmanskim Carstvom. Ona će stoga nesumnjivo imati ulogu u budućim analizama urbanog razvoja u Hrvatskoj. Bogatstvo objavljenih izvora zasigurno će dati poticaj i novim istraživanjima same koprivničke povijesti, kako na razini općeg pregleda, tako i onih vezanih uz mikroekonomska kretanja, jezikoslovlje, onomastiku, prozopografiju, genealogiju, pravosuđe i tako dalje.

Na kraju, treba izraziti nadu da se nova izdanja arhivske građe koja se odnosi na koprivničku povijest neće dugo čekati. To se u prvom redu odnosi na odluke gradskog poglavarstva iz osamnaestog stoljeća koje nisu obuhvaćane ovom edicijom, ali i na ostala poznata, ali neobjavljena vrela.

Tomislav Bali

ZNANSTVENI SKUP HUMANIZAM I RENESANSA U PODRAVINI, KOPRIVNICA, 14. 11. 2009.

Povijesno društvo Koprivnica i Društvo za hrvatsku ekonomsku povijest i ekohistoriju organizirali su u Koprivnici 14. studenoga 2009. godine međunarodni znanstveni skup »Humanizam i renesansa u Podravini«. Znanstveni skup su otvorili predsjednica Povijesnog društva Koprivnica Ružica Špoljar te član suradnik HAZU i veliki meštar Družbe Braća Hrvatskoga Zmaja prof. dr. Dragutin Feletar.

Visokom kvalitetom referata su se isticali kolege iz Mađarske. Dr. sc. Péter Kasza iz Segedina je iznio novu godinu rođenja Stjepana Brodarića (1480.) te donio čitav niz spoznaja o jednom od najvećih srednjoeuropskih humanističkih pisaca - Stjepanu Brodariću, rođenom u Herešinu kraj Koprivnice. O Brodariću kao pečuškom biskupu je govorio dr. sc. Szabolcs Varga iz Pečuha, dok je Stjepana Brodarića kao povjesničara prikazao dr. sc. Zoltán G zsy iz Pečuha. Humanističkog

pisca Janusa Pannoniusa obradio je Dražen Nemet, dok je putopisca Jurja Husa, rođenog u Rasinji predstavio Mario Kolar.

Zanimljivo je bilo predavanje Renata Labazana »Renesansni festival - interdisciplinarna valorizacija vremena i prostora«. Najviše novih spoznaja o povijesti koprivničkih utvrda donio je Ranko Pavleš. Na skupu je još sudjelovao i Hrvoje Petrić, koji je bio predsjednik organizacijskog odbora. On je imao priopćenje »Humanizam i renesansa u Podravini - stanje istraženosti i perspektive s posebnim osvrtom na povijest okoliša«. U pismenom obliku su svoje referate poslali još dr. Mijo Lončarić i to o govoru Koprivnice u doba renesanse te dr. sc. Teréz Oborni iz Budimpešte. Ona je napisala tekst o Stjepanu Brodariću kao diplomatu kralja Ivana Zapolje.

Kao glavni rezultat skupa je potvrda kako su renesansni utjecaji bili jasno vidljivi u Podravini, što je prilog ove regije europskom identitetu. Ujedno je uspostavljena i čvršća hrvatsko-mađarska stručna suradnja kojom je, za početak, iscrpno rekonstruiran životopis dva vrlo značajna humanistička pisca, koja su rođena u Podravini - povjesničara Stjepana Brodarića i putopisca Jurja Husa.

Za sve sudionike znanstvenog skupa je bilo organizirano razgledavanje najvažnijih koprivničkih znamenitosti iz renesansnog razdoblja- uz stručno vodstvo Ranka Pavleša, Renata Labazana i Hrvoja Petrića. Mađarski kolege su, po prvi puta, imali prilike posjetiti Herešin, rodno mjesto Stjepana Brodarića, jednoga od najznačajnijih ugarskih humanističkih pisaca iz 16. stoljeća.

Hrvoje Petrić

ZNANSTVENI SKUP U PRIGODI 80. OBLJETNICE ROĐENJA PROF. DR. ZVONIMIRA BARTOLIĆA, ZAGREB-ČAKOVEC 19. - 20. VELJAČA 2010.

Matica hrvatska Ogranak Čakovec i Kajkavsko spravišće iz Zagreba organizirali su u petak i subotu 19. i 20. veljače 2010. znanstveni skup u prigodi 80. obljetnice rođenja prof. dr. sc. Zvonimira Bartolića, dugogodišnjeg predsjednika Matice hrvatske Ogranka Čakovec, književnika, kritičara i književnog povjesničara te bivšeg vijećnika skupštine Međimurske županij i saborskog zastupnika.

Prvi dio skupa je održan u petak 19. veljače u prostorijama Kajkavskog spravišća u Ilici 34 u Zagrebu. Na njemu je izlagalo sedam predavača. Ernest Fišer je predstavio bibliografski portret Zvonimira Bartolića koji je napisao i objavio 23 vlastite knjige te 11 knjiga ili monografija u suautorstvu te brojne znanstvene, stručne i popularne članke. Uredio je pedesetak knjiga u izdanju Matice hrvatske Ogranka Čakovec. Uređivao je brojne časopise (Međimurska revija, Hrvatski sjever, Hrvatski obzor, Dobravske novine), kao i niz knjiga, zbornika i kalendara. Bio je suradnik većega broja novina i časopisa te enciklopedijskih izdanja.

Mijo Lončarić se osvrnuo na jezikoslovni dio, a Joža Skok je govorio o Zvonimiru Bartoliću u svjetlu njegove autobiografske trilogije - pjesničke, pripovjedačke i memoarske) iz koje se jasno vidi Bartolić kao kvalitetan hrvatski književnik koji je svoj poetsko-pripovjedački dar znao prenijeti i u znanstvene radove.

Dragutin Feletar je vrlo opširno predstavio veze Zvonimira Bartolića i Donje Dubrave u kojoj je rođen 20. veljače 1930. godine posebno kroz njegovu kulturno-prosvjetiteljsku djelatnost ali i koautorstvo na velebnoj monografiji Donje Dubrave objavljene 2007. godine.

Zvonko Kovač je iscrpno analizirao Bartolićev prilog povijesti »sjevernohrvatske književnosti«. U više je navrata pisao o tiskari u Nedelišću u doba Zrinskih. Ta je tiskara, koju je vodio Rudolf Hofhalter (stigavši iz obližnje Donje Lendave), važna za hrvatsku kulturu jer je u njoj ti-

skana najstarija hrvatska kajkavska knjiga »Decretum« Ivana Pergošića i to 1574. godine. Bartolić je i sam bio svjestan značaja nedelišćanske tiskare te je o njoj pisao u više navrata od 1972. do 2003. godine - u Zborniku Pedagoške akademije, u Sjevernohrvatskim temama 1, monografiji Nedelišća i kao prilog pretisku i transkripciji knjige »Decretum«. Uz tiskaru u Nedelišću, Bartolić je vrlo uspješno obradio tiskara Ivana Manliusa (u Sloveniji poznatijeg kao Janeza Mandelca) koji je krajem 16. i početkom 17. stoljeća djelovao u Ljubljani, Güssingu, Varaždinu, Eberovu, Deutsch Schützensu i Sarvaru. Pri tome je zapravo dao nemali prinos ne samo proučavanju tiskarstva 16. stoljeća u Hrvatskoj nego i u susjednim zemljama. Istraživanja o ranom sjevernohrvatskom tiskarstvu, u kojima se morao pozabaviti i mnogim pitanjima vezanim uz protestantizam, logično su Bartolića odvela prema proučavanju hrvatsko-slovenskih veza u doba protestantizma o čemu je objavio više priloga. Za proučavanje hrvatsko-slovenskih prožimanja, veza i odnosa je Međimurje, sa susjednim slovenskim područjima - Prlekijom i Prekomurjem, vrlo zahvalan teren koji je Bartolić dobro iskoristio. No Bartolić je svoja istraživanja o protestantizmu proširio i na druga područja iscrpno se i u više radova baveći Primožom Trubarom, ali i Stipanom Konzulom, Antunom Dalmatinom te drugima iz kruga hrvatskih protestantskih pisaca. Uz te temeljne radove, u kojima se kritički osvrnuo na opširnu literaturu o hrvatskoj protestantici, svoja je istraživanja nastavljao i kasnije predstavivši novopronađene hrvatske protestantske tekstove i to preko radova mađarskog knjižničara Gedeon Borse. Prekomurska pjesmarica (zapravo Martjanska pjesmarica I.) jedna je od tema koje su vrlo važne za buduća istraživanja hrvatsko-slovenskih prožimanja u ranome novom vijeku. Bartolićevi radovi o Jurju Hablediću (1609.-1678.), prije svega opsežna doktorska disertacija tiskana kao 3. knjiga u seriji Sjevernohrvatske teme 1985. godine spadaju u nezaobilazna djela »sjevernohrvatske književne baštine«. To se odnosi i na druge Bartolićeve radove, npr. onaj o sadržajnim paralelama između Vida Došena i Jurja Habledića. Osim na Habledića, Zvonimir Bartolić je silan trud uložio u istraživanju još nekih biografija. Pri tome, kao vrlo uspješan primjer, valja istaknuti istraživanja genealogije Miroslava Krleže (1893.-1981.), ali zanimljive biografske priloge o Ivanu Belostencu (1593. ili 1594. -1675.) Jurju Mulihu (1694.-1754.), Ignacu Szenmar-tonyju starijem (1718.-1793.), Nikoli Plantiću (1720.-1777.), Petru Berkeu (1733.-1798.), Štefanu Stjepanu Belovariju (1784.-1867.), Šimunu Palatinu (1788.-1840.), Ignacu Kristijanoviću (1796.-1884.), Stjepanu Mlinariću (1814.-1876.), Tomašu Goričancu (1815.-1837.), Jurju Frideczkom (1820.-1887.), Mate Meršiću Miloradiću (1850.-1928.), Mihovilu Pavleku Miškini (1887.-1942.), Florijanu Andrašecu (1888.-1962.), Vinku Kosu (1914.-1945.), Rudolfu Hrašćancu (1914.-1993.) itd. Inventar spoznaja o književnim i neknjiževnim tekstovima na tlu Međimurja, sa stanjem do 1980., objavio je u Sjevernohrvatskim temama 1. U tom je radu istraživače upozorio na bogatstvo izvora i pisaca iz razdoblja ranoga novog vijeka, poglavito onih vezanih uz Međimurje. Tu posebno vrijedi istaknuti zapisnike trgovišta Kotoriba, vođeni od 1724. do 1804. godine. Bartolić je javnosti ukazao i zapisnike svoje rodne Donje Dubrave, koji su zapisivani od 1784. do 1817. godine. Ne treba zaboraviti ni na još neke dokumente i knjige - npr. Raskrižku knjigu koja govori o štrigovskoj bratovštini Sv. Jeronima. Na nju je prvi upozorio Bartolić datiravši ju između 1752. i 1783. godine, a ona još uvijek čeka svoje istraživače. Posebnu je pozornost, i to na više mjesta, posvetio kulturnom radu obitelji Zrinski. Pri tome valja izdvojiti izvrsne podatke o Ani Katarini Frankapan Zrinski (oko 1625.-1673.) objavljene u više radova te u monografiji »Majka Katarina« (2004. i 2005.). Istraživanje o Ani Katarini je dodatno važno jer ona spada među rijetke književnice iz 17. stoljeća, a daje i doprinos poznavanju povijesti žena, temi koja je sve značajnija u historiografiji.

Denis Perić je predstavio Krležologiju Zvonimira Bartolića odnosno njegova istraživanja o Miroslavu Krleži. Dovoljno se podsjetiti kako je Bartolić u knjizi Sjevernohrvatske teme IV (1989.), Krležina genealogija, istražio brojne podatke o životu djeda i oca hrvatskog književnika Miroslava Krleže. Tu se, u prvom dijelu, govori i o dijelu povijesti župe Križovljan i križovljanske

škole i žitelja koji su bili vezani uz rad učitelja i orguljaša, pjesnikovog djeda Frica Krleže koji je tu i umro od tuberkuloze 1867. godine te je pokopan na nekadašnjem groblju u Radovcu

Đuro Vidmarović objasnio je vezu Zvonimira Bartolića s Hrvatima u Mađarskoj i Austriji. I to od brige putem skupljanja knjiga gdje je Bartolić organizirao da se pomurskim Hrvatima u Velikoj Kaniži skupi preko 1300 knjiga. Bartolić je organizirao suradnju s Hrvatima izvan domovine. Suradnja je osobito bila jaka s Hrvatima u Mađarskoj, Austriji i Slovačkoj. Na prijedlog predsjednika čakovečkog ogranka Matice hrvatske. Zvonimira Bartolića 1999. škola u Serdahelju (Središću) dobila je ime Katarine Zrinski, a tada je Matica hrvatska Ogranak Čakovec darovala školi njezin portret, rad slikara Roberta Wrane. Bartolić je upozoravao kako je Hrvatima u Mađarskoj nužna pomoć matične zbog sve jače asimilacije je predložio osnivanje ljetne škole hrvatskog jezika u Čakovcu za Hrvate iz susjednih država, a posebice iz Mađarske. Bartolić je posebnu pozornost usmjerio na proučavanje Gradišćanskih Hrvata u Mađarskoj i Austriji.

Stijepo Mijović Kočan je govorio o intimnim reminiscencije na Zvonimira Bartolića koji je nakon rođenja u Donjoj Dubravi gdje je završio pučku školu preko učenja na nižoj gimnaziji u Prelogu te kasnije na gimnaziji u Varaždinu otišao na studij u Zagreb. Diplomirao je jugoslaven-ske književnosti i hrvatski jezik na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Kraće vrijeme u Zagrebu bavio se novinarstvom, gdje je i doktorirao 1983. disertacijom *Književno djelo Jurja Habdelića*. Radio je kao srednjoškolski profesor na Ekonomskoj školi u Čakovcu (1961), bio profesor na Pedagoškoj akademiji (1964), poslije odsjeka Filozofskog fakulteta Zagrebačkog sveučilišta, a danas Učiteljskog fakulteta, Podružnice Čakovec. Boravio je na sveučilištu Lomonosov (1966) i predavao na Pedagoškom fakultetu u Mariboru. Znanstveni savjetnik postao je 1984, a redovni sveučilišni profesor 1985. Bio je zastupnik Županijskog doma Hrvatskog sabora (1993. - 1997.) i prvi dekan novoutemeljene Visoke učiteljske škole u Čakovcu.

U subotu 20. veljače na obiteljsku kuću dr. Bartolića postavljena je spomen-ploča s njegovim likom u obliku reljefa koju su otkrili predsjednik Matice hrvatske Ogranak Čakove Stjepan Hranjec te glavni tajnik Matice hrvatske Zorislav Lukić. Neposredno prije otkrivanja spomen-ploče s reljefom, uz Stjepana Hranjca prigodni je govor održao dopredsjednik Matice hrvatske Stjepan Sučić. Dvije pjesme otpjevala je muška vokalna skupina čakovečkog zbora Josip Štolcer Slavenski dok je na kraju molitvu predvodio fra Stanko Belobrajdić.

U prostorijama Matice hrvatske Ogranak Čakovec održano je sedam izlaganja, koje je počelo nadahnutim esejom Božice Jelušić koji je naslovila »Šetač olovnih predjela« i u kojem je sintetizirala značenje Bartolićevog djelovanja. Nakon nje je Ivan Zvonar govorio o Bartolićevu odnos prema etnografskom i melografskom radu Vinka Žganca. Na žalost izostao je referat Alojza Jembriha koji je trebao govoriti o Bartolićevom doprinosu povijesti kajkavske književnosti od 16. do 19. stoljeća.

Hrvoje Petrić je obradio povijesnu komponentu u Bartolićevom stvaralaštvu te istaknuo kako je on, iako nije bio školovani historičar, dao vidljiv prinos hrvatskoj povjesnici. Njegovu književnopovijesnu djelatnost je često vrlo teško razdvajati od njegovih historiografskih rezultata. Glavna osobitost Bartolićevih radova je u tome da su oni većinom pisani na temelju slabo poznate (odnosno zapostavljene) ili čak potpuno nepoznate izvorne građe. Kada se Bartolić pozivao na objavljenu historiografsku literaturu, redovito je to činio s nužnom oprežnošću i potrebnom kritičnošću. Jedna od osobitosti njegovih tekstova je i u tome što su oni začinjeni nacionalnim nabojem, ali to u velikoj većini tekstova, vezanih uz razdoblje ranoga novog vijeka, nije smelo objektivnost obrade zadane teme. Knjižnica Nikole Zrinskog iz 17. stoljeća (tadašnja najpoznatija hrvatska knjižnica), koja se nalazila u čakovečkom dvorcu, također je bila predmetom iscrpnog bavljenja Zvonimira Bartolića, o čemu je objavio zapaženi rad u multidisciplinarnom časopisu Podravina. U sklopu bavljenja Zrinskim javnosti je pružio iscrpnu dokumentaciju o mauzoleju Zrinskih u

Šenkovcu kraj Čakovca, ali i zadužio sve nas ponovnim objavljivanjem »Putnog tovaruša« Ane Katarine Frankapan Zrinski. To je učinio u izvorniku (2005.) i putem transliteracije (u dva navrata 2004. i 2005.). Također je za tisak priredio »Sibilu«, rukopisnu knjigu gatalica na dvoru Zrinskih u Čakovcu.

Josip Šimunko je predstavio vrlo zanimljivu temu o Zvonimiru Bartoliću i hrvatskom narodnom pokretu međimurskih Hrvata. Hrvatski narodni preporod u Međimurju, koji je predstavljao posljednju fazu hrvatske nacionalne integracije Hrvata, bio je jedna od najvažnijih Bartolićevih istraživačkih tema vezan uz historiografiju. Pri obradi ove teme dao je iscrpan prinos povijesti Međimurja između 1861. i 1918. godine obradivši životopise pokretača hrvatskog narodnog preporoda u Međimurju Luke Purića (1881.-1914.) te njegovih nastavljača Ivana Novaka (1884.-1934.) i Vinka Žganca (1890.-1976.). Pri tome je posebno važno naglasiti kako je u dvije knjige (2001. i 2003.) objavio sve relevantne izvore o hrvatskom narodnom pokretu međimurskih Hrvata. Za hrvatsku narodnoprporoditeljsku djelatnost od posebne je važnosti bio historičarski rad Rudolfa Horvata (1873.-1947.) koji je još 1907. godine objavio prvu sintezu povijesti Međimurja, dokazujući hrvatski karakter ove pokrajine. To je djelo znatno proširio te ponovno objavio 1944. godine, u vrijeme mađarske okupacije Međimurja. Bartolićeva je prepoznao važnost Horvatovog djela te se pobrinuo za njegovo ponovno tiskanje 1993. godine, prigodom čega je napisao opširnu studiju o Rudolfu Horvatu. Od posebne su važnosti prinosi Zvonimira Bartolića o 1918. godini, kada je Međimurje priključeno matici domovini.

Stjepan Hranjec je govorio o Bartoliću i provinciji, a Tomo Blažeka o Bartoliću i Matici hrvatskoj. Blažekin referat je najviše bio usmjeren na bogatu Bartolićevu djelatnost vezanu uz Maticu hrvatsku u Čakovcu jer je Bartolić dva puta osnovao i obnavljao rad Matice hrvatske u Čakovcu, 1964. i 1989. Na obnoviteljskoj skupštini 1990. izabran je za predsjednika Ogranka Matice hrvatske Čakovec, i tu je dužnost vrlo uspješno obnašao sve do smrti. Bio je i višegodišnji član Glavnog i Nadzornog odbora Matice hrvatske. O radu Matice hrvatske Čakovec i u matičinim novinama Vijenac je zapisano: »Neovisno o materijalnim i drugim teškoćama, organizirano je oko 150 književnih večeri, predavanja i tribina. U tih sedam godina obilježio je obljetnice istaknutih hrvatskih pisaca, znanstvenika i umjetnika, dr. Vinka Žganca, Josipa Štolcera Slavenskog ili Kalmana Mesarića, primjerice. Postavljena je i spomen-ploča na rodni dom u Macincu hrvatskom preporoditelju dr. Ivanu Novaku. Ogranak, svjestan važnosti nakladničke djelatnosti, najveći je dio sredstava te književnih i znanstvenih sila usmjerio u nakladništvo, što je rezultiralo time da je čakovečki ogranak uskoro postao jedan od najproduktivnijih u Hrvatskoj. Za sedam godina objavio je četrnaest knjiga. Naime, s obzirom na to da Čakovec prije pojave Matice hrvatske nije imao gotovo nikakvo nakladništvo, prije toga tiskana je samo jedna knjiga, Matičin cilj bio je maksimalno afirmirati književni i znanstveni rad. Objavivši knjige uglednih hrvatskih pisaca i znanstvenika, ali i početnika, Ogranak Čakovec Matice hrvatske u tome je i u potpunosti uspio. Godine 1971. Ogranak Matice hrvatske u Čakovcu bio je u velikom zamahu, baš kao i čitava Matica hrvatska. Nakon zabrane rada Ogranka Matice u Čakovcu neko je vrijeme rad produžilo Kulturno-prosvjetno društvo Zrinski, no i ono je vrlo skoro moralo prekinuti plodnu djelatnost. Za kulturu grada Čakovca i čitavu međimursku županiju Matica hrvatska Čakovec učinila je ono što do sada u povijesti Međimurja nije učinila ni jedna kulturna ustanova. Ponajprije obnovila je nakladništvo objavivši mnogo knjiga, znanstvenih djela, zbirki pjesama i romana. Pritom su tu često obuhvaćeni pisci koji su prije stvaranja neovisne hrvatske države bili zabranjeni. Takav je primjer hrvatskoga lirika Vinka Kosa — blajburške žrtve — koji u svojoj domovini Hrvatskoj uopće nije bio objavljivao. Među vrlo korisne, ali zabranjene knjige ide i Horvatova Poviest Međimurja, koju je Matica hrvatska objavila nakon pedeset godina. Tešku sudbinu imao je i roman znamenitoga hrvatskog književnika — pjesnika, dramatičara i redatelja Kalmana Mesarića Poker

Baltazara Bodora. Taj je roman čekao na objavu trideset godina, ali je 2000. Matici hrvatskoj Čakovec donio Srebrnu povelju Matice hrvatske. Još jedan vrlo važan pothvat unutar ove treće obnoviteljske skupštine jest Hrvatski kajkavski kolendar, koji i uz novčane teškoće izlazi redovito. Taj kolendar mala je pučka enciklopedija. Okupio je nekoliko stotina suradnika iz sjeverozapadne Hrvatske. Čakovečki je ogranak pokrenuo i časopis »Hrvatski sjever«. Uz nakladništvo kao osnovnu djelatnost Matice, velika se pozornost posvećuje i održavanju i očuvanju kulturnih spomenika te postavljanju spomen-ploča istaknutim pojedincima iz hrvatske i svjetske kulture i povijesti, obično prigodom njihovih obljetnica rođenja ili smrti, kao i na mjestima i zgradama važnim za hrvatsku povijest u Međimurju. Što se tiče kulturnih spomenika, oni su polako propadali zbog nebrige. U takvu je kontekstu Matica hrvatska Čakovec organizirala primarnu zaštitu svetojelske kapelice. Isto tako, dala je u Macincu obnoviti spomen-križ tisućite obljetnice Hrvatskog kraljevstva i spomenik hrvatskim vojnicima u Prvom svjetskom ratu.

Posljednji je referat bio Franje Martineza o Bartoliću i prirodnoslovlju u kojem je dokazao važnost Bartolićevog književnog izraza kroz povezanost čovjeka s prirodom te time otvorio novo i dosad nepoznato poetsko djelovanje vezano uz ekološku komponentu stvaralaštva.

Ovaj skup o Zvonimiru Bartoliću uspio je prikazati sve najvažnije komponente njegovog rada, iako bi se o njegovom radu trebale pisati doktorske disertacije i zasebne monografije. Jedna od nepravdi koja je prema njemu napravljena, uz najveću koja je predstavljala zatočenje u zloglasnom zatvoru Goli Otok je bila i neimenovanje u HAZU, što je on po svojoj djelatnosti svakako zaslužio. Neumorni duh prof. Bartolića i u najširoj je javnosti poznat preko popularizatorske djelatnosti koja se ogledala ne samo kroz objavljivanje brojnih popularnih članaka, nego i kroz njegov urednički i organizacijski rad, preko brojnih predavanja te iniciranja postavljanja spomen-ploča i spomenika do davanje inicijative za obnovu jedne od hrvatskih povijesnih postrojbi - Zrinske garde u Čakovcu. Umjesto zaključka o ovome skupu je moguće naglasiti važnost prosvjetiteljske komponente u Bartolićevom ukupnom stvaralaštvu i to prije svega u prinosima valorizaciji sjevernohrvatske kulturne baštine, proučavanju protestantske djelatnosti u Hrvata, istraživanju hrvatsko-slovenskih prožimanja, Pomurskih i Gradišćanskih Hrvata, neumornim proučavanjima obitelji Zrinski, objavljivanju u pretisku kapitalnih djela hrvatske kulture, rezultatima izučavanja hrvatskog narodnog preporoda u Međimurju te popularizaciji kulturnih tema, ali i uredničkim te organizacijskim radom modernog prosvjetitelja, svojevrtnim motorom pokretanja kulture na sjeveru Hrvatske.

Hrvoje Petrić

ELEKTRONIČKI ČASOPIS NATREG, PROSINAC 2009.

U sklopu međunarodnog projekta NATREG koji se odvija u okviru Transnacionalnog programa *South East Europe* izlazi elektronski časopis istoimenog naziva na engleskom jeziku. Ovaj projekt financiran je od strane Europske Unije. U prosincu 2009. godine izdan je prvi broj navedenog časopisa. U uvodnom dijelu ispred Slovenskog zavoda za zaštitu prirode kao vodećeg partnera projektni menager Gregor Danev napominje da je projektna ideja NATREG nastala 2007. godine kad je Zavod za zaštitu prirode Republike Slovenije i članovi grupe MATRIOSCA shvatili da regionalni razvoj ekonomije vrši sve veći pritisak na prirodu i obrazlaže cilj projekta (razvoj zajedničke transnacionalne strategije upravljanja u zaštićenim područjima). Kroz projekt će se dobiti alati za evaluaciju prirodnih resursa u svrhu ekonomskog razvoja u skladu s održivim razvitkom.

Mladen Matica ispred Zavoda za prostorno uređenje Koprivničko-križevačke županije u kojoj je u Koprivnici održan 07.07.2009. prvi radni sastanak svih partnera u projektu opisuje navedeni sastanak kojim je i formalno potvrđeno da je projekt prošao sve procedure u sklopu Transnacionalnog programa za Jugoistočnu europu (SEE) te da je započela njegova implementacija.

Sastanku su prisustvovali svi partneri odnosno predstavnici Zavoda Republike Slovenije za zaštitu prirode, Ministarstvo zaštite okoliša i prostornog planiranja, Regionalni centar za okoliš iz Slovenije (REC), Ured za prostorno planiranje Regije Veneto i ARPA- regionalna agencija za zaštitu okoliša iz pokrajine Emilia Romanja iz Italije, Ured za prostorno planiranje iz Koruške, Ured za prostorno planiranje iz Štajerske, Sveučilište Koruške i Vojvodinašume iz Srbije. Na sastanku su predstavnici svakog partnera prezentirali očekivanja od ovog projekta. U članku se napominje da je na sastanku detaljno obrazložen način rada i aktivnosti tijekom njegove implementacije koja će trajati 28 mjeseci te da je REC kao nositelj detaljno predložio način rada prema javnosti. Napominje se da su partneri usuglasili 6 pilot područja na kojima će se izrađeni management plan primijeniti. Pilot područja su Park delte rijeke Po (Veneto i Emilia-Romagna), Vella-cher Kotschna (Koruška), Štajerska kao pokrajina, Pohorje, specijalni prirodni rezervat Deliblatska peščara i za Koprivničko-križevačku županiju kao pilot područje izabran je preventivno zaštićeni regionalni park Drava-Mura odnosno područje uz rijeku Muru i Dravu.

Blanka Koron iz REC-a Slovenije posvetila je tekst prvoj konferenciji u sklopu projekta. Konferencija je održana u Zrečama i na Rogli (Republika Slovenija), a Mateja Nose Marolt opisala je prezentaciju projekta NATREG na međunarodnom sajmu prirode i zdravlja u Ljubljani.

Ivana Grujić u slijedećem članku piše o održanim konzultacijama u Vojvodini na području Deliblatske peščare. Konzultacije je održao tim iz Zavoda za zaštitu prirode Republike Slovenije. Prezentiran je široj publici pokrajine Vojvodine koncept i važnost samog projekta. Prezentirano je i slovensko iskustvo u povezivanju šumarstva i zaštite prirode. Na lokalnoj razini također su održane prezentacije svim dionicima u Deliblatskoj pješčari piše u ovom članku.

O prezentaciji projekta NATREG na dvije znanstvene konferencije u Italiji piše Marco Meggiolaro. Sveučilišta Macerata, Sassari i Camerino organizirala su u studenom 2009. u nacionalnom parku Sibillini konferenciju s temom »Talijanska zaštićena područja, dostizanje vizije 2100: strategije i akcije. Nove organizacijske i planske perspektive«. Diskusija se vodila o budućnosti zaštićenih područja u Italiji. U članku se zaključuje da je rezultat konferencije poziv da se stvori dobra povezanost zaštićenih područja i razvije oblik zajedničkog upravljanja što je upravo cilj projekta NATREG. Tema koje se ova konferencija dotakla je i socio-ekonomska razvojna politika što je također usklađeno s prirodom i zaštitom bioraznolikosti. Također u studenom 2009. ured UNESCO-a za znanost i kulturu u Europi, sa sjedištem u Veneciji, i uprava MAB-a organizirali su u Syracuse (Sicilija) konferenciju s temom »Otočni i obalni biosferni rezervati u Mediteranu - modeli za održivi razvitak«. Prezentiran je projekt NATREG i pilot područje Parka delte rijeke Po koje je predloženo da postane biosferni rezervat.

Jurij Gulić piše o održanoj radionici u mjestu Ruše. Tema radionice bila je »Razvojne mogućnosti istočnog Pohorja«. Kroz radionici lokalni dionici upoznati su s projektom NATREG, prostornim razvojnim planovima za to područje, idejama održivog razvoja, primjerima dobre prakse iz Slovenije i inozemstva. Svim sudionicima upućen je poziv da sudjeluju u budućim radionicama.

Daniel Zollner piše o magistarskom studiju »Upravljanje zaštićenim područjima« na sveučilištu Koruška u Klagenfurtu. Ovaj studio pokriva područje ekologije, ekonomije, socio-kulture i razvoja vještine potrebne za planiranje, savjetovanje i upravljanje zaštićenim područjima. Studij je razvijan u suradnji s UNESCO, EUROPARK, WWF i drugim organizacijama. Studij je podijeljen na 9 modula (70 radnih dana što predavanja što terena). Potencijalni studenti moraju imati završen fakultet, dobro znanje engleskog jezika i interes za navedeni studij.

U svakom broju časopisa predstaviti će se dva partnera. U ovom broju predstavljeni su Zavod za zaštitu prirode Rrepublike Slovenije i REC.

Planiraju se izdati četiri broja časopisa tijekom odvijanja projekta. Časopis se šalje elektroničkom poštom i prisutan je na web stranici projekta (www.natreg.eu) i na web stranici Zavoda za prostorno uređenje Koprivničko-križevačke županija (www.prostorno-kkz.hr).

Mladen Matica

PODRAVSKI ZBORNIK, KOPRIVNICA : MUZEJ GRADA KOPRIVNICE, 2009.- 35, STR. 432.

Podravski zbornik publikacija Muzeja grada Koprivnice bilježi 35 godina kontinuiranog izlaza, što potvrđuje i ovaj jubilarni broj. Osim što je obljetnički, i sam je posvećen značajnim obljetnicama. Jedna od njih vezuje se uz vjernu suradnicu Podravskog zbornika dr. sc. Miru Kolar Dimitrijević koja svojim vrijednim radovima trideset pet godina doprinosi upoznavanju podravske povijesti. Nadalje to su i; 70. obljetnica života književnika Paje Kanižaja, 80. obljetnica Udruženja umjetnika »Zemlja«, 15. obljetnica rada Restauratorskog centra Ludbreg i 5. obljetnica smrti Ivana Lackovića Croate i Ivana Generalića.

Zbornik ima 432 str., popraćene brojnim ilustracijama od kojih su neke i u bojama; obuhvaća 37 radova raspoređenih prema sadržaju u nekoliko tematskih cjelina; *Suvremene teme, Zaštita spomenika kulture, Hrvatska naivna umjetnost / Hlebinska slikarska škola, Povijest umjetnosti, Povijest & kulturna povijest, Etnografija, etnologija & kulturna antropologija, Muzeografija, Arheologija, Prirodoslovje, Knjižničarstvo te Književnost*. U geografskom smislu radovi se odnose na srednju, odnosno ludbrešku, koprivničku, đurđevačku i pitomačku Podravinu.

Prva cjelina Suvremene teme donosi dva rada. U prvom radu dr. sc. Ana Smontara znanstvena savjetnica Instituta za fiziku piše o Davoru Pavuni - renomiranom znanstveniku i vizionaru, poznatom fizičaru rođenom u Koprivnici, koji je živio u Đurđevcu, Osijeku i Zagrebu, a danas živi u Lusannei gdje već 23 godine predaje na glasovitom Politehnikumu. O infotmatizaciji Muzeja grada Koprivnice, odnosno implementaciji novih IT i novih programskih rješenja, te o daljnjem razvoju sustava i ciljevima piše Dalibor Vugrinec, informatičar u Muzeju.

Zaštita spomenika kulture već uvriježena tematska cjelina zastupljena je sa šest radova, koji govore o provedenim konzervatorsko-restauratorskim radovima na objektima u »srednjoj« Podravini. Adela Filip iz Hrvatskog restauratorskog zavoda, Zagreb piše o Konzervatorsko-restauratorskim radovima na zidnom osliku u vjenčani u Ludbregu. Opis konzervatorsko-restauratorskih radova na oltaru crkve Sv. Kuzme i Damjana donosi članak Dane Buljan Cyprin, a o konzervatorskim i restauratorskim radovima na bočnom oltaru Sv. Josipa iz župne crkve Presvetog Trojstva u Legradu pišu Zvezdana Jembrih i Andrej Aranicki. Rad Venije Bobnjarić-Vučković, djelatnice Restauratorskog centra Ludbreg pod naslovom Pregled konzervatorsko-restauratorskih radova u restauratorskom centru Ludbreg 1994. - 2009., napisan je u svrhu obilježavanja 15 godina njegovog djelovanja na polju čuvanja i obnove hrvatske kulturne baštine, kako to kaže autorica. Za razliku od dosadašnjih konzervatorsko-restauratorskih radova, sljedeći je zapravo konzervatorska studija autora Velimira Ivezića; Retabl Sv. Katarine iz kapele Sv. Vida iz Sokolovca kraj Koprivnice. I na kraju o Konzervatorsko-restauratorskim istraživanjima zidnog oslika u unutrašnjosti kuće Malančec u Koprivnici piše Branimir Rašpica iz Hrvatskog restauratorskog zavoda, Zagreb.

Sljedeća, također već uvriježena skupina Hrvatska naivna umjetnost / Hlebinska slikarska škola zastupljena je značajnim brojem radova. I u ovom broju Podravskog zbornika, sada se već

može reći i stalni njegov suradnik, Vladimir Crnković ponovno upoznaje čitateljstvo s još jednim povratom umjetničke baštine. Ovaj puta radi se o antologijskoj slici Dragana Gažija Žetva u šumi, koja je otkupljena od Galerije St. Etienne u New Yorku i nakon 40 godina izbivanja, pristigla je u Hrvatski muzej naivne umjetnosti. Drugi rad istog autora donosi Fragmente za portret Raymonda Warniera : ili slike zagrebačke umjetničke scene dvadesetih i tridesetih godina 20. stoljeća. Izložbe, katalogi i izlagači Galerije naivne umjetnosti Hlebine 1968.-2008., rad je Draženke Jalšić Ernečić u kojemu autorica daje pregled izložbi navedenog razdoblja, održanih u Galeriji Hlebine kao i popis kataloga koji su ih pratili, a dio su bogate izdavačke djelatnosti Muzeja grada Koprivnice. O koprivničkoj kulturno turističkoj manifestaciji Podravski motivi piše Ivan Večenaj, a Vesna Kusin u tekstu preuzetom iz Vjesnika, br. 21 (25. 05.2009) Kokoš ili jaje? komentira uskrsno jaje »uradak anonimnih amatera« postavljeno na Markovom trgu u Zagrebu. Na 80. obljetnicu Udruženja umjetnika »Zemlja« podsjetili su Draženka Jalšić Ernečić i Dražen Ernečić pretiskom Programa, kataloga I. izložbe Udruženja 1929. i kritičkog prikaza prve izložbe »Zemlje« objavljenog u Hrvatskoj reviji II, br. 12 (1929), 720-725.

U prilogu koji govori o vizualizaciji đurđevačke pučke legende piše Zdravko Šabarić pod naslovom Legenda o Picokima - inspiracija i likovni izazov.

Naredna tematska cjelina Povijest i kulturna povijest započinje tekstom vezanim uz 130. obljetnicu smrti podravskog ilirca Ferde Rusana u kojemu autor Martin Mihaldinec daje prikaz života i rada ove poznate osobe. Slijedi jedna đurđevačka tema. Vladimir Miholek piše o gradnji župne crkve Sv. Jurja u Đurđevcu u povodu 80. godišnjice njenog posvećenja, a suradnica Podravskog zbornika, od samog početka njegovog izlaženja, Mira Kolar Dimitrijević javlja se opsežnim radom pod naslovom Podravske ciglane do 1945. godine s posebnim osvrtom na novigradsku ciglanu. Martirij Pavleka Miškine potpisuje autor Vladimir Fučijaš. Slijede dva koprivnička priloga. Prvi je Klepsidra Pavla Gažija u kojemu je autor priču o Podravki prije nekih 50tak godina prepustio ispričati nekolicini bivših Podravkaša. Drugi pak donosi nastavak, odnosno drugi dio Sjećanja na koprivničke brijače i frizere Josipa Merića. I na kraju dva rada vezana uz djelatnost društava u Đurđevcu. O NK. Graničaru Đurđevac piše Anto Lončarić podsjećajući na 90. godišnjicu osnutka (1919.-2009), a Kristina Benko Markovica predstavlja KUD »Petar Preradović« Đurđevac.

Muzeografija je zastupljena s dva rada. O mladim volonterima Hrvatske matice iseljenika koji su boravili u Koprivnici od 19. srpnja do 8. kolovoza i marljivo radili na zaštiti pokretne kulturne baštine kao i na drugim objektima Grada Koprivnice i koprivničke Podravine piše Marija Mesarić u radu ECO HERITAGE TASK FORCE u koprivničkoj Podravini. Edita Janković Hapavel predstavlja tlocrt tvornice opeka u Gjurgjevcu izrađen u Grazu 1899. godine, darovan muzejsko-galerijskoj jedinici Centra za kulturu.

O probnim arheološkim istraživanjima u Virju tijekom proljeća 2009. provedenim kod župne crkve Sv. Martina piše arheolog Muzeja grada Koprivnice Robert Čimin, kao i o slučajnim arheološkim nalazima kod kuće Malančec 1997. godine

Prirodoslovlje je zastupljeno s tri priloga. U prvom prilogu Mladen Matica iz Upravnog odjela za prostorno uređenje, gradnju i zaštitu okoliša Koprivničko-križevačke županije, predstavlja *ekološku mrežu Europske Unije koja obuhvaća područja važna za očuvanje ugroženih vrsta i stanišnih tipova* Natura 2000 u Podravini, mjere provođenja u Hrvatskoj, te predložena područja Natura 2000 u Podravini, dok Ana List, također iz Upravnog odjela predstavlja drugi aspekt iste teme pod naslovom Natura 2000 u kontekstu provođenja postupaka ocjene prihvatljivosti planova i zahvata za prirodu Podravine. Sljedeći prilog donosi drugi dio prošlogodišnjeg rada Zvonimira Ištvana Grofovija Repaš u Prekodravlju (II.) u kojemu autor opisuje gospodarsku jedinicu Repaš - Gabajeva Greda.

Knjižničarstvo je zastupljeno prilogom Božice Anić u kojemu autorica pod naslovom Koprivničke novine u zavičajnoj zbirci Muzej grada Koprivnice (I.) predstavlja zbirku, njen nastanak i razvoj te opisuje mjere zaštite i očuvanja ove vrijedne zbirke.

Književnost kao posljednja cjelina koja je najčešće zastupljena studijama, kritičkim osvrtima, esejima, književnim prilogima zavičajnih autora u ovom broju Podravskog zbornika donosi svega tri priloga. Prvi je pripovijetka Vladimira Milaka Lunjo. U drugom, dugogodišnji suradnik Zbornika Zdravko Seleš, donosi prilog Zvezde Frana Galovića, nastao, kako kaže autor od *bilježaka ... jer su nastajući u različitim trenucima, različito a opet slično prilazile Franovim djelima i pitanjima vezanim uz njih*. Izborom pjesama iz zbirke Propjevale slike / Naiviku sliku uz haiku Paje Kanižaja, popraćenih slikama Ivana Generalića, Mirka Viriusa, Mije Kovačića, Lackovića Croate i Martina Meheka, završava zadnja rubrika ovogodišnjeg Podravskog zbornika.

I na kraju pjesma Ivana Peterlina iz zbirke »Samo slutnja« posvećena Ivanu Šitumu (Koprivnica, 1949. - 2009.) suradniku Muzeja grada Koprivnice i dugogodišnjem članu Knjižnice i čitaonice »Fran Galović« prema izboru Dražena Ernečića i Josipe Strmečki.

Božica Anić

EKONOMSKA I EKOISTORIJA - ČASOPIS ZA GOSPODARSKU I POVIJEST OKOLIŠA, VOLUMEN V., BROJ 5, ZAGREB, 2009. STR 1-274, ISSN 1845-5867

Znanstveni godišnjak *Ekonomika i ekohistorija* svom petom broju prikazuje temu *Lovi i ljudi*. Zanimljivost ovog časopisa i odvažnost uredništva da okupi različite stručnjake iz različitih znanstvenih područja i zajednički obrade zadanu temu broja, zasigurno vrijedi pažnje brojnih čitatelja različitih akademskih usmjerenja i profila. Time čitatelj dobiva mozaik tekstova i mišljenja, u ovom slučaju, šumara, povjesničara, filozofa, povjesničara umjetnosti. Također takav pristup ponekad razbija predrasude i probija neke nove suradnje za dobrobit obrađivane teme.

Sadržaj ovog broja podijeljen je na tekstove: teme broja, članke, prikaze knjiga i znanstveni skupovi.

U tematskom dijelu časopisa prvi je članak grupe autora sa *Šumarskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu* K. Krapinca, M. Grubešića, K. Tomljanovića i I. Kovača pod naslovom »Uloga lovačkih izložbi te njihov značaj u valorizaciji stupnja razvijenosti lovstva pojedine zemlje s posebnim osvrtom na Hrvatsku«. U radu je načinjena analiza sadržaja lovačkih izložbi koje su se održavale od kraja 19. stoljeća do danas. Jednako tako autori ističu da održivo gospodarenje divljim životinjama ne dovodi do pada brojnosti vrsta koje se izlovljavaju, već naprotiv dolazi do tzv. masovne proizvodnje trofejne divljači. Rad sadrži 9 tablica i 10 grafikona. Iz zaključka može se između ostalog zaključiti - iako je po površini mala zemlja, Hrvatska u lovnoj ponudi ima gotovo svu europsku autohtonu krupnu divljač.

Drugi članak »Lov i plemstvo u Hrvatskoj i Slavoniji« potpisuju autorice Mira Kolar-Dimitrijević i Elizabeta Wagner. Rad temeljito opisuje lov (i lovstvo) devetnaestog i dvadesetog stoljeća kao zabavu društvene i političke elite, koja se obavlja izvan očiju javnosti. Jednako tako, kroz izvore kojima su se služile autorice, može se iščitati staleški odnosi, političke promjene u regiji i njihov odraz na položaj lovstva i lova na našim prostorima. Na kraju su slikovni prikazi jelena izvezenog na svili i crteži životinja grofa S. Erdodyja iz 1905. godine.

Slijedi rad Tomislava Krznara »Utjecaj lova na razvoj čovjeka«. Rad sadrži 3 tablice i podijeljen je na poglavlja: *Uvod, Na razmeđu disciplina, O lovu i lovstvu, Shema razvoja čovjeka, Budućnost lova i Zaključak*. Središnja dimenzija rada je prikazati utjecaj lova na razvoj čovjeka. Lov

je imao najveći utjecaj na biološki razvoj čovjeka, osobito u području anatomije - kako ističe autor. Povećanje lovine čovjek je dolazio u posjed veće količine energetske vrijednije hrane, što mu je opet omogućilo veći stupanj okolišne prilagodljivosti a sve zajedno rezultiralo povećanjem populacije. Lov je shvaćen kao sredstvo koje je čovjeku omogućilo uspon na evolucijskoj ljestvici i stavilo ga u tehnološkom smislu iznad prirode. Time je ujedno i postao sredstvo destrukcije prirode.

Slijedi članak »Lov i ribolov u starom Egiptu« autora Mladena Tomorada sa *Odsjeka za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*. Autor u ovom članku daje pregled povijesti lova i ribolova u starom Egiptu od preddinastijskog razdoblja do kraja faraonskog perioda (oko 5000. g. pr. Kr. - 30. g. pr. Kr.). Obradeni svi aspekti lova i ribolova od preddinastijskih lovaca koji love iz potrebe za hranom do preobrazbe lova u zabavu viših društvenih slojeva. U sklopu pregleda analizira se lov i ribolov kao sastavni dio svakodnevnog života drevnih Egipćana, daje pregled životinja koje se najčešće love, razna oružja koja se koriste prilikom lova te korištenje mesa životinja u prehrani. Rad se temelji na originalnim staroegipatskim slikovnim i pisanim izvorima. Članak je opremljen brojnim slikovnim prikazima.

Peti rad ovog izdanja časopisa je rad naslova »Urbarialni zapisi o lovstvu na območju med Savo in Sutlo v prvi polovici 17.stoletja« autora Dejana Zadraveca sa *Odelka za umetnostno zgodovino, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani*. Bez obzira na možebitnu jezičnu barijeru koja čitatelja može u prvi mah odvratiti od čitanja, jer je tekst pisan slovenskim jezikom, ipak iz članka može se iščitati zanimljive podatke o povijesti lova i uredbama na području Save i Sutle u prvoj polovici 17. stoljeća. Članak je opremljen kartografskim priložima na kojima se vidi obrađeno područje i lovni reviri tog vremena.

»Hrvatska seljačka lovačka društva i organizacija lova u drugoj polovici 30-ih godina 20. stoljeća u Hrvatskoj«, članak autora Ivice Šute sa *Odsjeka za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*. Ovaj članak u širokom rasponu mnogostruke djelatnosti organiziranja i podizanja životnog standarda seljaka tog vremena sagledava pogled na lov i organizaciju lovstva u Hrvatskoj. Autor navodi da u tom vremenu postaje vidljivo, kako lov se može razviti u važnu gospodarsku granu, te *Gospodarska Sloga* - ekonomska organizacija Hrvatske seljačke stranke želji organizacijom seljačkih lovačkih društava preuzeti lov u svoje ruke. U članku se također analizira i problem krivolova koji je sprečavao napredak lovstva u to vrijeme u Hrvatskoj.

Ovim člankom završava cjelina tema broja lov i ljudi i počinje dio članci. Na prvom mjestu je članak autorice Mirele Skukan Altić sa *Instituta društvenih znanosti »Ivo Pilar«*. Rad nosi naslov »Utjecaj rijeke Kupe na lokaciju i urbani razvoj vojnog Siska«. U prvoj rečenici uvoda autorica ističe kako su svi gradovi neraskidivo vezani sa svojim vodotocima koji sudbinski utječu na njih, razvoj tako i na njihov svakodnevni život stanovnika. U tom složenom odnosu grada i rijeke slučaj Vojnog Siska je posve izuzetan. U ovom radu temeljem kartografskih i drugih arhivskih izvora autorica analizira utjecaj rijeke kupe na nastanak vojnog Siska. Komparativnom analizom kartografskih prikaza iz više godina u 18. stoljeću praćeni su pripremni radovi na planskom osnutku Vojnog Siska, te radovi na njegovom podizanju prema unaprijed utvrđenim projektima. Autorica prema navedenim izvorima dokazuje vidljiv utjecaj rijeke kupe kako na makrolokaciju tako i mikrolokaciju samog naselja, što sve zajednički se reflektira na urbanu strukturu i funkcionalnost.

Drugi članak u drugom poglavlju naslova »Privatni projekti isušivanja i melioracije tla u Dalmaciji i Istri od ranog novog vijeka do dvadesetog stoljeća« autorice dr. sc. Dubravke Mlinarić sa *Instituta za migracije i narodnosti*. Ovaj rad je usporedba dva privatna projekta melioracije močvarnih terena i njihovo mjesto u procesu mijenjanja čovjekova odnosa prema prirodi kroz tri stoljeća. Prvi pokušaj isušivanja *Vranskog blata* na feudalnom posjedu obitelji Borelli u Ravnim

kotarima, drugi isušivanje močvarnog brijunskog posjeda industrijalca Paula Kupelwiesera početkom 20. stoljeća. Članak je popraćen sa tri karte, tri slike i jednom tablicom koje dodatno oplemenjuju tekst.

Zadnji članak naslovljen »O požarima i urbanom okolišu slobodnih kraljevskih gradova Hrvatsko-slavonskog kraljevstva u ranom novom vijeku (Varaždin, Križevci, Koprivnica, Zagreb)«, autora Hrvoje Petrića iz *Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*. Članak je zanimljivo tehnički koncipiran, tako da je jedan stupac pisan hrvatskim, a u drugom stupcu je prijevod na engleski jezik. Problematika vezanosti požara i urbanog okoliša na prostoru Hrvatsko-slavonskog kraljevstva tijekom ranog novog vijeka je slabo istražena, pa je ovo dobar prilog poznavanju te tematike. U članku je opisana slika života, način gradnje tog vremena, Zagreba, Varaždina, Križevaca, Koprivnice.

»Zaštita okoliša u stavovima i ponašanju studenata Koprivničko-križevačke županije« stručni je rad autorica Sandre Kantar, Kristine Svržnjak i Olge Razum sa *Visokog gospodarskog učilišta u Križevcima*. U radu se prezentiraju podaci dobiveni preliminarnim istraživanjima na prigodnom uzorku studentske populacije u *Koprivničko-križevačkoj županije* na temu zaštita okoliša. Studenti *Visokog gospodarskog učilišta u Križevcima* su senzibilizirani za temu zaštite okoliša u odnosu na studente *Ekonomskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu* - studijskog centra u Koprivnici, ali ukupno gledajući, njihov svakodnevni angažman u zbrinjavanju otpada nije zabrinjavajući. Samo pet posto studenata je aktivno u nevladinim organizacijama za zaštitu okoliša u županiji.

Slijedi članak »Bibliografija ekohistorije i ekonomske povijesti grada Varaždina i njegove okolice« autora Ivana Obadića sa *Zavoda za znanstveni rad HAZU* Varaždina. U ovom radu autor predstavlja bibliografiju radova o ekohistoriji i ekonomskoj povijesti grada Varaždina i njegove okolice. U kratkom uvodnom tekstu ukratko se iznosi cilj ovog rada, statistička analiza prikupljene građe i nekoliko natuknica o objavljenim izvorima, te metodologija pri sastavljanju popisa radova.

Na kraju petog broja časopisa mogu se pročitati brojni prikazi knjiga. Prikaz knjige *Općina Đelekovec, povijesno-zemljopisna monografija*, autorâ: Dragutin Feletar, Hrvoje Petrić, Radovan Kranjčev, Mladen Levak, Mijo Petrić, Ivan Zvijerac napisala je Mira Kolar-Dimitrijević (Izdavači Meridijani i Općina Đelekovec, 2008.str. 1-445.) Ista autorica također je napisala prikaz knjige *Općina i župa Donja Dubrava, povijesno geografska monografija*, autorâ Zvonimir Bartolić, Dragutin Feletar, Petar Feletar, Vladimir Horvat, Ladislav Kranjec, Hrvoje Petrić, (Izdavači: Meridijani i Općina Donja Dubrava, 2007.) Tomislava Krznar napisao je prikaze knjiga Tomislava Markusa *Ekologija i antiekologija. Kasna tehnička civilizacija i mogućnosti radikalnog ekologizma*, (Izdavači Hrvatsko sociološko društvo - Zavod za sociologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2004.) i *Dubinska Ekologija i suvremena ekološka kriza. Jedan bioekološki pregled*, (Izdavači Hrvatsko sociološko društvo - Institut za društvena istraživanja - Zavod za sociologiju odsjeka za sociologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 2006.) Prikaz knjige Dr. László Gulyás *The destiny of two regions- Upland(Felvidék) and Vojvodina (Vajdaság) - from the Austro-Hungarian Monarchy until today* (Dr. Gulyás László: *Két régió - Felvidék és Vajdaság - sorsa az Osztták-Magyar Monarchiától napjainkig- Hazai Térségfejleszt Rt.Hn.*) na engleskom jeziku napisao je Bali Lóránt (Izdavač knjige: Hungarian Regional Development Public Company, Sine loco [S.I.]. 2005. pp.233.) Goran Mihelčić napisao je prikaz knjige Jareda Diamonda *Slom: Kako se društva odlučuju za propast ili uspjeh* (prevela Mira Gregov, izdavač Algoritam, Zagreb, studeni 2008.)

U ovom broju *Ekonomске i ekohistorije* možemo čitati i prikaze brojeva časopisa i to: prikaz časopisa *Podravina. Časopis za multidisciplinarna istraživanja*, (odg. urednik Dragutin Feletar, urednik Hrvoje Petrić, vol. 7, 2008.,br.13, str. 1-248) napisao je Mario Kolar, dok je broj časopisa

Podravina. Časopis za multidisciplinarna istraživanja, br. 14, vol. VII, (Meridijani, Koprivnica, prosinac, 2008.) napisao Silvije Jerčinović.

Od prikaza knjiga možemo još čitati prikaz knjige: Franjo Emanuel Hoško *Zapadnohrvatske povijesne teme*, (Izdavač Povijesno društvo Rijeka, Rijeka 2009., str. 466.) kojeg je napisao mr. sc. Danijel Patafta, ofm, dok je Nenad Vajzović napisao prikaz knjige: Zlata Živaković-Kerže, *Voda i grad, povijest vodoopskrbe grada Osijeka*, (Izdavači: Vodovod Osijek, d.o.o., Hrvatski institut za povijest- podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje u Slavonskom Brodu, Osijek 2007., 199 str.). Na kraju rubrike prikaza možemo čitati prikaz knjige Božene Vranješ-Šoljan, *Stanovništvo Banske Hrvatske, demografska slika Banske Hrvatske u kontekstu društveno - povijesnih promjena od 1850. do 1910. godine*, (Izdavač Educa, Zagreb, 2009., 301 str.) kojeg je napisao Hrvoje Petrić.

Na kraju časopisa napravljen i prikaz znanstvenih skupova: *Razmišljanja o 3. kongresu Hrvatskih povjesničara, Supetar, 1.-4. listopada 2008. godine* prikaz sastavio prof. dr. Ludwig Steindorff. Slijedi prikaz znanstvenog skupa *Molve - ljudi, selo i okoliš u dugom trajanju Molve, 27. rujna 2008.* Kojeg je napisao Mario Kolar. Znanstveni skup s međunarodnim sudjelovanjem *Gospodarska povijest Koprivnice i Podravine, Koprivnica, 13. prosinca 2008. godine* napisao je Hrvoje Petrić.

Na kraju, *Ekonomska i ekohistorija - časopis za gospodarsku i povijest okoliša*, Volumen V., broj 5, lijepo je zaokružena zbirka radova sa različitih pogleda na temu lov i ljudi nadopunjena sa temama koji daju značajan prilog znanosti i mogu biti temelj za neka druga istraživanja.

Marko Ožura

GRUPA AUTORA: 350 GODINA FRANJEVACA U ČAKOVCU, ZBORNİK RADOVA SA ZNANSTVENOGA SKUPA, FRANJEVAČKI SAMOSTAN, ČAKOVEC 2010., 502 STR.

U Čakovcu je 20. i 21. veljače 2009. održan znanstveni skup o djelovanju franjevacu u Čakovcu, a u povodu 350. obljetnice kako je Nikola Zrinski doveo fratre toga reda u svoje međimursko sjedište. Početkom ove godine tiskan je i zbornik radova s toga skupa, te je tako nastala obimna monografija, jedna od najvrijednijih u povijesti kraja između Mure i Drave. Uz čakovečki Franjevački samostan, sunakladnik knjige je i Ogranak Matice hrvatske Čakovec, a glavni urednik knjige je prof. dr. sc. Stjepan Hranjec. Najzaslužniji za izlazak ove divot-knjige je gvardijan franjevačkog samostana u Čakovcu fra Stanko Belobrajdić.

U monografiju su uvrštena 32 članka, a njihov sadržaj je koncipiran tako da su praktički obrađeni svi segmenti povijesti samostana i djelovanja franjevacu u Čakovcu. Građa je podijeljena u tri velika poglavlja: 1. Društveno-političke i crkvene prilike u Hrvatskoj u vrijeme osnivanja samostana, 2. Samostan kao gradbeni i kulturni objekt, te 3. Vjerska i društvena uloga franjevacu.

U prvom poglavlju su uvrštena četiri referata. Mr. sc. Vladimir Kalšan piše o Zrinskim a dolasku franjevacu u Čakovec, s posebnim osvrtom na ulogu Nikole i Adama Zrinskog. Prof. dr. sc. Pejo Čošković piše o franjevačkoj obnovi u sjevernoj Hrvatskoj u prvoj polovici 17. stoljeća i važnosti samostana u Čakovcu pri stvaranju Provincije Sv. Ladislava. Akademik Ante Sekulić obradio je temu o prožimanju djelovanja pavlina i franjevacu u Međimurju, a prof. dr. sc. Pavao Knezović temu »Opiranje pavlina dolasku franjevacu u Čakovec«.

U drugom poglavlju razrađeno je 16 tema, koje izravno govore o samostanu kao spomeniku kulture. Ivan Puzak piše o povijesti gradnje samostana, o dosadašnjim obnovama samostana i

crkve, te o samostanu i crkvi kao važnom elementu u urbanističkoj koncepciji Čakovca. Dr. sc. Mirjana Repanić-Braun prikazala je franjevačke slike u samostanu Sv. Nikole u Čakovcu, a Vesna Paskutini Juraga piše o crkvenom posudu čakovečkog Franjevačkog samostana. Vesna Šimičić prikazala je Skulpture crkve Sv. Nikole Apostola u Čakovcu na kojima je Hrvatski restauratorski zavod izveo konzervatorsko-restauratorske radove. Iva Golenko obradila je barokno slikarstvo u samostanu i crkvi, a dr. sc. Doris Baričević unutrašnje uređenje franjevačke crkve, te je dala stručnu analizu drvenog baroknog inventara crkve. Fra Vatroslav Frkin autor je članka o knjižnici Franjevačkog samostana u Čakovcu, dok Ivan Pranjić daje popis umjetnina u monografiji Čakovec i franjevci fra Paškala Cvekana. Dr. sc. Ivan Jurišić prikazao je franjevačko školstvo kontinentalne Hrvatske, s osvrtom na filozofsko učilište, učilište moralnog bogoslovlja i učilište govorničtva u čakovečkom samostanu do 1783. godine. Konačno, mr. sc. Daniel Patafta piše o filozofskim, teološkim i drugim rukopisima u knjižnici čakovečkog Franjevačkog samostana, te prof. dr. sc. Emanuel Hoško o priručniku crkvene povijesti Sabina Sekovanića.

U trećem poglavlju je 16 članaka. Prof. dr. sc. Juraj Kolarić prikazao je jozefinsku preuredbu župa u Zagrebačkoj biskupiji i osnivanje župe u Čakovcu, a mr. sc. Damir Bobovec obradio je kanonske vizitacije kao izvor za povijest Franjevačkog samostana u Čakovcu. Objavljen je i rukopis prof. dr. sc. Zvonimira Bartolića o Petrovom hrvatskom prepjevu »Adrianskoga mora sirena«, te članak o djelu Zrcalo duše bratra Abrahama Zelenića. Stjepan Damiš napisao je članak o ustroju župe po crkvenim objektima, a Ana Čurila o pastoralnom djelovanju franjevacu prije uspostave župe u Čakovcu. Ljubica Posavec donosi temu o franjevcima i franjevačkom svjetovnom redu kroz 350 godina, a prof. dr. sc. Stjepan Hranjec piše o ulozi franjevacu u razvoju školstva u Čakovcu.

Vladimir Kapun prikazao je razvoj i značenje franjevačke rezidencije u Raskrižju, dok Branimir Bunjac donosi temu o samostanu i Međimurju u sjeni totalitarizma (1941.-1947.). Fra Petar Antun Kinderić piše o orguljašima i kantorima koji su djelovali u samostanu, a mr. sc. Kristina Riman o skladatelju fra Fortunatu Pintariću i Hrvatskom narodnom preporodu. Mr. sc. Ivan Zvonar javio se s temom »Cantuale patris Aloysii Posavec 1816.«, dok dr. sc. Alojz Jembrih piše o hrvatskoj kajkavskoj književnosti u doba Zrinskih. Na kraju je uvršten članak fra Vinka Škafara o franjevačkim svećenicima iz Prekmurja, članovima hrvatskih i mađarskih provincija.

U prilogima, na kraju knjige objavljeni su i zanimljivi dokumenti: zapisnici Biskupskog vijeća o dolasku franjevacu u Čakovec, zapisnici kanonskih vizitacija o župi Mihovljan i Čakovec, te katalog izložbe »Likovna i kulturna baština čakovečkih franjevacu«.

Dragutin Feletar

GRUPA AUTORA: UTVRDA ČANJEVO - ISTRAŽIVANJA 2003.-2007., OPĆINA VISOKO, VISOKO 2008., 302 STR.

Božo Biškupić, ministar kulture, u predgovoru je zapisao da je ova »knjiga posvećena petogodišnjim zaštitnim radovima na utvrdi Čanjevo, te svjedoči o tome kako je moguće postići izvanredne rezultate kada se nađe razumijevanje na svim razinama koje su u mogućnosti pridonijeti našem zajedničkom cilju, očuvanju kulturne baštine. Također, u ovoj knjizi je prikazan izvanredan značaj ove zapravo razmjerno male utvrde, pa nam ona tako daje dublji i širi pogled na sve ono što se dosad skrivalo iza njenih urušenih kamenih bedema«.

Utvrda Čanjevo nalazi se na južnim obroncima horsta Kalnika, južno od Brezničkog Huma, u općini Visoko. Ova je utvrda bila važna u kasnom srednjem i ranom novom vijeku, ali je kasnije

napuštena. Do danas su ostali samo minimalni ostaci kamenih zidina. Građevina se vremenom urušila, pa je najveći dio tvrđave pokrila zemlja. Nastojanjem općine Visoko, Ministarstva kulture, te drugih čimbenika, mlada ekipa stručnjaka Hrvatskog restauratorskog zavoda iz Zagreba izvršila je od 2003. do 2007. opsežne arheološke i istraživačke radove, a pristupilo se i djelomičnoj restauraciji utvrde. Postignuti su izvanredni rezultati, koji su zanimljivi za cijelu hrvatsku arheologiju i povijest.

Zato je napisana i izdana o ovim radovima opsežna i vrsno uređena monografija. Tekstove prati bogata ilustracijska građa - osim fotografija s terena, tu su i brojni crteži nalaza. U monografiji je objavljeno ukupno više od 300 fotografija i crteža. Izvrstan predgovor knjizi napisao je Anđelko Stričak, tadašnji načelnik općine Visoko. Recenzenti knjige su vrsni hrvatski znanstvenici - dr. sc. Ivan Mirnik i dr. sc. Zorislav Horvat.

Istraživanja i restauratorski radovi na utvrđi Čanjevo dosad su provedeni u šest kampanja. O njima temeljito piše urednik knjige mr. sc. Luka Bekić iz Hrvatskog restauratorskog zavoda. Zanimljivu i dosad najkompletniju i najdokumentiraniju povijest utvrde Čanjevo napisala je Janja Sekula. Ostale teme u knjizi odnose se na pojedine vrste arheoloških nalaza. O zidinama i njihovoj obnovi, te drugim nepokretnim arheološkim nalazima piše Robert Čimin. Slijedi razrada papovijesnih keramičkih nalaza, a opisao ih je Želimir Brnić.

O kamenim izrađevinama s utvrde Čanjevo, koje su raznovrsnije nego se to očekivalo, piše Darko Komšo. Tijekom arheoloških istraživanja nađen je i veći broj koštanih izrađevina, a prikazao ih je Josip Višnjić. Osobito su bogati i raznovrsno ukrašeno nalazi keramike, od prapovijesti do srednjega vijeka - o njima piše Robert Čimin. U knjizi su posebno obrađene kamene lule, a o njima piše Luka Bekić. Brojne metalne nalaze, s velikim brojem tabli crteža, obradio je Robert Čimin. Pronađen je i veći broj novca, a o numizmatičkim nalazima piše Luka Bekić. Konačno, ostale raznovrsne nalaze s utvrde Čanjevo prikazao je Robert Čimin. Izvršena je i arheološka analiza kostiju iskopanih na utvrđi Čanjevo, a izvršili su je i opisali Tajana Trbojević Vukičević i Ana Stilinović. Dio pronađenog materijala, osobito keramike, konzervatorski i restauratorski je obrađen, a rezultate je prikazao Mladen Mustaček. Na kraju je data i rekonstrukcija odjevnih predmeta i opreme s kraja 16. stoljeća na primjeru utvrde Čanjevo, a opisala ju je Vesna Zmaić. Knjiga završava kraćim zaključcima i dosta obimnim popisom literature.

Arheološka monografija o utvrđi Čanjevo primjer je temeljite i metodološki i grafički suvremene obrade jedne srednjovjekovne utvrde u sjeverozapadnoj Hrvatskoj. U stvari, to je prva tako sveobuhvatna monografija iz ovog dijela Hrvatske, te može poslužiti kao primjer kako bi takva istraživanja i publiciranje valjalo obaviti i za druge utvrde ovoga kraja, a pogotovo one koje su imale još veće značenje u povijesti hrvatskoga naroda.

Dragutin Feletar

GEZA PALFFY: POVIJEST MAĐARSKE, UGARSKA NA GRANICI DVAJU IMPERIJA (1526.-1711.), MERIDIJANI, SAMOBOR 2010., 296 STR.

Na poticaj Izdavačke kuće Meridijani, mađarski povjesničar mlade generacije dr. sc. Geza Palffy, iz Mađarske akademije znanosti u Budimpešti, napisao je pregled povijesti Mađarske od Mohačke bitke 1526. do mira u Szatmaru 1711. godine. Dakle, ova knjiga nije prijevod već objavljenog djela iz Mađarske, nego je posebno napisan za potrebe hrvatske javnosti i historiografije. Knjiga je i valjano opremljena ilustracijama, a pogotovo izvrsnim povijesnim kartama. Priložena je i bogata literatura i izvori.

Nova knjiga o povijesti Mađarske u 16. i 17. stoljeću vrlo je važan prinos boljem razumijevanju povijesnih procesa koji su se zbivali u Ugarskom kraljevstvu u vrlo osjetljivo vrijeme osvajanja i borbi s Osmalijama. Ta borba za opstanak, za očuvanje slobodnih zapadnih krajeva Ugarske i Hrvatske (*reliquiae reliquiarum*) tada je značila još jače i sveobuhvatnije zajedništvo dvaju naroda. Zato se tadanja ugarska i hrvatska povijest usko isprepliću, a u tim povijesnim procesima osobito važnu ulogu odigrali su članovi obitelji Zrinskih i Frankopana, kao i druge najvažnije hrvatske i ugarske velikaške glave. Iz tih razloga ova knjiga ima osobito značenje, jer iz nje možemo sagledati i dio hrvatske povijesti - dakako iz kuta mađarske historiografije. Stoga će nam knjiga Geze Palfyja biti od velike pomoći u budućim (možda objektivnijim) istraživanjima i hrvatske povijesti tih dvaju napaćenih stoljeća.

Osmanlije su se u svojim osvajanjima zabili kao klin u srce Ugarske - osvojili su široki pojas na jugu, od Kaniže do Temišvara, pa na sjever sve do Budima i Vaca. Kao svoj vazalni prostor pokorili su i veliko područje južnih Karpata. Stoga Ugarska u 16. i 17. stoljeću funkcionira u tri države - Ugarsko kraljevstvo na zapadu i sjeveru (današnja južna Slovačka), Turska Ugarska u sredini i Kneževina Erdelj na istoku. Kroz cijelu knjigu Palfy vrlo uvjerljivo i analitički prikazuje stanje i razvoj svih tih dijelova Ugarske. Povijesne procese obrađuje analitički i problemski, izvlačeći logične zaključke i ocjene. Njegova je metodologija u skladu sa suvremenim stremljenjima u mađarskoj i europskoj historiografiji (takav pristup neki jednostavno nazivaju ekohistorijom).

Građu je podijelio na dva velika poglavlja: 1. Ugarska nakon Mohača: stoljeće traženja puta (1526.-1606.), te 2. Propast i obnova: dva lica 17. stoljeća (1606.-1711.). Analizu počinje političkim i vojno-strateškim prilikama i promjenama, nastavlja razradom relevantnih odnosa u tadašnjem mađarskom društvu, osobito u gospodarstvu, te završava s prikazom događanja na području kulture i umjetnosti. U sve razrade usporedo uključuje i prilike u Slavoniji (Hrvatskoj), suptilno analizirajući prožimanje hrvatsko-mađarskih odnosa. Možda se u svim njegovim ocjenama (pa i nekim faktima) neće složiti hrvatski historiografi, ali je svakako dobro da se vidi i mađarski pogled na te važne povijesne događaje.

Razradu prvo velikog poglavlja najbolje ćemo uočiti ako citiramo karakteristične naslove podpoglavlja: 1. Na granici dvaju imperija, 2. Putovi Turaka prema Beču: Osmanlije u Ugarskoj, 3. Trnoviti ugarski odnosi s Bečom: Habsburgovci i ugarski staleži, 4. Put prema Carigradu: država Ivana Zapolje i njegova sina, 5. Na suženom putu: kneževina Erdelj, 6. Ugarsko društvo: traženje izlaza nakon Mohača, 7. Ugarski gospodarski putovi u Europu, 8. Traganje za domovinom: etničke i demografske promjene, 9. Graženje vjere: promjenjivi vjerski odnosi u Ugarskoj, 10. Humanizam i renesansa: zlatno doba umjetnosti, 11. Uzaludno traženje izlaza: Petnaestogodišnji rat (Dugi rat).

Događanja i prilike u Ugarskoj u 17. stoljeću još su kompliciranije i bremenitije. Stoga Palfy još temeljitije secira upravo političke, nacionalne, vjerske i pogotovo gospodarske odnose i procese. Podpoglavlja druge velike cjeline su slijedeća: 1. Mir ili građanski rat - na granici dvaju imperija?, 2. Novi osmanski ratni pohodi prema starom cilju, 3. Jačanje staleža - raskid s dvorom, 4. Ustanak radi samostalnosti - procvat pa propast Erdelja, 5. Militarizacija i samoorganiziranje: uništeno društvo, 6. Gospodarsko nazadovanje i prestrukturiranje, 7. Ratna pustošenja i demografske prilike, 8. Obnova katolicizma - rastegnuti vjerski rat, 9. Pola stoljeća kulturnog razvoja - pola stoljeća ratne krize, 10. Oslobođena, ali razrušena zemlja: novi petnaestogodišnji rat, 11. Pokret neovisnosti, građanski rat - davno očekivani preporod.

Za lakše razumijevanje i uočavanje najvažnijih događaja u tadašnjoj ugarskoj zbilji, dobar je i važan još jedan naslov: Kronologija (1526.-1711.). Predgovor i pogovor knjizi napisali su redaktori, naši mladi istaknuti hrvatski povjesničari dr. sc. Željko Holjevac i dr. sc. Hrvoje Petrić. Odgo-

vorni urednik je prof. dr. sc. Dragutin Feletar, a ova je knjiga izašla kao 57. po redu u Meridijanovoj biblioteci Historia Croatica.

Petar Feletar

ANĐELA HORVAT: SPOMENICI ARHITEKTURE I LIKOVNIH UMJETNOSTI U MEĐUMURJU, MATICA HRVATSKA, ČAKOVEC 2010., 304 STR.

U svojem bogatom nakladnom programu Matica hrvatska u Čakovcu ostvarila je još jedan kulturološki pothvat - izdala je kultnu knjigu o povijesti kraja između Mure i Drave »Spomenici arhitekture i likovnih umjetnosti u Međumurju« prof. dr. sc. Anđele Horvat. Ta disertacija A. Horvat prvi put je tiskana 1956. godine i svojom temeljitošću i obiljem podataka izvršila je bitan utjecaj na daljnja istraživanja povijesti i spomeničke baštine Međumurja u zadnjih pola stoljeća. Ovaj reprint sada će učiniti djelo A. Horvat dostupnim i najmlađim povjesničarima i povjesničarima umjetnosti.

U uvodu knjige, prof. dr. sc. Stjepan Hranjec, urednik, piše da je ovo djelo »nedvojbeno dosad najsustavniji rad u prikazu i interpretaciji svjetovne i sakralne arhitekture i djela likovne umjetnosti u hrvatskom cvjetnjaku, djelo koje znanstvenim pristupom predstavlja izuzetan doprinos povijesti umjetnosti Međumurja«. U predgovoru knjige ukratko je životni put dr. sc. Anđele Horvat (1904.-1986.) prikazala dr. sc. Mirjana Repanić-Braun.

Reprint je tiskan sustavom skeniranja, tako da u ponovnom izdanju nije baš ništa izmijenjeno u odnosu na prvo izdanje iz 1956. godine. U uvodu dr. sc. Anđele Horvat piše da je »Međumurje geografski i historijski determinirana naša pokrajina, izložena ukrštenim utjecajima zbog svog pograničnog položaja. Zbog svega toga trebalo je kompleksno promatrati povijesno-umjetnički rast ove pokrajine«. Ona je doista i provela dugotrajna i kompleksna istraživanja, koja su uključivala i temeljit terenski rad. Zato je knjiga puna realnih prikaza i ocjena, uz obilnu dokumentaciju.

Knjiga je podijeljena u osam poglavlja, od kojih su prva tri uvodnoga karaktera. I. O. Istraživanju međimurskih spomenika - daje se prikaz dosadašnjih istraživanja (koja su bila minimalna), te kritički osvrt na izvore i literaturu. II. Insula Muro-Dravana - topografska cjelina - prikazan je geografski okvir istraživanja, odnosno osnovne zemljopisno-demografske karakteristike. III. Tragovima daleke prošlosti - dat je pregled predpovijesnih zbivanja, kao i razdoblje antike i ranoga srednjeg vijeka u Međumurju i okruženju. Iz toga doba ima tek arheoloških ostataka, ali je to razdoblje ostavilo trag na prometnoj mreži i drugim elementima kasnijeg graditeljskog i drugog razvoja kraja.

IV. O spomenicima svjetovnog karaktera - razrađena je povijesna građa, zatim arhitektonska obilježja i društveno značenje svih važnijih profanih zdanja u Međumurju. Iz teksta se može učiti ne samo povijest umjetnosti nego i povijest i geografija, pa i etnologija i društvenost. Posebna pozornost poklonjena je spomenicima feudalnog podrijetla, kao što su stari gradovi, dvorci, kurije i strateška arhitektura (i njihovi ostaci). Data je i analiza međimurske gradske i seoske stambene arhitekture.

V. O spomenicima sakralnoga karaktera - ovo poglavlje je najobimnije, jer postoje i najbrojniji graditeljski spomenici i ostaci. Uz pravo obilje povijesnih podataka, crkveni spomenici prikazani su kronološkim redom. Tako je najprije prikazana gotička sakralna arhitektura i njezin inventar (iz doba romanike nažalost u Međumurju uglavnom nema sačuvanih materijalnih ostataka). Gotičko (predtursko) graditeljstvo ostavilo je u ovom kraju doista vrijedne spomenike, poput crkvi u Sv. Martinu na Muri, Štrigovi, Podturenu i drugdje. Sve su stare crkve bile barokizirane u 17. i pogotovo 18. stoljeću. Obimno je poglavlje o sakralnoj arhitekturi 18. i 19. stoljećima, dakle u vrijeme stilova baroka, klasicizma i pseudogotike. Tada je nastala velika većina crkvenih građevina u Međumurju. Prikazana je i sakralna drvena arhitektura iz toga vremena.

VI. Sitna arhitektura i javna plastika - to je vrlo zanimljivo poglavlje, jer je Međumurje poznato upravo po obilju pilova, raspela, kalvarija, križeva i statua. U knjizi je prikazana doslovce sva

važnija javna sakralna plastika između Mure i Drave. VII. Osvrt na urbanizam i rurizam - dat je sažetak i zaključak istraživanja. VIII. Slikopisni prilozi - s obzirom da je autorica izvršila višegodišnja terenska istraživanja, u knjigu je uvrštena doista obimna fotodokumentacija - 170 crno-bijelih fotografija.

Dragutin Feletar

UPUTE SURADNICIMA

A WORD TO ARTICLES« CONTRIBUTORS

Časopis Podravina objavljuje članke koji se recenziraju i one koji ne podliježu recenzentskom postupku. Članci koji se kategoriziraju kao znanstveni i stručni moraju imati dvije pozitivne recenzije.

Recenzirani radovi kategoriziraju se na sljedeći način:

1. Izvorni znanstveni članci, kratka priopćenja, prethodna priopćenja i izlaganja sa znanstvenog skupa sadrže neobjavljene rezultate izvornih istraživanja u potpunom ili preliminarnom obliku. Oni moraju biti izloženi tako da se može provjeriti točnost rezultata istraživanja.

2. Pregledni radovi sadrže izvoran, sažet i kritički prikaz jednog područja ili njegova dijela u kojemu autor i sam aktivno sudjeluje. Mora biti naglašena uloga autorova izvornog doprinosa u tom području u odnosu na već objavljene radove, kao i iscrpan pregled tih radova.

3. Stručni rad sadrži korisne priloge iz područja struke i za struku, koji ne moraju predstavljati izvorna istraživanja. Časopis objavljuje i tekstove koji spadaju u grupu »građa« koja sadrži, prema pravilima za objavljivanje, pripremljene izvorne dokumente.

Kategoriju **članak** predlažu dva recenzenta, a u slučaju njihova neslaganja konačno mišljenje donosi uredništvo. Kategorizacija se navodi i objavljuje u zaglavlju članka.

Uredništvo i urednici pridržavaju pravo na manje izmjene teksta, lekture i grafičkih priloga, ali tako da to bitno ne utječe na sadržaj i smisao članka.

Uredništvo ne odgovara za navode i gledišta iznesena u pojedinim prilogima. Časopis izlazi u pravilu dva puta godišnje, a rukopisi se ne vraćaju.

Osim recenziranih članaka, časopis Podravina objavljuje recenzije i prikaze knjiga te periodike, a prema potrebi obavijesti, bilješke, reagiranja i slično.

Jednom prihvaćeni članak obvezuje autora da ga ne smije objaviti na drugom mjestu bez dozvole uredništva časopisa koje je članak prihvatilo, a i tada samo uz podatak o tome gdje je članak objavljen prvi put.

Prilozi za časopis Podravina moraju biti pisani na računalu, u jednoj od verzija programa MS Word (od 6.0 nadalje) ili iznimno u nekom od programa koji su kompatibilni s MS Word. Svi tekstovi moraju biti snimljeni u formatu MS Word dokumenta (*.doc). Potrebno je koristiti font Times New Roman. Veličina slova je 12, a prored 1,5. U bilješkama je veličina slova 10, a prored jednostruki (single).

Uredništvu treba dostaviti jedan ispis teksta i disketu (ili CD).

Članci se mogu predati osobno uredniku ili se šalju na adrese (s naznakom: Za časopis Podravina):

- odgovorni urednik prof. dr. sc. Dragutin Feletar, Trg mladosti 8, 48000 Koprivnica
- Meridijani, Obrtnička 26, 10430 Samobor, meridijani@meridijani.com
- urednik Hrvoje Petrić, Trg kralja Zvonimira 8, 48000 Koprivnica, h.petric@inet.hr

Članci ne bi smjeli prelaziti opseg od dva arka (32 kartice), a autori dobivaju besplatno primjerak časopisa Podravina te prema mogućnostima i do deset primjeraka separata.

Tablice, grafički prilozi (crteži, karte i dr.) i fotografije moraju imati numeraciju i takav raspored u tekstu da ih je moguće uvrstiti paralelno s tekстом. Grafički prilozi se prilažu u originalu, svaki na posebnoj stranici, formata do A4. Naslov tablice (skraćeno Tab.) stavlja se iznad, a izvor ispod nje. Izvorni znanstveni članci u pravilu ne smiju koristiti grafičku dokumentaciju drugih

autora. Ako se koristi takva dokumentacija, obvezno treba citirati autora. Kod objavljivanja starih karata i grafika treba navesti autora, izvor ili ustanovu gdje se grafički prilog čuva te signaturu ako postoji.

Svaki je autor dužan dostaviti sljedeće podatke o članku i sebi:

- a) naslov članka
- b) ime(na) autora
- c) naziv i adresu ustanove u kojoj autor radi
- d) za članke koji se recenziraju potrebno je priložiti sažetak, a on treba sadržavati opći prikaz teme, metodologiju rada, rezultate i kratki zaključak. Treba ga pisati u trećem licu i izbjegavati pasivne glagolske oblike, a optimalan opseg sažetka je tekst koji ima oko 250 riječi
- e) ključne riječi na jeziku članka.

Članci se objavljuju u pravilu na hrvatskom, njemačkom, slovenskom i engleskom jeziku.

CITIRANJE I PISANJE BILJEŽAKA

Prezime autora piše se velikim tiskanim slovima (verzal), a ime običnim slovima (kurent). Naslov članka piše se običnim slovima, a naslov djela udesno nagnutim slovima (kurziv). Kod citiranja članka se može, ali i ne mora staviti »str.« ili »s.« Najbolje je samo napisati broj stranice. Kada se isto djelo ponovno navodi u članku na drugome mjestu, treba upotrijebiti skraćeni naziv, a navodi se samo prvo slovo imena autora i prezime te prvih nekoliko riječi djela ili članka i broj stranica.

Drugi način ponovna citiranja sadrži prezime autora, prvo slovo imena verzalom, godinu izdanja i broj stranice. Ako je isti autor iste godine napisao dva ili više teksta, onda se citira godina s dodatkom malog slova po abecedi, 1991.a, 1991.b, 1991.c itd.

Na kraju članka se može, ali i ne mora priložiti popis literature i izvora, i to abecednim redom.

 Meridijani
IZDAVAČKA KUĆA

Izdano u Hrvatskoj, za nakladnika Petra Somek